This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

lar 7807.59.5

HARVARD
COLLEGE
LIBRARY

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Ex libris
Ant. ČULDA, Praha VII.

Čulda

Digitized by Google

VÁCSLAVA BENEŠE-TŘEBÍZSKÉHO

SPISY SEBRANÉ.

SPOŘÁDAL

JOSEF BRAUN.

DÍL DESÁTÝ.

Z RŮZNÝCH DOB.

POŘADÍ ČTVRTÉ.

TŘETÍ VYDÁNÍ.

V PRAZE.

NAKLADATEL F. TOPIČ KNIHKUPEC.

1902

Digitized by Google

Z RŮZNÝCH DOB.

HISTORICKÉ POVÍDKY

OD

VÁCSLAVA BENEŠE-TŘEBÍZSKÉHO.

POŘADÍ ČTVRTÉ.

TŘETÍ VYDÁNÍ.

V PRAZE.
NAKLADATEL F. TOPIČ KNIHKUPEC
1902.

Digitized by Google

Slav 7807.59.5 [10]

Tiskem České grafické společnosti „Unie" v Praze.

Digitized by Google

Sedlák Krákora.

Digitized by Google

(Psáno: 1876.)

Digitized by Google

edlák Krákora bude přece zítra kázati!

Tato zpráva rozletěla se jednou v sobotu večer ve vsích na pravém břehu Vltavy: v Husinci, v Klecánkách, ve Větrušicích, v Řeži, v Klecanech, jako palička, když si ji podávají od statku ke statku, od chalupy k chalupě, a od chaty k chatě.

Bývalo tak vždycky, kdykoliv šla řeč, že sedlák Krákora bude kázati.

Tehdáž začínaly býti nepokojné časy. Sám Pánbůh ví, kdo naházel do popela už dávno vystydlého zase doutnáků. Lidem opět nechtělo do hlavy, jak je to, že nejdříve cizí „huba" a potom teprve vlastní, zvláště tam, kde stopy vojny, moru a protivenství nevyhladily paměť na lepší, volnější časy dokořán.

Sedlák Krákora byl vyhlášený kazatel široko daleko. Pod bílou lebkou měl celou bibli; postily či tisknutých kázání nepotřeboval. Kazatelského umění také neslyšel, úsudky tvořil si sám; ale byly pádné, byly, jak říkáme, jako hrom; ozdob nepřijímaly, někdy pálily jako žhavé železo, někdy zase byly studené jako led, až mrazily. Byly skorem nešetrné, ale za to pravdivé.

Digitized by Google

Lidé z jeho „kázání" chodívali mlčky, s hlavami svěšenými, neříkali „ten to zná"; ale cítili slova jeho hluboko, a to jim vázalo jazyky. Ale druhý den bývaly vždycky ve dvorech plné šatlavy, protože lidé na robotu schválně zaspávali a schválně nešli, až pro ně přišli mušketýři.

Sedlák Krákora kázával nad řekou na vysoké skále. Těm balvanům před Větrušicemi do dneška říká lid „kazatelna".

Páni nechávali Krákoru rok od roku v pokoji. Ještě leckdy ho také šli poslechnout, a když je tak „říz", usmáli se mu.

Ale letos se naň dívali nějak zostra. Na „kázání" jeho nechodili, a kdo z posluchačů zmeškal v pondělí na robotu, bylo s ním zle. Už mu to dvakrát zapověděl, třikrát seděl po čtyři téhodny ve sklepě; ale Krákora byl tvrdý, tvrdší než jeho „kazatelna", a v neděli, bylo-li hezky, nekázati, bylo mu jako míti zdravé plíce a nedýchati.

Když mu řekli, proto že jsou kněží a v kostelích opravdové kazatelny, usmál se trpce; ale co mu v té chvíli přišlo na jazyk, nevyřkl nikdy. —

A dnes v sobotu byli u Krákory dva mušketýři, měli s sebou řetězy, a lidé ve vsi povídali, na čí ruce a na čí nohy.

„Kde máš tatíka?" zeptali se dcery.

„Odešel, milí páni."

„Kam odešel?"

„Jediné Pánbůh ví, milí páni."

„Měl štěstí, že odešel."

„Pomodlím se za to, milí páni!"

„A jestli se vrátí a bude zítra kázati, nedokáže a nedořekne ‚amen', protože schválně pro něj postavili před zámkem z brusu novou šibenici. Vyřiď mu to, přijde-li."

Digitized by Google

Mušketýři odcházeli za nadávek. Šli návsí jako pánové, rezavé šavle u boků, rezem prožrané halapartny na ramenou, a hejno kluků za nimi a kolem nich.

Dcera Krákorova přehodila si přes hlavu lněný šat a odběhla se podívat, jakže ta šibenice vypadá, na níž chtějí zítra tatíčka pověsiti.

Opravdu — mušketýři nelhali — šibenice byla z brusu nová, vysoká na dva sáhy, a nahoře ovíjel se kolem příčního trámu provaz. Stála naproti zámku a dívala se pánům do oken.

Mladé dívce zalily se oči slzami, nohy se pod ní zachvěly a Lenka vracela se k domovu. Šat na hlavě zatáhla si pevněji a když překročila práh, seděl už sedlák Krákora za stolem.

„Kdes chodila, dcero má?" otázal se starý bělovlasý muž temně, jako když se chtívá voda ve Vltavě ledovými krami prodrati, nemůže a nemůže.

„Hledali tě tu mušketýři ze zámku, tatíčku."

„Kdes že chodila, dcero má?"

„Budeš-li zítra kázati, nedokážeš prý a ‚amen' také nedořekneš. Na vršku před zámkem stojí šibenice, z brusu nová, na dva sáhy vysoká, a nahoře provaz, kterýž ještě nikomu hrdla nezadrhl."

„Neslyšíš, Lenko? — Kde žes chodila?"

„Byla jsem se, tatíčku, na tu šibenici podívat. Vystavěli ji pro tebe a tím novým provazem prý tobě poprvé hrdlo zadrhnou."

„Tys hodné dítě — dobré dítě, ty dcero má!" zahučel sedlák Krákora. „Ale na ten zítřek se musíme posilniti. Slyšíš? — Ty také, Lenko."

„Budeš přece, otče můj, k lidem mluviti?"

„Ba právě že budu."

„Neslyšels, že tě oběsí?"

„Neoběsí, arci že neoběsí."

Digitized by Google

„Přijdou prý z Kostelce vojáci."

„Půjdou zase nazpátek. — Slyšelas? Chci se na zítřek posilniti. Podej mi bibli."

Lenka vzala bibli z police, utřela s ní prach a podala ji otci.

Krákora četl tu kus, tam kus a zdálo se, jakoby si cos v hlavě opakoval.

Opět připadalo mu všecko tak známo, tak dopodrobna povědomo, jakoby to byl četl před chvílí. Letos však se do téhle knihy ještě nepodíval a měl už třikrát „kázání"; ale na zítřek chtěl se dobře připraviti. Měl před sebou rozevřenou knihu „Přísloví" a četl už po čtvrté: „Lev řvoucí a medvěd hladový jest kníže bezbožné nad lidem chudým". Pokaždé, když četl tenhle verš, zakmitl se mu kolem vyschlých rtů potupný smích, a když to přečetl po čtvrté, ohlédl se po dceři a řekl: „A kdyby mne, Lenko, oběsili?"

„Musili by oběsiti také mne," pravila za chvilku dcera jeho pevně, jakoby jí z těch úst čišel severní vítr a z těch plavých očí místo ohně vyhlédal led.

Krákorovi opět zaletělo oko na onen verš v knize „Přísloví" a hlavou mu proletěla myšlénka náhlá jako blesk za večerů lednových.

„Ale vždyť by jich ke mně ten lid ani nepustil. Bývají kolem mne sta, letos mají okované hole, v žilách probíhá jim krev prudčeji, do hlavy vrací se jim, dcero má, stará, česká čest, do rukou někdejší síla a do srdcí udatenství. Chvála za to Pánubohu! Však už je tomu hezkých let, co tohle všecko v lidu dřímalo. Dvě pokolení vymřela a teprve o třetím se může mluviti. Tenkrát měli lidé srdce zaječí, krev v žilách jim šla jako voda v potoku za parných dnů, z hlav vymizela jim paměť a na hruď usedla můra. A v rukou měli chabost, protože trpěli hlad — slyšíš, v selských statcích mívali hlad! —

Digitized by Google

Nejvíce hladověla jejich duše, a nebylo nikoho, kdo by ji nasytil. Když chtěli čísti knihu, musili v noci. Uzavřeli okenice, tu knihu vytáhli z úkrytu ve zdi a vždycky, když četl hospodář, musil chvilenku posečkat, zdali nikdo pod okny neposlouchá. — Tak, dítě, bývalo."

Sedlák Krákora zaslechl na zápraží kroky a utichl.

„Dobrý večer, kmotře Krákoro! — Požehnej Pánbůh! Jakoby vás tu ani nebylo," zahovořil jedním otevřením úst soused Švejda a usedl na lavici u okna bez pobídky.

Krákora poděkoval a přivítal hosta; ale návštěva jeho mu hrubě milá nebyla.

„Budete mít na kázání hezky. Nad Klecany jsou červánky jako krev."

„Hezky, hezky, sousede Švejdo!"

„Chtějí prý vám to překaziti, ale podívají se. Všecko se na vás těší, jak jim zas posvítíte. Jen hodně do živého, kmotře Krákoro. Však vy to umíte; měl jste býti přece jen knězem!"

„Hm! — knězem!" zahučel sedlák Krákora.

„Aspoň by vám to nemohli zapověděti."

„Dobře, že jsem nebyl a že nejsem."

Sedlák Krákora měl někdy býti páterem. Když mu říkali ještě: Jiříku, líbilo se mu to velmi; ale když se stal Jiřím, už nechtěl ani slyšeti a nelitoval toho do dneška.

Krákora se zamyslil. Jasné, pronikavé oko jeho utkvělo na zemi, aby se nesetkalo se zrakem souseda Švejdy.

„Skoro máte pravdu. Tolik lidu byste neměl na kázání, ani kdybyste byl biskupem, a mluvit byste tak nesměl, ani kdybyste byl arcibiskupem. A tak daleko byste to nepřivedl jaktěživ. — Jářku, kmotře, jdu vám říci tohle: Až na vás půjdou, my vás nedáme, učiníme kolem vás kolo a uvidíme, zdali se kdo odváží to kolo proraziti. Musili by míti celý pluk!"

Digitized by Google

Krákora pozdvihl hlavu, podíval se na Švejdu, ze Švejdy na dceru a pravil: „Jdi, Lenko, zavřít a poklidit. Už se šeří."

Lenka vstala a šla. Ale tušila, proč ji asi tatíček posílá ven. Dcera Krákorova však uvykla si od nejútlejších let poslouchati bez odmluvy a bez průtahu.

„Slyšíte, strýče!" začal Krákora. „Mám dceru, vy syna; mám statek, vy statek, a bydlíme vedle sebe. Z těch dvou statků mohl by býti jeden a z těch dvou dětí manželé. Co tomu říkáte?"

Sedlák Švejda přejel si mozolovitou pravicí čelo a promnul si zrak.

„Zítra jim neustoupím. Může býti, že tu po Krákorovi co nevidět zůstane dcera sirotek. A vy víte dobře, jak je to: na statku ženská a k tomu sirotek. — Chcete-li!"

„Malujete si to, kmotře, tuze černě."

„A kdyby, strýče?"

— — — — —

„Potom půjde Lenka ke mně, budeme ji míti za svou; ale nemyslete na to, kmotře Krákoro. Páni umějí pouštět strašáky. — A nemohl byste toho snad pro zítřek nechati?"

A při tom mrštil sedlák Švejda bystře nahnědlýma očima po Krákorovi.

„Ale vždyť povídáte, že mne nedají."

„Nedají, pravda, že ne. Udělají kolem vás kolo, přijdou s okovanými holemi, musil by na ně celý pluk. A potom už to také není k vydržení, celinký týden pro nic za nic se starati a dříti za jiného. — A říkáváte, že o tom v písmech není ani muk?"

„Ani muk. Ale za to mají ve svých „lejstrách" na naše životy pergamény, na těch pergamenech císařské pečeti z Vídně a z Prahy podpisy místodržících. — Ale to všecko dělají jen úřadníci, že jsme týráni, že nás sužují

Digitized by Google

celinký čas rok od roku. A těch se báti nebudu, ať se stane cokoliv. Zítra povím lidu všecko hezky srozumitelně. A když nebude lépe, sebereme se, půjdeme jim to na zámek povědět v houfech a uvidíme. Ale jářku, kdyby se něco stalo, tak tedy jak mezi námi ujednáno. Ruku na to!"

Krákora se Švejdou stiskli si pravice a prvnější oddechl si volněji. Nyní tomu byl povděčen, že soused si zašel k němu do statku.

Lenka touže chvílí vešla do světnice.

Sedlák Švejda zdvihl se teprve za hodnou chvíli.

A když byl Krákora s dcerou sám, tu mu připadlo, že přece snad dobře nedělá, že dává svůj život v šanc, své dítě v sirobu, a to proto, že se lidem jeho „kázání" líbí, že z daleka přicházejí nad Vltavu.

Vždyť však slávy nehledal; za to, že se to lidem líbí, nemohl; ale to chtěl, aby změkli ti tvrdí páni, měli s lidem milosrdenství a nesužovali ho jako zvěř, jako němou tvář, a potom také, aby do těch lidí vtěsnal trochu lidského sebevědomí, trochu té pýchy, že duše pánův a duše lidu jsou stejné duše...

„Prchni, tatíčku, anebo zítra nevycházej!" ozvala se náhle Lenka, přišla až ke stolu a sepjala prosebně ruce.

„A co jsem udělal, že chceš, abych uprchl anebo na zítřek se uzavřel?"

„Nic jsi, tatíčku, neudělal; ale chceš kázati a za to kázání je tvá hlava příliš mnoho!"

„Dítě, řekli by hned ještě zítra, že se pánů bojím, že mne snad uplatili. A páni by si z tvého otce ztropili smích, že Krákora dokrákoral. Panský posměch a šibenice však stejně platí u mne."

Sedlák „kazatel" svěsil hlavu, zapřel si ji do obou rukou a — činil v duchu pořádek se světem.

Digitized by Google

Nad Větrušicemi spouštěla se tmavá noc a s tou nocí počátek zlého, těžkého dne.

Na okolních dvorech tábořili už vojáci z Brandýsa a z Kostelce.

Páni dali vyvaliti na nádvoří sudy piva, a vojáci si z těch sudů kupovali na zítřek „kuráž" zadarmo. Byla to pro ně pravá pochoutka, protože právě tenkrát dal Turek na několik let pokoj a vojáci se musejí i v pokoji cvičiti. A vytáhnouti do vsí na lid, schytati zbůjníky a „opruhovati" na nich muškety, byla pravá hračka.

* * *

V neděli scházeli se lidé od samého poledne na skály za Větrušice v celých zástupech. Nikdo, kdo nemusil doma zůstati, nezůstal.

Nebe bylo dnes zatažené. Z Vltavy zdálo se, že vystupují mlhy a že se rozestírají po skalách, jakoby chtěly ty davy lidu bráti v ochranu.

A když bylo tak ke třetí hodině, rozlehl se náhle skalami temný hlas, lidem uvázla slova na rtech a zraky všech upřely se na muže v selské kytli s hlavou nepokrytou, postavy nevysoké, ale složité, kterýž zaujal nejvyšší místo na zahnědlých skaliskách, odkudž začíná příkrý sráz přímo do řeky. Byl to sedlák Krákora.

Lid utvořil kolem něho opravdu řetěz, a ti, již mu byli nejblíže, podali si s ním ruku.

Sedlák Krákora se po svém zvyku nejdříve trpce pousmál a dal se do kázání. Lidé tajili v prsou dech a chvěli se po celém těle. Byli by ho tak vydrželi poslouchati do večera, celou noc a celinký zítřek.

I Vltava, zdálo se, že ustala dole v šumotu, že zastavila na okamžik své proudy a že vlny její poslouchaly utajeně divné, nezvyklé, selské kázání.

Digitized by Google

A když po třetí hřímavým hlasem dokazoval [illegible]du slov písma svatého: „Lev řvoucí — — —“ vpadlo náhle za zády davů do řeči Krákorovy zarachocení bubnů. Lidé stajili ještě více v prsou dech, seřadili se kolem Krákory v hustší řetěz a sedlák „kazatel“ mluvil, jako když nad Ounětícemi hřímá.

Bubny zarachotily poznovu; ale Krákoru stěží přehlušily a v posledněj ších řadách lidu rozlehly se výkřiky zděšení, protože vojáci postupovali v před s nasazenými mušketami.

„Ve jménu jeho milosti císaře a krále poroučím ticho!“ ozval se za vojskem sípavý hlas pana justiciára, jako zasyčení zmije. Ale v proudění lidu zanikl a Krákora mluvil dále prudčeji a prudčeji. Zástupy ustupovaly před muškétami až na samý pokraj skal.

„Ve jménu jeho milosti císaře a krále!“ znova zaržál pronikavý hlas.

„Tatíčku můj! — Tatíčku můj!“ rozlehlo se náhle skalami úpěnlivé Lenčino volání.

Vojsko postupovalo pevným krokem v před a sedláci se, kde mohli a kam mohli, uhýbali. Již netvořili kolem Krákory kolo a vojáci mohli přímo na něho.

„Ten je to! — Tenhle, páni vojáci!“ zvolal mezi posluchači jidášský hlas.

Krákora ohlédl se po bídníku a oko jeho zasvítilo strašlivě.

„Spíše tyhle skály by mi rozuměly a spíše tahle voda dole by mne byla pochopila!“ zahřměl. „Jste všichni lid se ctí zahrabanou, s pamětí vyhaslou, se srdcem ovčím a já pošetilec věřil jsem vám! — Na takový lid patří rány, aby se probudil alespoň v umírání a poznal, že mohl žít, ale že nechtěl žít!“

Vojáci na chvilinku postanuli. — Zdálo se, že se na toho muže s šedivým vlasem a bílým vousem nemohou od-

Digitized by Google

vážiti. Stál tu proti nim bezbranný; ani hole neměl v ruce a v ústech toliko slova. Zástupy dlely kolem za hrobového mlčení. Sedláci rozestupovali se dál a dále, aby vojsko o ně nezavadilo, a ve všech těch stech nebylo člověka, kterýž by se postavil věrně Krákorovi po boku.

Poslouchali ho ovšem rádi, protože jim mluvil ze srdce a do srdce a dávali mu ve všem za pravdu, protože hořkosť té pravdy cítili, i když jim dřímota oči sklížela, ale pravdy a hlasatele jejího hájiti nedovedli.

Mlhy stávaly se hustšími a hustšími a usazovaly se na skalách jako báječné zjevy.

„Ve jménu císaře — ve jménu milostivé vrchnosti chopte se buřiče!“ poroučel pan justiciár.

Sedlák Krákora ustupoval krok za krokem, až přešel vrcholkem balvanův.

Skála přecházela v příkřejší a příkřejší svah; drtila se mu pod nohama, a kameny řítily se do vod třeskotným rachotem.

Krákora měl zraky upřené zpola do šedých mlh a zpola na vojáky, kteříž jaksi ostýchavě sledovali za ním a báli se skorem vložiti ruku na něho.

„Rychle! — Sice vám ještě upláchne!“ zavelel znovu zámecký úřadník.

Vojáci rozstoupili se ve dva šiky a několik muškетýrů pokročilo v před.

„Kazatel“ pořád ustupoval; zástupům tajil se opět v prsou dech a tváře všech tkvěly na Krákorovi s němým ustrnutím.

„Tatíčku! — Tatíčku! — Zůstanu tu sirotek — samojediná!“ znovu zasténal po skalách úpěnlivý hlas a níže na skále pojevila se mladá dívka. Chtěla as vyčnívajícím skaliskem doskočiti vrcholku „kazatelny“; ale klesla nazpět s čelem zakrváceným.

Digitized by Google

Zástupy rozletěl se nepokojný šum, jako když zaduje do Vltavinych vln vítr. Vojáci nasadili znovu muškety a opět bylo mezi lidem ticho, jakoby to byly samé postavy ze skály a bez srdcí.

Sedlák Krákora podíval se bystře do mlhovitých oblak nad sebou, jakoby se chtěl přesvědčiti, jak je as do těch věčných říší daleko, oči, zdálo se, že mu na okamžik zavlhly a rty jeho cos zašeptaly. Ještě jeden krok učinil nazpět, lidé chvěli se hrůzou a sedlák Krákora klesal dolů do Vltavy s rukama sepjatýma a se zrakem upřeným v tu stranu, kde leželo jeho dítě jakoby bez ducha a bez života.

„A vy, čeládko buřičská, domů, do svých děr! Kdo zítra zaspí, celý den prosedí v šatlavě v kozelci!“ zasípal pan justiciár.

A sedláci šli na slovo, bez odmluvy; jeden druhému se nepodíval do očí a jeden na druhého nepromluvil, proto že se jeden před druhým styděl, a když přišli domů, pomodlil se za sedláka Krákoru jedenkaždý „otčenáš“. A kdyby byl tak přišel k nim dráb a ptal se, za koho že se modlí ten „otčenáš“, na spasení nesmrtelné duše své by se byli zaklínali, že to není za „kazatele“.

Vojáci se srazili v šik, táhli za rachotem bubnů do zámku, kde jim dali vyvaliti ještě několik sudů piva za to, že zase postrašili lid na několik let.

Pan justiciár dal Krákoru hledat ve Vltavě. Byli až u Kralup s loďkami a přece nenalezli ničeho. Pan justiciár skřípal zuby, že na novou šibenici nemohli prvního pověsit sedláka „kazatele“, třeba už mrtvého.

O mladou dívku v mrákotách na skále nestaral se nikdo. — Teprve večer přišla Švejdova žena s mužem, odnesli ji do statku a uložili do komůrky. Strýc Švejda nebožtíku kmotru slib dodržel, zvláště proto, že statek po

Digitized by Google

Krákorovi nebyl k zahození a že všecka pole jejich ležela podle sebe, jakoby patřila k sobě ode dávna.

— — — — —

Uplynulo pět let, pořád těžších a trpčích, z nichž každé bylo ranou egyptskou. Český lid se pod těmi metlami ohýbal až k zemi a — trpěl. Šibenic bylo nastavěno na každém vršku před každým zámkem a po městech rozloženy samé cizácké pluky.

Na „kazatelnu" nad Vltavou neodvážil se už nikdo nikdy. Chodívala sem toliko mladá žena a od nějakého času vodívala za ruku klučíka. Co mohl hošík běhati, bývali tu každou neděli od prvního jara do zimy.

Klučík sbírával po stráni slzičky, uvíjel je v kytici a kytici hodil vždycky dolů do hlubin — dědečkovi do hrobu.

„A proč pak pochovali dědečka do vody?" zeptal se kdysi matky, když zase hodil se skály do vod slzičky.

„Protože, když je ticho a voda čistá, vidívá dědeček nahoru a z hrobu by nemohl."

„A dnes že také vidí?"

„Také, miláčku."

Matka přivinula hošíka k sobě blíže, na bílém čele zarděl se jí do tmavočervena jakýsi pruh — bezpochyby že památka po pádu, hošík sepnul ruce a modlil se za dědečka, protože byla řeka tichounká, při tom průhledná jako sklo a dědeček mohl viděti nahoru.

„A až ty umřeš, pochováme tě také do řeky, abys na nás viděla jako dědeček!" řekl hošík, když se byl domodlil, a přitulil se v dětinské prostodušnosti k matce ještě těsněji.

Byla to dcera Krákorova a klučík vnuk Krákorův a strýce Švejdy.

* *
*

Digitized by Google

„Kazatelna“ se dosud černá za Větrušicemi nad Vltavou; Vltava však už dávno zanesla se svými proudy památku na sedláka „kazatele“ a větry, co značně ometly vrcholky zdejších skal, zavály lidem z paměti i někdejší zlé doby.

Před nedávnem stál jsem také na „kazatelně“. Zdálo se mi, že slyším na skalách okolních hřímati Krákoru lidem a pánům do duší a kolem hlavy že mi zněla slova: „Lev řvoucí a medvěd hladový...“ Dole proudila se Vltava ostřeji a ostřeji a vlny její s nádechem ruměncovým rozplývaly se v širokých polokruzích, jakoby se chystaly ke svůdnému křepotu. Pod nohou vylomil se mi náhle kus skály a skutálel se ve strašlivém rachotu dolů do řeky, jakoby šel Krákoru vyburcovat ze sna a povědět mu, že si přece někdo na něho vzpomněl, že ho vytáhl z hlubin zapomenutí a že se den ode dne, rok od roku drobí a rozpadává ta jeho „kazatelna“. —

Digitized by Google

Digitized by Google

Stezkami našich dějin.

Digitized by Google

(Psáno: 1883.)

Digitized by Google

I.

Universitní obrázky.

I. Rektor Kunrad Soltov.

Bez přestání po ovoci dobrých umění lačnící Čechové nemusili již žebrati o cizí almužny; měli připravený stůl k nalévání ve království svém. Nemusili k vyhledávání věd kraj světa obcházeti a cizích národů se prositi, by se jich dychtivosti zadost stalo, a mohli i to sobě pokládati za slávu, když by jiné, přespolní, k té libosti vůně, k účastenství takové rozkoše vyzývati mohli.*)

Na neštěstí však se za ten stůl hned záhy usadili zcela pohodlně cizinci, nalévali samým sobě, až jim poháry veškerým dobrem přetékaly, a věrným tohoto království obyvatelům už samým počátkem jen slivky, i ty ještě vyvětralé, zbývaly.

Na zlaté bulle Karlově, kterou dne 7. měsíce dubna 1348 založil obecné čili svobodné učení Pražské, usazovaly

*) Zlatá bulla Karlova.

Digitized by Google

se silnější a silnější vrstvy prachu. Cizinci si spokojeně pomlaskovali, vtírali se v hodnosť za hodnosti, uvelebili se všude po zvyku ježčím a potom ať se někdo opovážil poukázati ke slovům zakládací listiny! Mohl míti důvody, jež by svou průzračností vynikaly nad křišťál, cizinci jen hlavami záporně kroutívali, řkouce: „beati possessores."

Tak na příklad za rektorství Kunrada Soltova zvoleného o svatém Havle léta P. 1384 byly tři kolleje vysokého učení osazeny samými Němci. Přišli, jak se říká, s mošnou v ruce, ohřáli se zde, oděli se hedbávím, stali se děkany fakulty artistské, juridické i medicinské a bohatě nadané úřady podělovali mezi sebe navzájem. Mistři čeští musili vzíti za vděk správami nižších škol po vsích a městečkách.

A proti rektoru Kunradu Soltovi vypukla mezi studenty prudká bouře ponejprv. Tenhle mistr přistěhovalec měl prý „libros sententiarum Petri Lombardi" v malíku; ale v srdci ke všemu, co českého, nenávisť, a ve hlavě proti domorodcům odpor nevypověditelný. Na kathedře vykládal učení nejčistší lásky, rozčlánkované do nejnepatrnějších podrobností a rektorování jeho bylo obrazem nejkřiklavějšího bezpráví. A když Jan z Jenštejna vynesl dne 2. prosince rozsudek, kterým měli do kollejí cizozemci býti připuštěni jen tehdáž, když by se Čechů nedostávalo, učinili Němci odvolání až do Říma.

Bylo za pochmurného ranního jitra adventního téhož roku, když se před kollejí Karlovou, umístěnou ještě v domě někdy Lazarově, nahromadilo studentů, že se mistři do učebných síní nemohli ani protlačiti. A bylo slyšeti řečí, kterými se Němcům až ledví otřásala. Před černým prknem, vyvěšeným po pravé straně průjezdu, kupila se hlava vedle hlavy.

Rektor Soltov vyhlašoval všeobecnou zápověď všech

Digitized by Google

čtení v universitě pod nejtěžšími pokutami, jakéž statuta universitní stanoví.

„Dolů, braši, s beránčí kůží! — Jednou se oblékneme také do lví!"

„Tak — do lví! — Do lví!"

Mluvčímu přisvědčilo ku tisíci hlasův.

„Naši mistři musejí čísti! — Budou čísti!"

„Musejí! — Budou!"

Rektor Kunrad Soltov vzteky prozelenával i promodrával od hlavy až do prstův.

„Výborně, studenti! — Hlavy vzhůru! — Vy doma, a pod svým krovem si může každý zadupnouti!"

„A my si zadupneme!"

„Nedejte se, studenti!"

„Jeho milosť král je na vaší straně!"

„Ať žije král Václav!"

Hromovým jásotem se až všude okna třásla.

Muž, jenž studenty vybízel, byl tak v prostředních letech, vysoké postavy, hnědých vousů, oděn po lovecku, s biretem k levému uchu posunutým a jmenoval se Ctibor z Drastu. Patřil ke královské družině a vladař mu byl zvláštní přízní nakloněn, proto že se vyznal mistrovsky v umění loveckém. A sokolnictví nerozuměl tak nikdo jako tento dvořenín. Kde se mohl jen jakého spisu o lovu dopídíti, zjednal si každičký. A král ho mnohdy vydržel poslouchati celé hodiny. Pan Ctibor uměl své výklady proplésti nejzajímavějšími příhodami.

„Poslouchejte, studenti!"

Ctiborův hlas prorazil hukotem tisícerých hrdel zvučivěji než roh, když jej v Křivoklátských lesích přiložil ke rtům, aby rozptýlence svolával.

„Císař Karel nemůže spáti."

Studenti stichli pěnami.

Digitized by Google

„Vstává na Hradčanech ze své hrobky každý den, obchází ve svatovítském kostele hroby našich králův, u toho, v němž odpočívá Arnošt z Pardubic, se pokaždé zastavuje, těžkého, mramorového náhrobku se třikrát zlehounka dotýká, mramor potom povoluje. Arnošt z Pardubic se zdvihá z hrobu v plném ornátě a dává se s nebožtíkem císařem do řeči. Že prý nebudou míti pokoje, dokud český národ na vysokém učení bude sedati jen na trnožích... Jářku, studenti: Český národ už ani na t r n o ž í c h nesedá. Nechtějí nás pouštěti ani na schody, ani do průjezdu! — Jářku, studenti: Vy si musíte sami pomoci. Cizáckou zpupnost musíte potrestati sami! Po dobrém to nepůjde! Rozumné slovo u nich neplatí. — Či nechcete, aby císař Karel s Arnoštem mohli si po lopotách života pokojně zdřímnouti? — Jářku, studenti: vy si dozajista pomůžete! Vy mi všichni dozajista dobře rozumíte!"

„Až tuze dobře, pane Ctibore!"

A ten den cizím mistrům husí kůže po těle naskakovala. A němečtí měšťané Starého města Pražského nepředvídali dobrých věcí. Proto se také na ulicích ani neukázali. Bylo jich tu téměř ob dům a jací boháči! Všecko zboží jejich z českých řemenův. A nadutci, jakoby tahle země a v ní zlatá Praha byla jim od pradávna zaslíbenou!

— „Studenti českého národa osadili kolleje. Jsou všichni ozbrojeni. Cizí mistři nemají přístupu do síní. Čtou jenom Čechové."

Dvořenín, jenž králi Václavu oznamoval tuto příhodu, nemohl ani dechem stačiti.

Král se po svém zvyku zlehounka pousmál. Tak se zdálo, jakoby dříve již o všem byl zpraven co nejdůkladněji.

„Co si cizí mistři navařili, ať si dovaří a krále nezvou k obědu. Král Václav bude tentokráte ‚nad stranami'!"

Digitized by Google

„Rektor Soltov od přestrojenců právě potrestán citelně!“

S touhle novinou vešel k panovníkovi Ctibor sám.

„A ty bezpochyby toho všeho strůjcem!“

Král Václav Ctiborovi pohrozil.

„Nebylo by divu, královská milosti. Už té nadýmavosti přes příliš!“

„Mému panu otci už nyní říkají, že byl svaté německé říši otčimem a jak potom nazvou mne? — A pan otec můj byl k nim nejvyšší měrou shovívav. Nemohli míti lepších časů než za jeho vlády!“

„Co po tom tvé milosti, jak ti přezdějí cizinci! — Jen když bude tvé jméno v srdcích všeho lidu zlatem vepsáno!“

Král Václav se hluboce zamyslil.

„Kdybys cizinu zasypal diamanty, přece hodí, až tě nebude, po památce tvé kamenem... Rač si vzpomenouti města Vídně a krále Otakara...!“

„Máš pravdu, Ctibore!“

Král Václav zvážněl nad obyčej a spisu Alberta Magna „de falconibus, asturibus et accipitribus“, jejž dvořenín položil na vkusně vyřezaný stůl před něho, si téměř ani nevšiml.

„Věrným mým řekni, že stane se jim po právu, byť bych si měl celou říši proti sobě popuditi. Je mi ta koruna beztoho z duše protivna...“

Touže chvílí táhlo kolem králova dvora studentů, že by jablko mezi nimi nebylo propadlo. A byli opravdu všichni ozbrojeni.

„Bude prý čísti Mikuláš Litomyšlský! Němci mu zbraňují vstupu do síně...“

„‚Tohoť bohdá nebude, aby český král z boje utíkal,‘ vzkřikl u Kreščaku nebožtík můj děd a já také dím:

Digitized by Google

‚Tohoť bohdá nebude, aby nám cizí mistři přes hlavy přerostli!'"

A nebylo toho. Kunrad Soltov, nechtěl-li se soudruhy svými již nyní nastoupiti osudný exodus, musil, byť i zuby skřípaje, přistoupiti k narovnání, tak aby v kolleji Karlově vždycky pět kollegiátních míst dáno bylo Čechům a šesté aby zůstalo nedílné, jsouc otevřeno jak Čechům, tak ostatním třem národům. A tentýž poměr ustanoven při fakultě lékařské, čili kolleji krále Václava.

* *
*

Laskavý čtenář již zajisté postřehl, že i ten první zlatý věk, jenž se v milé vlasti naší zahostil, byl důkladně promíchán křemenem, a dosti ostrým křemenem.

2. Dva přátelé.

jedné jizbičce bydleli, jedli spolu takřka z jedné mísy, jeden bez druhého ani nevycházel, v kollejích sedali vedle sebe, studovali spolu, jeden se druhému se vším svěřil, jeden za druhého stál slovem, ctí i životem a trávívali spolu i nejedny prázdniny.

Přátelství z let studijních vzbuzuje i za věku pozdního nejednu milou vzpomínku.

Jeden byl z českého jihu a druhý z českého středozemí. Když umřela prvnějšímu matička a když ji pochovali na hřbitově prastarého jihočeského městečka, neměl na širém světě nikde věrné duše. A sirota ulehává na mladou hlavu, byť v ní bylo učenosti až do oblak nebo do zemských hlubin, nevypověditelnou tíhou. A proto při-

Digitized by Google

lnuli oba studenti k sobě ještě nerozlučněji. Z Prahy na otcovské sídlo poslednějšího nedaleko. Cesta vykonána za půl dne dobré jízdy pralehounce.

Zdejší dvorec ještě z těch starých, rozlehlých, nevysokých. Světnice učiněné dvorany; na krbu ukazovali, kde druhdy stávali skřítkové — strážci rodinného štěstí. Nepřátelská noha nebyla na zdejší půdě dobrých tři sta let. Dvory v okolní krajině pamatovaly první české krále. Na Stochově svatovácslavský dub ještě jako mladík; na Peruci statek, z něhož pocházela Božena, tak na vlas, jako když si Pražský kníže zajel do něho na námluvy; na Smečensku dosud živo plemeno starého draka, za jehož korunu zámek vystavěn...

Tentokráte byla tato krajina plna vzpomínek, nad nimiž nade všemi rostou silné, neproniknutelné vrstvy mechové. Bohatství všude tolik, že časy nynější proti dobám tehdejším jsou učiněný stín. A což tu měla panování ta stará, věrná, česká čest! Nebylo na ní ani poskvrny, leskla se zrcadlem křišťálovým a dbali jí pod střechami doškovými, v domech patricijských měšťanů, na zemanských dvorcích, v rytířských tvrzích, po panských hradech... A kdo by se byl proti ní prohřešil, byl proklet.

A tímhle krajem jeli studenti, o nichž jsem začal dnes své vypravování. Bylo parno, že umlkali vysoko v modrém vzduchu i skřivánci, jichž popěvky tu slyšeti neustále od jara do jeseně.

„Za nějakou hodinu jsme již pod střechou!“ pravil ku soudruhu ten, jenž po levici na ryzce poklusával.

„Ještě jeden dolík, potom táhlý svah, a budeme ve chladu!“

Potom upřeli oba zraky své k severu, kde vyhlížela nad obzorem celá řada modravých vrchů nejpodivnějšího útvaru, tu jako kužel, vedle zase jakoby sedlo, u tohoto

Digitized by Google

opět tvar jehlancovitý, dále cos táhlému hřbetu podobného... Vrchy byly dnes tmavější, tak jakoby chtěla z jejich útrob vyřítiti se bouře...

„Což, mladí pánové, z daleka — z daleka?"

„Z matičky Prahy, staruško!" odpověděl ten, jenž tu byl neznámým. Soudruh jeho neměl mnoho chuti se zastaviti. Hrdlo práhlo, tváře jen hořely, jazyk okorával víc a více, rty jakoby se smažily.

„To arcit z daleka!"

Staruška se podívala na oba jinochy zpytavým a pronikavým pohledem. Byla tak nějak milounká. Tomu, jenž se svým soudruhem jel do jeho rodiště, aby tu protrávil dva letní měsíce, zdálo se, jakoby ji byl dříve velmi často vídával. Ale přece byl v tomhle kraji ponejprv. I ty šaty mu byly tak nějak známy, i každá ta vráska na stařičké tváři. A což ten pohled kalně modrého oka!

„A jste, jak vidím, dobří přátelé!"

„Co jí do toho!" prohodil nevrle latinský druh.

„Ono to přátelství na světě prapodivno!"

„Pojeď!"

Druh se nyní skorem utrhl. Příteli z českého jihu se však od téhle stařenky nechtělo.

„Ale mezi námi, staruško, upřímné, věrné, nelíčené.."

„Dej to Pánbůh!"

„Co se s ní jen dáváš do řeči!"

„Je tak zcela podobna mé matičce! Kdyby neodpočívala už druhý rok na našem hřbitově, řekl bych, že to ona, slezl bych s koně, pojal bych ji v náruč..."

Stařenka se tak srdečně usmívala a při tomhle úsměvu se modré oči její kalily — radostí z toho mladého muže, že tak své roditelky pamětliv.

„Poslechněte mne chvilenku, mladí pánové — jenom několik okamžiků! Dnes jste oba věrní přátelé; dnes byste

Digitized by Google

jeden pro druhého šel do ohně!... Ale za nedlouho se vaše cesty skříží! Jeden z vás stane se miláčkem všeho lidu, bude v přízni královské a čím větší se všech stran k němu příchylnost, tím větší protivenství jej bude stíhati.. Rozdělí vás knížka, nepatrná knížka... Řekla jsem, že byste dnes šel jeden pro druhého do ohně; ale potom budeš ty tomuto příteli svému polínko za polínkem na hranici přikládati... A takového počínání tvého nebude příčinou nic jiného, leč závisť, bledá závisť, která vtiskla v ruku Kainovu hůl na šíji bratrovu... Střez se tohoto svého soudruha i obrať koně; lépe stokrát bez přítele, než s hadem, jenž se ti nepozorovaně kolem ruky ovíjí... Poslechni mne. Ne nadarmo jsi řekl, že jsem podobna tvé matičce... Tvá upřímnosť se ti hrozně odplatí..."

Zdejší rodák zbledl náhle, jakoby v něm nebylo krůpěje krve. A o hlavu jeho, zdálo se, že závrať se pokouší.

Oba ani nevěděli, že koně jejich opět jdou a že stařenka zmizela, jakoby se byla rozplynula oblakem. Nikdo nepromluvil ani jediného slovíčka. Student z českého jihu se ohlíží, zdali se stará žena ještě za nimi nedívá. Zapomněl jí dáti i almužničku. A toho přece nikdy neopomenul, kdyby byl měl poslední haléř obětovati.

„Věříš tomu, Jene?"

Tazatel utkvěl na svém příteli nevypověditelným pohledem, nahnul se k němu tak těsně, že si oba slyšeli až vzájemný dech, a koník jeho zařehotal, až krahulík, jenž si usedl na blizounkém planém štěpu, vyletěl uděšen do těžkého parného vzduchu. A krahulík se přece tak hned neleká.

„Táži se tě: věříš tomu, Jene, co povídala ona babice?"

Soudruh neodpovídal. Tazatel položil na jeho rameno svou pravici.

„Nevěřím...."

Digitized by Google

Tazatel si z hluboka oddechl.

„Kdybys mi byl odpověděl vyhýbavě, ani netušíš, co bych byl učinil!“

Potom jeli oba mlčky podle sebe. Nebylo jim nějak do hovoru.

„Mohli jsme tamtudy — říšskou silnicí — nebyli bychom ji potkali — ale chtěl jsem, abychom se ocitli co nejdříve pod střechou!“ prohodil za hodnou chvíli zdejší rodák a bezděky koně pobodl k rychlejšímu poklusu.

Staří rodiče přivítali syna, jak mohli nejsrdečněji, a přítele jeho, jak dovedli nejvlídněji.

„Budeš tu, pane Jene, míti časy. Budeme jezditi z pouti na pouť. Přivykneš nám. Buď jako doma...“

Starý zeman to myslil upřímně. A žena jeho oběma studentům co kde mohla nejlepšího sehnala... A zdálo se, že ve tvrzi na starušku, jež je asi hodinu odtud potkala, pozapomněli. Nikdo se toho před druhým ani slůvkem nedotkl...

Zemanův syn se snažil, aby svému příteli při každé příležitosti mohl podati důkazův o přátelství, do jehož kořenův se nikdy nezahlodá červ. Jezdili zde opravdu z pouti na pouť, navštívili všecky vůkolní tvrze a nejedny oči se zadívaly skorem každý den v tu stranu, kde pod pohostinným krovem student s rusými kadeřemi, vinoucími se až na ramena, s lehounkým pýřením na bradě a nad hořením rtem, ve tvářích poněkud přismědlých se snivým výrazem, z něhož však již tehdáž vyzírala vůle pevnější než skály tisíciletés...

A když koncem října zavítali do Prahy, bylo všude plno novin, že mistři Stanislav Znojemský a Mikuláš z Litomyšle budou čísti o knihách Viklefových.

Oba studenti se dali zapsati do těchto přednášek mezi nejpřednějšími. Nyní se přidružilo k nim ještě ně-

Digitized by Google

kolik jiných, mezi nimiž i syn mudrce hrozného rozumu, Jaroslav ze Štítného.

Všichni byli jedna duše, jedna mysl, jedno srdce, mezi studenty z českého národa pružili svěžího ducha, povzbuzovali ochabující, mdlé burcovali, dřímající probouzeli, český živel na vysokém učení bujel nejpůvabnějším jarem...

„Zdali pak si, Jene, vzpomeneš někdy oné staruchy a jejího proroctví? — Tehdáž jsi se nad těmi slovy nějak příliš zamyslil! — Zamrzelo mne to, věř, opravdu."

„Nemluvme o tom, Štěpáne. K čemu si kaliti mysl podobnými předtuchami? — Přátelství naše — —"

„Věčné — věčné, Jene!"

Soudruh se odmlčel a stiskl příteli ruku, skorem až křečovitě. Potom usedli oba nad učenými traktáty, přečtli dvě či tři věty a vyměňovali si o všem své náhledy, bez obalu, upřímně, až se jeden či druhý pověděných slov zalekl, nevyhýbali se ničemu, chtěli vniknouti až do hlubin výroků, jež se před zrakoma jejich na pergaménu černaly...

Nenalézám ani vhodného přirovnání, abych je učinil o tomto přátelství dvou mladých, vědychtivých hlav, dvou jarých srdcí, dvou duší, jež si oba navzájem až do nejskrytějších útrob prohlédali; a přece se péro v ruce chvěje, majíc psáti jedno z dvou jmen, za nímž se plíží příšerný stín zrady.... Ponechal jsem si je až na konec schválně, proto že bych snad byl tohoto obrázku ani nedopsal. Zněji pak: Jan z Husince a Štěpán z Pálče.

Digitized by Google

3. Zlaté časy.

Jaké časy, tací lidé; zlaté časy, zlatí lidé.

Tenkráte v Čechách zlato rostlo, do Čech se všemi silnicemi hrnulo, a jaký div, že svitu jeho přivykli a drahého kovu si méně vážili. Přiváželi je do Prahy kupci, studenti, i králové a knížata. A kde rostlo? — Skorem pod každou střechou; pod doškovou už se tehdáž lesklo nejtřpytivějším jasem. Proto se ho také asi o třicet let později najednou tolik objevilo, že září, jež z něho vyrážela, cizincům padala z ruky těžká zbraň a že klesali s koní k zemi jako mladistvý horlitel Jerusalemského synedria cestou do Damašku.

Praha byla za těch časů středoevropským Římem a sláva Pražského učení Karlova rozletěla se na perutích větru do všech úhlů světa. Polská královna Hedvika, chtějíc, aby synové litevští byli osvíceni jasností umění a ctnosti, založila při universitě zdejší kollej litevskou, kteráž přispěla k rozmnožení vysokého učení i statků jeho znamenitě.

Cizinci, přicházející do vlasti naší, nemohli se českému lidu ani dosti vynadiviti. Přirovnávali své rodné země ke kraji zdejšímu a až se lekli stínů, jež se za nimi vlekly i přes hranice. Proto se jim také odtud živou mocí nechtívalo.

„Jářku, za mým dvorem táhlý hvozd, vedou jím dvě cesty veřejné, lidu tu projde každým dnem dosti, zvláště o téhodní trhy v nedalekém městě —; sejmi, pane, s hrudi své tenhle řetěz, pověs ho na který chceš strom, nech ho tam, pokud se ti uzdá, a nikdo se ho ani netkne. Kdybys měl o něj přijíti, řekl bych, že ti čtvernásob zaplatím: ale kdybych to řekl, už bych o poctivosti zdejšího lidu pochyboval.“ — A cizinec, jenž byl návštěvou na rytířské tvrzi v bývalé župě Dřevíčské, pověsil těžký, zlatý řetěz svůj

Digitized by Google

opravdu na starém habru zrovna vedle veřejné cesty. Příští den tudy šlo a jelo lidu na výroční trh do Loun celé zástupy. Na vyvěšený skvost se podívali, pověděli si cos, ale šli dál a zlatého klanečníku se ani nedotkli... Avšak když si zdejší rytíř s cizincem zašli pod habr, řetězu tu — nebylo. Host vyhrkl v potupný smích. To prý by musil zrovna býti anděl, aby pokušení odolal! — Rytíř zakýval povážlivě starou, zkušenou hlavou, zamyslil se a pravil: „Ať jsem beze cti, jestli se toho kdo z našich dopustil." A když se vrátili do tvrze, poručil svolat všecku čeleď, čelo jeho bylo zachmuřeno jako tmavý mrak, s očí prudký žár mu planul a rty jeho prodrala se tato slova: „Od neblahých dob Jana Lucemburského nebylo ve zdejším okolí slyšeti o krádeži, až dnes! — Budu hledati od jednoho ke druhému. Nenaleznu-li řetězu, opětuji, jsem, pane, beze cti a ne čtyřnásob, ale stonásobně ti ztrátu ze zboží svého nahradím." — A zdejší rytíř hledal — hledal — a nenalézal ničeho. — Čelo jeho chmuřilo se temněji a temněji, oči jeho přimhuřovaly se přísněji a přísněji; čeleď bledá strachem a úžasem... „Pane, ty dovolíš, abych prohledal i tvé krajany?" — „Pro mne! — Jak chceš!" Tato slova zněla tak příliš uštěpačně. — A zdejší rytíř prohlížel nyní také cizince. Náhle se zraky jeho vítězně zasvítily a ústy jeho vyrazilo: „Krzno dolů, chlape!" — A rytíř strhl kabátec s cizáka takměř sám. Tu chvíli zaleskl se zlatý řetěz hostovu čeledínu na samých prsou. — „Však jsem to věděl! Kde pak naši! — Zloděje však potrestáme si sami. Ty, pane, již dovolíš!" — Cizinec skřípal zuby, bělel i zelenal se i modral. Ale musil mlčeti. — Jářku, kdo sem přichází, aby zlému učil zdejší lid? — Kdo že? — Cizina!" — A ještě ten den houpal se zlodějský čeledín na starém habru.

Trochu jsem odbočil; ale kdo může za péro, když si někdy zajede. A byla konečně tahle črta skorem nutna,

Digitized by Google

abych doložil výpověď: jaké časy, tací lidé; zlaté časy, zlatí lidé.

A k tomuhle rytíři přicházeli kolem svatého Martina studenti áž z Prahy, ať bylo, jak bylo. A ten čas skorem vždycky nepohoda straší. Větry, déšť, sníh; někdy všecko najednou. Do zdejšího kraje cesty přebídny. Noha se za každým krokem takměř po kolena boří, a koník, dobrý chodec, každým okamžikem klopýtá.

A studenti si zavýskli, jakmile střechy téhle tvrze uzřeli. A dali se už nyní do zpěvu, až se tu všecko třáslo.

A rytíř vycházíval před vrata, kroutil si bílý knír, usmíval se, kynul příchozím vstříc a vítal je, jakoby všichni rodné děti jeho byli.

Na zdejší tvrzi nebylo třeba popěvku:

„Ale vy, bratřie
milí, majíce
na paměti svatého
Martina rytieře,
nynie v této mieře,
nechcete-li husi dáti,
dejte dva penieze".

Stoly, kde jaké měli, sneseny a bílými ubrusy potaženy; na stolech, nač si kdo pomyslil. Ani dobrá Mělnična nescházela. Husičky vykrmeny, milounce pročervenalé, medovina, že se po ní rty svíraly, pečivo z výražky vejci a máslem sežloutlo... Křehounké podkovy jakoby ke koni báječnému!

„Jezte, studenti, pijte, hoši... Neohlížejte se, nešetřete! Hus dobrá jen do Martina, od Martina starým skopcem čpívá... Jářku, studenti! — Dokud na Divicích starý Dobrohost, svému jménu hanby neudělá!"

Digitized by Google

A studenti se nedali pobízeti. A čím lépe jim chutnalo a čím rychleji se talíře prázdnily, tím spokojeněji se hostitel usmíval a tím nepřetržitěji si kroutil bílý zahrotělý knír.

Potom musili vypravovati, co kdo věděl, Dobrohost prošedivělou hlavou kýval, přikyvoval, leckdy se i pousmál, a když byli všichni hotovi, začal povídati sám. A bylo smíchu k přetrhání a veselí k nevypovědění. Rytíř Dobrohost projel půl světa a již mohl tak ledacos věděti, čemu se z knih člověk jaktěživ nenaučí.

A i mistři zajíždívali si rádi na Divice; ale jen dobří Češi a svého národa na vysokém učení jasné hvězdy. Až žasli nad rozumem svého hostitele!

„Já studoval v Bononii, já znám Paďovu jako zdejší ves, mé jméno zapsáno v matrikách Sorbonských, já slyšel mistry Salernské, i Neapolské učení mi není neznámým, já viděl až Kordovu... Jářku! — Ale nejmilejším ze všech krajů je mi rodný kraj!..."

Rytíři Dobrohostovi chvěl se nějak hlas a tak se zdálo, že se mu v bystré oči slzy vkrádají...

„A studenti z rodného kraje všichni děti mé..."

Dobrohost zdvihl do výšky pohár, prastarý pohár dřevěný, v němž se Mělničina hezky přes okraje pěnila.

„A otcem naším ty, starý brachu!... Buď dlouho živ a zdráv!"

Dudáci spustili nejprudčím fortem a kozlíci se nadmuli z nejplnějších plic.

A za těchhle okamžiků bývalo zdejšímu pánu nejblaženěji; říkával, že mu tak ani v nebi někdy nebude.

„Poslechněte, hoši, stárnu, dnů mých nebude na dlouho..."

„Oho, pane otče, dnů tvých musí býti bez počtu..."

„Jářku, jsem stár, bezdětek; Divické zboží slušná ivnost; chci, aby se dostalo v dobré ruce; alespoň bych

Digitized by Google

rád, velmi rád... A přál bych si, aby tu bývalo o svatém Martině veselo i potom, až mne nebude... Poslechněte, studenti: jste všichni hodni, poněvadž mne máte rádi. Zlý člověk mne neměl rád jaktěživ. Ale přece bych něco chtěl věděti. — Kdo z vás je nejhodnější?"

„Tuhle Česlav, pane otče!"

Dobrohost zakýval zašedivělou hlavou po třikráte.

Mladý muž se zarděl nezvyklou červení. Rytíř položil na jeho rámě svou pravici.

„Chtěl bys, Česlave, u mne zůstati? — Chtěl bys na Divicích býti dědicem?"

Mladý muž neodpovídal. Mezi studenty ticho.

„Zde sepsány podmínky! — Jsou kratičké! — Druhou jsi již slyšel; první ti povím: dochovati mne poctivě ke smrti...

Dej Pánbůh, abychom se tu ještě ode dneška za rok a za den sešli. — Ale nevím; věru nevím!"

Dnes odcházeli studenti z Divic mlčky a skorem se svěšenými hlavami.

„Nic si z toho, hoši, nedělejte, až mne tu nebude! — Divická vrata každému z vás budou otevřena dokořán i v půlnoci, ať zaklepáte kdykoliv."

A byla opravdu otevřena i za Česlava, jenž se na zdejším zboží podle Dobrohostovy závěti usadil. Stará, přepodivně řezaná skříň zůstala po vůli bývalého vlastníka ve velké jizbici. A byly v ní knihy vzácné ceny: summulae magistri Hispani, vetus ars, tractatus de sphaera, sex libri Euclidis, perspectiva communis, Aristotelova logika atd....

Jářku: nebyly to tenkráte zlaté časy a v těch časích zlatí lidé? Psal bych ještě více; ale rámec tohoto obrázku by mi již nevystačil. Jen toto přidávám: kde student, jehož hlava na pravém místě, všude živo bylo, všude jej měli rádi, protože dovedl

Digitized by Google

přivésti ve svěží proudění i stydnoucí krev; a tenhle rys v povaze českého lidu nevyhynul do dneška, ačkoliv zlaté časy dávno — předávno vybledly.

4. Zikmund Huler.

rále našeho upomínat? — Krále Václava, v jehož zemích řeky místo písku zlato chovají, z jehož dolů stříbrných celé vaše království by se mohlo posázeti grošíky, a dobrými, neopilovanými? — Jářku, krále Václava upomínat? — Kdo to jaktěživ slyšel? — Jdi se podívat na Karlštein a místo obyčejné malty zlatou uvidíš, místo obyčejného křemene samé drahé kameny..."

„A přece!"

Mladý muž, jenž takto odpověděl, hovořil po polsku. Prvním pohledem prozrazoval studenta, ale již staršího, který měl dle všeho všecky „dekrety" v malíčku, jemuž se však z Prahy nechtělo... Takových studentů bývaly v matrikách vysokého učení Karlova celé řady. Příslušníci polského národa stáli vždycky věrně s Čechy; jediné že hranice tak zvaného polského národa při Pražských školách objímaly i hořejší Sasy i Durynsko.

Polák se kolem sebevědomě rozhlížel, urovnávaje si lehýnké kníry levicí.

„Nebylo by dobře, aby mezi námi povstal svár!... Co v Praze cizáků, všichni by vypukli v jásot, že se český národ s polským serval," zahovořil onen, jenž se krále Václava ujímal.

Digitized by Google

V Týnské hospodě, v dlouhé, klenuté jizbě, sedělo plno studentů; domácí přicházeli se dívat, kdo tu z cizinců, a cizí, kdo přibyl do Prahy z krajanův.

„Tys napověděl, ty musíš dopověděti. — Komu a zač i co dlužen český král?“

Tahle slova rozlehla se hospodou hřímáním. Všecko ztichlo a veškeré zraky upřely se na vyzývače, na jehož obličeji jevila se škraboška. Podle zevnějšku mohl to býti také student, ale již hezky starší a poněkud tělnatý.

„Byl bych mlčel; ale vy jste mi svědky, že odpovídám jen k vyzvání. — Neodpovídaje nyní, mohl bych jmín býti za lháře! — Král český dlužen opolským knížatům, Bolkovi, Jindřichovi a Bernardovi, jakož i Janu biskupu Vratislavskému 8000 kop grošův...“

„Poslední lhůta doplacena už před osmi léty!“

„Aj, zde poslové sami! — Nechť za mne mluví!“

Polák si ještě levicí rovnal lehýnké kníry a pravice jeho pohrávala si jilcem karabely.

„Nám v hospodě neslušno šířiti o tom slov! — Svou záležitosť s králem samým si vyřídíme!“

„Já král sám!... Zítřejším jitrem na vás budu tedy čekati!“

Student Polák zbledl; ale jen na chvilinku; přišel k sobě za několik okamžiků.

„Hovořili jsme, královská milosti, o tvém věrném Zikmundu Hulerovi...“

Slovo „věrném“ pronesl student jizlivým zvukem.

„A jen jím jsme přišli na řeči, kterýchž jsi byl svědkem...“

„A co jste hovořili o Zikmundu Hulerovi, jenž jest opravdu mým věrným milým?“

Polák nepřišel z rovnováhy ani na okamžik. —

Digitized by Google

„Tvá milosť ráčí vysoké učení zdejší obsypávati přízní neobyčejnou..."

„A za to mne po hospodách pomlouváte. A ne-li vždycky mne, aspoň mé služebníky!"

„Studenti českého národa půjdou za tebe, milostivý králi, do ohně..."

„Žes neřekl, i do pekla!"

„I do pekla, milostivý králi!"

„A studenti národa polského také dovedou ctíti jasného vladaře svých pokrevenců v..."

„Přes to, že co komu dlužen vykřikují..."

Král Václav přimhouřil po svém zvyku levé oko a pravým div že mluvčího neprobodl...

„Na tyhle řeči přišli jsme mimo svou vůli.. Byl jich vinen tvůj dvořenín, milostivý králi... Zikmund Huler! — Za Kristem Pánem se plížil Jidáš, za tebou tenhle Němčík.."

Polák mluvil beze strachu a také před králem zraků nesklopil.

„Chci viděti — slyšíte-li? — váš král chce viděti! — Světlo — světlo — pane Ctibore; tys svědkem. — Budu trestati přísně — velmi přísně buď vinníka aneb podezřívače...".

„Potom teprve půjdeme za tebou, kam jen budeš chtíti, jasný pane náš! — Ať žije král Václav!"

Hospodou rozletěl se ryk, až se okna třásla. Cizáci za stoly ani nedutali, choulili se bázlivě ke stěnám a úzkostlivě na rozjařené studenty pohlíželi. Ale mohli býti bez-starosti; Čech nebyl-li nestoudným jazykem vyzván, nikdy neporušil pohostinného práva.

Král Václav byl již zatím na cestě do svého dvora. K průvodčímu nepromluvil ani slova. A pan Ctibor ze Drastu, od nějakého času opět nerozlučný králův společník, neodvážil se ani promluviti. Nebývalo radno krále za takovéto nálady vyrušovati z myšlének.

Digitized by Google

Pojednou se vladař zastavil. Octli se již ve průjezdu.

„Co tomu říkáš — Ctibore!“

Takhle už svého dvořenína král neoslovil dávno. Vždycky ho skorem jen volával přezdívkou: „Tlam.“

„Chci věděti, co tomu říkáš, pane Ctibore!“

„Mlčím, milostivý králi!“

„Já chci, abys mluvil...“

„Nebezpečno, pane můj — příliš nebezpečno...“

„A když ti poručím?“

Pan Ctibor pokrčil ramenoma.

„Věz, že mlčení někdy tisíckrát nebezpečnější, než nejsmělejší řeč! — A proto mluv!“

Král ocitl se již na prahu své ložnice.

„Jen dál — se mnou — a neostýchej se!“

Panu Ctiboru bylo přece nějak úzko kolem srdce. Takhle krále již také dávno neviděl.

„Mohlo by se mysliti, že komusi tvé přízně a náklonnosti, pane můj, závidím. Již delší čas slyšeti ledacos.“

„Již delší čas? — A chcete býti věrní moji?“

„Již jsem pověděl, milostivý králi, že někdy příliš nebezpečno mluviti i nejryzejší pravdu.“

„I přede mnou?“

„I před tebou, pane můj!“

Ctibor se odhodlal k nejhoršímu.

„Důkaz! — Chci důkaz!“

„Dvanáctý červen před osmi léty... zrovna ten čas, kdy měla býti doplacena poslední lhůta opolským knížatům.“

„Dvanáctý červen?“

„Na Karlštejně byli odpraveni Štěpán z Opočna, Purkart Strnad z Janovic a Štěpán Poduška...“

„Mluv dále!“

Tenhle Václavův rozkaz vyznával hrobovým zvukem.

„Zikmund Huler podpisy věřitelů padělal... Tři dotyční pánové byli toho svědky; proto se jich musil zbaviti

Digitized by Google

stůj co stůj... Zbyl jen jediný — Jan z Milheima, a ten již také není na živu... Zikmund Huler zlým duchem, který za kroky tvé milosti stíny černé rozestírá... Při vysokém učení, o kterém ten Polák pravil, že je přízní neobyčejnou ráčíš obsypávati, není horšího škůdce českého národa nad něj; vyslechne tvé záměry, přisvědčí ti, připochlebí ti a od tvé milosti jde přímo k děkanům Němcům, vypoví jim vše dopodrobna, řekne i to, čeho jsi neráčil ani mysliti, natož projádřiti... A potom se diviš, jasný králi, že cizinci o všem tak výborně zpraveni... Z krkavčího hnízda ještě nikdy slavík nevylétěl... A Zikmund Huler z prakrkavčího plemene..."

Král Václav mlčel. Tyhle obžaloby, týkající se nejpřednějšího jeho důvěrníka, byly přetěžké...

A pan Ctibor mluvil dál.

„Zikmund Huler utvrzuje cizáky v odporu proti nálezům tvé milosti... o vznešeném majestátu královském užívá posměšných výrazův..."

Král Václav ještě mlčel. A vrčel již i obrovský chrt, jejž ondyno pan podkomoří z dalekých krajů za veliký peníz přivezl, jakoby rozuměl, že se tu mluví o nedávném jeho pánu...

Poslové opolských knížat přinesli žádosti pánů svých opravdu druhým dnem již časně z rána. Král Václav vykázal se jim listinou, na níž byli podepsáni svrchu jmenovaní pánové jakožto svědci vyrovnaného dluhu.

Poslové pokrčili však významně ramenoma a nedali se odbyti.

„Relatorem v záležitosti té ustanovuji tedy svého podkomořího Zikmunda Hulera... Chci zachovati úplnou nestrannost. — Rozhodčím mezi pány vašimi a mnou ať milý přítel, král polský Vladislav."

Zikmund Huler měl za kratičký čas opět všecko hotovo.

Čelo krále Václava chmuřilo se temněji a temněji.

Digitized by Google

Pan Ctibor dlel na svém statku asi tři hodiny severně od Prahy na pravém Vltavském břehu a pořádal své věci. Z duše již litoval, proč jen tenkráte nemlčel...

Němci na vysokém učení vystupovali zase drzeji. Šrůtky s domorodci opakovaly se téměř každodenně. Pan podkomoří se vypínal jako páv, jejž čeští poslové viděli na dvoře králova bratra Zikmunda v Budíně.

Až tu náhle přiklusali do Prahy poslové polského krále Vladislava. Z koníků se jim jen kouřilo; byli uprášeni k nepoznání. Jen karabely u boků svítily se jim zrcadlem. Ještě týž den odebrali se do králova dvora. Tak brzy jich pan podkomoří nečekal. Nechtěl jich k Václavu ani připustiti... Ale šavlice u boků jejich zvonily tak pronikavě, že král vyšel poslům v ústrety sám a uvedl je do svých komnat.

Za nějakou chvíli otevřely se dvéře, na prahu objevil se zase král a zavolal: „Pane podkomoří!"

Zikmund Huler vešel hrdě a s hlavou vztyčenou.

„Posaď se, pane podkomoří!"

Král Václav mluvil ledovým hlasem.

Zikmund Huler se posadil s hlubokým úklonkem.

„Vezmi péro a piš... Štěpán z Opočna, Štěpán Podůška z Martinic, Purkart Strnad z Janovic, Jan z Milheima... Jsi hotov, pane podkomoří?"

Zikmund Huler podal listinu králi zase tak se ukloniv.

Václav vyhlédl oknem a zavolal stráž.

Pan podkomoří zbělel stěnou a zachvěl se osykou. Hlavou mu proletěla náhle myšlénka, k čemu asi dotyčná jména psal a proč že se král tak upřeným pohledem zadíval na listinu, na níž vlastní podpisy všech čtyř pánů jakožto svědků, že všechen dluh vyrovnán.

„Jeho milosť, král polský Vladislav rozhodl, pane podkomoří, v můj neprospěch... A lituji velmi, že musí proti tobě rozhodnouti se i já... Tato listina neprav

Digitized by Google

podpisy na ní padělány, a to, pane podkomoří, rukou tvou... Když tě podezřívali, já slíbil, že budu trestati přísně — velmi přísně — buď vinníka či podezřívače,.. Já čekal plných šest neděl... Já sporný předmět svěřil tvému důvtipu... Tys mne podvedl a oklamal opětně... Tys vinen, Zikmunde Hulere, a proto tě přísně — velmi přísně potrestám — na příklad i výstrahu..."

Král Václav tato poslední slova zrovna zahřímal.

Za několik minut odváděla již královská čeleď všemohoucího dosud pana podkomořího na radnici Starého města Pražského, kdež pátý den po výpovědi polského krále sfat a dům jeho na Novém městě zabaven...

Téhož dne vrátil se zase do Prahy Ctibor z Drastu.

Král mu zavěsil kolem hrdla zlatý řetěz a rozmnožil jeho erb hlavou lví.

Čeští studenti pili s polskými na věčné a nerozdílné přátelství, protože s hlavou Hulerovou padl jeden z nejpřednějších sloupů cizáctví při zdejším vysokém učení a proseknut živlu slovanskému v dosavadní hrázi nejvolnější otvor.

A student, — ten, jenž se odvážil tak bez ostychu mluviti Karlovu synu do očí a jehož kolébka stála v rozlehlém dvorci zemanském nad Vislou, maje napěněný pohár vysoko nade hlavou v pravici, volal jak uměl nejplnějším hrdlem: „I my bychom s vámi za takového krále šli do pekel! — Ještě na příští semestr! — Zlaté Praze a jejímu králi: „Nechť žije!"

Digitized by Google

5. Tři hlasy a jeden.

Ačkoli každý člověk každého člověka povinen jest milovati, přece jest potřebí, aby toto milování pocházelo z lásky zřízené, pročež není právé, dáti cizinci přednost proti domácímu... Poněvadž však národ německý, v tomto království českém žádného obyvatelského práva nemající, ve všech věcech, o kterých se při učení pražském jedná, tři hlasy přiosobil si k užívání, kdežto národ český, pravý to země dědic, toliko jeden má a ho užívá, pokládáme to za nespravedlivé a velice neslušné, aby prospěch domorodců cizí a přespolní lidé v hojnosti měli požívati, oni pak škodlivým nedostatkem cítili se sklíčeni; i nařizujeme rektorovi a universitě a naskrz chceme míti, aby národ český při všech radách, soudech, zkouškách, volbách i jakýchkolivěk jiných nadáních a zakládáních... ke třem hlasům všemi způsoby připustili a jej při tomto privilegiu na budoucí věčné časy zanechali v pokoji a bez překážky..."

Mistr Jan Eliae, jenž tento královský dekret četl, na každé slovo dávaje důraz silnější a silnější, Václavův podpis políbil, oči se mu zarosily slzami a rty jeho zavolaly: „Magnificat anima mea Dominum." Potom vztáhl pravici po muži, jenž seděl polo vzpřímen na lůžku, dotkl se čela jeho, přejel mu vlasy a chtěl cosi promluviti; ale nemohl a nemohl...

Druhému mistru, Ondřeji z Brodu, také hlas nějak služby upíral.

Muž na lůžku se zlehounka usmíval. Ale zdálo se, že se mu v kaštanovém vousu přepodivné perly třpytí; a tolikéž ani slova neprořekl.

Nastalé ticho přerušil Jan Eliae. Hlas se mu však chvěl, za každičkým slovem učinil přestávku, pravice jeho

Digitized by Google

svírala ruku nemocného a zraky jeho tkvěly na něm, jako by již předkem chtěly říci: „až do duše se mi podívej, pravdu-li mluvím."

„Jestli bylo mezi námi, mistře Jene, někdy nepřátelství, jestli srdce naše byla si protivna jako oheň a voda — mistře Jene, zapomeňmež toho! Co tys učinil, my nedovedeme. Čeho tys dokázal, my se musíme jen diviti. S těmihle úmysly přišli jsme dnes k tobě oba dva, a tys nám připravil ještě jiného překvapení!"

„My budeme vždycky k sobě, mistře Jene!"

Ondřej z Brodu také tiskl pravici nemocného, jak mohl nejsrdečněji.

„Aby toho milý Pánbůh dal!"

Na obličeji muže na lůžku pořád ještě ten lehounký úsměv — tak opravdu zrcadlo zlaté spokojenosti. I oko jeho čisťounké, bez mlh, ale vnikající až do ledví.

„Královský dekret in originali přijde co nevidět. — Tohoto opisu se mi dostalo laskavostí Lobkovického... Ale nevím — nevím, soudruzi moji, budu-li radosti vaší účasten... Král se na Horách Kutných zle na mne osopil. Působíme prý mu samé zbytečné zaneprázdnění, jsme prý příčinou samých rozepří, a pohrozil nám těžce... My opouštěli Horu s hlavami svěšenými, bez naděje, v duších s předtuchou nedobrou... Byla třeskutá zima... Přijeda do Prahy ulehl jsem a ležím do této chvíle... Ale cesta naše zbůhdarma nebyla, a proto rád nesu i tento kříž... Jen o to vás prosím pro Bůh, drahou vlasť i její milý lid: kdybych se opravdu neměl dočkati vaší radosti, stůjte vždycky věrně o spravedlnosť i osvobození svého národa."

Ondřej z Brodu i Jan Eliae znovu si ruce tiskli s těžce nemocným mistrem Janem z Husince. A potom se rozloučili navzájem se slovy: „Na šťastnou shledanou!"

„Buď zde či onde!" odpověděl za odcházejícími mistr Jan.

Digitized by Google

Potom si ulehl. Byl příliš — příliš unaven a také touhle novinou, kterou mu posel zvláštní letem ptačím z Hory přinesl, rozechvěn.

Když se minulého měsíce ocitli s Jeronymem asi tři hodiny za Horou, oko druhovo postřehlo v dáli, kterak kmitají se hned tu a hned jinde podezřelé postavy; sotva že hlavu vzpřímily, okamžitě se zase ukrývaly... Mohli to býti pralehounce uplacení zákeřníci... Oba jezdci napjali všech sil, aby najatcům unikli... Dobrý člověk český měl už tenkráte všude a všude nepřátel... Kdyby byl po předcích ničeho nezdědil, nepřátelství se strany hadích sousedů přecházelo od otce na syna a záští německé bývalo vnukům dědictvím jaktěživo.

— Radostná zvěst, již oba mistři přinesli od Jana z Husince, rozletěla se Prahou ještě tentýž den. A když prohlášen šestadvacátého ledna léta Páně 1409 královský dekret mistrům všech čtyř národů, slavila Praha ode mnoha let zase poprvé nejnárodnější svátek.

Ale již večer sešli se Němci ke hromadné poradě, co oproti tomuto skutku učiniti. A usnesli se jednohlasně na veliké protestací i přísahou vzájemnou se zavázali, že se nařízení o třech hlasích národa českého nemíní podrobiti, ale že se při králi a jiných osobách, na kterých by záleželo, zasadí ze všech sil, aby zůstalo vše, jak bývalo. Kdyby se to nestalo, že z učení Pražského vyjdou, nebudou se k němu nikdy více hlásiti...

Rektor Henning Baltenhagen přidal ještě následující klausuli: „A toto všecko jedenkaždý naplniti slibujeme pod pokutou klatby, zbavení cti a propadení sto kop grošů českých!"

A všichni vykřikli jakoby jedním hrdlem „i t a — i t a!"

„Ke zkouškám bakalářským na den 23. února zvolíme examinatory podle starého způsobu..."

Digitized by Google

A zvolili opravdu tři cizince a čtvrtého ponechali tak jako ohryznutou kůstku domorodcům.

„Chtějí-li se vší silou odděliti, ať se oddělí! Ať si učiní zvláštní radu, zvláštní soudy, zkoušky... Ať si učiní novou universitu..."

A zase ozvalo se ze všech hrdel jakoby z jedněch úst: „i t a — i t a!"

„Examen položený na 3. únor při své fakultě odbývati nebudu... Na Pražském učení pány dosud my a dokud pány my, musí poslouchati všecko nás!"

Děkan fakulty artistské, mistr Albert Varrentrappe, až ochraptěl, jak se rozkřikl. Hodlalť takovýmto způsobem šlápnouti Čechům na prsty nejdůrazněji. Tentokráte měli býti promovováni skorem samí příslušníci českého národa....

Mistr Jan z Husince byl dosud k lůžku upoután. A přišel ho navštívit i ten, od něhož toho ani již neočekával — Štěpán z Pálče. Laskavý čtenář se bude ještě asi pamatovati na druhý obrázek: d v a p ř á t e l é. Od těch dob, co vyjeli na prázdniny do tvrze Pálečské, uplynulo již hezkých několik let. Už nyní spolu arciť nebydlívali, z jedné mísy také nejídali a přátelství jejich značně ochládalo. Bylo i prohozeno nejedno trpké slovo, jež probudilo kyselost... — Ale brali se oba do té chvíle týmže proudem. — Od nějakého času se však Štěpán svému dosavadnímu příteli začal i vyhýbati. Traktáty čítával sám, přečasto se nad pergamény zamyslil, hlavu si zapřel o ruce a přemýšlel dlouho — velmi dlouho.... Přítel již ho předstihl, láska lidu pohazovala mistru Janovi cestu ratolestmi palmovými, studenti na něm lpěli ako na nikom, ke slovu jeho ztichli jako pěny, i kdyby yli bývali rozkvašeni nevím jak, kdekoliv se objevil, šude mu prokazovali úctu, odevšad mu kynul vstříc úsměv, ı on — Štěpán z Pálče? — Ustupuje víc a více v po-

Digitized by Google

zadí. Vedle světlé povahy přítelovy byl by naprosto zastíněn; a padl-li by snad na něj paprsek, byl by cizí; jemu by nijakž nepatřil... Obličej Štěpána z Pálče se chmuřival temněji a temněji a když mu tyhle myšlénky vtáhly pod lebku, kolik dní nemluvíval, stranil se společnosti, nesčetné hodiny proseděl nad nejrůznějšími knihami a nepřečetl ani jediné řádky. Chvílemi ho cosi bodlo až na dně duše a ve vnitru ozval se mu hlas, kterého se lekl sám... Ale znenáhla mu přivykal.

Takhle klíčívala zrada od jakživa, a běda člověku, jenž ji nedovedl utlumiti!

„Vítám tě, vítám! — Že přece přicházíš... Usedni!"

Mistr Jan se pokoušel na lůžku vzpřímiti.

Štěpán z Pálče zahleděl se stranou a nemohl pro okamžik ani slova ze sebe vypraviti.

„Co říkáš králi?"

„Měl bys se ptáti — milý brachu! — ‚co říkáš mně'?"

„Chceš-li tedy?"

„Přicházím ti stisknout ruku ve jménu Karlova učení i já... Odpusť, Jene, přicházím-li později. Tenhle tvůj skutek bude v letopisech našich vryt nezahladitelnými písmenami..."

„Přispěl-li jsem čím, mohl jsem tak učiniti jen za vaší pomoci... Štěpáne, k čemu těchhle okolků? My bývali tak nerozlučni, co jeden, to druhý, my se svěřili se vším jeden druhému, my stáli za sebe slovem, ctí i životem... Štěpáne, přátelství naše není již takovým; byl-li bych toho příčinou já, odpusť mi, buďme zase ti staří..."

„Na mne-li padla by vina, nepřičítej mi jí ani ty!"

Potom si oba přátelé klesli v náruč, a trvalo dlouho — tuze dlouho, než se rozešli.

A když zůstal mistr Jan samoten, zavíraly se mu oči ku sílivému spánku. Ale sotva že si zdřiml, opět kmitala

Digitized by Google

se před ním ona staruška, tak zcela podobná nebožce matičce, skláněla se k němu níž a níže, že se zdálo, jakoby se již rukou čela jeho dotýkala a rty její šeptaly poznovu: „Závisť vtiskla Kainovi na bratrovu šíji do ruky hůl a proti tobě vyřkne jednou nejzávažnější svědectví! — Lépe stokrát bez přítele, než s hadem, jenž se ti nepozorovaně kolem ruky ovíjí... Nevěř mu, nevěř, a mne poslechni!"

Potom se mu zdálo, že se octl ve tmavé věznici, že dnů jeho již na krátko, v temnici že se náhle otevírají dvéře, přes práh že vstupuje plíživým krokem do vnitra muž, chce ho políbiti, a on mu odpovídá: „Příteli, nač přicházíš? — Políbením zrazuješ syna člověka?"

Mistr Jan se náhle probudil a zachvěl po celém těle.

Před jizbicí ozvalo se několik mužských hlasů. Zdálo se, že lékař návštěvníkům zabraňuje přístupu. Mistru Janovi byli touhle chvílí hosté velmi vhod. Chtěl se usilovně zbaviti dojmu, jejž naň učinil neobyčejný sen.

„Jen dále — vstupte —"

Dvéře se již také otevřely a ve dveřích objevil se pan Mikuláš z Lobkovic.

„Slyším, Jene, žes churav; ale na mou věru — má novina tě pozdraví. Tohoť přece neučiníš věrným Čechům, abys odešel před časem! Král Václav německých professorův ani nepředpustil a tobě vzkazuje, jestli ti ublížil drsnějším výrazem, abys mu toho nechtěl vzpomínati! — Tři hlasy při Pražském učení zabezpečeny českému národu na věčné časy opravdu!"

Mistr Jan se vzpřímil na lůžku, jak mohl nejvíce. Obličejem kmital se mu zase lehýnký úsměv; jen zraky jeho, zdálo se, že tentokráte plny mlh — těch březnových, po nichž za sto dní pokaždé přicházívá bouřka.

„Aby toto královské rozhodnutí přineslo Karlovu dílu nejplnější rozkvět a milému ná-

Digitized by Google

rodu českému ovoce nejbohatší... Mně vrátilo staré soudruhy: mistry Jana Eliáše, Ondřeje z Brodu a Štěpána z Pálče!"

6. „Když vycházel Israel z Egypta."

Nade zlatou bullou Karlovou skláněla se hlava s obličejem, v němž se zračila nejjedovatější jizlivost. Oči plny sžíravého žáru, rty jakoby prorážel sykot ještěří, výdechy prudčí co chvíli a ob čas zaskřípal tíhou pravé ruky i uměle řezaný stůl z dřeva prý cedrového. Prošedivělé vlasy zakrývala hranostajová čapka, čtenářovo tělo zahaleno tabardem, na němž záhyb na záhybu, opodál na židlici nedbale přehozen drahocenný kožíšek, jehož účelem zdobiti bedra i rámě, na kožíšku černal se biret misterský z přestkvostné látky...

Tvář tohoto muže měnila se všemi barvami: promodrávala, prozelenávala a žloutla každým okamžikem...

„Než bych tě měl vydati, raději tě roztrhám, raději vše hodím do ohně!... Jen ne vydati! — Jen aby toho oni neměli!"

Muž mluvil drsným německým nářečím.

„Tenhle prsten mi budete musit s ruky stáhnouti! — A s řetězem nejinak. — Budu vzdorovat až do krajností a uvidím, zdali se proti mně ten slaboch král odváží. — Matriku universitní spíše spálím, pečeť učení zdejšího zrušim a klíče od pokladnice zahodím, kde jich nikdy nenaleznou. Ještě štěstí, že dosud všecko v rukou mých!"

A rektor vysokého učení Pražského, Henning Baltenhagen, udeřil nyní do stolu tak prudce, že se mu prsten zaryl až do masa. Potom se rozhlédl po insigniích dosa-

Digitized by Google

vadní moci své. Jizlivosť se v obličeji jeho ještě o několik stupňů zvýšila.

Český národ choval se proti němu dosud se zvláštní shovívavostí.

Volba nového rektora měla se konati už o sv. Jiří; ale Henning postavil si hlavu, znamení rektorské moci nedal z rukou a volba musila býti odložena. Děkan fakulty artistické, Albert Varrentrappe z Münsteru, tolikéž nechtěl se vzdáti svého úřadu. Česká země bývala odjakživa zemí zaslíbenou; žel však, že tak často jen pro cizince. Těmto stala se nevyčerpatelným zdrojem všeho blaha a jen domorodcům jevila se nejednou jakožto bezedná studnice utrpení nejmožnějších. Až se ruka třese, až se oči kalí a péro píšíc tyto řádky bezděky ustává! A úkazem nejsmutnějším, když cizincům blaho připravovati pomáhaly české ruce, české hlavy...

Toho času dlel král Václav na Točníku.

Ještě štěstí, že na trůně Přemyslovců seděl tenkráte on. Přívaly německých vod by se byly všemi průsmyky do českých krajů nahrnuly, ale tak zcela nepozorovaně, tak tichounce, jako když šumí milounký větérek za letního podvečeří. Beztoho již mezi tehdejšími Pražskými patricii samé cizí jméno a rozlézali se odtud plíživým sice, ale zcela jistým krokem po zvyku krtčím do veškerého vůkolí.

Uslyšev král o rektorově zpupnosti, zadupl si nohou a zvolal, až Pražské posly sluch přecházel: „Tohoť nebude — přisámbůh — nebude — abych v Čechách poslouchal někoho já! — Jednou páni, po druhé cizáci a po třetí — — ďas ví ještě kdo! — Nemohl by ani jinak jednati nebožtík otec můj! — Ať si táhnou, chtějí-li, kamkoliv! — Chtěla-li by Praha z cizího peří zbohatnouti, po čertech draze by se jí to vyplatilo! — Zastesklo-li by se po nich jejich pokrevencům, ať následují jen příkladu svých před-

Digitized by Google

chůdců. Beztoho bych rád — tak z duše rád — aby ve hlavním městě našem byl čerstvý vzduch, — domácí, tak jako ve zdejších lesích."

Na dvoře ozvaly se pojednou rohy, zaštěkali psi a za několik okamžiků vešel pan Ctibor ze Drastu do královské komnaty, oznamuje příjezd německých mistrů z Prahy. Žádají prý naléhavě za bezodkladné slyšení.

„Aj — právě vhod! — Přiveď je, Tlame!"

Král Václav se dal do smíchu.

„Vy zatím na chvilku do těchto dveří ustupte!"

Němečtí mistři objevili se před králem s hlavami hrdě vztyčenými. Jedva že se tak zlehka uklonili.

Mluvčím byl dotčený již Albert Varrentrappe z Münsteru. —

„My jednou, jasný pane, přísahali na stará universitní statuta a nijakž není naší vůlí, abychom rušili přísahu... Z porušení této naší přísahy vzešla by neodvratitelná zkáza celého učení... Obracíme se za touto záležitostí na tvou milosť naposled; jinak vytáhneme všichni u počtu velikém do jednoho, i opustíme navždy Prahu, jakož i toto království."

„A Praha i celé království oddychne si nejspokojeněji, milí pánové! — A věztež, že se všemu lidu bez vás lépe povede!"

Král Václav se zlehounka pousmál.

Obličeje německých mistrův až zesinaly.

„Za týmž účelem nařizuji a poroučím: Dne devátého května sejdou se po našem rozkazu mistři všech čtyř národů do kolleje, jež honosí se jménem zvěčnělého otce našeho! Henning vydá bez odkladu klíče od pokladnice, rektorskou pečeť i universitní matriku, rektorem učení Pražského ustanovujeme pro tentokráte, milého věrného svého mistra Zdeňka z Labouně

Digitized by Google

a Šimona z Tišnova děkanem fakulty artistské..... Dixi!"

Král Václav se potom od ztrnulých mistrův odvrátil...

Když toto nařízení stihlo do Prahy, Henning Baltenhagen trhl tak prudce pečetí při zlaté bulle, že stužka, na níž byla zavěšena, přetržena na kolikero dílův a zlatý plech velikosti někdejšího říšského tolaru zakutálel se po zemi.

Ale co platno! Devátý květen již za dveřmi, královský rozkaz neodvolatelný, ustanoveni již i komisaři a všecka čeleď městská ve zbrani. Německým mistrům rostla odvaha, jen když na druhé straně slabosť a kolísavosť pozorovali...

Dne devátého května v Karlově kolleji opravdu hlava na hlavě. Přítomen nejen královský komisař, ale i všichni konšelé Starého města Pražského. Mistrův i studentů zástup nepřehledný; ani se nemohli do označených prostor směstnati.

Když pan Mikuláš z Lobkovic přečetl vůli královskou, rozlehl se mezi studenty i mistry českými hřímavý nekonečný potlesk. A když uvedeni Zdeněk z Labouně a Šimon z Tišnova ve své úřady, ozvalo se bouřným jásotem: „Vivant ad multos — perennes annos!" Německé mistry musili z dotyčných sedadel vypuditi...

Za několik dní po usazení nového rektora i děkana artistské fakulty honil král Václav v lesích Karlšteinských. Mimo obvyklou družinu loveckou byl tentokráte přítomen i šašek jeho... Dnešní den byl v letošním máji jedním z nejrozkošnějších. Lesy ozývaly se hlaholem rohů, rozmarnými popěvky a když na nějakou chvíli zavládlo zdejšími hvozdy ticho, spustila nejlahodnějšími melodiemi všecka ptačí druž...

Král Václav byl z míry vesel...

Digitized by Google

Po polednách rozložili se všichni na hebounkém mechoví pod hustými košatými buky.

Náhle se šašek vzchopil, zakryl si tvář oběma rukama a zavolal pronikavě:

„Necítí-liž královská milost ničeho?“

„Jen nudu při tvých vtipech!“ pousmál se král.

„Táhne divný vítr... Drazí pánové, zakryjte si ústa i nosy...!“

Šašek odběhl; ale byl tu zase opět za několik okamžiků.

„Nadarmo to tak netáhlo! — Pospěšte, pánové; uvidíte převzácné divadlo! — Silnice oklikou zcela blizounko. — Jen rychle, předrazí pánové!“

Všecka družina se zdvihla a zaměřila k silnici.

A objevilo se zrakům jejich prazvláštní divadlo. Kam až mohli silnicí dohlédnouti, hlava na hlavě, kůň na koni, vůz na voze... Tudyhle vedla cesta od Prahy do Bavor. V obličejích zástupů nevypověditelný vztek. Někteří vylévali si svůj hněv i na větvicích, jež dosahovaly do cesty...

Královský šašek začal posměšným hlasem. „Když vycházel Israel z Egypta....“ A potom náhle přešel jakoby ve ptačí cvrlikání: „Šťastnou cestu — šťastnou cestu —!“

Všecka čeleď královská vyhrkla v ohlušující smích.

Rázem porozuměli, co tenhle nekonečný průvod znamená. Poznali Henninga, Varrentrappa, Mindena, Hohenkirchena, Algernussena, Meystermanna, Přystra Eystetského a jak se všecky tyto německé hlavy jmenovaly...

Šašek neustále pokřikoval, všemožně ptačí hlasy napodobuje: „Šťastnou cestu... šťastnou cestu.. šťastnou cestu!“

Digitized by Google

Němci rozhlíželi se kolem; ale neviděli nikde živé duše. Urychlili však krok. Bylo jim náhle v těchhle zdejších lesích u srdcí úzko.

„Pořád, předrazí páni, ruce na ústech i na nose! — Dosud jich není viděti konce... Šťastnou cestu...!"

Opustilit téhož dne všichni mistři němečtí i se studenty vysoké Pražské učení a vraceli se, kde přál si každý věrný Čech, aby zůstali již na věky. A jeli nejvíce na Rýn, do Bavor, do Foitlandu a do Sas i jinam do rozličných měst německých, takže jich podle starých letopisů českých vyšlo a vyjelo z Prahy „na dvaceti tisícóv".

7. Rektor Bacháček Nauměřský.

Vždycky utkvívá oko mé s větší zálibou na tichě krajince, po níž rozseto dědinek jako z jara v osení skřiváncích hnízd, než kde plno pyšných, nádherných budov, jichž se zrak nabaží na několik okamžikův a unaven v jinou stranu se obrací. Tak nevýslovně blahý klid rozestírá se duší, když odevšad kynou člověku střechy doškové, prozelenalé vrstvami svěžího mechu, kolem nichž zahrady s hrušemi, štěpy, ořechy. A každý ten kmen, že ho člověk nemůže rukama ani objati — hezky starý brach a přepodivných věcí pamětník. Když se rozšelestí, člověk ztají i v prsou dech, poslouchá upjatěji a pozorněji, jak se staletá hruše rozpovídala, jako nejšvitořivější staruška.... Jen třeba dobře rozuměti!

Byl jsem v Nauměřicích; bylo tam veselo — velmi veselo. Takových dnů, kdy člověk na trampoty života pozapomíná, pořídku — tuze pořídku. Vábnějšího večera

Digitized by Google

letního nebylo možno si ani mysliti. K uchu zarážely milounké pěvánky, jež vycházely také skorem všude z doškových chat... Rozepěli se i stařici, jichž vlas svitem měsíce zdál se býti stříbrným; a zaluskly si prsty i starých kostnatých rukou, noha si ve trávě zadupla a muzikanti začali: „v širém poli hruška stojí — košatá..."

Znenáhla všecko ticho, v rozlehlém statku, jak někdy ty staré, zemanské bývaly, plno světel, večerní vzduch se chvěje bouřlivým křepotem a stará hruška se rozpovídala:

„Jsem výrostek z kořenů té, která tu pamatovala také takové veselí a takovou radosť, která v téhle dědince dívala se do oken ve světnici, v níž z dobré, poctivé ženy české narodil se klučík, jejž pokřtili na jméno Martin. Tou nocí zjevila se na severním nebi podivná záře. Sousedé vstávali, protírali si zraky, dívali se jeden druhému na střechy, zdali na nich červený kohout nekokrhá; ale všude ticho, do kuropění ještě daleko. Jen u Bačháčků kmitalo se světélko..."

„Kým medle toto dítě bude?" ptali se někteří z rána, již věřili pranostikám jako Pánubohu.

„Kým by mohlo býti? — Tak nejspíše ještě chalupníkem!" prohodil posměšně rytíř Slatinský, když mu o nezvyklé noční záři vyprávěli, přidavše, že u Bacháčků na dnešek o jeden krk přibylo. Co také tenkráte mohlo býti z dítěte, jež nenarodilo se v nádherném hradě či aspoň nějaké tvrzi. Počínal sice zlatý věk, ale škoda, že jen pro erbovníky. Na rytířských tvrzích se mluvilo, hartusilo i ocelí zvonilo a při tom jedli, popíjeli. Na jazyku odvážlivosť až do těch hrdel i statků pořád smělejší a smělejší; ale když Ferdinand I. začal s pány

Digitized by Google

stavy a královskými městy do opravdy, div že si kolenou prosbami úpěnlivými nerozedřeli.

Na polici u stropu měli u Bacháčků tři staré knihy; trojanské letopisy, žaltář a svazek, v němž byla tato pojednání: o trojích stavech, o hospodářství, o sedmeře svátostí a rozmlouvání duše se svědomím.... A hošík, když povyrostl, uměl je z paměti, jako když bičem mrská, už od poslouchání...

„Jářku, ženo! — Bylo by chlapce škoda, kdybych ho tak nechal v potu tváří pracovati. — Může nám býti jednou ke cti! — Slanská škola dobrá škola, mistři na té škole chlapíci... Jářku, ženo! — Zkusme to!"

Bacháčková se trochu zdráhala, ošívala, nevěděla jak a co; ale všecko jen tak zevnějškem. Která pak matka by si toho z nejvřelejšího srdce nepřála, aby její dítě mělo jednou lepší život, než ona sama! A sáhne i k penízi, jejž střádali a jako oko v hlavě pro příští možnou dobu zlou schovávali. Nelituje nejposlednějšího a dá dítěti. Potom se doma potají odbývají všelijak, jen když budou míti něco ze syna. I radosť prý sytívá a dává zapomínati nahodilého nedostatku.

Potom milého Martinka odvedl tatík do Slaného. Budou ho míti neustále na očích, do města nedaleko a leckdy tam co dělati. A kdyby i nebylo, kterému otci jsou za těžko kroky, jež ho vedou za dítětem! Sedne si na patníku, vytáhne okoralý chléb a ten mu obědem. Potom však podstrčí dítěti stříbrňák — dobrý, ryzí peníz s dvojhlavým orlem, na němž co potu, kdo může věděti...

Od těch dob, co otec odvedl Martinka do Slanských škol, uplynulo půl století, tatíček s matičkou odpočívají už na Slatinském hřbitově hezkých několik let. Už není ani živ rytíř, jenž druhdy zvolal posměšně:

Digitized by Google

„Kým by mohlo býti? — Tak nejspíš ještě chalupníkem!“ Tvrz zdědil po starém syn; již také let jeho na sklonku. Zdejší krajinka však na vlas, jak bývala. V Nauměřicích nezměnilo se jinak nic ani o stéblo. Byly časy pokojné a na střechách selských statků sedělo tenkráte štěstí, že z něho až oči přecházely a lesk jeho vnikal i do chudičkých chat. Co sedlák, to skorem všude zeman. Pole rodila ryzí zlato a potom neměly býti bordury na selských šněrovačkách na celou dlaň široké. Každým krokem šustil hedbávný šat, všecko všude samý aksamit, barvy nejrůznější a přasky na střevících stříbrné. Jednou se takhle oděly Nauměřice. Byly tenkráte hody vánoční. A tyto svátky slavil ve svém rodišti slovutný a vysoce učený pán, Martin Bacháček, proslulý rektor Pražského učení. A dlel tu s ním dobrý přítel jeho Kepler, astronom císaře Rudolfa druhého. Přichází k němu s poklonou i Slatiňák, prose ho prosbou nejuctivější, aby synáčky jeho v té Praze učením nějakým podle rady své opatřil. Dostavili se zástupcové královského města Slaného, přejíce ze srdcí plných rodáku zdejšímu i vzácnému krajanu zdraví, štěstí i Božího požehnání. — Byla to tenkráte koleda, jaké nikdo nikdy v Nauměřicích nebyl pamětníkem. Také se všecko radostí a veselím jen otřásalo. A zdálo se, jakoby i ty děti v kolébkách si výskaly, z Božího narození a slavného rodáka se těšily. Zmizela s tváří Keplerových i zamyšlenost, onen nesmírně vážný výraz, podle něhož lidé soudili, že více dlí ve hvězdách na nebi než ve zmatku života na zemi.

Slanští měšťané, kteří usedli za dlouhý, dubový stůl, také se všicci rozveselili, nic toho nedbajíce, že mají v radnici ve staré skříni tolik privilegií, kolik na kabátcích knoflíkův, a tady všude vůkol že jen střechy došková. Když jim bude rektor Martin Bacháček štědrým

Digitized by Google

příznivcem, mohou se školy jejich ještě výše povznésti, dostanou moudré bakaláře a nebudou se ostýchati, zasednouti na stolicích Slanských škol ani mistři ve všech věcech učení... Martin Bacháček byl tenkráte srdcem i tepnou všeho školského rozvoje v českém království. Kdo se jen všecko k němu utíkal o radu; kdo všecko skládal v rozum jeho rozsouzení své záležitosti!

„Jářku, učení pánové, ukazuje se nám divné podívání. — Jen si pospěšte a se podívejte!" zavolal náhle soused Zpěváček, veběhnuv do prostranné jizbice mezi vznešené hosty, když si byl na zápraží každé slůvko důkladně rozvážil.

„V tu stranu, kde leží Říp, všecko v plamení! — Jářku: divné podívání!"

A soused Zpěváček neselhal. Celá půlnoční obloha rděla se nejkrvavější září.

„Tak prý bylo také, když jsem se narodil. — Nebožtík otec vždycky mi to říkával. — Abych prý se jen dobře učil; že ze mne něco bude."

„A jest, rektore! — Slovutný mistr in filosofia et mathesi, nec non in arte filologica!"

„Et scholarum inclyti regni Bohemiae regens!" podotkl bohatý měšťan Slanský, jenž zastával zároveň úřad konšelský.

„A co z tohoto zjevu věštíš pro časy budoucí?" otázal se rektor astronoma, jakoby byl úplně pochlebnické poznámky měštěnínovy přeslechl. Když byl školákem tamějších městských škol, jak často se musil spokojiti se suchým chlebem! A kdyby toho byl neměl, nevím, zdali by mu kdo sousta jediného podal. Ale na štěstí mu ten chléb šel lépe k duhu než nejchutnější marcipán, proto že ho do mošničky zlaté ruce ukládaly.

Kepler svěsil hlavu, stál tu nějakou chvíli zamyšlen, potom se podíval opět k obloze bystrým, zkoumavým po-

Digitized by Google

hledem, a zdálo se, jakoby ho dnes ty hvězdy přitahovaly k sobě kouzelnou mocí, že se nemohl a nemohl od nich odvrátiti.

„Ty pranostiky mně sice mnoho nepříjemností už způsobily; ale kde pak člověk jaký, jenž by nechtěl věděti, co zítra — co pozejtří?"

„Nechtěj, rektore, tentokráte věděti ničeho; vím, jak tuhle rodnou zemi miluješ, vím, kterak se staráš, aby umělosť vnikla i do nejodlehlejších dědinek, znám, kterak ti leží na srdci duševní blaho tvých krajanův... A mohlo by se ti snadno tvé šlechetné srdce zakrváceti!"

Kepler viděl na obloze skupiny, o nichž již zítřejším dnem podával císaři zprávu nejpodrobnější. Čelo Rudolfovo zachmuřilo se ještě temnějším mrakem než dosavad.

A od té chvíle, kde a jak mohl, zapřisáhával rektor učení Pražského slovy nejvýmluvnějšími každého, aby si všichni navzájem hleděli lásky, která hory přenáší... Co však jsou platna slova, když je opačné skutky skřižují!...

Z rozlehlého statku zaznívala nejtklivějšími akkordy:

„Už mou milou od oltáře vedou,
tenkrát jsi má panenko
tenkrát jsi má!

A ztichla nyní i stará hruše, jakoby naslouchala téhle písni, kterou prý si dávají zpívati „da capo" i císařové. Já šel také po těchhle hlaholech, ale ve hlavě s nejrůznějšími vzpomínkami na jednoho z nejlepších mužů, jaký kdy pocházel z kraje Slanského. A potom by nemělo utkvívati oko mé se zálibou na klidné krajince, po níž rozseto dědinek, jako z jara v osení skřiváncích hnízd, a kde odevšad kynou příchozímu vstříc střechy doškové, prozelenalé vrstvami svěžího mechu, jakožto staří, dobří známí.

Digitized by Google

II.

Akademická legie.

1.

zpomeňte si na své předky, kteří tolikráte zvítězili nad nepřítelem, sveřepějším tohoto, jenž stojí před námi, rozpomeňte se na své otce, kteří vidí ve vás radosť i chloubu, pamatujte na svou vlasť, kteráž vás odchovala...“

Řečník se náhle odmlčel. Promluvil nepravdu a zpozoroval to okamžitě. Starý student jeden, opíraje se nejzáze na náspu o mušketu, se také zlehka pousmál, jako by mluvčímu tohoto přeřeknutí přál, tak zcela z duše přál. Z téhle první řady kolik pak tu bylo synků z čisté krve české! Nemusil by dlouho počítati, aby se přesvědčil, kolik jich odchovala česká vlasť. V prvním šiku sama cizí, nezvyklá jména: vlaská, španělská, německá a sám Bůh ví ještě jaká... V druhém a třetím spíše ještě domácí. Ale když hnali na hradby útokem, první šik zaměnil se na povel s posledním. K parádě cizinci napřed, Čechové v zadu, v bitvě Čechové v popředí a cizinci v pozadí. — Že prý si toho vyžádali!

Digitized by Google

Řečníkovi v dlouhém, tmavém šatě pomohla z rozpaků švédská koule, jež mu zafičela zrovna nad hlavou. Potom se rozlehlo několik rozkazův, a Marianské hradby zahalily se na okamžik modravými oblaky příšerného dýmu.

Švédské bubny rachotily o přítrž a švédská děla houkala k ohluchnutí. Studenti na hradbách vzpomínali si na své předky, kterým od několika let ve školních světnicích profesoři nemohli přijíti ani na jméno, o kterých jejich učitelé nic jiného nevykládali posluchačům, než že všude všecko, dobrý řád na světě a v téhle zemi zvláště kazili, — a bojovali silou lví. Ne nadarmo jsem svrchu podotkl, že česká druž stála v šiku prvním.

Laskavý čtenář již snad pozoruje, že vyprávím o obležení Prahy Banérem za devětatřicátých let století sedmnáctého, kdy se vyskytují první zprávy o Pražské legii akademické.

Modravé oblaky přecházely nyní v šedé, v Praze se všecko třáslo, sklo z oken padalo, dvéře se samy rozevíraly, švédské koule svištěly vzduchem prudčeji a hustěji... Po kostelích rozléhalo se: miserere mei deus secundum magnam misericordiam tuam... dele iniquitatem meam... A na Marianské hradby chystala se k útoku „bílá brigáda“, jež, abych tak řekl, byla gardou v regimentech Banérových. Děla neustávala, muškety praskaly pronikavěji a pronikavěji... Po Pražských ulicích nikde ani človíčka, všecko ve chrámech na dlažbě s rukama vzhůru sepjatýma a prostorami kostelními zní úpěnlivěji a úpěnlivěji: ora pro nobis... A to všecko ze strachu před švédským nábojem.

Odražena však i bílá brigáda — poprvé, co se přeplavila přes moře. Praporce její ještě nikdy necouvly. Švédští generálové doplňovali, pokud jen mohli, tuto

Digitized by Google

svou gardu domorozenci. A spoléhali také na ni jako na skály. Šetřili jí a dávali „bílým“ rozkaz k postupu jen za chvil nejrozhodnějších.

„Před školomety že mám ustoupiti?“

Banér zaskřípěl zuby, tasil meč a postavil se mezi útočníky sám.

„Padne-li Praha, spadla s hlavy Ferdinandovy nejskvostnější koruna. — Vzpomeňte na své předky, vzpomeňte na starou chrabrost českou, která buď zvítězila či na bojišti dokrvácela...“

Starý student, tentýž, jenž se prve pousmál, měl po těchhle slovech řečníka v dlouhém, tmavém šatě sto chutí, zahoditi zápalku, zabiti dělo hřebíky a na vymetáků zavěsiti bílý šátek...

„Nyní jsou vám dobří ti naši předkové! Nyní se vám výborně hodí do vašich záměrův...“

„Slyšíte-li, před školomety?“

Tato slova Banérova byla zřejmě slyšitelna a zaletěla i k uším starého studenta. Před okamžikem všecko utichlo, útočníci i obleženci se rovnali, ale nebylo viděti ani na krok. Dým pořád hustší a hustší, tak jakoby mlha padala.

„Však uvidíš, ty starý podagristo, co školomet dokáže! — Hoši, držte se! — Kdo jste z české krve, všichni semhle ke mně!“

Tohle vyzvání jinak hřmělo a jinak působilo, než slova prvnějšího řečníka.

„Vzpomeňte si na starého Žižku, pamatujte na Prokopy, mějte před očima Břetislava... Držte se, hoši! — Český lev se probudil, pozdravte ho, braši!“

Touže chvílí opět se bitva rozzuřila. A dělo, kde stáli čeští hoši se starým studentem, jakoby zrovna sama střílelo; blesky u jícnu ani neochabovaly... A hrozným

Digitized by Google

rachotem, když se poněkud zmírnil, prorážela starodávná: Kdo jste Boží... I zdálo se, že tatáž píseň i z protivné strany zaznívá... K této části hradeb udeřil švédský generalissimus nejprudším úsilím — ale byl odražen opětně.

„Dám ti školometa, ty starý podagristo!" zvolal co mohl šedesátiletý student.

Banér potom dával rozkazy k ústupu na všech stranách a chtěl proti Praze zkusiti štěstí své s výšin Vyšehradských.

„Jářku, hoši, ještě přece něco zmůžeme. Škoda, přeškoda, že málo nás."

Starý student se usmíval; ani si nevšiml, že asi ze tří ran krvácel. A dříve ještě než sobě, obvázal ramena i hlavy asi osmi soudruhům.

„Nic vám nebude! — Zhola nic, hoši! — Mistr Jesnenius byl chlapík a něčemu nás naučil."

Starý student byl již zapsán u proslulého tohoto anatoma a súčastnil se i první sekce v Praze. Hlavu měl še divou jako popel, nad hořením rtem důkladný knír, vlasy kratičké, bradu po španělsku a u boku kord. Tentokráte byl imatrikulován v Karolíně. A chovali se k němu velice zdvořile i medicinae artis doctores celeberrimi. O někdejším mistru svém uměl nejednu vysoce zajímavou příhodu vypravovati. A studenti by ho byli nosili na rukou. Udržoval mezi nimi ještě jakž takž ducha starého, ryzího.

„Jářku: studenti... Pozor! Téhle vaší krve bylo by škoda! Domů! Škoda každé její krůpěje! Je to dosud ta stará. Možná, že jí budete ještě potřebovati. Za našich dob se časy mění jako větry! Tady už nejste nic platni! Však se k vám podívám!"

Vysoký, suchý muž ve tmavém, dlouhém rouše potom měl zase řeč. Když před chvilinkou mluvil starý student, zachmuřil se a mrštil po něm hněvným okem. Ale již nyní

Digitized by Google

ani předků nevzpomněl. A hovořil latině, jak prý císař pán legii tuto bude věčně věkův vzpomínati a jakých výhod se jednotlivcům dostane. Staří předkové učinili svou povinnosť a co nyní s nimi? Straší i stíny jejich. A v nouzi utíkává se člověk často i k tomu, jemuž by za šťastných let ani lžíce vody nepodal.

„A což, pane magistře — předkové?"

Starý student postoupil v popředí, zakroutil si kníry a opřel se po svém zvyku o mušketu.

„Nám sluší počítati pouze s přítomností!"

„A vy tam, pane magistře, učíte artem philosophicam, logicam et metaphysicam? — Jářku: divně učíte!"

„Já této legie velitel a kdo by se odvážil čehosi proti mé vůli mluviti veřejně..."

„Hoj, pane magistře! — Švédové ještě před Prahou. Tuhle na té trávě se dosud červená čerstvá krev."

„Jsi zajatcem!"

„Oho, pane magistře!... Já starý student byl při fakultě artis medicinae, když tys ještě ani Prahy neviděl... Kdyby tu nebylo nás, českých hochů, táhl bys už tamhletou silnicí ku vždy věrné Plzni! Rozumíš?"

Starý student se dosud opíral o mušketu a ještě si tak kníry kroutil, dívaje se ostře náčelníku legie do očí.

Dole stráže vzdávaly komusi čest; přicházeli císařští důstojníci, aby studenty pochválili za jich udatnosť.

Starý student se postavil zase na násep ku svému dělu; nyní zarachotil buben, zahlaholila trubka a Češi se ani nehýbali. Zůstali v přední řadě, jako když jim svítila do očí blesky svými Banérova děla. Srazili se dohromady jako zeď. Starý student si kroutil spokojeně kníry a usmíval se.

Digitized by Google

„Tak, hoši! — Kdo napřed v boji, ať také napřed nyní! — Rozumíte! Ještě přece ve vás stará krev! — Jářku, výborně, hoši!"

Mezi císařskými důstojníky a náčelníkem legie rozpředl se tichý, neslyšitelný hovor. Důstojníci, rodem Vlachové, upírali chvilkami zraky své na starého studenta, jenž si neustále kroutil šedivé kníry a kolem se rozhlížel, jakoby byl velitelem sám, a mimoděk sevřeli jilce svých kordů prudčeji.

Ale nikdo mu neřekl ani slova. A když prý jízlivý nepřítel mlčí, bývá nejnebezpečnější.

Císařští důstojníci studenty chválili nejvybranějšími slovy, o všem prý podají do Vídně jeho císařské milosti nejpodrobnější zprávy a legii akademické na památku darují skvostný prapor.

Druhý den z rána nebylo na Marianských hradbách po starém studentu ani památky. Čeští hoši si povídali, kterak v noci slyšeli jakoby třesk oceli, potom zasténání; ale mohlo to pocházeti od zraněnců dole v příkopech, na něž Švédové zapomněli. Teprve když se po šedivém soudruhu sháněli, ve hlavách se jim rozbřesklo. A náčelník legie si ten den také na ně velmi stěžoval, že prý ani nevěděl, jak tvrdé a nepovolné jejich lebky. A jeden — ten, který byl raněn nejlehčeji a mohl na hradbách zůstati — dívaje se na svůj obvazek, jímž mu večra starý student obložil rameno, prohodil: „Vděčnost má dvě tváře! — Běda dobroditeli, když ukáže tu příšernou! — Ukáže-li ji také jednou nám?"

Dalších slov jeho nebylo slyšeti, protože zarachotilo najednou asi dvacet děl s té strany od sv. Apolináře, a studenti kvapili každý na své místo, samo sebou se rozumí, že Češi opět na první.

Digitized by Google

2. Student Červenka.

dykoliv ve Vídni cinkaly poháry, přetékající nejdražším vínem španělským, kdykoliv na všech tvářích rozestřela se radosť i bezstarostnosť nejvyšší měrou, v Praze skorem pokaždé jedva dýchali a když upřeli hlavy své vzhůru, jevil se v obličejích uhnětenců výraz, kterým se v těle ssedala všecka krev. Těchto protiv postřehne v letopisech bystřejší oko velmi často. Ale když potom stihly pochmurné noviny od Vltavy k Dunaji, poháry hodovníkům zděšením z rukou padaly, radosť z obličejů mizela rázem a potom se zatahovaly líce oblakem dušičkovým. Každým rysem ve tvářích vyzírala otázka: co nyní? — A odpověděti k ní nedovedl nikdo, až zase jen události samotné. Potom šlo však opět všecko starými, kolik set let vyjezděnými kolejemi.

Když na příklad Königsmarkovi mušketýři v Menším městě Pražském každého, kdo se dne 26. července 1648 chtěl podívati, jaký to ulicemi hluk či jak slunce vychází, okamžitě zastřelili, byla zpita celá Vídeň, protože při dvoře císařském slavili svatbu arcivévodkyně Marie Anny s králem španělským Filipem IV.

Když k deváté hodině učinili Švédové z bašty pod palácem knížete z Lobkovic do Starého města Pražského z polovičního kartounu první tři rány — pili v císařském hradě Vídeňském novomanželům na všecko nejlepší. A než dopili, prchal generál Kolloredo přes Vltavu na Nové město v nejjednodušších nedbalkách.

Potom se rozlehlo na Starém městě Pražském bubnování, jako když se dvanáctero pokolení israelských chystá k poslednímu soudu.

Digitized by Google

V Karolíně stálo již pohotově na osm set studentův a nad hlavami jejich poletoval praporec s marianským obrazem na jedné a bílým, dvojchvostým lvem na druhé straně.

Studenti rozestavili se od mostu až k Františku. Byli tudíž švédským koulím v první ráně. Ale stáli pevněji, než porouchané hradby. A uměli mířiti důkladněji, než dělostřelci Königsmarkovi.

Císařská pomoc přicházela zdlouha — velmi zvolna. V Praže napjali poslední síly. Studenti ještě na svém místě, ale už prořidlí. Každý jakoby tu byl přikován. Koule švédské jim svištěly kolem uší, a studenti se uhýbali se žertovnými řečmi na jazyku. Tak se mi zdá, že těchhle čtrnáct neděl bylo poslední vzepjetí starého, ušlvaného krále pouště; ale důstojné, zrovna tak, jako když uchrání svá mláďata a potom skloní ohřívělou hlavu mezi přední nohy a zvolna dodychává.

„Jářku, hoši, dej Bůh štěstí!"

Několik studentů, kteří stáli u samé věže mostecké, se obrátilo v tu stranu, odkud zaletěl k uším jejich tenhle hlas, a rázem octli se u starého muže, jeden přes druhého si s ním ruku tiskl a nebylo konce vyptávání.

„Kde ses tu vzal?"

„Toť starý Rubricius!"

„Vítáme tě — vítáme! A zrovna tak jdeš k obědu!"

Příchozí se vzpřímil, zakroutil kníry, jež mu zpopelovatěly úplně, přikyvoval šedivou hlavou, na níž se zelenala obvyklá, selská pangrotka, a náhle si zavýskl, nohou zadupl a už stál u děla, pozoruje, zdali dobře namířeno.

„Od devíti let mi říkají Červenka! — Rozumíte, hoši? — Provádím po kraji artem medicinam in praxi..."

Digitized by Google

„My tě měli už nebožtíkem... Víš? — Tenkrát..."

„Dobře vím! — Shodili mne do příkopu, trochu mne pohmoždili, ale kosti mé jsou ze skály a svaly mé hadí svaly. Já se vykřísal brzičko... Ale nemohl jsem to již vydržeti, když jsem zaslechl, že vy zase, hoši, na místě nejčestnějším!"

„Vivat — vivat Rubricius — vivat!"

A studenti mávali klobouky se pštrosími péry ve vzduchu, i zdvihli starého soudruha na ramena, pořád hlaholněji a hlaholněji provolávajíce: „Vivat — vivat — Rubricius!"

„Červenka, hoši, Červenka!"

Starému studentu se z očí slzy řinuly záchvěvem radosti a nadšení.

„Ve jménu jeho císařské milosti... Poroučím ticho a velím, abyste mi tohoto šedivce vydali okamžitě!... Je to zbojník, který již jedenkráte chtěl kázeň mezi vámi jazykem baziliščím porušiti a zviklati!"

Ke studentům přistoupil s těmito slovy tentýž muž v dlouhém, tmavém šatě, jenž byl velitelem jejich legie i na hradbách Marianských. Vedle něho dleli dva císařští důstojníci.

Studenti pro okamžik utichli.

Starý Červenka se zlehounka usmíval a kroutil si pouze kníry prudčeji a prudčeji.

„Jsou časy zlé a v dobách takových musí mezi všemi námi panovati disciplina, která nezná ohledův, a řád železný!"

„Vivat Rubricius — vivat — —"

„Červenka, hoši!"

„Ať žije Červenka... ať žije!"

„Ještě jednou: ve jménu jeho císařské milosti!"

Oba důstojníci sahali bezděky po kordech.

Digitized by Google

„Naším komandantem od téhle chvíle Červenka... Rozumíš, pane magistře! — My už tu vykonali slušnou práci a proto máme také trochu práva promluviti."

„Výborně, hoši!... Je ve vás i nyní ještě naše krev! — Nepředělali vás do této chvíle! — Výborně, hoši!"

Kde pak by také kdy kdo mohl předělati mladou, jarou, českou krev! Je potřeba jen upřímného slova, a už všecko vzhůru. Je třeba jen vlídného pokynu, a mladé, věrné srdce porozumí okamžitě. A dokud paměť ve mladých hlavách, dokud česť prvním v duši hlasem, nepředělá jí nikdo. A takovéto práci věnovalo se už hezkých podkopníků; po každé se potom shrnulo všecko na hlavy nepřátel, jako když se někdo pokouší o poklad, ukrytý ve stráni, za času poledního.

Od této chvíle dával rozkazy na téhle straně starý student Rubricius čili Červenka.

Císařští důstojníci odcházeli odtud s čelem zakaboněným a zuby skřípajíce.

„Jaká to kázeň inter studiosos?"

„Co dělati prozatím, excellenza, než nechati je?"

„Dobrý pozor na ně dáti!"

„A opodál postaviti kumpanii vojska našeho!"

„Učinilo by to zlou, velmi zlou krev, excellenza!"

Císařský důstojník zazvonil kordem o dlažbu, div že si ho v půli nezlomil. Byl to generál De Conte, jenž nedávno přitrhl do města s oddílem císařského vojska.

Mezi třemi muži nastalo pro okamžik ticho.

Generál de Conte by byl nejraději tyhle remonstranty dal pozavírati a toho plesnivce posaditi na dělo, aby se ho Švédové nechybili. Ale průvodčí jeho ve dlouhém, tmavém šatě odpíral všemožně, že si konečně musil dát říci.

Digitized by Google

Potom zarachotila od Staroměstské věže rána, za ní druhá, třetí, vždy rychleji a rychleji za sebou, a na druhé straně Švédové od svých děl začali utíkati.

Student Červenka byl všude první a hlas jeho zněl hlaholem svatovítského Zikmunda. Od toho dne švédská střelba také ku Starému městu Pražskému umlkala. Za to podnikány zuřivější útoky ke bráně Horské čili Šibeničné.

„Zde jsme svou práci vykonali: na téhle straně mohou Prahu hájiti staré baby! — Za mnou, hoši!"

Studenti táhli Prahou ku Nové bráně. V předu stařec na hlavě se zelenou pangrotkou, s čelem vzpřímeným, s prsoma vypjatýma, a za ním z legie akademické všecka česká krev. Měšťanům Pražským se tímhle pohledem až oči kalily: nejednomu ozvala se v duši stará tlumená čest a nejeden tak najednou prohlédl, jaký to hrozný rozdíl mezi dneškem a dobami dávnými. Dnes tu všude samé vlaské, španělské či německé jméno a to domácí v nejodchýlenějším podruží. I bývá vytaženo z pokoutí, jen když ho potřebují ke slavnostem, aby přidalo lesku a okázalosti. — —

Studenti přitrhli ku Šibeničné bráně, kdež falckrabě Karel Gustav poručil troubiti i bubnovati na celé čáře k útoku.

„Bravo! — Bravissimo!" zvolal nyní císařský generál, uzřev část legie s praporem vlajícím stavěti se na hradbách k nejrozhodnějšímu okamžiku. A zcela zapomněl, že tak učinili proti kázni, bez určitého rozkazu, znovu a znovu na hnědouši volaje: „Bravo — Bravissimo."

I tenhle útok se nevydařil. Ze slavného regimentu falckraběcího zůstalo jich v příkopech pobitých jedenácte set. —

Digitized by Google

Studenti na hradbách jako zeď, Červenka si otírá široký meč o svadlou trávu a prapor akademické legie poletuje větrem veseleji a veseleji...

Uplynulo několik dní, a Švédové z Prahy i od Prahy se stěhují.

Studenti se však s hradeb dosud nehýbají. Červenkovy kníry delší s každé strany o dobré dva palce... Ve městě zuří morová rána. Starý student artis medicinae, jenž byl imatrikulován již za Jessenia, vyměňuje meč za lékařské přístroje; jest ho všude viděti, chodí od domu k domu, hlavou si přikyvuje, ústa pozdvihuje a zastává službu milosrdného Samaritána. Pro skutky tělesného milosrdenství byla Praha tenkráte nejvhodnějším jevištěm. Až tu jednou zavířil Staroměstským náměstím zase buben. Akademická legie táhne plným počtem ke Klementinu, cizinci napřed, Češi v zadním šiku, a starý student se k nim přidružuje, co prý to as bude? — Před Klementinem plno panstva, mistři obou kollejí se zlatými řetězy na prsou, pedelové v kroji z Karlových let, nejvyšší zemští úředníci, císařští delegáti Kolovrat a Blumenthal v nejslavnostnějším rouše — děkují studentům ve jménu císařově a úředník jeden čte, jak následuje:

„Ti, kteří při praporci svém až do posledního času i až do posledního od měst Pražských nepřátelského odtrhnutí věrně i hrdinsky se chovali, aneb kteří také skrze nemoc aneb skrze jiné důležité příčiny až do konce toho obležení bojovati nemohli, kteříž by kterékoliv vrchnosti v království českém poddáni byli, ti aby z poddanosti byli propuštěni."

Studenti mlčeli, hlavy věšíce ke dlažbě. Za všecko tedy jen propuštění z poddanosti.

„A nic víc? — Za to, že jsme císaři zachránili jedno z nejkrásnějších měst, pravou královnu paní a panen? —

Digitized by Google

Nic více než toto! — Nechte si, pánové, i to! — A zdrávi užili!“

A než se kdo nadál a než koho napadlo, aby se odvážlivce chopili, byl už Červenka ten tam. V Pražských městech ho od té chvíle nikdo nikdy neviděl.

A studenti táhli potom ke Karolinu mlčky, cizinci napřed a Češi vzad s hlavami pořád tak svěšenými a krokem kolísavým, jakoby na nohou měli centy olova.

Nebylo také divu! — Za sto a jeden den prudké střelby a zuřivých švédských útoků jen propuštění z poddanství. Všem znělo ve hlavách posměšně: „A nic víc?“ A když potom prapor své legie ukládali do Karolina, volali: „vivat — vivat!“ jen cizáci. Češi měli rty sevřeny, pravice křečovitě stisknuty, zraky zakaleny a na jazyku lpěla všem Červenkova odpověď: „Nechte si, pánové, i to! — A zdrávi užili!“

3. Legionář Vojtěch P.....

Už jsem řekl a punktum!“

Starý mlynář Kvílický se obrátil a vyhlédl nevrle do dvora, kamž právě vjížděl vůz, na němž bylo meliva až přes košatiny. Zdejšímu mlýnu se na kalvodském potoku nevyrovnal žádný, a Kvíličtí mlynáři bývali ode dávna svobodníci.

Pan otec vyšel si nyní i ven, aby mleče přivítal. Míval ve zvyku přivítati každého, byť by ten „strejšek“ přivezl jen na trakaři. A měřičného vždycky brával míru poctivou.

Ve světnici zůstal pouze mladý hoch, tak asi dvacetiletý, jemuž dle všeho platila slova: „Už jsem řekl a

Digitized by Google

punktum!“ Proti takovému rozhodnutí nebývalo nikdy odvolání.

Po nějaké chvilce se pan otec vrátil, jinocha uprostřed světnice ani si nevšímaje.

„Dal jsem se již v Praze zapsati. Co mi řeknou? — Že jsem z toho dostal strach ...“

„Všecko sveď na mne. — Rozumíš? — Dokud jsi mým synem a já tvým otcem, musíš poslouchati.“

Mlynář P... se na syna ani nepodíval. Přišel z Prahy, když ho očekával nejméně. Chtěl si vyprositi na otci ústně dovolení, aby směl vstoupiti do akademické legie, kteráž se léta Páně 1800 ze staroslavné Karlo-Ferdinandejské university chystala na Napoleona a jejíž příznivcem obzvláštním byl arcivévoda Karel. Měl sice od tatíka v rukou rozhodné odepření písemně; ale s očima do očí prý se vždycky lépe všecko vyjedná, lidé se snáze domluví, spíše si porozumějí; někdy arciť se také ještě hůře rozvadí...

„Studie nám budou platiti, jako bychom seděli ve školních lavicích, zkoušky budeme míti lehčí, v úřadech přednosť, zvláště v císařských, první zřetel bude vždycky bráván na nás...“

Tak se otec zlehounka usmíval.

„Proto v Praze jsi, abys seděl ve školních lavicích. Co si páni s Napoleonem udělali, ať si to s ním také spraví.“

„Takovýmhle věcem, otče — —“

„Že nerozumím? — Hleďme, hleďme! — Abys mne takhle poučil, mne, starého P..., mne, Kvílického svobodníka! — Jářku, Vojto, do své smrti nebudeš míti mého rozumu!“

Pan otec se vypjal, jak mohl nejvíce.

„Když tady byli před léty Francouzi a Sasové s Prušáky, byl tvůj dědek také v batalionu studentském. Říkával, že jedl koňské maso a že přišly dni, kdy neměli ani toho;

Digitized by Google

sloužili císaři pánu věrněji, než ledakterý generál, a měli lepší hlavy a v nich chytřejší nápady, než pan komandant. Tvůj dědek přišel za těch časův o čtyři prsty levé ruky. Uměl latinsky, jako když voda teče potokem, v právních knihách znal všecko jako nejprohnanější justiciár. Nastaly doby pokojné, sedláci vraceli se ke svým pluhům, vojáci ke svým krbům a studenti ke svým knihám... A když tvůj dědek se ucházel tu o místo, tam o místo, všude krčili ramenoma, všude ho odbývali, a nevím, co by bylo z něho bývalo, kdyby se byl náhodou neoženil také na slušnou živnosť..."

Ale co platno všecko vymlouvání starého pana otce, když filosofovi Vojtěchu P... tak nesmírně lahodila legionářská uniforma: hnědý kabátec s epaulety běločervenými, s bílými šňůrami na prsou, černým lesknavým řemením, zelenými výložky a takovýmtéž lemem, u boku se šavlicí, s modrými spodky, čáka s běločervenou kokardou, s lesknavým E K v průčelí a vlajícími bílými péry kapounímí...

V Praze po legionářích všecko už z daleka oči točilo — a když se v nynějším refektáři seminářském cvičívali, byly i dvory naplněny zvědavými diváky, že si studenti do cvičiště cestu musili klestiti. A když vytáhli v parádě, nic jinak, než jakoby se staré, dávné časy chtěly navrátiti (ale s tváří secvrklou, na hlavě s přepodivným čepcem a na jazyku s pracizími slovy)... Na praporci s jedné strany znak císařský a s druhé bílý lev. Do stužky vetkán tentokráte také český nápis: „V l a s ť b r a ň m e, p e v n ě s t ů j m e, B ů h a K a r e l s n á m i..."

Mladý orel francouzský hrozil tenkráte staletému svému stejnorodci habsburskému i oči vyklubati. Na křídlech ho již pohmoždil až běda.

Peruti jeho byly jen stěží rozeznatelny a lesknavá péra všecka krví zbrocena. Císařské vojsko utrpělo opět

Digitized by Google

důkladnou porážku u Hohenlinden. Francouzské pluky hrnou se blíž a blíže, ve Vídni nouze největší a po Čechách, Moravě i Slezsku sbírá se vojenská hotovost dvaceti praporův...

Neosvědčilo-li se opět a opět: „Když je bída největší, česká krev nejbližší?" A za několik týdnů pohromadě pětadvacet tisíc mužů; zase důkaz: když se tomu lidu českému ukáže jen vlídná tvář, když se k němu jen přívětivě promluví — všecko že v oběť přinese, i život.

Pouze akademiků bylo 638. A dostávali denně po sedmnácti krejcařích. I vyžádali si pro svou legii z různých pluků setníky, poručíky, šikovatele i desátníky (!) a vše jim milostivě slíbeno. Akademická legie Pražská těšila se obzvláštní přízni, jelikož si směla přiložiti titul „tělesný prapor" jeho c. k. Výsosti arcivévody Karla.

A k téhle legii přihlásil se Vojtěch P... opravdu. V seznamu legionářů jeho jméno sice schází, ale nic neškodí. V dotyčné listině zanesena toliko jména těch, kteří vytrhli dne 28. prosince přes tehdejší dobytčí trh a Vyšehradskou branou k Benešovu. Vojtěch P... dohonil legionáře až někde v Soběslavi. Šel proti otcově vůli. Že prý tomu starý nerozumí! Jak by také mohl! Byť toliko pan otec; že zároveň svobodník, nic nedělalo. Uměl dobře mleti, „vejražka" z Kvílického mlýna bývala nad sníh bělejší, kroupy jako když je vysoustruhuje, ječná mouka podobna pšeničné a „zadina" z Kvilic jako odjinud „vejražka". Ale lepší rozum nad syna míti nemohl! kde pak také? — Kdo prostudoval grammatikálky, syntax i retoriku, kdo směl choditi do školy s holí v pravici, komu říkali profesoři „pane", kdo prodělal logiku a ve fysice už také proseděl čtvrť roku, ten musil býti nad starého tatíka! —

Digitized by Google

Akademikové dotrhli až do Budějovic. Pochod jejich z Prahy až sem byl opravdu triumfálním. A teprve do vojny táhli! Již cestou do Budějovic přese všecko utajování zjevilo se, že v těchhle mladých lidech přece jen ještě česká krev a že třeba zamlklých strun se dotknouti a ozvou se hlaholným zvukem, že nezvyklé uši se až rozbrní... A potom přetěžko utlumiti je neb znovu a jinak naladiti.

V Budějovicích zůstala legie ležením, obstarávajíc obvyklé městské stráže.

Zatím byl v Luneville uzavřen mír.

Tak se zdá, jakoby náhle ve Vídni proti ruchu, jenž se vzmohl v zemích české koruny, vznikla přepodivná nedůvěra. Těchhle pětadvacet tisíc mužů jest z lidu, na který už nikdo ani nemyslí. A těmto mužům připomenuto slovo „v l a s t" od samého arcivévody, jenž, vzdávaje se vůdcovství v císařské armádě, vymlouval se na churavost.. Ještě tedy v českém lidu tolik jisker; je třeba jen poněkud příznivého větru, aby se vzňaly v mohutný žár.. Napoleon od té chvíle obrací jednu část svého dvojitého obličeje příznivě „občanům".... A proto budiž, jak možno nejrychleji, uzavřen mír! Ať staletému orlu vypadne z perutí poslední brk; však naroste nový, svěží. Jen když bude spáti bílý lev a když jeho děti nebudou rušeny ze svých mrákot, po nichž jistě — zcela jistě přijde — musí přijíti — s m r t.

A když listiny všemi stranami podepsány, k čemu legie? — Leda učiniti ke konci ještě přehlídku a legionáře pochváliti. A stalo se tak na vlas. Arcivévoda Karel vydává dne 9. dubna 1801 manifest ve způsobu generálního rozkazu, kdež všem nejvřeleji děkuje a že vždy mezi zvláště příjemné události ve svém životě bude počítati ony, kdy velel tak hodným i udatným mužům, jejichž vzorné a po-

Digitized by Google

ctivé smýšlení, jakož i důvěra, jižto jeho osobě dávali na jevo, na věky mu zůstanou nezapomenutelnými...

Bylo brzy po velikonočních svátcích roku 1801, když do Kvílického mlýna přišel mladý vojáček ve hnědém kabátku, modrých, těsně přiléhajících spodkách, s vysokou čákou, na níž se z daleka houpal chochol z kapouního peří, u boku se šavličkou, a počínal si, jakoby tu byl odjakživa domovem.

A než se vojáček nadál, už ho matička svírala v náručí.

„Co jsem, Vojtíšku, o tebe starostí vystála! — Že snad se už nevrátíš, že snad už nás nikdy neuvidíš... Zaplať Pán Bůh, žes zdráv a živ..."

Jen pan otec jakoby neviděl. Ani si ho nevšiml. Když před třemi měsíci Vojtěch odcházel, poslední slovo otcovo bylo: „Potom naříkej sám na sebe a nechoď mi ani na oči!" — A proto také dnes syna ani nepřivítal. Jedva že se tak na něj se strany podíval.

„Vy se, tatíčku, na mne hněváte? — Však jsem vám nebyl na hanbu a bohdá nikdy nebudu! — Podívejte se!"

A legionář vyňal pečlivě složený list i podal jej otci.

Mlynář začal čísti: „Vorzeiger dessen...." A když byl hotov, složil zase listinu a dal ji synovi zpět.

„Kde tu co máš, že na vás budou bráti první zřetel, že budeš míti přednost?.. Neříkal jsem to? — Do Prahy už nepůjdeš! Zůstaneš doma! — Vorzeiger dessen..."

Pan otec se nemohl ani utišiti, jak se rozesmál těmito dvěma slovy, jimiž začínala propouštěcí legionářská listina.

Vojtíšek zůstal nyní doma opravdu. Stal se po několika letech panem otcem sám a byl v našem kraji jedním z nejhorlivějších vlastenců. A často prý říkával, kterak starý jeho tatík měl pravdu jako zlato ryzou, protože

Digitized by Google

ze 638 legionářů slíbená stipendia obdrželo jich pouze pět. Pamatuji se na něj z konce let padesátých velmi dobře. Měl bílé vlasy jako sníh a vousy mu dosahovaly až po pás. Byl zároveň naším školdozorcem a těšívali jsme se tak z plné duše, když se otevřely dvéře a v nich objevila se bělounká hlava, přívětivá, pročervenalá tvář s dlouhými, až po pás sáhajícími vousy... Vždycky nám pověděl něco velmi pěkného, že nás buď rozslzel či rozesmál. A z čítanky dával nejraději čítati článek: S t á l a b i t k a, s t á l a, z a S t e f a n a k r á l a... Mám ještě něco v péru; ale to by již k těmto řádkům nepatřilo. A proto — prozatím také: p u n k t u m!

4. Praporečník Prokop Louda.

Karolíně losovali, a los devadesátý devátý padl na Prokopa Loudu, theologa. Mladý muž poněkud zbledl, zdálo se také, že se zachvěl, ale jen na okamžik; a mezi studentstvem rozlehlo se hromovým sborem „bravo“. Theolog Prokop Louda byl chlapík, za jakého by byl „brambursky král“ hezkou řadu říšských tolarů neváhal vysázeti. Bude z něho výborný praporečník legie. Doma chtěli z něho míti pana pátera; ale Napoleon všecky jejich sny sbortil rázem... Po českém venkově býval rodičům tento životní cíl ohledně synů jejich nejkýženějším a ještě štěstí, že tenkrát mezi náš lid přicházela jeho vlastní krev. Byla přece z většiny jen ryzí, nepokažena...

Ten den bylo vylosováno 200 studentů, jež zdejší universita musila k prvnímu Pražskému praporu zemské obrany postaviti. S orly francouzskými plížila se tenkráte hrozným krokem na dědictví Habsburků příšera, jejíž

Digitized by Google

jméno — smrť. Když si chtěli z Vídně vykoupiti mír obětováním Vestfalska a vyklizením veškerého území německého, odpověděl Napoleon: „Království vestfalské stojí na pevnějších nohou a bude trvati déle než dům rakouský.“ — A potom začala válka, kteréž korsický samozvanec potřeboval jako soli.

Císařská rodina prchá z Vídně, císařská vojska ustupují kvapněji a kvapněji. Francouzi opojeni celou kupou vítězství nenalézají nikde již odporu opravdového, ve Vídni 25.000 mužů, ale několik Napoleonových pum, puštěných do města, postačilo úplně, aby „věrná“ německá Vídeň vrhla se k nohám vítězitele... Není v dějinách příkladu, aby toto město proti nepříteli bylo se kdy udrželo vlastními silami. Jestli nestáli na hradbách synové cizích vlastí a jestli nepřišli ku pomoci chrabří bojovníci odjinud, domácí nedokázali nikdy ničeho, leda jizlivým jazykem a zrádnými ústy. Pouze že, když duní země rachotem děl, když se před očima ocel svítí a kolem uší sviští déšť kulí — jizlivá slova v hrdlech uděšencům umírají...

Studenti, jež tentokráte odváděli, doplňovali v jednotlivých plucích důstojnické mezery.

Prokop Louda stal se praporečníkem u granátníků. Neustálým vybíráním akademiků secvrkla se legie na jedinou setninu. Doma čekali Prokůpka na velikonoční svátky; měl podle úmluvy s panem farářem poprvé, a to o pomlázku kázati. Už mu i štolu připravili; hedbávím vyšívanou, zlatem lemovanou a jak širokou, červenou stužku k rochetě! Byla květná neděle, Prokop nepřicházel; už tu čtvrtek zelený, a o synu ani pohádky. Slyšeli sice ledacos, kterak prý přišlo i na studenty. Před několika léty se dávali dobrovolně a nyní div že jich také nechytali. Ale u Loudů těšili se výpovědí ze svatého písma: „Dávejte, co jest císařovo, císaři, a co jest Božího, Bohu!“

Digitized by Google

A jejich Prokůpek patřil Pánu Bohu hned když se narodil, natoť když ho oblékli v černou kleriku. O veliký pátek přinesl však posel z města list. Byla na něm veliká pečeť, psaní bylo na obálce s obou stran popsáno, ale nemohli tomu nějak rozuměti. Starý Louda necítil z toho již nic dobrého, sebral se i došel si na faru. A když mu to stařičký farář přečetl, ze všeho nepamatoval si ničeho leč: „čtvrtá kumpanie“ a „praporečník“.

„K čemu jsme, matko, strádali? K čemu peníz ku penízi přikládali? Proč jsme si od úst utrhovali? Proč jsme ho jen do těch škol posílali? Milý, dobrý synu! Co jsme se na tebe natěšili! — A tak náhle po vší radosti!“

„Jsem jen žena ‚sprostná‘; ale slýchávám odjakživa, že na praporečníky mířívají nejdříve!“

Ale vyskytli se lidé, kteří tuhle ránu Loudovům tak z plných duší přáli. Kdy pak a kde pak nebylo, není a nebude lidí jizlivých s jazykem hadím a se srdcem ještěřím!

Z bojiště přicházely do Čech den ode dne smutnější zprávy. Napoleon už prý i ve Vídni... Jen jednou se rozletěla po království radostnější zvěst, že prý tam někde na Dunaji poražen; a přidány ihned noviny podrobnější, že Francouzi do vody jako ovce zahnáni, že se utopilo švališárů na tisíce, že se prolomil pod nimi most, všichni generálové Napoleonovi že jsou zajati... Ale lid nevěřil... V kostelích „Te Deum“ zpíváno, na bubny bubnováno, až se okna třásla... Ale lid přece nevěřil... Z úřadů posílány do vsí dlouhé listiny, jak prý císařská pěchota stála jako zeď a nakořistila přes tři tisíce lesklých kyrysů... Lid sice nyní hlavou přikyvoval; ale pod lebku mu to nechtělo a nechtělo.

Starý Louda si došel už asi po třetí do města, zdali tam není psaní od syna. Ale pokaždé se vrátil s hlavou

Digitized by Google

svěsenou a potom se ve statku vždycky rozlehl z pěti hrdel úpěnlivý pláč.

Ten den, kdy přišel z města po třetí, bylo opravdu nejhůře.

Vojsko arcivévody Karla stálo plných šedesát hodin ve zbrani, ani se nehýbajíc. Do uší jim hřměla děla, jako by se všecka země propadla; a Napoleon přepravoval hezky níže své pluky přes Dunaj. Karel očekával arcivévodu Jana, jenž měl každou chvíli přiraziti do Přešpurku. Ale arcivévoda nepřicházel. A když Jan k Ogruni s 12.000 mužů přitrhl, bylo již po bitvě, Karel na ústupu ke Znojmu, a v žitništích na poli moravském dodychávalo s každé strany na třicet tisíc životův.

„Necouvneme ani o krok! — Staří Čechové nikdy necouvali! — V těchhle místech padl nejbohatýrštější náš král Otakar!"

Tato slova zahřměla asi tři hodiny před ukončením bitvy ze čtvrté setniny granátnické v rakouském středu poblíže samého arcivévody Karla.

Čelo generalissimovo se poněkud zachmuřilo. Tohle bylo proti všemu řádu.

„Kdo se to opovážil?"

Arcivévoda se otázal svého adjutanta.

„Praporečník — legionář!"

Nyní se generalissimus pousmál, projel šikem, před čtvrtou setninou se zastavil a prohodil: „Bravo, hoši, staří Čechové opravdu nikdy necouvali! Jen vytrvejte i vy!"

Arcivévoda Karel měl legionáře z duše rád.

„Vivat — vivat — vivat!"

Generalissimus se nyní s družinou jen kolem zakmitl, a francouzská děla započala opět svou práci. .. Napoleon poručil hnáti na rakouský střed nejprudším útokem. Arcivévodské šiky stály však jako skály, neustoupily ani

Digitized by Google

o krok, granátníci odráželi francouzské přívaly už jen bodákem; ale znenáhla řídli...

„Ani o krok nesmíme! — Naši otcové nikdy necouvali!"

Praporečník Prokop Louda, člen Pražské legie akademické, zdvihá praporec do výšky již jen jednou rukou, druhá mu odňata od ramene, tvář jeho kouřem zčernalá, bílý kabátec krví všecek potřísněn... Francouzi dorážejí urputněji a urputněji.

„Bodákem v před!"

Bezruký praporečník velí v tomhle šiku již sám.

Granátníci se vrhají na útočníky poslední silou, klesají jeden vedle druhého, už se nad hlavami jejich ztratil i černý orel ve žlutém poli, jen tu a tam se ještě zakmitne bílý kabátec; ale Francouzi jsou odráženi naprosto.

Za nějakou chvíli zarachotily však bubny a zavřeštěly trubky na celé rakouské čáře k dobrovolnému ústupu. Arcivévoda Karel se nemohl dočkati posily, a opětovný útok francouzský mohl by se státi osudným veškeré armádě.

„Těch hochů, již tu zůstali, je mi od srdce líto. Bojovali jako lvové!"

„Konali jen svou povinnost, císařské výsosti!" odvětil suše a skorem pohrdavě vysoký vyzáblý generál, jenž jel po boku arcivévodově a mrštil hněvivě okem po návrších, odkudž za ustupující armádou doletovaly ještě poslední francouzské pozdravy.

A když světili v Praze theology na kněžství, otevřely se u Loudů ve světnici dvéře a do vnitra vešel úřední posel, vytahuje z náprsní kapsy nějakou listinu s režným papírem.

„Co nám to, příteli, nesete! — Bude to asi německé! — Přečtěte nám to!"

Digitized by Google

Starý Louda dával poslu již předem tři dobré groše.

„Potěšitelného to není nic!“ pravil posel, přehlížeje listinu a jednotlivá slova bručе mezi zuby.

„Dává se vám na vědomosť, že váš syn, Prokop Louda, člen Pražské akademické legie a praporečník ve čtvrté setnině granátnické, bataillon číslo 1., padl v bitvě u Ogruni dne 5. června.“

Kolik takovýchhle listin přišlo tenkráte rodičům, kteří na syna svého věnovali poslední groš! A kolika rodičům takovýmto papírem pohrobena všecka naděje i štěstí života!

„Za všecko naše vychování, za všecku starosť a péči úmrtní list! Bože dobrý — svrchovaný!“ ‘—

Starý Louda si vyrval z hlavy chumáč bílých vlasův a ženu jeho uvrhla tahle novina na lůžko smrtelné.

Předešle si legionáři přinesli alespoň pochvalné listy; ještě to tak ušlo. Ale z roku devátého přicházely do vesniček po jarých synech listy úmrtní. A přece si je tatíkové schovávali jako nevím jak důležité dekrety, i ukazovali je ještě svým vnukům, byť ani slova, co tam psáno, nebyli rozuměli.

Úmrtní lístek legionáře Prokopa Loudy, někde theologa i praporečníka při prvním bataillonu granátnickém, viděl jsem ještě před nedávnem. Písmo na něm bylo již prohnědlé a na jednotlivých místech jevily se veliké, žlutavé skvrny — u r o n ě n é s l z y m a t č i n y.

Digitized by Google

5. Legionáři z roku osmačtyřicátého.

řipadá mi vždycky ta mladá druž z roku osmačtyřicátého jako jun, kypící jarem let, když si z plna hrdla zavýskne, prostředním prstem pravé ruky o palec zaluskne a nohou zadupne, až se okna otřesou. Pamětníci těch časů jsou dosud na živu; hlavy jejich sice již valně proběleny; ale srdce jejich namnoze ještě tak mlada, planoucí svatým ohněm, jejž utlumí pouze hrob.

Akademická naše druž z roku osmačtyřicátého nejsvěžejší ratolístkou na kmeni, jenž značí probuzení národní. Vypočítava arcif nebyla; ale co do mladé duše, v níž není zápalu; co po mladém životě, kterýž jde za chřestem bídného kovu, jako ovce za klinkotem zvonečku, zavěšeného na hrdle ovčáckého psa!

Tane mi jako ve snách, co všecko ti studenti osmačtyřicátníci po našem venkově podnikali. V jednotlivých dědinách pozapomněli ledačehos; ale na studenty pamatují i vzpomínají si jich do dneška. Klicperův „Divotvorný klobouk“ činil opravdu divy. A nejeden stařeček vypravoval, jak se samým smíchem tenkráte až rozslzel. Studenti osmačtyřicátníci uměli výborně půdu upravovati. Začínali žertovně, vybírali lehounké, veselé kousky a když se potom všecko rozesmálo, měli již srdce otevřena dokořán. A přilnul k nim, kdo jim dříve nedůvěřoval a kdo na jich působení díval se úkosem. Někde arcif narazili; ale nevšimli si toho a nedali se rušiti.

V některých vesničkách, když se nemohli na něco rozpomenouti, říkali do nedávna: „Bylo to tenkráte, aneb rok před tím či po tom, kdy tu ti studenti hráli to divadlo.“ A hráli třeba ve stodolách na rychlo upravených,

Digitized by Google

svěží chvojí vyzdobených, a v průčelí se bělíval z daleka na poli červeném dvojchvostý lev. A lidé říkali, že to obraz onoho, kterého si Bruncvík přivedl do vlasti z ciziny živého. A potom jim bylo volněji, protože s těmihle zkazkami vtáhl pod jejich lebky všechen ten starý slavný český věk, o němž se dočítali v kronikách.

Studenti osmačtyřicátníci byli prý poslové blanických rytířů; velmi trefný obraz. Jediné, že přinesli o rok později těmhle bohatýrům do skalních slují velmi smutné zprávy. Hlava ke hlavě se ve staré hoře naklonila, přilba ke přilbě nachýlila, ocel o ocel zazvonila a rty rtům zašeptaly: „kdy už tedy přece bude čas?"

O studentech z roku osmačtyřicátého psáno již velmi mnoho. Tehdejší akademické sbory liší se od legií dřívějších úplně. Byrokratismus se jim nestavěl v čelo, nesvolávaly jich úřednické proklamace, a proto také potom nedostalo se žádnému ani pochvalného listu, jenž by začínal pověstným: „Vorzeiger dessen..."

Legionáři byli rozestrkáni do nejmožnějších a nejcizejších pluků, rozvezeni po rakouských kasematech, a tatíci po českých vesnicích musili píti kalich kořkosti do nejposlednější krůpěje. A nebylo odvolání nikam, pomoci nikde a po naději všude.

A když jednou přišla stará matička prosit za svého syna, když se vrhla na kolena a sepjala ruce své, zaletělo jí k uším cizím přízvukem: „Budeme dělati", a skvostná uniforma generálská, třpytící se zlatem a stříbrem, se ubohé před zčervenalýma očima jen zakmitla — A dělali — — v Olomouci v hradebním příkopu hrob.

Z naší dědinky také pocházel jeden legionář osmačtyřicátník. Rod jeho byl u nás od prastara usedlým a dnes po něm ve vesničce ani krůpěje krve.

Vrstevníci se rozpomenou na jeho jméno, aniž bych je prozrazoval. Když byl vynesen rozsudek nad Sladkov-

Digitized by Google

ským, odsouzen i on. Potom mu však udělili milosť, proměnivše smrť v osmnáctiletý žalář, v němž přečkal roky sotva tři...

V rodné chalupě však slzy v očích ani neusychaly. Když prý se páni mstívají, pomsta jejich málokdy jen jednu oběť zasahuje. A bývají ve svých metlách z míry vymýšlivi a tvrdší než štěrk na ulici, kterýmž přejede denně osmikoňových vozů formanských k nespočtení.

Starému tatíku odváděli syna za synem na vojnu, jednoho ke švališárům, druhého k Latour, třetího k Benedek. A neodpustili žádnému ani dne. Musili si vysloužiti svůj čas na hodinu.

„Přiběhl z Prahy o půl noci, zabušil na vrata, že prý jsou v patách za ním husaři; doma se ukryti nemohl, v sousedství také nikde ne, musil do polí, za noční tmy mu nosívala matka jídlo, jednou byl ve „žlabech", po druhé v „žabovřeskách", po třetí na „ladech", po čtvrté na „drahách", a husaři hrozili, že nám zapálí nad hlavou krov. Potom mi poslali na krk z Vranného četu Taliánů. S těmihle to ještě ušlo. Tušili, že se ve vlasti jejich vede tatíkům a bratřím nejinak. Po Taliánech přišli Maďaři; s těmito nebylo však k vydržení. Matka jim připravila knedlíky z nejlepší mouky, vajec se na nich žloutlo, až se srdce smálo; co si měla chuděrka počíti? A víš-li, co Maďaři? — Vejce obrali a ostatek pod stůl den za dnem zahazovali psu. Ať bylo co bylo, nic jim nepřišlo vhod. A dcera se před nimi nesměla ani ukázati. A každý den nám před očima ručnice vystřelovali a znovu nabíjeli. Už táhl ke konci druhý týden a vojáci se od nás nehýbali. Vyjedli všecko, kde jsme co měli. Bylo přede žněmi, na komorách truhly prázdny, drůbež pobita, vojáci den ode dne horší a utrhačnější... Tenkráte mně napadly přepodivné myšlénky; ale vyprostil jsem se z nich ještě v čas. Chtěl jsem zkusiti tu jednu vojenskou ručnici..."

Digitized by Google

Starý, vysoký muž s hlavou poněkud nahnutou v před, na několik okamžiků se odmlčel.

„Jednou z večera přišla do chalupy nějaká ordonance a vojáci se chystali ještě tu chvíli k odchodu. Ale než se vyklidili, ještě nám na polici všecko nádobí rozbili. Já tušil, co toho příčinou. Syn vida, co musíme trpěti, šel na úřad a udal se sám. Já ho od těch dob neviděl; ale co jsem zkusil, nemohu vypověděti a nikdo by tomu také ani neuvěřil. Synovy kosti tlely už dávno v Olomouckých příkopech a úřadové mne dosud střehli, jako bych se byl nevím čeho dopustil. Brzy potom začali ti četníci. A nejednou prostál mnohý před našimi vraty, uchýlen na zeď, dvě, tři hodiny, jakoby číhal na nevím jaký „kontrabant". Přišel-li jsem na úřad, všude se na mne utrhovali, někde také se na mne dívali posměšně a mluvili ještě posměšněji. Když se roznesly řeči, že studenti budou propuštěni na svobodu, já šel do Prahy; ale všude mne odbyli již na schodech, jak jsem jen pověděl své jméno..."

Starý tatík nemohl už potom nikdy dále mluviti; pokaždé sevřel těsně rty, ruce sepjaté položil si na kolena a hlavu naklonil hluboko k zemi. A takhle vydržel seděti až dvě hodiny, ani sebou nehýbaje a jediného slova nemluvě. A mohl jeti kolem, kdo chtěl, stařík se nehnul, jakoby neviděl a neslyšel.

A když jsem tak třikrát či čtyřikrát do roka přišel domů, vždycky si zašel k nám, co a jak prý ti studenti nyní? — Podotýkám jen tak mimochodem, že jsem byl z celého okolí na Pražských školách tenkráte já jediný — a že to nebylo mnohým a mnohým lidem vhod.

Byl veliký pátek roku sedmdesátého. Legionářův tatík zpíval tenkráte Piláta v pašijích naposled. Hlas mu již selhával, chvěl se, nemohl vystačiti dechem, a ten den

Digitized by Google

přišel opět k nám. Měl oči plné slz a rty zase tak sevřeny. Musil jsem s ním do jejich chalupy.

Na pavlači v komoře, kdež byl jeho „výměnek", otevřel velikou dubovou truhlu; na dně zelenala se hromada svazků „Časopisu českého musea"; stařec se nahnul do skříně, vyňal cosi v uzlíčku pečlivě zabaleného, rozvinul šat opatrně a objevilo se cos podobného konfederatce. Potom se nahnul ještě níže a v ruce jeho ocitla se stará, zrezavělá šavle. Byly to památky po jeho synu, jimiž se za svého výměnkářství, když si tak usedl do komůrky, těšíval.

„Neukázal jsem jich ještě nikomu, leč tobě ponejprv... Podívej se: čapka už se rozpadává, palaš prochervenává, po mém synu už také asi jen prach... Tatíků, kterým osmačtyřicátý rok vzal děti, je po Čechách velký počet. Ale my jich dovedli oželeti! Ty se diviš? — Poslechni!"

Stařík sáhl do skříně po třetí a vytáhl knížku s nápisem: „Pláč koruny české", z knížky vyňal sežloutlý lísteček, na němž byla napsána pevnými tahy báseň: „O v l a s t i m á...", začal čísti řádku za řádkou, sloku za slokou, prudčeji a prudčeji, ohnivěji a ohniveji, tak s nejvroucnějším zápalem mladistvých let, a když dočetl, upřel na mne oči, jež se mu leskly mocným plápolem, usmál se a pravil: „Dnes je veliký pátek, otevírají se skalní sluje, v nichž jsou poklady... Já ti také otevřel a ukázal poklad svůj nejdražší. Což myslíš, kdybych neměl pevné naděje, že ti naši synové ozvali se za svatou věc, že bych byl přetrpěl protivenství a nátisky, jež mi činili se všech stran?"

Tahle slova staříkova utkvěla mi v paměti, jako žádný nejučenější výklad kteréhokoliv professora po všecka má studia, a do dneška mi v uších zní, jako bych je byl slyšel teprve včera.

Digitized by Google

A takovouto památku zůstavili legionáři osmačtyřicátníci téměř všude po sobě. A třeba kosti jejich setlívaly v zákoutí valů při různých rakouských pevnostech, kvetou po nich v rodných dědinkách jejich nejvýznamnější pomněnky, z nichž jsem tuto k pamětem akademické legie jednu přidružil.

Digitized by Google

III.

Z dávných i nedávných časův.

1. Na stráži u Minoritův.

Minoritů ve Vídni hlava vedle hlavy, před klášterem vlní se ještě celé davy, jako když se mořská hladina vzedme prudkou vichřicí. Chvílemi proráží zástupy nevypověditelný ston, lid na okamžik umlká, tichne a ke dveřím chrámovým prodírá se houfec venkovanů, rukama lomících nad hlavami, se zraky hořem zčervenalými, tvářemi osmahlými řinou se jim proudy potu, hruď jejich zdvihá se jim prudčeji a prudčeji, tak se zdá, jakoby nemohli ani dechu popadnouti... Jen těm oděncům u vchodu chrámového kmitá se kolem opuchlých rtů jizlivý úšklebek. Mají na sobě barvy svaté římsko-německé říše a dle všeho tu dlí na stráži. Před venkovany kladou halapartny křížem, aby do kostela nemohli.

„Chceme viděti svého krále! — Pustíte-liž nás?"

Oděnci tarasí nyní halapartnami vchod ke dveřím chrámovým ještě urputněji.

Digitized by Google

„Jářku! — Svého krále chceme viděti! — Ani prý jste ho tu nepochovali! — Ani prý jste mu hrana nezazvonili!“

A vysoký, statný muž v selské haleně opřel se o halapartnu zbrojnošovu oběma rukama i ve dvé ji okamžitě rozlomil. A Vídeňáci, kterým odjakživa síla, ať to již čikoliv, imponovala, vyhrkli před chrámem v jásavý ryk, zbrojnoš se zahryzl vztekem do rtův, ale na venkovany neodvážil se sáhnouti. Bylo by se mu také dobře nevedlo. Před kostelem ozýval se ryčnější a ryčnější smích, že strážcové pořádku takhle vyplaceni.

Lehká bezstarostná mysl, jež dneškem nepomýšlí na zítřek, na rozpacích nikdy nebývá a dlouhými úvahami se neunavuje, bývala ve zdejším městě odjakživa domovem. Jedna část obličeje stahovala se ke smíchu a druhá zastírala se výrazem zármutku. Dnes chvěl se vzduch ulicemi úpěním a zítra již na těchže místech hlaholila nejbezuzdnější píseň.

V pobočni lodi chrámové, kde obyčejně bývá Boží hrob, ležel na marách zlatý, čili jak mu jiní říkali železný král. Promodralé rty jeho sevřeny křečovitě, oči zatlačeny, barva obličeje přechází do žlutohněda, vousy přistřiženy, vlasy urovnány, tělo celé pak pokryto rouchem brunátným... Prvním pohledem by divák předpokládal, že tohoto vladaře bohatýra zastihla nejpřirozenější smrť, že vypustil duši na lůžku, na němž peřiny z hedváví, nad nímž nebesa z aksamitu se zlatým třepením a po němž erb na erbu a koruna na koruně. Ale zahleděl-li se kdo v tuhle zažloutlou tvář bystřeji, zpozoroval okamžitě ránu na ráně, jizvu na jizvě... Co je stálo jen práce, než aspoň takhle povrchně mohli zohavenou mrtvolu královskou zastříti rouchem milosrdného Samaritána!

Digitized by Google

U hlav velikého krále stařec v koženém krzně, na němž ocel naryla nespočítatelných brázd, ani na okamžik se od něho nehýbe, neustále utkvívá očima na zmramorovatělých tvářích jeho...

Vídeňáci nevědí, na kom dříve spočinouti zrakem, zdali na Otakarovi či na starci. Nechce jim z mysli, jak prý tu tak může vydržeti o hladu a žízni. Oko starcovo den co den kalnější, jizvy na jeho obličeji den co den přecházejí více do modra...

„Potěš vás, krajané, milý Pán Bůh náš a svatý Václav při nás stůj!"

Tahle slova pronáší starý bitec ani už nevím po kolikráte. Čechy poznal vždycky rázem, ať měli na sobě šat chudičký či drahocenný. Zrcadlilo se ve tvářích všem hoře nezměrné, jehož kořeny sahaly až ke dnu duší jejich.

Týmž pozdravením přivítal i příchozí, již ocitli se již v pobočni lodi u samých královských mar.

Stařík mluvil jasnou češtinou mnohem zvučněji, než když se klášterské zvony zdejší rozhlaholí.

„Král váš i můj miloval tyto kraje a v těchto krajích toto město jako svou rodnou vlast. Chtěl upřímně, aby tu kvetlo všecko květem nejsvěžejším. Aby neřekli, že to král cizozemec, on i soukmenovcům jejich mezi vámi, jak mohl, nadržoval. Král váš, i můj, když toto město lehlo takměř všecko popelem, znovu je dal stavěti, od berně je osvobodil, dal měšťanům svobodu, rozmnožil zboží jejich... A dnes, krajané drazí, se tu za něho živá duše nepomodlí, přijdou, podívají se v jeho tvář a jdou zase dál...."

„Dědečku! — Strýčku! — Otče!"

Tyto výbuchy vyrazily jedním rázem z kolika hrdel příchozích a několik paží snažilo se starce pojati v náruč. Ale bitec se rozkročil a levicí učinil pohyb odmítavý.

Digitized by Google

Mezi davy ve chrámu zavládlo již za řeči starcovy hrobové ticho. Vídeňákům připadal tenhle kmet jako zjev, jenž není ze světa tohoto. I jeho řeč, jíž nerozuměli, zněla tak neobyčejným zvukem.

„Což mne, otče, nepoznáváš?"

„Ani mne, dědečku?"

„Ani syna bratra svého?"

Stařec si nyní položil ruku na čelo a vzpomínal. Potom hovořil dlouhým, táhlým hlasem: „Syn? — Měl jsem arcit syna! — I rád jsem ho míval! — Vnuk? — I na toho se pamatuji. Kolébal jsem ho a hýčkal na klíně. — Syn bratra mého? — I ten dosud v mé paměti. — Vítám vás, krajané, vítám! — Jen se dobře na svého i mého krále podívejte! — Sehněte hlavy níže a pozorujte zohavený obličej pána našeho!"

Mladý hoch, otec jeho i muž stejného věku s posledním, přistupují opravdu blíže a pozorují Otakarův obličej bystřeji.

„Tak nebyl týrán ani sám Kristus Pán, o němž nám vypravuje vždycky plebán náš!" zdivil se hoch.

„Vy prostí lidé na selských statcích, vy má krev... Jsem rád, že vás vidím, ne proto, abych se vás zeptal, jak se máte, jste-li šťastni, co a jak v domově, ale abych vám toto pověděl: Všecky tyhle jizvy připravili vašemu i mému králi krajané! Vražedné ruce cizácké byly jen nástrojem. Když ten proklatec se svými houfci opouštěl bojiště, já na koni vstal, bělouš můj letěl za nimi ptačím letem, já stoje na něm ruce spínal, já je zapřísahal, že s Otakarem zle... Ach, ty krvi má, ať přejdou ti do poslední krůpěje slova, jež slyšíš naposled od otce svého, od děda svého, od strýce svého: Štír horší nejjedovatější zmije jest bratří svár! — Podívejte se: my pláčeme, oni se nám smějí, nám srdce krvácí, oni slaví

Digitized by Google

vítězství, nám hlava žalem omdlévá a oni v jásot propukají. — Slyšíte ten jejich smích? — Bodá do mozku, proráží do duše, vniká do ledví — srdce se trhá — — u nás smutek, u nich radost! — — Ach, pamatujte si, pamatujte slova má —"

Stařec klesá nyní na mrtvolu královu.

„Tatíčku! — Dědečku! — Strýčku! — Jak se to shledáváme!"

Ale stařík už neslyší. Na čele jeho studené krůpěje jako kroupy, když se za červencových dnů znenáhla rozpouštějí... Starý bitec, jenž v královské družině bojoval na poli moravském, a prchající houfce Miloty z Dědic pro všecko na světě i po smrti zapřísahal, aby postáli a krále neopouštěli — našel již Otakara ubitého a poznal svého pána sám nejpřednější. Pak se již od něho nehnul ani na okamžik, až ho dnes vynesli ze chrámu nejbližší jeho pokrevenci. Živnosti jejich ležely ve zboží korunním, a stařík ovi slušel v ruce vždy lépe meč, než aby zvolna se plouhal za pluhem. A proto kdykoliv král sbíral pole, vždycky se pod praporec s bílým lvem dostavil mezi nejpřednějšími.

Ale tak se mi zdá, že se slova jeho do Čech ani nedostala. Snad by se byla spíše rozletěla i do nejodlehlejších koutův osiřelé vlasti, kdyby byla prošla rty vznešeného korouhevníka některého. Kde pak však výrok starého muže v posekaném krzně, v pohmožděné přilbě a s otupělým mečem!

Dojdou-li do všech končin, kde živá duše česká, nyní po šesti stech letech? — Z Vídně do Čech prý od jakživa nejobtížnější cesta. Bývalo dříve potřeba plných šestatřicet hodin a za nepohody ještě déle — mnohem déle. Nejdůkladnější vozy se cestou porouchaly a rozbortily. A přece jeli kurýrové s tak důležitými a neodklad-

Digitized by Google

nými zprávami. Aby přirazili v čas, záležela od toho vzácná privilegia a smrť či život nejedné drahé hlavy.

A poslíčkem mým pouze tento skromničký lísteček, jejž může vítr každým okamžikem zanésti po Dunaji k Černomoří. Ale proto přece naděje se nespouštím.

2. Pod růžovým keřem.

Stiskli si vřele ruce, rozloučili se a rty rtům cosi zašeptaly o věrnosti, jak už bývalo zvykem od pradávna.

Růžový keř na sadě klíčil prvními pupenci. I skřivánek zašveholil vysoko pod modrým nebem svůj jarní popěvek. A slunce vyhřívalo tak milounce, že člověk bezděky posunul pokryvku na hlavě s čela zpět, aby mohly paprsky na obě líce. Všude kolem jemninká zeleň, jakoby proužky hedbáví; tu letní přirovnávají k aksamitu. Užil jsem tohoto přirovnání sám nejednou; ale nevím — věru nevím, zdali ten trávník podobal se vždycky k této látce, již oko uvyklo družiti s hrdostí, vypínavostí a skorem nikdy s výrazem vroucí přítulnosti...

Hoch se potom vyšinul na koně, naposled čapkou zatočil a za několik okamžiků jen kotouče prachu zdvihaly se za ním ku jarnímu slunci.

Tenkráte táhly české pluky k Baltickému moři poprvé. A vedl je král železný. Tak maně se mi zase vkrádá do péra srovnání tehdejších časů s nynějškem. Ale zdá se mi, kdybych myšlénku tu napsal, že bych památky velikého našeho Otakara znesvětil.

Digitized by Google

Děvuška den co den a kolikráte za den vycházela ku keři růžovému, jenž byl svědkem slibu, z něhož jí měly vykvésti růže života... Už se celičký zelenal, už i poupátka pročervenávala... A jednoho jitra byl poset stolístkami; zeleň se takřka úplně ztrácela. Podotýkám, že ho nikdo nekultivoval. Mám takové do dneška nejraději. Co do toho, když člověk ví už napřed, kde které poupátko se objeví a kde na které větvičce kolik růží vykvete! — A když všude všecko kypí nejbujnějším květem, když na polích i ta vojtěška ztrácí jemnice červenými kvítky všednosti, že člověk mimoděk zapomíná, k čemu určena, když v hruších či štěpech nade hlavou ptačí rodina švitoří, kterému pak ze srdcí mladistvých nepřiletěla by s tou jiřičkou ku bílému čílku touha také po takovém hnízdečku, kde prý ten život bují květy, jichž název: srdečnosť, upřímnosť atd....

A děvuška bezděky do trávy usedla, zlatovlasou hlavu ukrývajíc v příjemný stín keře růžového, pod nímž snilo se hlavince její nejblaženěji.

Česká vojska byla už té chvíle daleko.

Bílý lev, tehdáž ještě mládě, se zdivil svému řevu, jak se na všecky strany rozlétal. Byly tu samé roviny, táhlý ryk neměl, oč by se odrazil, a proto slyšeli mladého lva až v Kodani. Železný král se spokojeně usmíval, věrná jeho družina tiskla pokaždé oruží novou silou a koním bylo víc a více do skoku

Lev na českých korouhvích se osvědčil; ba předčí i předchůdkyni svou — černou orlici. —

„Pro tvého Boha, pane, nečiň toho! — Tahle lípa tu jediná ze starých dob!"

Před hloučkem českých jezdců vrhla se náhle na kolena dívka, sepjala ruce, zalomila jimi nad hlavou a upřela své velké tmavomodré oči na mladého muže, jenž

Digitized by Google

odděliv se od hlavního voje, zajel si poněkud stranou, protože prý tu posvátný háj, kde z rána a u večer do té chvíle scházívají se starověrci a před modlami sklánějí své hlavy.

Jezdci chystali se starou lípu osekati.

Ozbrojili se schválně sekerami. Uslyševše však řeč domorodnou, zarazili se a ruce klesly všechněm bezděky. Tak je napadlo, jakoby tahle dívka byla lesní vílou, o nichž doma vypravují babičky roztomilé pohádečky.

„Vždyť jsme krajané, děti jedné země..."

„Krajané? — Nemožno! — Kde by se až tu vzali Čechové!"

„Když u vás káceli posvátné háje, když za Břetislava obětiště bořili, když starých bohů sluhy honili z kraje do kraje, když mužové i ženy musili, osvědčujíce svou nevinu, kráčeti žhavým železem — předkové moji opustili rodnou zemi, zašli až sem, rozbili své stany zde a my tu svatě, tiše žijeme po nich do dneška..."

Dívka tkvěla na mladistvém muži se zrakoma, v nichž, těžko pověděti, co se této chvíle zračilo.

„Nevěř jí, odvrať zraků svých, vzpomeň i na domov, učarovala by ti, všem nám by udělala... Jen krkavci by potom naše kosti ohryzovali! — Ó, já lesní panny znám — tuze dobře znám."

Šedivý zbrojnoš musil mladým mužem až zatřásti. Tak se zadíval v tuhlé divnou, nevypověditelně sličnou tvář.

„Jářku! — Nežertuj! — Neznáš jich! — Ó, já lesní panny výborně znám!"

Mladý muž se na koni nyní zachvěl, jakoby prudké mrazení jej bylo prorazilo všemi údy.

„A rychle do práce! — Ať dohoníme královských!"

Šedivec rozkazoval nyní sám.

Digitized by Google

„Pane drahý, ty můžeš pomoci... Stařičkého otce mého přivede dnešní den do hrobu! — Smiluj se, pane!"

Dívka až ku samému koni se vrhá, rukama lomí prudčeji a zoufanlivěji.. .

Již rána za ranou do objemného kmene stoleté lípy se hluboko zasekává, ptactvo se rozletuje na vše strany a mladý muž větvice osekává také vlastní ocelí.

Za malou chvilku se již posvátný strom klonil ku pravé straně.

„Zpátky, dcero! — Nepros! — A vy svou práci dokonejte!"

„Pro Bůh — lesní muž! — Pryč! — Pryč!"

„Běda nám!"

„Dobře pravíte: b ě d a n á m!"

Dívka klesla v náruč starému muži, jenž ve dlouhé řasnaté říze s bílými vousy, jež až přes pás sáhaly, vyhrkl v hrozný, příšerný smích, že ujíždějícím v těle srážela se všecka krev.

Přiláká-li ve svůj úkryt oběť lesní panna, alespoň prý chvíli rozkoš, byť i potom sledovala smrť; dostane-li se kdo do rukou muži lesnímu, třikrát běda nešťastníku.

Jezdci dohonili královské vojsko až teprve k večeru.

Otakar vyslechl všecko, opřel si vysoké, směle vyklenuté čelo o ruce, jež spočívaly na křižovitém jílci těžkého meče, a zamyslil se. Nepřišla mu tahle novina vhod. Dal sice přísný rozkaz, aby všude káceli stará drva, pod nimiž živořily ještě zbytky pohanství, aby nebrali žádného zřetele; ale tahle možnost mu na mysl nepřipadla. A té noci nezamhouřil ani oka. Neučiní-li příkoří někomu cizinec, krajan krajanu je jistě — zcela jistě uchystá. U nás v Čechách takhle přečasto bývalo. A po příkoří, jež bratr bratru připravil, až srdce hořem do

Digitized by Google

dneška usedá. A neodvážil se vyrušiti z tohohle myšlení železného krále ani nejpřednější důvěrník.

Starý zbrojnoš byl obklíčen zvědavci do nejpozdnější noci a otázkami i vyptáváním bezkonečným o lesním muži i jeho dceři obsypáván.

„Štěstí věčné, že jsme takhle unikli! — Oh, naše koně! — Dobří Chrudimáci! — Do tahu jako z mramoru a ku jízdě jakoby křídla měli! — Viď že, ryzečko!"

A koník, dobrý Chrudimák, hlavou pohodil a ku téhle chvále třikrát si vesele zaržál. Jak by jí nerozuměl!

Jen mladý hoch zamyšlen ještě hlouběji než král. — Proč se mu právě dnes kmitala na mysli děvuška, s níž se pod keřem růžovým rozloučil? Proč právě dnes mu tanul obličej její před očima, ať se podíval kamkoliv? A proč právě dnes mu již, ani sám nevěděl po kolikáté, přišlo ku mladé hlavě, že by bez ní nemohl a nemohl býti? — A kdy ji uvidí?... Před nimi ještě práce značná část. Bílý lev chce dál a dále a železný král nezná překážek.

Vraceli se do vlasti teprve, když už jim jen rozbouřené moře překáželo. A koruna na hlavě lvově leskla se v oslňujícím třpytu novým drahokamem. Českému království přinesla tahle výprava slávy a obdivu plno; ale užitku? — Co pak z toho mívaly české pluky, když byly na italských jízdách stavěny skorem pokaždé do předvojů? Slávy zase plno, tak že si němečtí císařové na ně navykli, jako na nezbytnou družinu; ale prospěchu? Až se před očima mžitky dělají, pomyslí-li si na to potomek předků proslulých udatenstvím, ale srdcem příliš — příliš velikých dobrákův.

A mladý muž se pustil z Prahy přímo do dvora, zdali tam dosud děvuška a zdali nepodehryznut keř růžový.

Na střechách při dvoře přibylo po vrstvě zeleného mechu, jinak všecko tu na vlas, jako když zde byl na-

Digitized by Google

posled... Ale mladý muž chtěl viděti více, mnohem více; nevykládal mu však nikdo ničeho. Oči jeho utkvěly v sadě na keři růžovém... I zeleň těch lístečků byla nějak kalna; o květu nikde ani vidu, jakoby čas růží už dávno byl pominul.

„A co Věslavka?"

Mladý muž se již ptal starého zemana po třetí a nemohl z něho slova jediného dostati.

„A co tvá dcera?"

„Kdo jsi ty, že se mne po dceři ptáš? — Už se mne po ní neotázal dlouho nikdo."

Vladyka promluvil hlasem bezezvukým a upřel zakalené zraky na tazatele.

„Což mne neznáš?"

Zeman jen hlavou zakýval záporně.

„Jsem Smečenského Boleslava syn!"

„A měls býti mým zetěm? — Dobře že nejsi! — Jdi s Pánembohem!"

Vladyka si potom přeložil ruce křížem přes prsa, svěsil hlavu a zahleděl se do země, jakoby ho byl nikdo z těchhle myšlének nevyrušil.

„Hledáš, pane, nevěstu? — Pojď! ukážu ti ji!" —

Panic se ohlédl a oko jeho utkvělo na mladistvé dívce, již už někde bezpochyby viděl... I ten její hlas mu nějak povědomě zněl do uší.

„Když usnula, uložili jsme ji zde pod tímhle keřem růžovým. — Já ji k poslední hodince dochovala, já jí o tobě povídala, jak jsi rukou drzou touhle ocelí, jež ti do té chvíle u boku zvoní, pomáhal i poroučel káceti naši starou drahou lípu... Já se za tebou krok za krokem plížila... Pamatuješ se na tu věštkyni ve vojště královském, jež Otakarovi prorokovala slávu, dosahující až ke slunci? Ale toho nedořekla nikdy, že všechen ten

Digitized by Google

svit oslňující shasne najednou.... A dověděvši se, kde čeká tebe štěstí, pustila jsem se až sem, abych ti je také zahrabala... Slyšíš? — Krajanka krajanovi, jako ty prve nám! — A víš-li, co jsem tvé nevěstě našeptala? — Že už máš jinou družku — Němku — a že podle starých zkušeností sliby pod keři růžovými učiněné rozplývají se nejrychleji... To všecko za tu naši starou lípu. Jsem lesní panna z pomořanských krajů...! Jen se na mne dobře podívej! — A musím zaklíti i tebe — tebe — do červa, jenž bude do soudného dne podehrýzati, kde kdy růže vykvetou..."

Touhle kletbou hroznou až kůň se vzepjal a jen oblaky prachu se kolem zdvihly, jak jezdec s větrem se pustil o závod.

— Uplynulo několik let.

Nad českou zemí den co den vycházelo slunce bohatýrské slávy a den co den nořilo se za hory do moře červánek lesklejších a lesklejších. Ale přišla chvíle, kdy se zatmělo nebe od Krkonoš až po Šumavu, kdy lidé novinou hroznou div nezkameněli, kdy věrné srdce na několik okamžiků jakoby ustávalo v tlukotu... A všemi silnicemi skorem vozy jely se příkrovy, pod nimiž krváceli takořka celou cestou bojovníci z pole moravského. A na jednom z těchhle vozů vezli i Drslava Smečenského.

„Vídíte zde toho červa? — Je ze všech největší! — A nenasytí se nikdy a jeho života nebude konce také nikdy! — Jen se dobře podívejte!"

A dívka jakási v podivném šatě, jakoby byla z těch Valdenských, již právě tenkráte začali se všude po Čechách objevovati, ukazovala na keř růžový, jímž se opravdu plazil hmyz druhu nevídaného, tak zpola červ a Bůh ví co ještě jiného.

Lidé ruce úžasem spínali bázlivě nad neznámou děvicí a zase na živočicha neobvyklého pohlíželi, a potom

Digitized by Google

se plížili do svých chat všude všecko bedlivě prohledávajíce, aby se snad nevetřel tenhle podivný hmyz i k nim a nepokazil červotočinou štěstí a pokoje pod doškovými jejich střechami.

„Je to duše Drslavova! — Slyšíte-liž?"

„Pane Bože — takového pána!"

A lidé ještě pevněji ruce spínali úžasem a všecky skuliny ve svých domovech, jak mohli nejopatrněji, ucpávali, aby se tomuhle hroznému, nenasytnému červu nezachtělo k nim.

* * *

Řeknete: prapodivná pohádka! — Trochu pravdy; ale více smyšlénky. Naději se však pevně, že laskavý čtenář pravdu pochopil okamžitě a toho druhého že se bystře domyslí.

Když člověk, ať se podívá kamkoliv, všude utkví zrakem na keřích růžových mezi nejbujnější zelení, není potom divu, že dovede napsati i o tomhle nějakou povídku či spíše pohádku.

3. „Pokrm laskavec".

Apídili se nejvíce po knihách čarodějných. Jmenovali je takto ‚verbáře'. Člověk se v nich dočetl všeho nejmožnějšího, až se potom z toho hlava točila. Byly v nich prostředky na všecky nemoci i na lidskou zlobu. A skorem pod každým stálo: probatum est. Dověděl se z těch knih velmi mnoho hospodář, myslivec, pytlák — i zloděj. A kde se mohl kdo

Digitized by Google

takového spisu domakati, byl by za něj dal nevím co. Důvěrnější si všecko opisovali a nejednu věc zkoumali. V takovýchhle případech se však všetečnosť jaktěživa nevyplatila. Jednou chtěli také zlého ducha přivolati."

„A k čemu?"

„Inu k čemu. — Chtěli ho někam poslati, jen tak k vůli žertu!"

Stařík se potutelně pousmál a podíval se ku stavení, kde se krvavé mozoly lidu příšerně ve zlatě a stříbře obrážely. I mohl jsem mu zcela zřetelně ve vráskovité tváři čísti: „Kdybych ho tak mohl jen někam poslati, ani okamžik bych se nerozpakoval!"

Já mu tak v duchu úplně přisvědčil.

„Ale zaklínač tenkráte praskl a nemohli ho ani pochovati. — Říkáte vždycky, že za těch časů nic neuměli. Podívejte se!"

Stařík vytáhl ze záňadří pečlivě stužkami zavinutou knížku se zažloutlým papírem a ještě žlutějším inkoustem. Nápis na té knížce byl proveden ozdobnou frakturou a zněl: Herbář čili navedení, jak si může člověk k lečemu s a od ledačehos pomoci. My byli s kmetem velmi dobře známi a proto mi dovolil, abych do svazečku směl nahlédnouti. Ale opsati jsem si nesměl ničeho.

„Jste na to ještě tuze mlád!"

Stařík se zase tak potutelně pousmál.

A mně se před očima až kola dělala, co tam bylo sneseno za umění. „Jak zastavit kulku anebo broky z flinty, aby vypadly a neletěly." — „Abys dobře střílel!" — „Aby se tě nepřítel bál!" — „Aby nikdo mušketu nepokazil." — „Jak můžeme poznati po stopě laně, nosí-li jelínka anebo srnku!" — „Aby zvěř k tobě šla." — „Aby na tě psi neštěkali." — „Aby u tebe nikdy ne-

Digitized by Google

hořelo!“ — „Chceš-li míti holuby zelené anebo blýskavé!“ — „Abys měl bystré a rychlé koně!“

A někde bylo až třikrát i čtyřikrát za sebou: „item“. A „probatum est“ hnedle za každou zkušeností. Začínal jsem již skorem věřiti, že za starých časů věděli až příliš mnoho.

A jeden prostředek byl také nadepsán: „pokrm laskavec“.

Smysl tohoto léku pochopí trpělivý čtenář z následující věrohodné události. Za císaře Karla čtvrtého přišlo do Prahy mnoho Vlachů, slavných i neslavných, moudrých i přeučených, ale nejvíce nemajetných. Zlatá Praha byla tenkráte zlatou opravdu. Nebylo v širošírém světě města, jež by mohlo býti ke hlavnímu městu českého království připodobněno. Nejednou jsem již podotkl, že časy rudolfinské byly proti dnům Karlovým pouhý matný stín. Karel měl tenkráte plné ruce práce. Smíření s Bavory, s Rakušany půtky a k tomu všemu pletky italské zaměstnávaly ho nocí dnem. A znepokojoval hlavu jeho ještě svými dalekosáhlými záměry i římský tribunus plebis, Cola di Rienzi. Nežádal od Karla nic menšího, než aby se usadil v Římě sám jako panovník jediný a neobmezený.

Nebylo potom divu, že si nejednou královna Anna stěžovala svým družkám do chotě svého, jakoby mu byla lhostejnou. A také ji tahle myšlénka sužovala měrou nevypověditelnou. Některé dny skorem obličeje vzneseného manžela ani nespatřila, a nesnesitelným stal se jí tenhle stav za přítomnosti vlaského náčelníka strany národní, jenž neustával naléhati na Karla, aby zámysly jeho hleděl všemožně a co nejdříve provésti.

„Věděla bych, milosti královská, co jediné by zde mohlo pomoci!“

„Ty že bys, Gertrudo, věděla?“

Digitized by Google

„Ač směla-li bych tvé milosti raditi!“

Gertruda, družka královnina, byla i její krajankou z Rýnské Falce.

„Dvorský lékárník, Angelo z Florencie, zná výborný prostředek!“

„Ten úlisný Vlach?“

„Nechci nijakž tvé milosti něco vnucovati; pouze jen pozornu tebe učiniti!“

Královna se nyní zamyslila. Vnitřní hoře jí bylo čitelno i v obličeji. Svědčily o něm její začervenalé zraky.

„A v čem záleží jeho lék?“

„Několik květin, jež zná on jediné sám, dobře svařených, jistými slovy zaříkaných a nasypaných do nejoblíbenějšího jídla, působí prý až zázračně.“

Královna Anna přivolila.

Co všecko už z lásky kdy neučiněno! Někdy to bezděky vynucuje smích a jindy se hlava nad lidskou pošetilostí těžce sklánívá a rty zanevřením se křečovitě svírají.

A ještě ten den připravoval Angelo z Florencie „pokrm laskavec“. A jako tenhle, málo který lék tolik zlata stál, na Karlově dvoře zvláště. V životě domácím byl tento panovník z míry šetrným a spořivým.

A když téhož dne zasedali ke stolu, tváře královniny jen hořely, oči nezvyklým svitem planuly a na zrůžovělých rtech jejích nejmilostnější řeč.

„Jsem již těmi záležitostmi veřejnými přetížen! — Toužím opravdu po oddechu!“

„Po štěstí života rodinného!“

„Pravdu díš, choti má!“

„Jen se uchyl v zátiší a přej si pokoje!“

„Hodlám tak učiniti co nejdříve!“

„Neodkládej, drahý můj! — Nejposlednější tvůj poddaný má život tvého pokojnější!“

Digitized by Google

„Již zítra odjedeme do lesů Berounských. Kraj tamější chová v lůně svém půvabů nejrozkošnějších. Teprve tam si tak v těle srdce poskočí nejvolněji. — Zvláště dnes cítím únavu, jež i oči bezděky zavírá ke spánku. — Měl jsem s tím Vlachem nesnesitelnou obtíž. — Mohu-liž já poštvati proti sobě všechen svět? — A jak na mne dorážel!“

„Co pro Bůh chtěl?“

„Abych Italii všecku z líce na rub obrátil!“

„Arnošt mu zatím vykázal Roudnici, aby tam přemýšlel o uskutečnění svých záměrů důkladněji.“

„Nemohl jsi lépe učiniti!“

— V tak radostném rozechvění neprožila královna Anna již dlouho žádného večera jako dnes. Lék podle všeho začínal působiti nejslibněji.

Ale ještě touže nocí byla vyburcována na Hradčanech všecka živá duše a povstalým zmatkem neslyšel nikdo ani slova vlastního. Vyděšené výrazy ve tvářích dvořanstva svědčily o případě nejhorším a jeden přes druhého volal: „Umírá — umírá — umírá!“

A zdálo se opravdu, že Karel král se smrtí zápasí. Již ani nemluvil; jen na zmodralých jeho rtech o bolestech hrozných bílá pěna svědčila. Svoláni lékaři z celé Prahy a soud všech určoval stejnou diagnosi: otrávení. A ze zločinu tohoto byli obviněni dva úředníci od samého dvora královského. Nic platno nebylo všecko jejich zaklínání se Bohem živým, vševědoucím, duše jedné nesmrtelné věčnou spásou, u krve Spasitelovy, že nemají viny nejmenší, rozsudek zněl: smrť.

Karel sice z lůžka povstal; ale následky nechtěly dlouho a dlouho odcházeti.

Královna si vlasy z hlavy rvala a Gertruda, družka její, uprchla ode dvora.

Digitized by Google

Již byly vystavěny šibenice a rozsudek měl býti vykonán.

Karel té chvíle ve své komnatě s hlavou o ruce opřenou, ve tváři bled, v oku rmuten a s čelem zachmuřeným.

„Čím bych jen byl komu ublížil? — Nevím — nepamatuji se. — Snažím se, abych každému po právu činil — ode stupňů trůnu svého neodpuzuji nikdy nikoho... A přece mám nepřítele!"

„A byla jím tvá vlastní žena! — Nikdo jiný v celém království než tvá choť!"

Královna vrhla se s těmito slovy na rtech na kolena před muže svého, ruce před ním sepjala, i zaplakala, jak mohla nejúpěnlivěji.

„Chtěla jsem si tě nakloniti blíže, připoutati k sobě těsněji, horoucnější láskou a dala jsem ti požiti jídla, v němž přimíchán byl „p o k r m l a s k a v e c". — Smiluj se nade mnou, odpusť mi a nevinným odsouzencům dej svobody."

Karel vstává, usmívá se, tvářemi červeň se rozlévá, čelo jeho se jasní a rty jeho šeptají: „Z duše ti všecko odpouštím... Z duše nejupřímnější!" A shýbá se ke královně, do té chvíle ještě klečící na zemi, béře ji v náruč, na tváře jí tiskne políbení vřelé a těší ji, upokojuje, konejší, jak může nejvýmluvněji.

Týmže dnem oba úřadníci dosazeni opět ve své hodnosti.

Královna však chřadla od té doby ustavičně. Marně jí hleděl Karel vypuditi z hlavy chmurné myšlénky; pokud seděli proti sobě tváří ve tvář, upokojil ji; ale sotva že octla se ve svých komnatách, nejednou dala se do nářku, že se báli až i o rozum její. A sko-

Digitized by Google

nala také brzy, a to dne 2. února 1353 — bezdětkyně. —

A proto by nebylo radno, abych ze stařečkova „verbáře“ opsal půl stránky o „pokrmu laskavém“, při němž slovo „item“ opakováno asi sedmkrát a pokaždé připsáno rukou pevnou, jež přitlačila péro důkladně k papíru: ‘probatum est, bezpochyby aby si toho každý všiml okamžitě. Nevím sice, zdali by upravení léku a požití téhož mělo takový účinek, jak jsem byl svrchu vypravoval, ale pomlčím o „speciích“ přece.

Vypověděl jsem tenhle případ i stařečkovi a ukázal mu ho v knize, které věřil jako svatým písmům, ale víry jsem u něho nedošel. Skorem mi začal nedůvěřovati. Držel jsem „verbář“ ještě v ruce, přehlédl jsem jej tak do polovice a k vůli kuriositě bych si byl ještě ledacos rád pročetl. Ale kmet přestupoval netrpělivě z podpatku na podpatek a když jsem se k tomu neměl, abych mu knihu vrátil, řekl poněkud podrážděn: „Dejte to sem! — Však jsem už pravil: „Jste na to trochu mládl“ — Kdo nevěří, ať nečte! — V pozdějších letech přijdete dozajista také k rozumu a ne-li, chyba pro vás!“ — Měl jsi pravdu, stařečku dobrý: chyba pro mne!

4. Jan Ceček starší z Pakoměřic.

o Čechách zase všecko ticho, jež rušil pouze hlahol slov rozvaděných pánův. A když mnoho mluveno a velmi málo prováděno, bývalo u nás vždycky nedobré znamení. Jen otevříti letopisy a čísti v nich stránku za stránkou bedlivě. Ale kdo pak si s tím vezme práci! Po venkově takových

Digitized by Google

čtenářů již hrozně málo. A přece jsou ty naše staré kroniky studánkami, v nichž voda křišťálová a perla za perlou jeví se na průhledné hladině... Naši dědové a tu a tam i otcové pili z těchhle studánek plným douškem, a synové či vnukové? — Nad těmi studánkami již hustá tráva, cestička k nim zarůstá a ký div, že si jich oko nevšímá, třeba byla voda křišťálovou do dneška, a dosud v ní perla za perlou, jedna druhé drahocennější...

Abych však nezapomněl — po Čechách všecko ticho. I ta řeč — planá řeč, a ta váda — hluchá váda. Ocel českých mečů zvonila v severozápadních komitátech uherských, do Čech nezaletěla ani ozvěna a dunění vozových hradeb odráželo se pouze o tatranské vrchy. A v Čechách byli rádi a spokojeni i při té plané řeči a při té hluché vádě. Rušitelé zemského míru, na němž rděla se příšernou září jakožto pečeť Lipanská krev — bili se za práva krále dítěte, jenž odměňoval je m ě ď á č k y. Vždycky mi bývalo nějak nevolno — už hned té mladé dětské hlavě — když utkvívaly mé oči v čítankách na článku: „J i s k r a z B r a n d ý s a“.

A léta Páně 1447 sbíráno po krajích svatovácslavského dědictví zase vojsko, ale nikoliv proto, aby planou řeč hádajícího se panstva ocelí přetali a hluchou vádu umlčeli... Tohle vojsko najímal za sumu znamenitou pan Apl z Fiktum, přední rada saského knížete Viléma, jenž měl za manželku Annu, sestru krále Ladislava Pohrobka. I najato branných lidí devět tisíc. A když tyhle zástupy hnuly se ke hranicím severním, bylo našim pánům, jako by jim byl spadl kámen těžký se srdce. Jen s těmito kazimíry pryč; čím dříve, tím lépe. Mohli by lenošský, pohodlný život každou chvíli znepříjemniti. A proto všude, kde mohli, pana Apla z Fiktum všemožně podporovali. Ti milí, drazí pánové!

Digitized by Google

Na tvrzi Pakoměřické seděl tenkráte pan Čeček starší, po levé straně schvácen mrtvicí. Kolem hrdla nosil den co den zavěšený řetěz železný; už rezavěl, a lidé krátkozrací si vyprávěli, že prý se mění do zlata. A neodložil ho ani, když si ulehl pozdě večer k odpočinku. Pan Čeček starší svým zevnějškem až strašil. Obličej měl všecek zarostlý, obočí nerozdělena, popelavé vlasy viscly mu neladem přes ramena, šat jeho záležel z koženého krzna, kožených spodkův a na krznu ozdobou jedinou svrchu podotknutý řetěz železný. I měl syna — Čečka mladšího, jenž se minulého roku vrátil z Uher. A nemohli se spolu srovnati a nemohli. Byl toho příčinou ten železný řetěz na hrdle. A když se roznesla novina, že pan Apl z Fiktum najímá českou krev, starší Čeček prohodil ku mladšímu: „Doma se povalovati nebudeš. Darmo chleba jíš. Jdi si ho vydělat!" A tahle starcova slova zněla tak nezvykle drsně, že synovi bezděky se ruce zachvěly a pravice sáhla k boku po meči. Ale vzpamatoval se ještě v čas a rychle se odvrátil, aby nespatřil hrozného výrazu v otcově obličeji podruhé. A potom se chystal opravdu k jízdě do Saska. Pojedou s Petrem Kdulincem...

A když tu sobotu po Božím vstoupení odjížděl z Pakoměřic, řetěz na hrdle otcově zvonil mu v uších na dobrou hodinu cesty ku Praze. Čeček starší jakoby také ten den naschvál železem zavěšeným na krku rachotil. A kdykoliv zaslechli lidé nezvyklý chřestot řetězu, podobajícího se klanečníku, pokaždé urychlili krok a neradi se ke tvrzi ohlíželi. Kdo do Pakoměřic nemusil, vždy se raději vyhnul, aby ani okem nezavadil o starou, zčernalou střechu a šedivou čtverhrannou věž, pod jejímiž krovy hnízdila všecka ptačí havěť. Od patnácti let tu také nebylo člověka, jenž by sem byl zavítal pohostinu.

Pakoměřická tvrz byla spuštěna až běda. Jizbami rozestřeno pavučin jako rybářských „keserů". A kde noha

Digitized by Google

učinila krok, pokaždé musil nezvyklec sevříti těsně rty, ztajiti pod hrudí dech a rychle pokročiti zpět, protože se tu mohly plíce snadnince zalknouti...

A takovéhoto Čečkova života i tvrze Pakoměřické dočasného spuštění podnětem byla událost následující:

Před patnácti lety přijel do tábora Prokopova rytíř o třiceti koních. Byl tak v nejlepším mužném věku. Řekl, že pochází od Prahy a česť jeho že mu nedá seděti za pecí, když se všecky paže chystají, aby rodné zemi započaté dílo pomáhaly šťastně dokončiti. Tenkráte byly právě podnikány bohatýrské jízdy české až k moři; německá síla rozmetena do všech koutů světa...

Prokop ho přijal po svém způsobu laskavě a vlídně. Chystal se zrovna na výpravu do Branibor. Česká země byla už dosti dlouho jevištěm hroznych bojů, jimž není rovných v celém středověku. Ať zakusí i Němčíci, jaký to život, když se rozhoří sžíravým žárem pochodeň válečná.

„Neber ho s sebou, veliký muži! — Všecko štěstí se od tebe odvrátí!"

Do rady vojenské veběhla náhle stařena s rozpuštěnými vlasy, ve tvářích s vráskou na vrásce a vrhla se k nohám Prokopovi.

„Co na sobě má, všecko pochází z loupeže — i koně i zbraň. Svou manželku ku smrti utýral, svého tchána i mne tchyni vlastní hůře obloupil, než někdy v ráji had Evu s Adamem. K sobě si nás pozval na hody, přepadl nic netušící za stolem a učinil nám jako pravý Jidáš. A vedou ho kroky za tebou také jen z pychu a mamonu!"

„A kdo jsi ty?"

„Matka jeho manželky! — Vlastní matka!"

Stará žena zalomila rukama, až jí v nich kosti zapraskaly.

Digitized by Google

„Komu jsem tě, dcero milá, vydala? — Ó, mne rodičky nešťastné! — Trestejte ho za mne! — Vy můžete!“

„Čečku z Pakoměřic — slyšíš tyhle žaloby?“

„Upři mi to, můžeš-li! — Podívej se mi do očí, můžeš-li! — A přeběhl by od vás, kdyby mu jen o groš více dávali! — Ty prorado z pekel horoucích; — nenadál jsi se, že půjdu za tebou, kdybys chtěl utéci třeba až na konec světa! — Suďte ho za mne! — O tobě všude říkají, veliký muži, že jsi spravedliv, jak kdo zaslouží!“

„Přiznáváš se k této žalobě?“

„Tchán i tchyně — tato ještěřice — —“

„Škoda, že nemám žihadla, abych tě uštkla ke smrti věčné!“

„Překáželi mi, abych se vydal za tebou!“

„A tys se k nim opravdu zachoval, jak tahle stařena vypovídá?“

„Ženu připravil o život, nám zbylo jen, co na těle máme...“

„Takového bojovníka Táboři ve svém středu netrpí a vyvrhují ho... Sedni na kůň a tu chvíli jeď se svými, kam chceš.“

„Mne že se odvažuješ pohaniti ty...?“

Čeček již nedomluvil; ocitl se na zemi a několik rukou ho svázalo provazy. Z čeledi, jež s ním přitrhla do tábora, nehnul se nikdo, aby ho obránili. Potom ho posadili na koně s rukama na zad svázanýma a s obličejem obráceným zpět. — A vraníka rozdráždili k nejprudšímu běhu...

A za divým jezdcem hnala se žena stará prostovlasá, pokřikujíc za ním nejmožnějšími přezdívkami a rukama pořád tak lomíc nade hlavou.

„Tak učiním každému, kdo by k našemu praporu přitrhl se ctí pokálenou!“ prohodil Prokop Veliký, ostrým

Digitized by Google

okem rozhlížeje se po soudruzích, jakoby jim chtěl až ke dnu duší prohlédnouti, a dával rozkazy k pochodu.

Tahle jízda za hranice potkala se s nejskvělejším výsledkem. Německá města vztyčovala bílé praporce už z daleka a měšťané vycházeli táborskému vojsku vstříc, v čele majíce celé řady družiček bělounce oblečených a zpívajíce písně plné pokory a nábožnosti. Na polštářích aksamitových podávali vítězům klíče od městských bran a přikazovali se poslušenstvím až do těch statků svých. —

A když se vracel veliký vůdce do Čech, kde se vzala, tu se vzala stařena s vlasy opět tak rozpuštěnými, ale ještě popelavějšími, tentokráte však byla již kost a kůže, hlas měla osípělý, oko nějak zakalené a dlaněmi jí bylo takměř viděti.

„Vy jste ho vyhnali a tam ti ho rádi přijali!... Na jejich erbech hříchy proti všem Božím přikázáním — proti všem — proti prvnímu — proti čtvrtému — proti šestému — proti všem — proti Bohu, proti lidem... Uvidí, co z toho budou míti!“

A potom již Prokop téhle ženy šílené, vdovy po slovutném panoši Matěji z Chřenov, někdy zemských desk písaři, neviděl až u Lipan; ale jen se mu tak kolem zraku zakmitla, zaměřivši do vojska nepřátelského, jakoby někoho hledala.

A hledala opravdu zetě svého, Jana Čečka staršího z Pakoměřic, i setkala se s ním tváří ve tvář, když házel pochodně na stodoly, v nichž hodlali Sirotci spasiti své životy.

„Znáš mne, Čečku? — Podívej se na mne dobře — oběma očima — a dovrš míru hříchů svých i životem mým... Beztoho tu všude vítězí hřích proti všem Božím přikázáním, proti prvnímu, proti čtvrtému, proti šestému, — proti všem... Slyšíš-li, Čečku? — Hřích!“

Digitized by Google

Stará žena uchytila paliče oběma rukama kostnatýma za ramena, zatřásla jím, že se mu smolnice z pravicé vysmekla, a potom na něm utkvěla očima, div že ho jimi neprobodla.

„Zde všude kolem vítězem hřích!...“

Praskot plamenů přehlušil další slova stařenina, jež se zarývala Čečkovi až do ledví, proto že klesal k zemi, chvěje se na celém těle, jakoby nejprudší zimnicí... Stařena mu ovíjela kolem krku řetěz z rozdrcených vozů táborských za posunků, jež nelze vylíčiti. I zdálo se, že ho vší mocí chce zavléci do ohně. A podivno, muž jakoby na rukou i nohou byl ochroml; ani se nebránil. Kdyby ho několik zbrojnošů panských nebylo osvobodilo, zajisté by byl mezi sty Sirotků ve blizounké stodole dodoutnal.

„Hřích tu vítězí — hřích — proti všem Božím přikázáním — hrozný hřích. — Vem si tedy mne — vem — ty obludo příšerná!“

A stařena vrhla se potom sama do plamenů, jichž praskotem prorazilo několik nenapodobitelných zvuků, kterými se ve člověku srážela všecka krev.

Jan Čeček starší z Pakoměřic vrátil se od Lipan na celém těle schromený, levou rukou a levou nohou nemohl ani takměř vládnouti, a pamětníci říkávali, že přilezl po čtyřech.

Potom prý sem chodívali léčit jeho duši se všech stran. Přicházeli mužové učení, o nichž šla pověsť, že zakletce nejhorší dovedou sprostiti ďábelského jha. Ale nic platno; Čeček si pokaždé řetěz z rozdrcených vozů táborských ku hrdlu těsněji přitáhl a slova z něho nemohl nikdo dostati. Mohl by mu prý pomoci jediné synáček, jemuž bylo tak kolem osmi let. Ale otec vždycky zachřestil řetězem na hrdle, až všecky mráz přešel. Hošíka vzal si

Digitized by Google

k sobě příbuzný jakýs a když vypukly v Uhřích ty vojny, vydal se s ním k Jiskrovi z Brandýsa, kdež zmužněl v udatného válečníka...

A z Pakoměřic jsme Jana Čečka mladšího viděli odjížděti k Petru Kdulincovi za panem Aplem z Fiktum. Od tohoto dne však otec chřestíval na krku řetězem, že ho slyšeli na čtvrť hodiny, volával ženu, tchána i tchyni do osípění, náhrobní kámen nad svou manželkou celý železem otloukl, s nikým nemluvil, do tvrze nikdo nesměl a každou chvilkou hrozíval v tu stranu, kde leží Lipany a kde mu tchyně na krk tenhle řetěz hodila a rozum jím zadrhla. Nejednou i článečky v řetěze ohryzoval, až se mu z úst krev vyřinula.

Takový život vedl Jan Čeček starší z Pakoměřic, jenž umluviv k sobě prosbou a řečí pěknou na tvrz do Pakoměřic slovutného panoše Matěje z Chřenov, někdy desk zemských písaře, který dceru svou byl zaň vdal, zjímal jej i s manželkou jeho za stolem, věznil je i šacoval a obloupil ze všeho, co jsou měli, a učinil jim zrádně jako pravý Jidáš — i za to, že rukou běsovskou u Lipan nad hlavami Sirotků střechy zapálil, aby uhořeli dočista.

5. Jan Čeček mladší z Pakoměřic.

Za časů Prokopových byly jízdy do Němec podnikány na čest i slávu jména českého, ovšem že také trochu na odplatu, ale později za peníze. A proto také postrádají bohatýrského rázu dřívějšího. Českým vojskům na tom velmi málo záleželo, který ze saských knížat měl by vládnouti v dědictví Fridricha bojovného; jeden nebyl ani o vlas lepší

Digitized by Google

druhého a kdyby jen byli mohli, byli by za své otce zaplatili oběma...

Tentokráte projeli zemí Brunšvickou až na samý Rýn. A sloužili nejrozmanitějším pánům, města za městem dobývali, hrad za hradem rovnali se zemí, až konečně nenalézajíce již téměř nikde odporu, vraceli se nazpět do vlasti.

V cizině vadne i vítězný věnec vavřínový a ratolest palmová podobna lupenu hořkému.

Německá věra pojevila se tu opět v prastarém světle svém. Sasíci zastoupili náhle vracejícím se zástupům cestu. Čechové opuštěni z nenadání i od těch, kteří je byli za hranice volali. Saský markrabě Vilém odejel od nich, nechav je u veliké chudobě a úzkosti. Starý letopisec vypravuje, kterak tam měli bídu ve vší potravě i nápoji, též i koňové jejich hladem mřeli; a utratili všecko, kde co měli, odění, kuše, meče i koně. Písař rozhorlil se z toho hněvem spravedlivým a tuto paměť zakončil: „Věř čert Němcuom!"

Petr Kdulinec rozložil se táborem na poli nedaleko Eisenachu a když dojel za ním Čeček mladší z Pakoměřic, vytrhli blíže k českým hranicím. Už se jim modraly v dálce chlumy Krušných hor. Ale každou chvilkou koně pod jezdci klesali a pěšáci také jedva se potáceli. Slunce pražilo sotva že vstalo na východě, a pot se lil proudem tvářemi, i když se krajem rozestíraly černé stíny.

Tahle jízda byla jednou z nejsmutnějších. Šaty na oděncích rozedřeny, obuv zůstala Bůh ví kde a síla z paží také kvapem mizela. Ale i tohohle zástupu zmořeného a zbědovaného báli se Němčíci. Vesnice před nimi byly prázdny, Sasíci vyklidili se před příchozími se vším všudy a nikdo by byl ubohým sousta nedaroval a lžíce vody nepodal. A táhli přece zemí, jejímuž pánovi pomáhali.

Digitized by Google

„Nic platno! — Musíme si získati chléb v rukou s ocelí! — Takhle bychom se sotva kdy domů dostali!"

Petr Kdulinec rozhlédl se krajinou pátravým zrakem. Musil s koně sesednouti a vésti jej za uzdu. Ostatní opírali se o meče jako o hole.

„Tamhle hrad! — Bude v něm všeho, nač si jen pomyslíme! — Musíme se o něj pokusiti!" prohodil mdlým hlasem Čeček z Pakoměřic, ačkoliv by mu bývalo lhostejno, kdyby tu byl zahynul. Jaký život ho očekává v rodné tvrzi! Proto také tenhle návrh učinil. V takovémto stavu není jim možno, aby doběhli jen ke hradbám, natož aby se dostali do vnitra. Budou zničeni prvním náběhem. Oko mladého muže zalesklo se také příšerným svitem a obličejem jeho rozestřel se výraz zoufalství. Jan Čeček nebyl k sobě ani podoben. Krunýř na hrudi zohýbaný, helmice pomačkána a suknice podobna sítině.

Petr Kdulinec utkvěl na svém soudruhu pronikavým zrakem, jakoby se chtěl přesvědčiti, zdali tak Čeček myslí opravdu.

„Neučiníš-li toho se mnou, podniknu útok se svým houfcem sám!"

Oko mladého muže lesklo se ještě příšernějším svitem.

„Jářku, kdo z vás za mnou půjde?"

„Všichni, bratře — do jednoho!"

Petr Kdulinec svěsil na okamžik hlavu, jakoby chtěl přemýšleti, zdali nebudou s to, aby si jiným způsobem pomohli. Ale rozhodl také rázem.

A potom sebraly zástupy poslední svou sílu, jezdci sedli na koně, zrychlili klus, pěšáci zase krok a již se hnali jako černé mračno ke hradu, jenž se šedal odtud nedaleko na mírném návrší. Smrť v bitvě je nepoměrně výhodnější, než umírati hladem. Nad hlavami jejich vlálo vzduchem dvé praporců, barvou nerozeznatelných, prosekaných, rozbodaných, prostřílených...

Digitized by Google

Starým válečníkům vzpružila se náhle všecka krev, do rukou i nohou jakoby se jim vracela síla, i koně ržáli veseleji, Petr Kdulinec s Čečkem v čele obou houfců; náhle začínají všichni jakoby si říkali: „Kdo jste Boží bojovníci....“ Vzduch se třese, půda duní, ocel řinčí, koně řehtají bujněji a české houfce už u hradeb na dostřel, když se otevírá brána, na věži vztyčují bílý praporec a útočníkům přichází vstříc mladistvá dívka ve sněhobílém šatě s rukama sepjatýma, na růžových rtech s cizími slovy, ale znějícími tak dojemně, že Kdulinec schovává meč do pochvy a Čeček svírá prudce uzdu koňovu, aby ho zastavil...

Ve hradě bylo opravdu vi ho, nač si jen pomyslili. A nechybělo tu ani pravého vína rýnského.

„Měls ty věru dobrý nápad, Čečku!“ potřásal Kdulinec synovi Pakoměřického rytíře ramenem a přihýbal si z ozdobného korbelíku plným douškem.

Čeček však zamlklý, rty jeho sevřeny a oči co chvíli zalétají v tu stranu, kde Němka častuje ohladovělé dědice táborské slávy. Hostitelce kvetou líce nejsvůdnějšími růžemi a hlas její podoben štěbotání slavičímu. Čečkovi jde z tohoto zjevu hlava kolem.

O hradské posádce nikde ani pohádky, jakoby tenhle zámek byl začarován a tahle hostitelka zakletkyní. A co chvíli byla podivná Němka vlídnější a vlídnější; sama hladovým předkládala a sama jim korbelíky plnila. Jediný Čeček jakoby nestál již ani o sousto a jako by se tohohle nápoje bál. A hostitelka nutila ho přece nejvlídnějšími posunky. A jak se usmívala a skláněla se nad ním tak nizounko, že cítil horký až omamující její dech!

Vojínové se však pobízeti nedali. Za takovýmhle stolem neseděli už dávno, ani ve vlasti. A takováhle

Digitized by Google

děvice jich v celém životě nikdy nehostila. Kdo pak se kdy usmál na tyto bojovníky, jimž tváře palem slunečním a zimní psotou osmáhly do hněda. A slova vlídného jim dal málo kdo. Usmívala se na ně pouze Morana.

Dědicům táborské slávy bylo veseleji a rozmarněji od minuty k minutě. Už se jim otevíraly rty i k popěvkům a jazyk překypoval radostí. Němka přítulnější a přítulnější, a leckterýs vojín ucítil na skráni své ruku její, jak lebkou přejížděla, jakoby se chtěla přesvědčiti, co by všecko vydržela a zdali opravdu zasluhuje tvrdá, česká lebka pověsti tak obecné.

I ten Petr Kdulinec samý žert a samý smích. Jen dudák tu ještě scházel, a hostitelka by byla s ním musila do kola. Už si i dvěma prsty zaluskl a zadupl. Potom si usedla děvice ku Čečkovi, aby prý jí něco vypravoval z dobrodružného svého života. A přitulila se k němu, jakoby byli spolu známi ode dávna, hned od malička, a každým třetím slovem ho pobízela, aby pil, tohle víno že lehounké, hlavě prý po něm nejvolněji a což teprve údům...

Ale Pakoměřičák pořád zamlklejší a zamlklejší zrovna jakoby ze dřeva byl. Jedva že si tak vždy omočil rty a navlažil jazyk.

Hostitelka se náhle ztratila. Ve vysoké, klenuté jizbě uhasínalo světélko za světélkem, hlava za hlavou klesala na dlouhý, dubový stůl... Venku náhle zařičeli koně, ozval se třeskot oceli a bylo slyšeti pádné kroky. Čeček se vzchopil a přiskočil rychle k oknu. Zdálo se mu, že náhradím hemží se plno tajemných postav, a že se tu rozproudil nezvyklý ruch. Obrovské dvéře dubové, jimiž se vcházelo do hodovní síně, byly pootevřeny. Už se rozléhal cinkot mečův o ostruhy po schodech nahoru. Pakoměřičák tasí ocel a rozhlíží se po soudruzích; ale

Digitized by Google

všichni jakoby dleli o půlnoci pode krovem nejjistějším. I ten Petr Kdulinec.

„Kdo jste Boží bojovníci a zákona milovníci!"

Tuhle píseň zanotil Čeček mladší, jak mohl nejplnějším hrdlem, a tu chvíli se za stolem hlava za hlavou zdvihala; Čeček zpíval, co měl hrdla dál a dále: „Nepřátel se nelekejte, na množství nehleďte." Probouzí se i Petr Kdulinec a za několik okamžiků všecko vzhůru; ale Sasíci derou se také již do jizby.

A potom nastala seč. Čečkův hlas přehlušuje i třeskot ocelí, hřmí bouří za prvního jara znovu a znovu: „Nepřátel se nelekejte!" a dědicové táborské slávy, opět ti staří, již všecko před sebou drtí krupobitím a přívalem. Němečtí rytíři klesají pod jejich ranami jako přezralé ovoce. A byla prý tu tenkráte mezi těmihle zákeřníky i sama saská knížata...

„Mohl bych ti zaplatiti častování tvé jednou ranou; ale žij, proradná zmije... Však uštkneš jednou sama sebe!" vzkřikl Pakoměřický, když se mu namanula pod ocelí napřaženou hostitelka, a levicí ji ještě z bitevní vřavy vyklidil. A děvice zasyčela opravdu jako zmije, když jí noha chodcova šlápne mimoděk na hlavu, i vrhla se po mladém muži, v ruce svírajíc břitkou dýku, aby mu ji pohroužila do hrudi. Ale Pakoměřičák uhnuv se mrštností úhoře, dýku Němkyni vyrval a ji samu pírkem odšoupl.

Sasíci se již rozprchali, kam jen kdo mohl. Dnešní výprava se jim po ďasech vydařila! Z Čechů tu nechalo životy pouze několik. Čeček mladší nebyl ocelí takměř ani dotknut a přece se mu před očima křížilo dlouhých mečů k oslepnutí.

Digitized by Google

„Ale na cestu si, braši, posvítíme! — Jářku! — Ke Krušným horám ještě několik hodin cesty, venku čirá tma a nám třeba dáti pozor, abychom nezabloudili."

Čeček z Pakoměřic hodil sám první na střechu smolnou pochodeň a za čtvrt hodiny ozářil se všechen vůkolní kraj světlým dnem.

„Ať věští tyhle plameny proradným duším, že neradno lva dráždíti, i když už jen sotva nohy vleče, a byť i ho vlákali do nejjistější pasti, z níž není uniknutí!"

„Ale tahle zásluha tobě patří, pane Čečku! — Bez tebe nevím — nevím!"

Potom se oba hejtmani ohlédli ku žárovišti a tak se jim zdálo, jakoby se byla plameny kmitala postava v bílém šatě, také již hořícím. Petr Kdulinec pobodl koníka, Čeček taktéž svého pobídl, i jezdci jejich urychlili klus, a pěšákům se také vrátila síla. A když ráno vzešlo slunce, zazelenaly se před nimi chlumy rodných hor, za nimiž rozkládá se jeden z nejpožehnanějších krajů české země.

Ale čím dále přijížděl Čeček mladší ke tvrzi, jež byla jeho kolébkou, tím nevolněji mu bylo kolem srdce; i koník věšel hlavu nějak smutně k zemi. A když uviděl zčernalou věž, zdálo se mu, jakoby tam odtud vanul vzduch k zalknutí. Divné přivítání z ciziny do otčiny!

Ve tvrzi ticho, pusto, nikde živé duše, v celém stavení ani psa, koník už po druhé zařičel; ale nevyšel vstříc nikdo, jen s věže ozvalo se táhlé, smutné zahouknutí... Ve světnici pavučin k neprohlédnutí, vzduch jako centy a za stolem starý muž na hrdle s železným řetězem, s hlavou skleslou zpět, očima obrácenýma v sloup, rty otevřenými dokořán... Příšerný obraz! Na stole před mužem kus papíru a trhaným písmem toto napsáno: „Ten den po svatém Vavřinci se mi náhle

Digitized by Google

ulehčilo. Pane Bože, odpusť všechny hříchy svému sluze a přijmiž ho na soudě svém milostivě! Amen!"

Mladý muž opakoval, jakoby po paměti: „Ten den po svatém Vavřinci!... Zrovna téhož večera jsme hnali útokem na proradné hnízdo a tou nocí, když jsi umíral, osvobodil jsem bděním i střízlivostí své soudruhy! — Snad proto se ubohému ulehčilo!" — I Čečkovi mladšímu spadla náhle se srdce všecka tíže i přes tenhle vzduch, a oko jeho rozeznalo zcela zřejmě pavučinami polici, kde visely hračky, jež mu byl někdy přinesl dědeček, slovutný panoše Matěj z Chřenov — takměř netknuty. Tak byla tedy tahle jízda do Němec přece k něčemu! A přinesla jiný ještě užitek i celé zemi. Poděbradská jednota, jejíž někteří členové cítili se z německého věrolomství i pohanění krajanův uraženi v hloubi duší svých měrou nejvyšší — zdvihla praporec svůj sebevědoměji, aby jej již za rok nejslavnější muž z jejich řad vztyčil na Staroměstské radnici Pražské.

6. Z Drážďanského musea historického.

Středověk čiší tu na člověka s veškerou tou spoustou železa, oceli i mosazu odevšad; trčí zde do očí celý les starých, rytířských dřevcův a po stěnách rozvěseno kolem do kola nejrůznějších druhů středověkých zbraní. Navštěvovateli pojeví se náhle celé řady rytířů v brnění bitevním, ve zbroji slavnostní či každodenní. Chocholy na přilbách už trouchnivějí a pokryvky na koních již také scházejí; jen ta ocel na krunýřích se leskne dosud zrcadlem. Dřevěné

Digitized by Google

koně prvním pohledem jakoby uchystáni ke skoku, meče se svítí, hledí spuštěna, dřevce nasazeny... Diváku se bezděky svírá hruď, jakoby mu přitahovali těsněji a těsněji ku tělu jeden z těchhle kolikaliberních pancířův. A co pěšáků podél stěn jako věčná, němá stráž!

„Tato brň, pánové, jest v celé zdejší sbírce nejkrásnější a zároveň nejcennější. Vyrovná se jí jen ještě tamhle ta!"

Průvodčí v zelené livreji s bílými knoflíky ukazoval prstem k oděnci, jemuž vykázali místo v rohu obdélného sálu. Před očima učinily se mi až mžitky. Zaleskly se s té strany všecky barvy okouzlujícím svitem.

Rytíř, před nímž jsme dleli, prohlížejíce si na koňské zbroji vyryté skutky Herkulovy a na krunýři zjevy z pověsti o zlatém rounu, což všecko prý přesahuje cenu deseti tisíc tolarů — neměl již pro mne žádné zajímavosti, kdyby tohle snad byl na sobě nosil hned Jindřich Ptáčník.

Sasík se na mne podíval, zakroutil si kníry a pohodil asi dvakráte hlavou. Nemohl pochopiti dle všeho, že mne tato zbroj, kterou prý kurfiřt Kristian II. koupil v Norimberce a která se může měřiti jedině s brněním Františka II., chovaným v Madridě — zůstavuje tak chladným a lhostejným.

„Tuto brň darovali čeští stavové také jednomu z našich kurfiřtů! Zde na čabrace samé pravé české granáty!"

Opravdu! Červené, zelené, modré, fialové drahokamy seřaděny pořádkem barev duhových. Čabraka sama již sešedivěla a prohnědla. Někdy bývala červena jako purpur. A přihlédne-li oko blíže, zcela zřetelně může rozeznati obrysy bílého, dvojchvostového lva, na ohřívené hlavě se svatovácslavskou korunou.

Digitized by Google

Podivní čeští stavové! Cizímu potentátu dávají darem na koně pokryvku se znakem českého království.

Člověk opět se zamyslí bezděky o půl třetího sta let nazpátek, kdy saská návštěva v Praze tak příliš draho přišla předkům našim, i těm, kteří doma zůstali, i těm, kteří žili ve vyhnanství, a tak mimoděk zatanul mi na mysli tenhle příběh:

„Za císařování Rudolfova rozvinula česká šlechta přepych, jemuž rovného nalezli bychom sotva ve Francii neb Anglicku. A kdyby si byli mohli dát zhotoviti obuv ze zlata nebo stříbra, zajisté by tak byli učinili. Pokladny se jim arcit prázdnily, zboží tenčila, šli dolů horem pádem, zvláště ti, kteří se vyhřívali na výsluní nejvyšší přízně a milosti; — připomínám jediné Hazmburky. Ale již tenkráte bylo po českém království lichvářů, jako žížal po dešti. Za tehdejších dob byla obvyklou lichva se svědomím i penězi. Mohl-li se bohatýr který ukázati při dvoře za slavností, jež bývaly zvláště za prvních let vladaření Rudolfova na Hradčanech odbývány, v novém šatě, pokládal si to každý za přednost nevím jakou. Těla se leskla zlatem, stříbrem, drahými kameny, perlami, diamanty, ale ta srdce — ta srdce! Ta prohnívala...

Ve Vladislavském sále bylo uspořádáno sedání. Přijela z Vídně jedna arcivévodkyně. Ke slavnosti pozvána všecka šlechta, jež byla Lichtenšteinovi po chuti. Zámecké dvory nemohly ani pojati povozů, jichž se sem sjelo k nespočítání. Letopiscové zaznamenali, že prý se za takových příležitostí samo slunce zatmívalo proti svitu, jímž byly oči oslněny se všech stran nádherou a přepychem až neuvěřitelným.

Na zápasiště vyjel rytíř, jehož zevnějším zjevem všecko panstvo žaslo. Takovéhoto vkusu ještě nikdy zde neviděli. Krunýř se leskl, jakoby zhotoven byl ze skla brouseného, a ve přilbě se hledím spuštěným viděly se

Digitized by Google

vznešené šlechtičny do nejjemnějších odstínů. Chochol měl barvy červenobílé. Pole na čabrace běloušově jevilo taktéž barvu červenou. Lvové na pokryvce mohli tím spíše vynikati. Na suknici rytířově všity nejmalebnějším sdružením samé drahé kameny. Celé řady granátů svítily se koni na plecech i po stranách. I třmeny byly posázeny amaldiny a hessonity.

Císař Rudolf se nahnul poněkud více v před, aby si mohl tohoto zápasníka prohlédnouti. Kolem rtů zakmitl se mu i úsměv, kterýž rok od roku býval u něho řidší a řidší. I zdálo se, že bledé tváře panovníkovy se zarděly nezvykle. Okamžikem pak pokryly se nedobrozvěstnou sinalostí. Komorník Makovec se výrazu v obličeji císařově zděsil. Císař se pohoršil z míry nad opovážlivostí, že si dovolil někdo koně svého ověsiti zemským znakem, což jediné příslušelo králi.

„Svatováclavský rytíř, císařská milosti... Z těch starých, jak někdy vypadávali!“

Zápasník objížděl kolem do kola se dřevcem v ruce, vyzývaje soupeře, jenž by se s ním chtěl měřiti. Ale dlouho čekati nemusil. Sok jeho patřil podle hvězd k rodu Šternberků. Byl však odzbrojen již prvním nárazem.

Arcivévodkyně zlehounka zatleskala.

Svatováclavský rytíř sklonil kopí až do písku.

Ani druhému ani třetímu soupeři nevedlo se lépe.

Poslednější octl se i v písku. Nyní zatleskal také sám císař Rudolf a pokynul, aby neznámý vítěz otevřel hledí. Arcivévodkyně držela již v rukou stříbrný věnec vavřínový, jímž chtěla ozdobiti vítězovu přilbici.

Hledí u helmice spuštěno nazpět okamžitě.

Pana Jana Zbyňka z Hazmburka by byl však ve svatováclavském rytíři nikdo nehledal. Ale nápadům i vkusu jeho byla tahle zbroj úplně přiměřena.

Digitized by Google

Od jakživa vymýšlel zvláštnosti a byl milovníkem nejmožnějších podivnůstek. Až mu i z toho závisť povstala. — Ta závisť!

Arcikněžna potom opravdu ovinula stříbrný věnec kolem přilby Zajícovy a rachotem bubnů i vřeskotem trub se všecko až otřásalo. Císař Rudolf si bezděky proti vší etiketě zakryl uši oběma rukama. A sotva že se vrátil do svých komnat, touže chvílí poslal si pro reka dnešního sedání, jenž byl potom kolik týdnů předmětem všeobecného hovoru.

Ve Pražských městech si vypravovali o panu Zajíci až báječné řeči. Že prý měl na sobě pancíř celý diamanty posetý a každý z nich že byl jako vejce holubí.

Komorník sám se již nemohl pamatovati, kdy byl Rudolf někoho k sobě obeslal. Onehdy nechtěl připustiti ani italského šlechtice, jenž měl na prodej pravé, plnokrevné araby.

A když se pan Jan Zbyněk vracel z hradu, leskly se oči jeho a tváře se mu ruměnily, jakoby už byl nalezl zázračný elixir, jenž jest na světě proti všemu — ale zcela proti všemu. Za nějakou chvíli odváželi potom celé skvostné brnění i s červenou čabrakou, posetou ryzími granáty českými do císařského hradu, kdež vše uložili pro památku a potomkům na obdiv.

Zajícovec podal tuto brň Rudolfovi darem, aby si někdy v českém království mohli představiti, jak vypadal rytíř svatováclavský v hávu slavnostním."

— Tedy také z Čech! Rudolfinská zbrojnice, ve které byly v pravém slova smyslu nahromaděny nejvzácnější rarity, týkající se válečnictví starých časů, poskytla i do téhle sbírky mnohý skvostný příspěvek... O dvou mečích po císaři Karlu IV., jež jsou pečlivě uschovány ve skleněném pouzdře, ani se nezmiňuji.

Digitized by Google

Relikvií po věrolomném kurfiřtu Moricovi, totiž zkrvá-ceného bandalíru se spodní kazajkou a koule, která u Sievershausenu učinila konec životu, prohřešivšímu se za mrzký zisk na vlastní krvi, jsem si tak jedva všiml, až opět spočinulo oko mé delším pohledem na těžkém meči, na němž zdaleka čísti nápis: „Magnificat anima mea Dominum!“

7. Meč votivní.

Na hradě Marienburku odbýval řád rytířů německých kapitulu nejokázalejším způsobem. Od Tannenberské bitvy sice sláva bílého praporce s černým křížem značně vybledla a po polských karabelách se hluboké rány dlouho nechtěly hojiti: ale hrdé Němčíky svrběla kůže přece. Možno-li učiniti případné srovnání, podobal se tenhle řád svým působením v nejednom ohledu janičárům. Rozdíl by byl pouze v tom, že tito přísahali ku zelené korouhvi s půlměsícem.

Velmistr podal řádovému tajemníku listinu, na níž se zdaleka jevila pečeť svaté římsko-německé říše, a tento četl za hlubokého ticha, přerušeného chvilkami pouze řinkotem oceli — vyzvání císaře Zikmunda ke všem stavům, krajům i údům říšským, aby postavili třicet tisíc bojovníků proti Čechům, kteří ohrožují na světě všechen dobrý řád.

„Město Ústí nad Labem, jež dáno v zástavu saským knížatům, jest souženo nepřáteli se všech stran, jako někdy Bethulie. Saská kněžna Kateřina sama sbírá pole a s prosbou snažnou obrací se i k nám, abychom obležencům přispěli ku pomoci. Padne-li Ústí, rozlejí se česká vojska našimi rovinami jako povodně,“

Digitized by Google

Velmistr opíral se o tasený meč. Byla opravdu tenkráte německá říše tísněna velmi; se strany jedné polský orel děsil skřekem svým a od jihu rozléhal se řev bílého českého lva pod divným, od téhle doby nikde nevídaným praporem, na němž se rděl kalich, jako když slunce krvavě vychází.

„Řád německých rytířů nesmí zůstati posledním; my byli vždycky v předním šiku; my stáli pokaždé na nejpřednější stráži... Naše ocel nesmí rezavěti. Pomněte, bratří, že na ní dosud skvrna. Ta skvrna potřebuje smytí, a co ji dovede smýti nejlépe? — Česká krev!"

Mezi členy řádovými strhl se až ohlušující ryk. Ocel řinčela, meče se tasily, ku přísaze vzájemné křížily a nebylo možno bouři utišiti. Velmistr již asi po třetí kynul pravicí, že chce ještě dále mluviti. Ale podotkl jsem již svrchu, že tyhle rytíře svrběla kůže; a když prý někoho kůže svrbívá, nebývá k utišení.

„Náčelníka výpravy z našeho středu obmyslila kněžna Kateřina velice významným darem."

Velmistr sáhl na stolek nejdovednější práce řezbářské ve slohu gotickém a ukázal členům řádovým stkvostný meč, jeho ocel přecházela do nejkrásnější barvy modravé. Na čepeli byla z daleka čitelná slova: „Magnificat anima mea Dominum..."

Věru, přepodivný nápis! Dobrořečiti Hospodinu a jíti do české země na plen; velebiti Pána a ocel do lidské krve stápěti! Takovýmhle způsobem bylo vyhlazeno všecko Slovanstvo severní. Jedním rtem Hospodinu blahořečili, druhým proklínali, až stydno poslechnouť, a pravicí pohružovali meče do hrudí zcela nevinných. A nešetřili matek, nešetřili starců, nešetřili stařen, nešetřili ani nemluvňat ... „Magnificat anima mea Dominum!"

Digitized by Google

A koncem jara léta Páně 1426 hrnulo se do Čech třemi proudy na sedmdesát tisíc mužů, děl sto osmdesát a vozů ke třem stům. A mezi nejpřednějšími zástupy poutala pozornosť všeobecnou řada rytířů s hledím spuštěným, s černými chocholy na přilbách, s bílými plášti přes ramena a na pláštích s černými kříži; až se země chvěla tíhou i silou těchhle válečníkův...

Táboři s Pražany za vozovými hradbami na výšině Běhání u vsí Předlic a Hrbovic.

„A nebudou prý nikoho živiti! Tak jejich vzkázání!" oznamoval posel, jejž Čechové vyslali k Němcům s listem, kdyby jim Bůh pomohl, aby jich jen jímali, a jestli pomůže Táborům, aby se toho i od nich zase nadáli.

Potom pokleklo všecko české vojsko na kolena, s velikou pokorou i nábožností k Bohu se modlilo a jeden s druhým a všichni Bohu zavazovali se vespolek, že taktéž nepřijmou nikoho na milosť.

Německá pýcha dosahovala tenkráte mnohem výše, než vrchy, jichž kolem Ústí v šíř a dál jako po lese hub. Škoda však jen, že měla tak příliš mělkou paměť. Osmnáctého února bylo tomu právě tři sta let, kdy přitáhl do Čech nedalekými úžinami ze Sas král Lothar a přivlekl s sebou i řetězy, aby jimi mladistvou naši orlici upoutal. A taktéž se nenadál, že nad svobodou jeho bude rozhodovati za několik chvílí vojvoda Soběslav.

Bitva strhla se před polednem. A tak se zdálo, že na výšinu spustil se černý oblak, odkud hřmělo a deštilo šípů, koulí a kamenů celé lijavce. A dlouhé háky, jimiž Čechové strhali obrněnce s koní, podobaly se bleskům, které vždycky oběť vyhlédnutou zastihnou. Rytíři klesali k zemi jako přezralé ovoce, jedni druhým překáželi a všichni jakoby poraženi byli slepotou. U Hrbovic seskočilo s koní čtyřiadvacet rytířů. Hledí vyzdviženа, meče zastrkány do pochev, černé chocholy na přilbách k ne-

Digitized by Google

poznání pocuchány a bílé pláště s černými kříži podobají se příkrovům na rakvích. Řád německých rytířů po časech divně umyje skvrnu ze své cti od bitvy Tannenberské.

Tihle rytíři klečí na kolenou, s rukama sepjatýma a prosí vítěze o živení. Nad hlavami jejich, jakoby deštěm promoklá, se žerdi visí řádová korouhev.

„Vy jste nechtěli živiti nás, my neodpustíme vám! — Za naše ženy, za naše otce, za naše dcery, za naše matky!“ vzkřikli vítězové jedním hrdlem a pod každou ranou řádový rytíř duši vypustil.

A k večeru tu nebylo o živoucím nepříteli pohádky. Jenom potok, tekoucí k Ústí, rděl se zčervenalými vlnkami. —

Se slunce západem stálo nad Předlicemi několik vojínů, zabraných v živý rozhovor. Prohlíželi si podivný meč a četli na něm nápis. Rozuměli mu dobře.

„Patřil Němčíku, jehož stříbrolesklým brněním rozestíral se přes příč černě napuštěný kříž!“

„Však jsem si ho dobře všiml, když se postavili proti našim hradbám. Jak pohrdavým pokynem dával znamení k útoku!“

Ke hloučku Táborů přistoupil nyní sám kníže Korybut, jenž stál v čele Pražanům.

„Kořist prohlížíte?“

„Nezvyklou kořist, kníže!“

Obličej Korybutův se poněkud zachmuřil. Tenhle Táborita nedbal tuze způsobu.

„A kdyby své zbraně popsali proti nám celým písmem svatým, ještě jim ty průpovědi k záhubě budou, jako tomuhle! — Vaše duše že by mohly dobrořečiti Hospodinu? — Vy, kteří jste zlotřilci od hlavy do paty, vy že byste chtěli býti Božími bojovníky?“

Digitized by Google

Táborský válečník sevřel v pravici palcát, jakoby ho chtěl pádnou pěstí svou rozdrobiti, a mečem mrštil o zemi, že ocel zazvonila, až to do kostí projelo.

Zbrojnoš Korybutův se zdvihl a podal zbraň svému pánu.

Polský kníže četl: „Magnificat anima mea Dominum!“ a potom pokročiv k panu Janu Smiřickému, jenž nedaleko odtud hovořil s oběma bratřími Poděbrady, pravil po svém zvyku hlasem povýšeným: „I v tomhle, pánové, německá chvástavost! Opáše se mečem, kterýmž chce vyvrátiti z kořene i tyto kmeny vůkol, kterým se kasá i proti branám pekelným, a potom ocel do pochvy zastrkuje a prosí o milost! — Bude dobře, když tuhle zbraň na památku ve své zemi si uschováte. Jesti to meč, který prý poslala kněžna Kateřina rytířskému řádu německému do Marienburku.“

Kníže Korybut podal potom ocel panu Janu Smiřickému.

O několik kroků dále opírala se o kmen, jehož koruna byla ve tři části roztržena — postava, jež se veškerým vzezřením svým tak zcela lišila od těchhle pánů, jichž hovoru si vůbec nevšímala. Neobyčejný ten muž, v jehož obličeji zračila se skálopevná odvaha, zušlechtěná nepopsatelným nádechem jímavosti, jež získává si rázem i nepřátel, zaslechnuv slov Korybutových, přikývl hlavou a prohodil pro sebe: „Škoda, že vy páni na tyhle slavné dny, které věky věkův měly by slaveny býti v milé naší vlasti, nejdříve zapomenete, byť byste z nich měli památek, jež sahaly by až ku hvězdám. — Žel, že vy sami pískem zapomenutí budete pomáhat zasypávati bojiště, na nichž jménu českému dobývána sláva i čest!“

Digitized by Google

A pověděl svatou pravdu tenhle muž, jehož jméno — Prokop Veliký a jenž i Ústeckého vítězství hlavou nejpřednější.

Pan Jan Smiřický opravdu uschoval si meč s nezvyklým nápisem a vyvěsil ho na zámku Roudnickém pro věčnou památku, kdež mu dali jméno „votivní". Ale roznesla se o něm pověst, že prý jednou s nebe spadl, a ujala se nad pomyšlení rychle. — Nelze se tomu diviti. Když za tehdejších časů bylo viděti tři slunce najednou, když v krvavém dešti žáby pršely, když duch zlý rdousil lidi na potkání, mohl velmi snadnince spadnouti s nebe i meč.

Co potomkům do toho, že byl broušen se dvou stran na české životy, a že byl věnován na prolévání české krve.

Sasíkům však přišel do jejich sbírky velmi vhod; ale na slávu jim ve zbrojnici zavěšen není!

8. V královské knihovně Drážďanské.

Z řízenci provázejícímu nás velikými sály japanského paláce, v němž umístěna bibliothéka, nemohla asi postačiti ústa, aby vypověděl všecku zásobu svých „vědomostí", vypočtených na každodenní touristy, kteří o zdejší knihovnu zavadí již tak ze zvyku, poněvadž jest zaznamenána v nezbytném průvodci.

Jsou to rukopisy Hansa Sachsa, Martina Lutra, Melanchtona, jsou zde rozmanité korany, i vlastnoruční podpisy birmanských panovníků, staré latinské a řecké kodexy, kterýchž vysvětlovatel ostatně ani nedovedl rozeznati, jsou tu i listiny, už ani nevím, kterého kmene

Digitized by Google

indiánského... Oko spočívá na nejrozmanitějších prvotiscích, které zřízenec přičítá všecky Gutenbergovi; jeden prý také pochází od samého doktora Fausta. Měkký zvuk Sasíkův zvučí člověku již v uších jako roj včel a ještě není u konce; nové a nové pulty; pode sklem upoutávají zrak nové a nové předměty...

Oko se mimoděk zahledí na obrovskou rozevřenou knihu, psanou vysoce ozdobným písmem na zažloutlém pergameně.

„Toto jest, pánové, nejstarší bible česká. Račte přihlédnouti blíže. Pochází z velikého kláštera, v němž mniši nedělali nic jiného, než že knihy psali. A na téhle psal řeholník celý svůj život!"

„A jak se dostala až sem?"

„Za drahé peníze koupil ji August Fridrich Silný!"

„August Fridrich Silný? — Nemožno!"

Sasík dle všeho má slova přeslechl a podotkl rychle: „Ten, kterýž lámal podkovy a jehož pomník pánové spatřili cestou. Ukazuje Drážďanům záda a chce do Polska!"

Zřízenec byl již u druhé skříně výkladní; ale mně se od téhle bible nechtělo. Tak se mi zdálo, jakoby se na mne v cizí zemi z této drahocenné knihy díval zlatý věk rodné vlasti, kdy české umění předčilo široko daleko všecko ostatní. Rozdíl jest okamžitě zraku nápadný. V téhle knize každičká písmena jakoby ulita, jedna na vlas druhé podobna a ve knihách vedlejších řádky s kopce do kopce a písmeny jedna větší, druhá menší, někdy i veliká, zarezavělá skvrna vedle. Písař dle všeho dbal více korbelíku, než v ruce své péra.

Potom jsem začal čísti: „Fe. Otvírají na tebe ústa svá všichni nepřátelé tvoji: sípějí a skřípějí zuby a říkají: Sežerme je; hle, totoť jest ten den, jehož jsme očekávali; nalezli a viděli jsme jej..." — Pláč Jeremiášův! Nemohlť opravdu otevříti příhodnější stránky

Digitized by Google

nad tuto. A potom prý tuhle knihu, tuhle prastarou českou bibli koupil za drahé peníze August Fridrich Silný! K smíchu a pláči zároveň!

Za let třicátých ve století sedmnáctém kupovali po Čechách Sasíci takovéhle věci za pět prstův a ještě se chvástali, že přicházejí ku Praze jakožto osvoboditelé...

Exulanti, kteří tentokráte položili všecku svou naději v rameno kurfiřta Jana Jiřího a vraceli se do vlasti doufajíce, že již bude konec vyhnanství jejich — byli oklamáni opětně. Saský volenec mlčel a krčil pouze ramenoma. Ani jediného slova přímluvy, ani jediného opravdového požadavku ve prospěch uhnětenců, kterým cizina ku samému srdci sahala rukou ledovou. Starým mužům, již si chtěli v rodné zemi aspoň odpočinouti, zraky se kalily, hlavy bílé ku zemi skláněly, rty svadlé prosily poznovu a kurfiřt Jan Jiří sliboval: „A ž p o d r u h é!" Diplomatické šmejdy, nejrůznější ohledy a konečně i kolísavá povaha Jana Jiřího zbortily veškeré záměry exulantů naprosto. A potom se na všech stranách sbírala vojska, jimž prý se postaví v čelo Valdštein, generalissimus...

Sasíci z téhle výpravy chtěli zatím vykořistiti pokud možno nejvíce a práce se jim také dařila. Těžko vyčísti, co všecko tenkráte z malé naší vlasti odvezeno. Denně bylo vídati císařskou silnicí přes Zdiby veliké vozy nákladní, na nichž pod šedavými plachtami bylo nahromaděno vzácností, jež přesahovaly svou cenou sta a statisíce. Letopisy vypravují, že tudy jediné padesát vozů přejelo. A co lodí, o nichž se kronikář nezmiňuje! V rudolfinské komoře pokladní bylo schováno na příklad čtyřiasedmdesát velikých zlatých knoflíků, jež všecky byly posázeny drahocennými démanty, nesčetná síla topasů, rubínův a smaragdů, nejskvostnější předměty ze slonoviny, jichž cenu nelze ani označiti, nejrůznější druhy mušlí, pře-

Digitized by Google

krásné příbory z ryzího stříbra či zlata... Komu tu mimoděk nenapadne „zelené sklepení Dráždanské!“ — —

„A na tyhle knihy dejte zvláštní pozor!“ rozkazoval saský důstojník. „Jeho milost kurfiřt starých manuskriptů vášnivým milovníkem!“

Sasové házeli do skříní svazek za svazkem; nejedny desky byly přímo posety drahokamy, až oči přecházely.

„Zde ještě jedna!“

Saský důstojník nahlédl ke knize blíže; ale nerozuměl. Nepoznal ani, kterým jazykem psána.

„Co to?“

Na patníku Rožmberského paláce na Hradčanech seděl stařec, maje zcela lysou hlavu, jediné po stranách a v týle šedaly se ještě řídké zbytky popelavých vlasů. Zdálo se, že zamodralé jeho rty odříkávají neustále tutéž modlitbu.

„Slyšíš? — Jaká to kniha?“

Důstojník přikročil až ke starci, ukazuje mu veliký rozevřený foliant.

Starý muž pozdvihl hlavu, usmál se dobrácky, protřel si oči a vzal knihu do ruky. Nějakou chvilku obracel list za listem, tu na řádce spočinul okem a hned zase na stránce druhé.

„Rychle! — Rychle! — Nemáme kdy!“

„Péči měj o jméno dobré: neboť to zůstane tobě spíše, nežli tisíc pokladů velikých a drahých. Dobrého života jest počet dnů: ale dobré jméno zůstane na věky!“

Stařec lysohlavý četl tato slova z rozevřené knihy velice povýšeným hlasem, jakoby stál na kazatelně a vykládal posluchačům pravdu Boží.

„Jaká to kniha, se tě ptám?“

Sasík německy a stařec po česku.

Digitized by Google

„Jaká to kniha, se ptáš? — Ó, zlatá, nezaplatitelná kniha! Na každé stránce drahokam, v každičké řádce perla... Ó, zlatá, zlatá — zlatá kniha!"

Důstojník byl již netrpěliv: slovu „zlatá" rozuměl.

Stařec svíral nyní knihu oběma rukama křečovitě na prsou.

„Jaká asi cena té knihy?"

„Po ceně se ptáš? — Tisíce tisíců ji nevyváží."

Sasík zase rozuměl významu „tisíce tisíců" a proto knihu lysohlavci vyrval násilím, poručil zabaliti do kolika loktů plátna, aby nevzala nejmenší škody, a uložil ji sám, jak mohl nejopatrněji, do vozu, v němž byly srovnány nejdrahocennější předměty z císařské komory pokladní, na př. dva hřebíky z archy Noemovy, jedenadvacet zobáků z indiánských ptáků, několik uměleckých předmětů ze slonové kosti, jemninká kůže, která Jeho Milosti císařské spadla s nebe v Uhřích do tábora, a nesmírné množství mědirytin...

Stařík zalomil nyní nad holou hlavou rukama a zavolal, div že neosípěl: „Ó, že jsem se těmi zlatými slovy neřídil! Že jsem jich nedbal! — Že jsem si jich ku srdci nevzal! Nemusil jsem ode prahu ke prahu o sousto, o smilování!"

Potom vzkřikl, že jakémus vojínu křišťálový pohár z ruky vypadl a na kolikero kusů se roztříštil, a dal se do zpěvu i do tance. Někdy i na jedné noze poskakoval. Obsahem písničky jeho bylo nějaké skládání o světské marnosti.

Tenhle stařec měl přílišnou podobnosť se Šimonem Lomnickým z Budče, někdy korunovaným básníkem císaře Rudolfa II.

Sasíci si nyní pospíšili, že některé komnaty byly vyprázdněny do prachu. Téhož dne přišly do Prahy

Digitized by Google

velmi neomylné zprávy o pohybech císařských vojsk ku hlavnímu městu. Přes Plzeň prý táhne Colloredo s 11.000 muži a u Nymburka stojí s celou armádou císařský polní maršálek baron Tiefenbach. A odtud s kořistěním takový spěch... — A když jsme vycházeli z japonského paláce, kde jsem spatřil jednu z nejstarších našich knih, tanuly mi svrchu vylíčené výjevy na mysli barvami nejživějšími. Památky z Čech, roznesené do všech úhlů světa, hlásají do dneška vysoký význam kulturního národa našeho za minulých dob, cizinci se jimi vychloubají, že nenalézají ani dosti slov, a přece nám všude tak mnoho a mnoho nepřátel!

A teprve pohled na uniformované drožkáře, o nichž kdesi jsem slyšel peprný vtip, že prý zdědili kroj saské armády, jejž nosila do roku šestašedesátého, připomněl mi, že jsem ve městě, které také položilo základ ku světové pověsti své z památek, jimž se za rudolfinských dnů ve zlaté Praze naší divila všecka Evropa.

Tak se časy mění!

9. „Pomni na mě, má milá, věrná paní!“

Na střeše Blahotické tvrze sedělo štěstí s nejsmavější tváří. I zdálo se, že se mu odtud ani nechce. Rozložilo se také tak, aby mohlo viděti celou tvrzí a paprsky svými proniknouti i nejnepatrnějšími skulinami. Štěstí prý od jakživa ve svém pohodlí nechce bývati rušeno a nejnevolněji mu tam, kde se na ně steré oči dívají, kde na jeho perutích pozorují každé pírko, kde všetečným zrakům ani jedno jeho hnutí neujde, kde naslouchají i dechu jeho...

Digitized by Google

Blahotická tvrz tak hezky stranou, tisíciletá čedičová hora Slanská jakoby byla její záštitou a vzácný host na zdejší střeše zvědavých pohledův a lidských jazyků zcela prost; proto se mu zde zalíbilo.

O staré české cti, o bohatýrské slávě psáno již velmi mnoho. Ať přijde našinec kam chce za hranice, ať zrakem svým utkví kdekoliv, všude spočine oko jeho na památkách, věštících do dneška n ě k d e j š í až oslňující lesk českého jména. Vše se tak rázem v paměti osvěžuje; co tu jen táhne hlavou postav, z nichž jedna druhé srdci dražší, oku milejší... Noha stojí nepohnutě, člověk na všecko kolem zapomíná, před očima se mu třpytí pancíř se slovy: „S v a t ý V á c l a v e, p r o s z a m n e l" nad krunýřem přilba s vybledlým červenobílým chocholem, po straně kopí rozbrázděno dovednou rukou řezbářskou, na dřevci trouchnivějící praporec s bílým prostříleným, prosekaným dvojchvostým lvem, pancířem se z části vine kus starého bandalíru nerozeznatelné barvy s tmavými, někde rezavými skvrnami, a se strany druhé dlouhý, těžký meč, na němž písmo již nečitelno... Tyhle zbytky po starém bojovníku krajanu umějí mluviti, až se ke hlavě proudí všecka krev.

O staré, manželské věře české psáno méně; týkat se to více života soukromého. Není také divu, že se to opomíjelo. Staří letopisci měli dosti práce, aby postačili zaznamenávati, kdy kde předkové zvítězili, kdy se proti nim všecko chystalo do boje, jaká protivenství jim připravována se všech stran.

Však i této věrnosti cizina na nejednom místě a v nejedné sbírce věstitelkou krajanům návštěvníkům do dneška. Nepatrný předmět, jemuž věnuje pozornost málo kdo, dovede tak upoutati, že se v duši rozvine celá řada obrazův, o nichž těžko pověděti, který význačnějším...

Digitized by Google

Tak zcela stranou mezi památnostmi proslulé jedné sbírky ostruhy na pohled až příliš obyčejné. Jsou zavěseny také poněkud výše. Návštěvník je může velmi snadnince přehlédnouti, protože všude kolem předměty nepoměrně drahocennější. A kdyby nebylo toho zbytečku po jezdecké botě, snad bychom si jich byli také ani nevšimli.

Na ostruhách ozdobným písmem starodávným tato slova: „P o m n i n a m ě, m á m i l á, v ě r n á p a n í!"

A mně tehdáž zatanula okamžitě na mysli Blahotická tvrz s nejusměvavějším štěstím na střeše, o níž jsem začal vypravovati.

Blahotický rytíř — ten, který si později připjal tyhle ostruhy, — říkával, že mu nemůže býti lépe ani po smrti, kdyby se ocitl až ve třetím nebi. A zaslechla-li tato slova jeho choť, pokaždé mu přisvědčila. Na tvrzi plynuli dnové života nejklidnějším potůčkem, v jehož křišťálové vodě shlížely se dvě hlavinky jako dvě sedmikrásy. Na okolních tvrzích byli sice také spokojeně živi; ale v Blahoticích nejspokojeněji. Lidé si vypravovali, že štěstí ve zdejší tvrzi už hnedle mechem zaroste. A skorem se zdálo, že zlaté skráně jeho přecházejí v jemninkou zeleň, tak zcela podobnou aksamítové vrstvě mechové.

Za těch časů věci veřejné odpočívaly. V Čechách bylo lze pozorovati jakousi duševní únavu. Ještě dobře, že přicházely každou chvíli nové zvěsti o tureckém sultánu Solimanovi, jak prý mu Uhři přejí a cestu do své vlasti zlatem vystýlají. Tyhle noviny dusný vzduch po Čechách aspoň trochu osvěžily. Domácí zájmy měly přepečlivého střežitele ve Ferdinandu I., jehož hlava dovedla si celou řadu rádců nahraditi. Už tehdáž přepouštívali naši předkové starosť o sebe rádi jiným.

Začátkem toho roku, kdy se turecké hordy poprvé objevily před Vídní, leskem půlměsíců se Vídeňským

Digitized by Google

měšťanům srážela v těle všecka krev a kraj kolem Vídně koňskými ohony jako lesy byl pokryt — štěstí na Blahotické tvrzi nějak se temnilo. Zkušenci říkali, že prý je někdo uhranul. Jen však kdo? — Dlouhého stání už tu dle všeho míti nebude. Vrtívá prý se a křídloma pohazuje, jakoby se chtělo přesvědčiti, zdali nezapomnělo ještě lítati. — Bylo uhranuto opravdu; jednou se zdvihlo a potácelo prý se vzduchem, jakoby se bylo sladkého vína napilo. A od těch dob je tu nikdo nikdy neviděl...

Rytíř Doupovec chodil, jakoby byl ztratil řeč a s řečí všechnu paměť.

„Byli jsme tak svatě, tak blaze živi, choti můj!"

„Vím — vím —"

Rytíř k těmhle slovům své paní jen hlavou kýval. Leckdy ji pojal mlčky v náruč, políbil na čelo, jakoby se s ní loučil na věky... Obě děti, pacholíček s děvuškou, plakávaly pro tatíčka, že od něho slova neslyší, že na jeho obličeji úsměvu nevidí.

„Co tvého trudu příčinou?"

„Má milá — věrná — paní!... Však se dovíš, až někdy..."

Doupovec obrátil pokaždé tvář stranou. Neměl nikde stání, nikde pokoje, nikde poklidu... Začínal se straniti i lidí. Nejraději dlel ve své jizbici, kde od nikoho rušen nebýval. A když tak sedával za dubovým stolem na židlici, v jejímž lenochu bylo vyryto srdce, rozvinul před sebou jakýs papír a zahleděl se v těsné, drobounce psané řádky, jakoby z nich chtěl vyčísti sám Bůh ví co... tvář jeho se chmuřila mračněji a mračněji, rty sevíraly se až křečovitě, ruce zatínaly se v pěsti a rytíř nejednou již sáhl po dlouhém meči jezdeckém, vytasil jej a zkoušel na dlani jeho ostří...

Na papíře byla tato slova psána: „Máš oči a ne-

Digitized by Google

vidíš, máš uši a neslyšíš. Takovým lidem vždy nejhůře. Tvé děti cizí krev, tvá žena..."

Blahotický rytíř nedočetl nikdy dále... Tyhle dvě řádky pochovaly rázem všecko štěstí na zdejší tvrzi. Když přijel v loni ze svato-tomášského trhu ze Slaného, nalezl je opatrně zavinuté a podstrčené v sedle svého koně... Nejednou chtěl již lístek své choti ukázati, ale kdykoliv si to umínil a utkvěl při tom na její tváři, zadíval se jí v oči, odmlčel se a vždy ji jen na čelo políbil... Ale červ, jenž se mu vsadil do duše, hrýzl dál a dále, zarýval se v srdce hlouběji a hlouběji...

Rytíř Doupovec se počal najednou chystati na cesty. Nikomu se však o ničem ani slovem nezmínil. Dal si vyčistiti ve Slaném krunýř sváteční, ke přílbici nový chochol, u krejčího mu šili nový plášť ze tmavé látky a u platnéře kuli pro něj nové ostruhy...

Jednoho večera seděl takměř do půlnoci nad postýlkou, v níž dřímaly dvě děti, pacholíček s dceruškou, jako andělíčkové. Rytíř se nad nimi skláněl až ke hlavinkám, co chvíli spočinula ruka jeho na bílých, čisťounkých jejich čílkách a co chvíli dotkly se rty kvetoucích dětských líček...

Druhého dne však rytíře již na tvrzi nebylo...

Paní čekala dopoledne, od poledne do večera, od večera do půlnoci, od půlnoci do rána; ale choť se nevracel.

Potom šla do jeho jizbice, jež byla zároveň zbrojnicí. Bylo tu skorem všecko jako jindy, jen meč, přílba a krunýř scházely. Paniny oči utkvěly náhle na dubovém stole, na němž se žloutl jakýs lísteček... Ale sotva že ho vzala do ruky a přečetla první řádku, vzkřikla, jakoby jí studená ocel k srdci byla zajela, zavrávorala a klesla ku zemi... Byl to tentýž papír, nad nímž sedával její choť tak zamyšlen a k němuž připsal rukou se třesoucí...

Digitized by Google

„Nevěřím tomu... ale pokoje tu nemám... proto odcházím do turecké vojny... pomni na mně, má milá, věrná paní...“ Lístek dopsán nebyl; ruka ho dle všeho nemohla dokončiti.

Touže chvílí vjížděl do Blahotic Zlonický pán tak asi čtyřicátník, ale ještě svoboden. Vlasy měl nakadeřené, vousy uměle zakroucené a kabátec se spodky z nejdražšího sukna francouzského...

„Je doma vaše paní?“

„Celé dni pláče, až se o ni, pane, bojíme...“

„Přestane plakati... Doveď mne nahoru...“

Stará chůva vede Zlonického pána do jizbice, kdež paní její prostovlasá o zeď se opírá, jakoby se nemohla udržeti na nohou... Pořád se jí ještě mezi očima kola tvořila.

„Potěš tě Bůh, paní ctná, ve tvém zármutku! — Odpustíš, že přicházím... Nemohu snésti, abys se déle trápila... tvůj muž není hoden jediné slzy z tvého čarovného oka... ani jediného vzdechu.... Zde viz a čti...“

Nečekaný host podává usoužené paní také lísteček a chce jí i ruku po dvorském mravu líbati.

„Čekej mne před branou Strahovskou... Hořím po tobě touhou nevýslovnou...“

Paní dále již také nedočetla, list roztrhla v kolik kusů, hodila jej Zlonickému pánu ve tvář a potom se vrhla na něj prudkostí lvice.

„To tys všeho sosnovatelem! — Ty! — Za to tě potrestám, jak jen nešťastná žena trestati dovede...“

Paní Blahotického rytíře měla tou chvílí sílu lví.

„Po — moc — —“

Zlonický pán klečel již jedním kolenem na zemi. Pravicí snažil se meče dobyti; ale nepodařilo se mu to... Ruce ženy mstitelkyně tiskly hrdlo jeho k ne-

Digitized by Google

vyproštění... Když byla ještě svobodna, ucházel se tenhle pán o její ruku, ale bez výsledku. Když se provdala, nadcházel jí a kladl osidla, kde jen mohl; ale také marně... List, jímž nasadil štíra do duše chotě jejího, psal sám, do sedla mu jej podstrčil také sám, a dnešní zpráva taktéž pocházela z jeho ruky. Přišel si však pro odplatu právě v nejpříhodnější čas... Žena mstitelkyně škůdce štěstí na Blahoticích zardousila vlastníma rukama a potom se pustila do světa hledat svého muže s pacholíčkem i dceruškou...

* * *

Ve Vídni rozhlaholily se všecky zvony nejslavnostnějším souzvukem. Vonný kadidlový dým prorážel z kostelů až na ulice. Rachotem bubnů, třeskotem trub, hřměním děl a praskotem mušket znovu se třásl nade městem všechen vzduch.

Vídeň byla tenkráte od tureckého nebezpečí osvobozena poprvé.

Na rovinách kolem města všude ještě plno bělavých stanů s černými bunčuky; kam jen oko pohlédne, všude nejpestřejších turbanů jako květin na lukách za krásného večera červnového...

Ale na Vídeňských hradbách a pod nimi v hlubokých příkopech také značný počet drahých životů... V nejednom ještě duše a zraky se obracejí v tu stranu, kde ponejprv uzřely světlo denní... Náspy kmitá se žena prostovlasá, nad každým vojínem se shýbá, každého si prohlíží, za ruku vede pacholíčka, jenž každého volá výkřikem „tatíčku“... Žena hledá bezpochyby svého muže, pacholíček svého otce; ale kde pak v takové síle a mezi takovým množstvím! Musila by míti oči orličí, aby všecky mohla prohledati. Jsou si zevnějškem tak jeden druhému po-

Digitized by Google

dobni.... Jen některý krunýř ozdobnější; jen některá přilba s drahocennějším chocholem... Jen tu a tam kabátec z lepšího sukna; jen tu a tam některé kopí ozdobnější. Od tak zvané brány Červené až ku Solní mezi Vídeňskými obhájci saminký Čech, ponejvíce kopinníci.. Však již o rok později předhodil Ferdinand I. stavům dolnorakouským, že Vídeň uchráněna hlavně českou pomocí...

U samé Červené brány rytíř s obličejem zčernalým k nepoznání. Ještě živ. Prsa jeho dosud vydychují; ale těžko — přetěžko...

Prostovlasá žena se k němu střelou shýbá, poznává ho rázem, béře ho za ruku, klučík chce pojati hlavu jeho ve svou náruč a volá, jak umí nejúpěnlivěji: „Tatíčku drahý... zdali pak mne poznáváš? — Co jsme se tě nahledali... Sestřičku, Salušku jsme cestou zahrabali...!"

„Choti můj...!"

Prostovlasá žena lomí rukama nade hlavou. Rytířovy rty se pootevírají, oči jakoby taktéž na okamžik prohlédaly a utkvívají na ženě i dítěti...

„Nevěřil jsem tomu... nevěřil... přečti si, co na rukou — co na prsou — co na ostruhách... Má milá — věrná — paní...!"

Prostovlasá žena líbá zkrvavělou tvář mužovu, zčernalou prachem a dýmem, ale již nemluví... Nemůže.

A jen hošík volá ještě: „Tatíčku — matičko!..." Ale aby je mohl vzbuditi, musil by míti hlásnici andělovu, jež uchystána k soudnému dni...

„Mlč, chlapče — upokoj se — budu ti zatím otcem já... Tvůj tatík mi prokázal služby výtečné...!"

Pan Petr z Maličína, hejtman českých kopinníků, vzal hošíka za ruku, podíval se mu v líčka a prohodil ku svému soudruhu Hadu z Proseče: „Sirotek po Blahotickém Doupovci.... celičký otec.... Sám Pánbůh ví,

Digitized by Google

co se mezi manžely přihodilo... Na plátech kolem rukou — na krunýři — i na ostruhách všude má nebožtík vyryto: „Pomni na mě, má milá, věrná paní!“

S druhé strany ozvaly se náhle hlučné fanfáry. Petr z Miličína se zdvihl a umlkl. Pan Had z Proseče prohlédl kvapem svůj šat... Na náspy přijížděl sám král Ferdinand...

A tenhle výjev tkvěl mi na mysli tak živě, že jsem se od podivných ostruh s ještě podivnějším nápisem nemohl ani odvrátiti. Nevím, kolikráte mne již přítel můj zatáhl za kabát, že prý bychom se odtud takhle věčně nedostali. A také nevím, kolikrát jsem již od těch dob opětoval slova: „Pomni na mě, má milá, věrná paní!“ — svědčící do dneška o ryzím srdci, o křišťálové duši, až jsem je tuto napsal na papír.

10. Čeští kopinníci.

Dva praporce vojanského lidu na Svatoštěpánském náměstí ve Vídni v plné válečné zbroji. Nescházejí ani pištci s bubeníky ve fantastickém kroji. Dřevěná okovaná kopí trčí vojákům šest střevíců nad hlavami, jako nejhustší les. A jak mají ocelová ostří vyčištěna! Jen se slunečním svitem lesknou. Vídeňští měšťané nemohou se na ně tímhle blyskotem ani podívati. Vyzírají okny také jen z pozdálí.

Sáhodlouhé dřevce na oceli sice beze skvrny; ale žerdi posekány a provrtány, jakoby červotočinou. Červenobílá barva na nich už nerozeznatelna. Oděv kopinníků také valně sešlý, kožené spodky, zcela jednoduché suknice, kolem

Digitized by Google

boků zavěsené, jako troud, kabátce až běda, i rukávy samý cár, pokryvky na hlavách nejrůznějšího útvaru, ale dobrá sotva jediná, z vlajících per zbyla jim jen brka...

Ještě se ani nehýbají; stojí tu jako mrak a kopí jejich trčí vzhůru pořád jako les.

Vídeňským měšťanům z těchhle vojáků kolem srdcí až úzko.

Jsou to čeští kopinníci a čekají na mzdu, kterou si byli proti Turkům nejkrvavěji zasloužili.

Nikdo ani nemluví, zraky jejich upřeny v tu stranu, kudy vede ulice k císařskému hradu, tváře plny jizev, ale zamračenější než nejtmavější oblak, nevšímají si kolem sebe ničeho, obrovský praporec červený s bílým lvem rozestřen celou šířkou...

Vídeňští měšťané ustupují ve svých komnatách ještě dále...

Bílý, dvojchvostý lev uchystán ke skoku nějak do opravdy. A je rozezlen, hříva se mu ježí, ostré tesáky bělí a chvost jeho jakoby již větrem fičel a hvízdal...

Kopinníci dlí na Svatoštěpánském náměstí už od Božího rána; tak se zdá, jakoby ku dlažbě byli přimrzli. —

Mohlo býti již k poledni, když se v ulici, vedoucí ode hradu, ozval prudký dupot koňských podkov.

Kopinníci zdvihli hlavy, zbystřili zraky a sevřeli v pěstích dvanáctistopové dřevce, div že jich nerozdrobili.

Na rozestřeném praporci se pohnul i bílý, dvojchvostý lev.

Před vojáky stanul náhle jezdec, drže před sebou v sedle nedorostlého pacholíčka... Zevnějškem se od kopinníků mnoho neliší. I plášť, vinoucí se mu od levého ramene k pravému boku, podoben sítině.

„Budeme, hoši, čekati!"

Jezdec propověděl tato slova zrovna ledovým zvukem.

„Budeme!"

Digitized by Google

Kopinníci mu všichni jakoby jedním hlasem přisvědčili.

Jezdec zabočil s koněm před oba zástupy, hošíka zahalil poněkud těsněji v plášť, vytasil meč a kopinníci sáhodlouhé dřevce ještě výše vztyčili. Tentokráte svítily ocelové jejich hroty Vídeňským měšťanům přímo do očí.

A zase tak ticho; nikdo ani slova nemluví. I ten pacholíček v sedle před kopinnickým hejtmanem, pěnou ztichl, neodvažuje se ani dýchati. Bílý lev na červeném, obrovském praporci jakoby se byl usadil na zadní nohy, o přední se zapřev, a ohonem si pohrával.

Asi po sedmé hodině na orloji vycházelo z nynějších Vídeňských „příkopů" přímo ke kostelu několik vzácných pánů. Na hrdlech měli zlaté řetězy, že by jimi celou ulici mohli zatáhnouti. Kabátce ze tmavého aksamítu, zlatým lemem zšíří dvou prstův obroubené, kolem boků drahocenné pasy, na pasech uzounké, ozdobné kordíky, na hlavách houpají se jim za modními barety stkvostná pštrosí péra a spodky až po kolena učiněné „plundry"... Za tehdejších časů hleděl jeden druhého předstihnouti šířkou kalhot. Když si bohatší měšťané zasedli tak spokojeně a beze starosti za stoly k pěnivému pivu v ozdobných cínových či také stříbrných pohárech a když se jeden vynášel nad druhého, chlubili se, kolik loket dobrého sukna vyšlo kterému na kalhoty. Do šedesáti loket bývalo zvykem. Někdy se dali i do hádky, z hádek povstaly šrůtky a ze šrůtek soudy a hněvy do kolikerých kolen.

„Poslední naše slovo, pane hejtmane!"

„A zní?"

Jezdec se otázal, jako když od českých hranic nejostřejší vítr zavěje.

„Žold jako u nás zvykem..."

„Nach deutscher Manier..." podotýká ze vzácných pánů nejtlustší.

Hejtman ani neodpovídá.

Digitized by Google

„Podle starých stancí hejtman 40, lajtnant 20, praporečník 20, „feldwaibl" 12, „kapellan" 8, mušketýr 8, arkebuzíř 6 a kopinník 4 zlaté měsíčně... Ať vám je vyplatí v Čechách! Ještě tohoto měsíce dostane královská komora v Praze dotyčné nařízení!"

„Jste spokojeni, hoši?"

K téhle hejtmanově otázce zadunělo o dlažbu skorem osm set dřevcův a skorem z osmi set hrdel zahřmělo: „N i k d y".

„Slyšíte, páni radní?"

Mezi kopinníky opět hrobové ticho.

Hejtman si vzácných pánů ani nevšímá, jakoby jich tu nebylo. Jen pacholíček v sedle před ním zaplakal. Zastesklo se mu po matičce, po tatíčkovi... Hejtman jej zavinul do pláště ještě těsněji.

„Není-liž slušný žold, jejž vám vyplatí komora Jeho královské milosti, jak se jen do Prahy vrátíte!"

„Počkáme si! — My tu vydržíme! — Rozumíte?"

Hejtman českých kopinníků se dal do jizlivého smíchu.

Radní páni se zlatými řetězy na hrudích nevědí si rady a pomoci. Už druhý den se hrdlují o několik bídných zlatých se dvěma praporci českých kopinníků, bez jejichž pomoci by si byli turečtí pašové v roce 1529 z jejich přibytkův učinili harémy a sám Bůh ví, co všecko z jejich žen a jejich dcer... O n ě k o l i k b í d n ý c h z l a t ý c h!

„Jste přec věrní poddaní Jeho královské milosti!"

„Ale lidé svobodní! — Jen svého se dovoláváme!"

„Nemáte-liž dosti na našem rozhodnutí?"

Starý hejtman rozjel se nyní o několik kroků v před.

„Nyní mi odpovězte na své svědomí, po čem se vás zeptám!"

Hejtman zrovna zahřímal.

„Hájili jsme Prahu nebo Vídeň?"

„Ovšem že Vídeň, pane hejtmane!"

Digitized by Google

„Uhájili jsme Vídně?“

„Budeme si vás věčně věkův pamatovati.“

„Ďas vem vaši paměť! — Moji hoši chtějí mzdu...“

„Dostanou ji...“

„Tedy nás nezdržujte!“

„Zdržujete sami sebe. Už jste mohli býti hnedle na půli cestě.“

„Jářku, hoši! Kopí vzhůru, muškety do rukou, připravte si hákovnice...“

Hejtman dával rozkazy, jakoby dosud stál před Turkem na hradbách.

„My si k tomu pomůžeme sami!“

Rádní páni trnou hrůzou.

„Mušketýři v před... arkebuzíři za nimi!“

Dlažbou již duněly odměřené kroky obou praporců... V čele každého po patnácti mušketýrech...

„Pro Bůh, pane hejtmane... Srovnejme se...“

Týmž okamžikem přicválal posel z královského hradu.

„Jeho milosť král poroučí, abys se bez meškání k němu dostavil!“

Hejtman přikývl hlavou. Pánům radním spadává se srdcí tíže kolikasetliberní. Královský posel nemohl přijíti v čase příhodnějším.

„Půjdu! — Ale moji kopinníci se mnou!“

Za několik okamžiků trčelo na osm set dřevců k zašedivělým oblakům ve dvoře tak zvaném švýcarském... Rozestavili se na vlas jako na svatoštěpánském náměstí.

V oknech hradových hlava vedle hlavy...

„Jeho milosť královská velí, abys si neobtěžoval *do* vnitra!“

Hejtman nějakou chvilku přemýšlí, potom se obrací k vojákům a hovoří, jakoby na svatoštěpánské věži zvonili největším: „Jářku, hoši: kdyby se váš hejtman k vám ne-

Digitized by Google

vrátil, nehněte se odtud, kdyby vás měli rozsekati, kdybyste tu měli i hlady jeden po druhém padati!"

„Nehneme se, i kdyby do nás sekali nebo stříleli, i kdybychom jeden po druhém hlady padali!"

„Dobře, hoši!"

Hejtman sestupuje s koně a jde nahoru ke královským komnatám. Hošíka vede za ruku...

Chvíle utíká za chvílí, hodina míjí za hodinou, a hejtman se nevrací. Kopinníci na nádvoří dosud jako mrak, když nejhustší a nejčernější; dřevce jejich zase tak jako les, jímž ani prohlédnouti není možno. Dají se rozsekati; ovšem že by se dříve bránili. Nehnou se odtud, i kdyby hladem měli jeden za druhým padati.

Už skoro večer, už se hezky stmívá...

Ze hradu vychází náhle za svitu pochodní několik pánů, veliký černý orel kamenný nad průjezdem jakoby byl zatřepetal křídloma a chtěl se vrhnouti na bílého lva, jehož oči, zdálo se, že v červené půdě klíží se dřímotami... Zdejší vzduch mu byl až příliš dusný, obrovský praporec se svíjel, zavíjel, až se zavinul kolem žerdi dočista...

S pány vyšel z osvětlené, vysoké síně, v niž vedou na obě strany schody bělounké, jakoby z mramoru byly tesány — i starý hejtman Petr Opith. Pacholíček opět po jeho boku, ale jakoby to ani nebyl on... Je všecek oděn v hebounký aksamit... Nechají prý si ho však při dvoře. Nebožtík otec jeho, Blahotický Doupovec, — ten, po němž zbyly ony přepodivné ostruhy, si toho zasloužil. Pacholíček loučí se nerad, pláče, volá: „t a t í č k u — m a t i č k o!".... Kopinníci tomuhle výjevu nerozumějí; jeden se dívá na druhého udiven...

Hejtman se již vyšinul na koně...

„Mušketýři v před... arkebuzíři za nimi..."

Ale z vojáků se živá duše nehýbá.

Digitized by Google

„Ohluchli jste? — Mušketýři v před... arkebuzíři za nimi!"

„Naše mzda, pane hejtmane?"

K osmi stům hrdel ozvalo se jakoby jedním hlasem.

„Jeho milosť král zaručil se čestným slovem, že nám ji vyplatí česká komora..."

„Co té do nás — jářku — hejtmane — té jsme se najati nedali... té jsme nehájili..."

„A rychle!"

„Zapomněls, co jsi nám řekl před chvílí?"

„Budeš mi ty poroučeti!"

Ještě štěstí, že hejtmanův meč se zaryl skoro do polovice dvanáctistopového kopí.

K dalšímu hovoru nebylo již času.

Nádvoří královského hradu začalo se plniti se všech stran německými lancochy a dolnorakouskými rejthary. Čeští kopinníci byli nadobro obklíčeni.

„Mušketýři v před — arkebuzíři za nimi...!"

Odpor by byl zde marným. Nemohli by se s dřevci ani jak se patří rozehnati. Mušketýři s arkebuzíry by tu také nemohli své hákovnice do vidliček ani položiti... A těžko povědětí, zdali bylo slyšeti více skřípání zubů nebo řinkot oceli a odměřené kroky obou praporců, táhnoucích z královského hradu k nejbližší bráně za město.. A doprovázelo je nejméně pětkráte tolik vojska jiného, kdyby se jim snad chtělo ve Vídni zůstati. Hejtman Petr Opitli se cestou ke bráně kopinníkům s očí vytratil.

„Tak s každým od pradávna. Říkával to již nebožtík tatík můj. Za úsměv na královské tváři všecko se vydá v šanc, při dvoře i vlídné slovo více než čáry působí a za slib všechen život minulý v zapomenutí se dává... Už i nám tam bylo dusno. Jedva jsme dýchali... Jsem jen prostý lancoch, ale toho bych věru neudělal!" pověděl již za branou svému soudruhu šedesátiletý muž,

Digitized by Google

jenž chvílemi až zasykl, jak mu vítr pod kabátec zafičel.. „Kam pak také? — Tři hodiny ve hradě! — A byť to i náš starý hejtman byl!“

Nebylo potom divu, že si tihle vojáci musili opatřiti nezbytného sousta se zbraní v ruce. Nikdo jim nechtěl poskytnouti ani drobečky. Takový byl vděk českým kopiníkům z roku 1529. A když se hlásili o povinnou mzdu u královské komory v Praze, strhli jim ještě po dvou dobrých zlatých pro pana hejtmana Petra Opitha.

II. Zjevení.

Po šest let vídám ji každičký den, ať si vyjdu kamkoliv. Ať utkví oko mé přes řeku na protějších stráních, ať zabočím obvyklou, také již kolikaletou procházkou do nedalekých, valně již hynoucích alejí, pokaždé chtěj nechtěj v tu stranu se zadívávám. A po nějaké chvilce se mi vždycky zdá, že dobře nevidím a že oči plné podivných mlh.

A zřím příšernou vysočinu bělohorskou s oknem ve své světničce. Na jižním obzoru, poněkud více k západu, tmavý pruh, jenž značí oboru, a opodál zasmušilá budova se zahrotělou střechou, jež podvečer velmi často se zardívá nepopsatelnou červení, nade tmavým pruhem postřehne bystré oko vrcholky jakoby věží kostelních.... A s této strany přilétá ve zdejší kraj černých ptáků s pronikavým krákoráním nejvíce. Ale kdož dovede tento skřehot ptačí pochopiti! Vždyť si lidé nerozumějí navzájem a jsou přece jednoho jazyka, jedné krve a téhož původu...

A když ve výroční den nešťastné bitvy bije hodina dvanáctá, kdy bílý, dvojchvostý náš lev vyrazil ze sebe

Digitized by Google

poslední řev, vždycky železem svírá se mi hruď, dech těžší a těžší, hlava bezděky sklání se níž a níže... Můj Bože! Za hodinu prohráno království ve světě nejkrásnější.... A pokaždé zatane mi na mysli otázka: Zdali pak věděli tenkráte ve vůkolí, co znamenají ony dělové výstřely, jimiž se okna otřásala, a čeho začátkem prchající zástupy vojska jízdného i pěšího říšskou silnicí ke bráně Strahovské?

Musili s těchhle výšin všecko navlas viděti, i to, kterak vojevůdcové hradby přelézali, kterak silnicí povstala hrozná tlačenice, jež z daleka podobala se tak zcela ke smršti, která všecko poráží k zemi, co se jí v cestu namane.

A člověku se zdá, jakoby mu potom celý den něco scházelo. Rty sevřeny a hlava o ruce opřena přemýšlí — přemýšlí. Už večer; všude kolem šero; opadalými větvemi čtyřicetiletého ořechu šlehá vítr do oken prudčeji a prudčeji od Bílé Hory, opírá se o střechu neodbytněji a neodbytněji.

Před očima vynořuje se náhle neznámá postava v kroji, jejž zříme již jen na obrazích či jejž ukazují polospráchnivělý kdes mezi starožitnickými památkami. Vlasy na hlavě přistřiženy kratičce, nad hořením rtem lehynký vous, brada po španělsku, kolem hrdla límec jako čistě padlý sníh, aksamítový kabátec barvy tmavočervené, lem stříbrný, na dva palce široký, kolem boků drahocenný pás, na němž zavěšena vysoce ozdobná pochva, jízdecké boty s ostruhami zlatými, na rukou zažloutlé rukavice...

„Což mne nepoznáváš?"

Nevím, odkud tahle otázka; zdali vítr dorážející na okno či někdo vedle mne. Ve světničce ticho; jen hodiny tikají odměřeně; venku temněji a temněji. Člověk na

Digitized by Google

židlici jakoby ukován; rád by se hnul, vstal, rád by vyhlédl oknem a nemůže.

„Což mne nepoznáváš?“

Hlava se zdvihá bezděky, pravice přejíždí očima, aby viděly bystřeji... Opravdu; přepodivné vidění.

Tvář ještě mladá, vyzírá z ní každým rysem mužná síla, vyhlédá z ní každým tahem poctivá česká duše, které možno proniknouti zrakem až ke dnu.... Pravice přejíždí čelem, jakoby se hlava rozpomínala a živou mocí nemohla upamatovati na tenhle obličej.

Jsi mladý hrabě Šlik, jenž přede dvěma sty a šedesáti dvěma léty touhle chvílí na Bílé Hoře u Hvězdy dodychával dechem posledním... Kolem tebe kupilo se dětí družné naší Moravěnky k nespočtení. Umírali jste všichni najednou; už vím... Vy jste tenkráte zachovali česť praporců s bílým, dvojchvostým lvem. Vy jste stáli jako nahnutá hradba; vy jste necouvli ani o krok; vy jste vytrvali do posledního muže... Už vím! Vždyť se mi přečasto zdá, když odtamtud větry táhnou, jakoby zarážely od Bílé Hory k uším mým vzdechy, deroucí se z nejvnitřnějších útrob: „Už tě, ty milá, drahá Moravěnko, víckrát nespatříme! — Buď zdráva — šťastna — věrna!“

„Jsem mladší hrabě Šlik! — A jdu ti povědět, že nemáme v hrobech pokoje!“

A mně přišly náhle do paměti všecky pověsti, jež jsem kdy v domově od svého otce slýchával o kostech bělohorských bojovníků, jak prý vždycky chřestí ve výroční den osudné seče, až živoucím z toho zuby drkotají.

„Probudil nás jeden z vašich dějepisců. Máš jeho knihu tamhle v tom stojanu na levo ve třetí přihrádce. Je černě vázána, na hřbetě nápis: ‚Dějiny českého povstání 2. 2. 4.‘ Četls tu knihu důkladně?“

Digitized by Google

„Četl."

„I kapitolu o bitvě bělohorské?"

„Jakmile jsem knihu dostal do ruky, rozřízl jsem nejprve ty listy, v nichž líčeny věci české od září až do 10. listopadu 1620. A přiznávám se: nemohl jsem to dočísti! A což ty pozdější kapitoly!"

„Vidíš; a potom jsme my měli spáti pokojně. Je tam řeč také o Moravanech; ale jen tak pod čarou a ještě droboučkým písmem! Uvedeno tam svědectví španělského posla Oñate a potom Anhaltovo. Ale všecko tak chladně. Z každičké řádky čiší led a na našich hlavách dobrým nenechán skorem ani jeden vlas. Všeho vinni byli jsme jen my — a jiný nikdo. A všecko tak musilo přijíti; i o několik měsíců později ten červnový den! Na našem rodě hledán jakoby nožíkem pitevním i nejmenší stín. A nezapomenuto v jednom pojednání ani pověsti, kterak prý do té chvíle každý z krve Šlikovy musí na holém těle nositi provaz a opomenul-li by toho, že katu propadá... A my všichni přece vstali pro blaho a štěstí tohoto království. Naši vrstevníci dali v pospas své životy, svá zboží, na cizí hrudě jich ponejvíce umíralo, v posledním tažení všichni na drahou dómovinu myslili, za štěstí její Boha prosili... A přece po těch hlavách jejich hozeno kamenem... A ten kámen vyrušil i nás! — Slyšíš? — I nás! — A my kolem Hvězdy vytrvali nejposléze, až už jsme nemohli v rukou meče udržeti a na oči naše plížily se mrákoty Morany... A mimo dvě, tři ruce ani jediná se nezdvihla k naší obraně. Že prý tenhle soud dějinný neuprositelný tribunál, od něhož není odvolání. Že prý oko střízlivé jinak vidí. — My se tenkráte všichni hýbali; škoda, že bylo nad námi tolik vrstev žlutavé hlíny. My bychom si byli opravu s ocelí v ruce vynutili!"

Na okno dorážely ořechové větvice větrem zmítány

Digitized by Google

silněji a silněji, a mně zdálo se, že dechem tohoto divného zjevu tváře mé rozhořely se nezvyklým ohněm...

„Nám kolem Hvězdy hlína tíživěji a tíživěji na lebky přiléhala. Obrazu tehdejších dnů, všech těch let až daleko za vestfálský mír, psaného soudně, klidně, ale s celou tou vřelostí věrné duše české, která by dovedla pochopiti hroznou pravdu slov: „Spadla koruna s hlavy naší", která by nepředpojatě vážila vinu a zásluhu, která by aspoň, když neomlouvá již svých krajanů, neomlouvala také ani nepřátel — nemáte, bohužel že nemáte. — Ať již ten či onen dopustil se poklesku, všichni přinesli za to oběť samých sebe, a oběť taková hory převáží, usmiřuje!... A dokud takové knihy míti nebudete, zůstanete našimi dlužníky a nám v zemi pokoje nebude — nebude. Co zpomůže vám vědění na příklad o Filipu II., španělském, o muži se železnou škraboškou, o tom či onom cizím králi, když na našich postavách v paměti potomků stín ke stínu přibývá! — Odpověz mi! co vám to zpomůže?"

A tak mi připadalo, jako bych byl nyní ucítil na svém rameni tíži železné ruky. Hlava klesla bezděky níže, jazyk pro okamžik oněměl, a ten muž z osmého listopadu 1620 stál u mne tak těsně, tak zcela blizounko.

„Kdo pak z nás by si nepřál, abyste měli pokoje i odpočinutí lehkého!"

„Tedy vezmi do ruky péro a tohle mé vzkázání piš! — Zatím buď šťasten a zdráv! Však přijdu ještě jednou!"

A nemohu se věru rozpomenouti, jak se stalo, že ve světničce světlo, že jsem seděl u stolu a začínal opravdu psáti tyto řádky.

A první můj pohled druhým dnem z rána byl k Bílé Hoře. Nade tmavým pruhem obory rozestřel se ještě tmavější mrak. Vrcholků klášterských věží nebylo téměř ani viděti, a Hvězda sama podobala se obrovské ruce,

Digitized by Google

zafaté v pěsť a vyčnívající ze země. Trochu snad divné, ale vysoce význačné srovnání.

Vítr od té strany dorážel na okno i střechu ještě dotíravěji než včerejším večerem a já skorem tak mimoděk zašeptal: „Kdo pak z nás by si nepřál, abyste měli nejen pokoj a lehké odpočinutí, ale i věkovitou památku!“

12. Léta Páně 1683.

e Vídni už zase všecko po staru.

Lehká mysl, za posledních dnů stísněná hrozněji, než snad jí bude za soudného dne, uvolňovala si nejnevázanějším mravem. Přísné dekrety Kaplířovy, jenž po celých skorem devět neděl dovedl železnou rukou na řetěze držeti rozličnou vypí navosť měšťénínů i neměšťénínů Vídeňských, pozbyly platnosti, císařský dvůr již zase na zpáteční cestě, staré časy vrátí se zpět, stopy tureckého obležení budou shlazeny co nejdříve, a proto do ruky naplněný plecháč a na rty vídeňskou znárodnělou: „Ach, du lieber Augustin!“

Co komu bylo do toho, že polské pluky venku pod širým nebem trpěly hlad! Vykonaly již svou povinnost a chtějí-li, mohou se pustiti za prchajícími Turky. Vídeň již ramene i krve jejich nijakž nepotřebuje. Ano, denník polského krále, jejž spisoval jeho komorník, vypravuje o různých ústrcích, jichž se bohatýrským osvoboditelům dostalo, sotva že zelená korouhev prorokova, jež strašila mnohem hůře než nejobrovštější kometa všech věků, s očí Vídeňákům zmizela. Sám Sobieski touží v dopisech svých toho, kterak prý Stahremberk poručil na hladové Poláky hrnoucí se do města stříleti.

Příšerný doklad ku staré pohádce o lidském vděku!

Digitized by Google

Polské pluky stály již dále dvou mil od Vídně. Korouhve vlály, koně kopyty hrabali půdu, ocel všecka tasena a zraky veškerého vojska obracely se v tu stranu, odkud přijížděl zástup jezdců, na něž svitem zlata i stříbra bylo přetěžko se podívati. Oči se bezděky mhouřily a kalily. Slunce svítilo nejplnějším jasem.

„Cezarz," zašeptalo sedmadvacet tisíc rtův.

A byl to opravdu císař Leopold, jenž přijížděl, aby na vlastní oči uviděl vojsko, kteréž mu zachovalo trůn a potomkům jeho říši Habsburskou.

Sobieski vyjíždí na plavém koni v černém kontuši s velikým hetmanem Stanislavem Jablonovským císaři naproti. A Leopold sotva že uviděl polského krále, po baretu sáhl, aby před ním obnažil hlavy své.

„Nesluší se císařskému majestátu přede králem hlavy odkrývati!"

V družině Leopoldově byli pletichář Sinzendorf a vysokomyslný markrabě bádenský. A zdálo se, že panovníka svého svrchu dotčenými slovy upozornil Sinzendorf.

A když se koně obou vladařů jeden druhého hlavami takořka dotkli, tu teprve král čapku sňal a císař baret svůj, i dali se do hovoru. Těžko pověděti, o čem rozmlouvali. Jen tomu Sobieskému kmitl se přímou, charakteristickou tváří chvilkami podivný úsměv, jejž si možno nejrůzněji vykládati.

Potom přicházel plukovník za plukovníkem, aby se císaři poklonili. On pouze hlavou kývl a baretu se rukou ani nedotkl.

„Jak že tam císař našich generálův i plukovníků přijímá?"

Polní hetman Mikoláš Sieňawski zařinčel šavlicí o ostruhy.

„Všech stejně na vlas; pokloní-li se mu z našich, tedy jen hlavou každému kývne a klobouku se ani nedotkne."

Digitized by Google

„Však pojedu i já! Možná, že i mně tak učiní; však budu věděti neméně, co udělati mám!"

A hetman Mikoláš Sieňawski jede, na hlavě čapku s vlajícím pérem a v ruce bulavu. A pouze tuto před císařem sklání a potom se o ni opírá.

Sobieski mu kyne rukou, aby nejprve vzdal úctu Leopoldovi.

Hetman se zlehounka usmívá, oči se mu lesknou, tvář pročervenává; nejdříve před Janem se kloní a potom teprve před císařem.

„Vím, milostivý králi, že on císař císařství, ale vaše milosť králem i pánem mým!" — A Sieňawski odjíždí s čapkou na hlavě, čelem vztyčeným a v ruce bulavou si pohrávaje.

Potom vyšvihli se císař s králem na koně a počali polské šiky přehlížeti, začínajíce od pluku královského.

Korouhev za korouhví se sklání, bubny duní prudčeji a prudčeji. Leopoldovo oko se zalíbením spočívá na těchhle plucích; tváře jeho, na nichž zvláště za slavností neuvykli si vídati jasný ráz, se usmívají, hlava spokojeně kývá, chvilkami nahýbá se ke králi a rty šeptají pochvalu, jak že tyhle řady jakoby ze železa byly ulity.

Plavec králův hrději a hrději si vykračuje.

Není navyklý jen na rachot bubnův, ale na volání vojska: „nechť žije!" z nejplnějších hrdel, z nejvnitřnějších útrob.

Tentokráte však rty veškery jakoby uzamčeny; ani jediného hlasu, ani slůvka nikde.

Náhle se císař zarazil a tvář jeho okamžitě se zachmuřila.

Samému Sobieskému přeletěl čelem mráček nevole.

Jeden praporec ani o píď sebou nehnul, když kolem jeli.

Leopold obrací se nyní ke králi.

Digitized by Google

„Jaký tohle lid? — Všecky dřívější pluky skláněly korouhví a tento jediný nikoliv?"

Zdálo se, že těmito slovy prorážela již dráždění; a obličej císařův zatahoval se chmurněji a chmurněji.

Z královské družiny kdosi odpověděl: „Hetman, jehož tenhle pluk, na Vaši milost císařskou nevraží!"

„A proč?"

Císař se nyní proti všemu zvyku svému na vysvětlovatele utrhl.

„Když Vaši císařskou milost vítal, že před ním neráčila sejmouti baretu!"

„Tak u nás všude zvykem! — Co Polák, to hetman; co hetman, to král!"

Hetman korunní, Stanislav Jablonowski, chtěl ještě přidati: „A co král, to císař!" Ale odmlčel se v čas.

„Proč jste mne na to neupozornili?"

Leopold utkvěl vyčítavým zrakem na své družině.

Nemohli ho na to upozorniti, protože o volném životě neměli ani tušení. Zde samé rozdíly, i zlatým proužkem, samý titul, těžko si všecko pamatovati a Polsce při královském dvoře hetman jako hetman.

Potom již císař ne pouze hlavu před korouhvemi skláněl, ale i baretem pozdravoval mávaje jím plukům jednotlivým vstříc.

Sobieski se potají usmíval spokojeně a když byl mezi svými, Sieňawskému ruku tiskl: „Dobře, brachu starý! — Chrabrosť polská toho zasluhuje!"

„Však vím já, milostivý králi, vím, co komu!"

A bílý hetmanův vous zaperlil se slzami, vyřinuvšími se z oka jeho.

„I to vím, milostivý králi, že tihle by sotva byli svého hnízda ubránili! — U matky Boží Czenstochovské, pane můj! — Nebýti tebe a našich ramenou?"

Digitized by Google

Starý hetman okem mrkl po levé paži, na níž obvazek již podruhé dnes krví pročervenával.

„Tamhle na té věži, jež nám dneškem zmizela s očí, půlměsíc by se byl leskl a již tuhle chvíli k večerní modlitbě by byl vřískal muezzin."

Potom dal král rozkaz k pochodu podél Dunaje.

Jezdecké trubky se rozhlaholily, bubny zavířily, polské pluky jeden za druhým se seřadily a krokem rychlým táhly podvečerem dál. Ruce jejich svíraly otěže koní, jako by je chtěly ve pěstích rozdroliti, šavlice jim zvonily o ostruhy, rty měli sevřeny, a na jazycích slova těžko k povědění. A mlčel i bohatýrský jejich král.

Jen hetman Sieňawski několikrát se ohlédl a do bílého vousu prohodil sám pro sebe: „Tuhle zpupnost měli bychom citelně potrestati!" — A bulava div ve pravici jeho nepraskala, jak ji křečovitě svíral. —

Do Vídně se již zatím vrátil dvůr a se dvorem opravdu zase dřívější bezstarostné časy.

Poláci ještě sice pod Parkany činili divy udatenství. Sám Sobieski ocitl se v nebezpečenství ztratiti bujarý život na škodu Polsce, tehdáž probouzející se na chvíli zase ku staré slávě. Rozjela se již pomocná vojska, jako by panoval všude nejhlubší mír. A polský orel pořád ještě uherskými krajinami poletuje, postrach šíří a císaři město za městem dobývá. A padá před tímhle slovanským ptákem půlměsíc i na hradbách Ostřihomských. Nejprvnější článek podmínek vzdávající se posádky turecké zní: „Poddáváme se ne na císařské, ale na královské jméno!"

Ve Vídni život co den i měsíc rozmarnější. Zbůhdarma si plíce obtěžoval na kazatelnách Marco Aviano. Poslouchali ho, poslouchali, usmáli se a přece se nepolepšili ani o vlas. Za nedělních odpůldnů vodíval šosák velkoměstský své dítky do síní, kde turecká kořist byla vystavena, možné i nemožné vypravoval o mohamedánském

Digitized by Google

obležení, za každým druhým slovem na jazyku se mu pletl Stahremberg, o Kaplíři ani zmínka, ač mu také městská rada tenkráte 1500 zl. dekretovala jakožto čestnou odměnu, (musilť za jeho vlády na hradním ravelínu probdíti nejednu noc), a o Polácích jen tak mimochodem, jako z nouze.

A na vlas po tomhle měštěnínu literární šosák dějepisec. Vypisuje, kdy a jak i proč zařízena první kavárna Vídeňská... Obhajci i osvoboditelé jsou mu však věcí nepodstatnou, tak zcela vedlejší.

Daleko odtud přes hory, lesy a řeky na rovinách povislanských, kde štíhlé topoly označují zemanské polské dvory, stařeček jak sníh bělounký vypravuje dítkám svého syna, kde všude byl, co kde viděl i slyšel; a když začíná: „Léta Páně 1683", dětem očka radostí plápolají, klučíci Poláčkové tají v hrdélkách dech, slova děduškovi takořka od úst berou a vydrželi by do kuropění poslouchati, kterak osmdesátiletý hetman Mikoláš Sieňawski vypravuje o časech, kdy učil veliké, tuze veliké pány moresům.

13. Co přinesl tatík dětem „jarmaku"?

Slavný válečník český, pan Plichta ze Žerotína, se ve své hrobce na Panenské Týnici, co ho sem z Mühldorfské bitvy v Bavořích přivezli mrtvého, něco se strany na stranu naobracel. Ký také div! Bohatýr, jenž za svého života sjezdil celou Evropu, všude českému jménu získávaje slávu i čest, hned tak snadno neusne, ani když nad ním těžký, mramorový kámen. Někdy ho probudili krajané, po druhé cizáci; ale tito nepoměrně častěji. A chřestot kostí jeho

Digitized by Google

slýchávali prý v půlnoční hodině ve všech domcích, jež jsou kolem nedostavěného kostela, jenž zčernalými stěnami svými do dneška v šíř a dál věští někdejší sílu fijalové orlice ve zlatém poli...

Jest také málokteré městečko české, jež by za minulých let tolik bylo vytrpělo jako Panenská Týnice. Všecko nadělení zlé dostávalo obyčejně z první ruky. Ležíc na říšské silnici od Slaného k Lounům, bývalo v cestě přátelům i nepřátelům. A když daly pokoj vojny, nedali ho žháři. Během jediného sta let lze napočítati sedmnáct značných požárů. Proto byly skorem všecky domky do nedávna pouze o přízemí a kryty šindelem; v pozadí od císařské silnice vyhlédaly i střechy doškové. I zdejší trhy bývaly chudičky. Potřeboval-li kdo čeho, počkal si do Filipa Jakuba či Matouše a šel do Slaného, z vesnic za Týnicí opět do Loun... Leda že si sem zaběhl pantáta klukům pro boty či šerk na haleny a panímáma pro kanafas holkám na sukně a kazajky.

Zvláště to pondělí po svatém Jiří mohli si kramáři plíce vykřičeti vyvoláváním: „Dejte počinek, dejte, kupte na štěstí!" Sedláček v koženkách žmolil v kapse nějaký ten groš, obcházel všude, sem tam pokukoval, hlavou si přikyvoval, odkašlával si, pohvizdoval, z podpatku na podpatek přestupoval, usmíval se, někdy se za uchem pošimral a zamyslil se, mnoho-li může vydati...

O svatojirský jarmark léta Páně 1783 přidružila se k šedesáti obvyklým boudám prkenným, jež si na Týnici vždy vystavěli kramáři a řemeslníci ze Slaného, Loun, Slavětína, Vraného, Strašecí atd. — ještě jedna s pražvláštním zbožím. Byla poněkud stranou, skorem u samé zříceniny kostelní. A čišela z ní plesnivina na kolik krokův.

Digitized by Google

„Kupte! — Kupte! — Páni sedláci! Za groš! — Za dva groše!“

Před krámem, potaženým plachtou s nesčíslnými záplatami, stál muž v dlouhém tmavém šatě, blýskajícím se jako zašpiněné zrcadlo. Už podle přízvuku možno souditi na člena vyvoleného národa, jenž tenkráte již všude směleji a směleji vystrkoval podezřelé růžky své.

Před touhle boudou zastavil se málokdo. Na několika prknech bylo tu nahromaděno starých knih, že jimi mohli kolikrát za sebou pec vytopiti. Byly ponejvíce latinské a německé.

„Nerozumějí tomu! — Kupte! — Kupte! — Za groš košík, za dva groše nůši!“

Žid vykřikováním až ochraptěl.

„Můžete to dávati pod housky, pod mazance, pod koláče, co živi budete! — He! Pojďte! — Kupte! Prohlížejte!“

Hříškovský Eleazar všecko tohle dostal před několika dny ze zrušeného kláštera od císařského komisaře za fatku. Hledali tu ještě veliký, zlatý krucifix, zvýší člověka, jejž prý jeptišky ve zdejších sklepích někde ukryly. Židovi svítily oči jako hyeně, když za noci vplíží se na hřbitov. Podle pověsti uschovány prý tu i drahocenné kalichy a monstrance... Ale slídiči nenalezli ničeho. Císařský komisař zůstal zde schválně přes noc. Hledali však marně i druhý den.

„A jak silný papír! — Nejlepší pod pletence!“

Eleazar při tom rozevřel velikou knihu, list za listem z ní trhal na zkoušku a rozhazoval do větru, jak ten papír prý silný a co všecko vydrží.

Před boudou zastavil se nyní muž v nejlepších letech a tak prostřední postavy. Koženky se mu žloutly, jako by teprve včera byly obarveny. Na hlavě jeho zelenala se pangrotka se šedavým beránkem. Hnědý, šosatý kabát

Digitized by Google

sahal mu skorem až na kotníky. V levé pěsti, kolem níž byl obtočen řemínek, držel dřínkovku a pravou ruku měl v kapse na váčku s penězi.

„Nu, jen blíž, pantáto, blíž! — Prohlédněte si to! — Za pohlavek, co toho unesete!“

Sedláček se na žida podíval s obvyklým úsměvem, zakýval hlavou, jakoby se téhle řeči jeho divil, a pokročil blíže opravdu.

„Vyberte si, co chcete! — Jářku: co chcete!“

Žid nyní knihami mlátil jednou o druhou, až chudinky sténaly a v samých útrobách praskaly.

„He? — Jářku! — Z desek si můžete, pantáto, dát udělat podešvy a budou jako železné! — Ani jich neroztrháte!“

Eleazar udeřil velikou knihou o kamení a opravdu: deska jakoby ji pohladil.

Sedláček se zatím v knihách probíral. Jednu za druhou bral do ruky a jednu za druhou odkládal. Skorem všecky byly latinské a německé.

„Což se vám, pantáto, nic nehodí?“

Žid mu div knihu z ruky nevytrhl. A potom se zdálo, jakoby chtěl všecko skládati. Také nějak těžce dýchal a plesnivinu bylo tu cítiti ještě nápadněji. A zrovna jakoby i sedláčka od svého podivného krámu odstrkoval.

„Dávám to za pohlavek! — Takhle zadarmo! — Ne?“

Sedlák dobráček ucítil na svých tvářích podivnou rosu.

„Už jsem řekl: kdybyste to dal na podrážky, tak se vám koupě vyplatí!“

Sedlák měl opravdu dnes koupiti Martinovi a Honzíkovi boty a Marjánce střevíce.

„Co chcete za tohle?“

„Ukažte!“

Hříškováku svaly kolem rtů několikráte sebou zatrhly jakoby k úšklebku.

Digitized by Google

„Hm! — Není na prodej!“

„Jiného nekoupím nic!“

„Hm! — Co byste dal?“

„Groš!“

Sedláček pohyboval rty, jakoby počítal, zdali mu peníze na ostatní věci vystačí.

„Groš!“

Eleazar toto slovo pronesl s nesmírně ušlépačným přízvukem a začal zase knihu jednu ke druhé rovnati, na kupce se ani neohlížeje. Tomuto se však nyní odtud nějak nechtělo. Chytrácké oko židovo postřehlo to okamžitě.

„Co tedy chcete?“

„Groš! Groš! — Ani za kopu grošů! — O téhle knize jsem nevěděl sám! — Ani za dvě kopy!“

Sedlák přestupoval ještě nějaký okamžik z podpatku na podpatek a potom zvolna odcházel, ale nerad, velmi nerad. Knížka, kterou si vyhlédl, byla psaná a titul zněl: „Život velikého reka českého pana Plichty ze Žerotína, jak na všech turnajích vítězil a v jedné bitvě našel svou smrť.“ — Na silných papírových deskách bylo ještě připsáno, kdo od koho tu knihu dědil. Do kláštera zdejšího, nedávno zrušeného, dostala se nejspíše, když před nějakými čtyřiceti léty všude po českých knihách podnikli učiněnou honbu. —

„Co tedy dáte? — Do slova! — Kopu!“

„Dva groše!“ prohodil sedlák, obrátiv se a zase v duchu počítal.

Žid nyní s knížkou udeřil o zemi.

„Radši ji do bláta zašlapu!“

Pantáta odcházel ještě volnějším krokem.

„Naposled! — Třicet grošův!“

„Tři a už ani haléře!“

„Deset!“

Digitized by Google

Pantáta jen hlavou zakýval záporně.

„Devět! — Osm!“

„Pět!“

Eleazar nyní hodil knížkou sedlákovi až k nohám.

„Nu! — Vyberte si ještě co chcete!“

Pantáta prohlížel bedlivěji a za nějakou chvilku už měl na hromádce asi deset knížek, ale zároveň také na tvářích rosy jako po dešti.

„Spravedlivé a věrné proroctví Sibylly ku králi Šalamounovi!“ — „Pravé proroctví slepého mládence!“ — „Stará kronika o české zemi a jejích králích!“ — Ostatní svazečky byly namnoze bez titulův, ale vždy českou řečí psané.

Pantátovi nezbylo už ani na střevíce Marjánčiny, natož pak klukům na boty. Bude již beztoho léto, jaro už tu, a kluci to odbudou také dobře bosi.

Sedlák nesl z trhu hezký uzlíček. Martin s Honzíkem mu přiběhli naproti skorem až k sv. Blažeji a škoda, že nemohly oči jejich prohlédati šátkem, kde uschována pro ně radosť dětských let: — boty, dobré hřbetovky.

Marjánka si vyskakovala také za humny potěšením, že bude míti nové střevíčky.

A snadno si lze pomysliti, jaké povstalo sklamání, když tatíček na velikém dubovém stole rozložil, co přinesl „jarmaku“. I na rohlíček dnes nějak zapomněl. A to všecko proto, že se už ani nemohl dočkati, až bude doma, až se sešeří a sedne si ke krbu, aby knížky nejdříve důkladně si prohlédl a potom jednu za druhou ještě důkladněji pročítal.

Panímáma byla sice trochu rozezlena, mračila se a prudce odsekávala; ale konečně se usadila a jak ráda ještě poslouchala! I děvušce uschly za čtení v očkách slzy a oba kluci ani u kamen nešpytali, aby jediného slova nepřeslechli. A tatíkovi se to vyplatilo k nevypovědění,

Digitized by Google

že tenkráte na tom svatojirském jarmaku koupil místo bot a střevíček knížky.

Pamatuji se na milounkého stařečka velmi dobře, ač již odpočívá čtyřiadvacet let. Dosáhl vysokého věku. Ani matrika nevěděla, jak byl stár, když zavřel oči. Knížky sice půjčkami, jak obyčejně bývá, vzaly za své; ale staroušek je měl pod stříbrovlasou lebkou svou jako ve mramoru vryté. A když vypravovával, jak je od Hříškovského Eleazara kupoval, pokaždé přidal: „Tenkrát se pan Plichta ve své kryptě obrátil naposled; jen aby to bylo však hlavou vzhůru, protože až bude ta veliká vojna a s Čechy nejhůře, nemohl by vstát a krajanům pomoci."

14. Osmačtyřicátníci na vsích.

Je a bude věčně věkův zřejmo, že v naší zemi popel Táborův. A kdyby tu půdu její chtěli přerýti až do nejhlubších útrob, nic platno. Byla-li druhdy krev s popelem mučeníků semenem křesťanů, je popel bratří kalicha živým semenem české síly a vytrvalosti neúmorné. Dokladem těchto slov opětným osmačtyřicátý rok.

Vrstevníci naši navykli si namnoze pohlížeti na tuto dobu s útrpným úsměvem a krčíce ramenoma. Ale třeba míti jen jasný, nezkalený zrak, nepředpojatý soud a před očima rozvinuje se obraz za obrazem, z nichž na leckterém nádech naivnosti, ale za to tím milejší, protože všude srdečnosť, vřelosť, upřímnosť... Sebevědomí lidu prorazilo dvěstěletou korou na čerstvý vzduch a na tom již dosti bylo.

Digitized by Google

Nesměji se bubnu, jenž zarachotil na návsi a svolával sousedy a řemeslníky ku gardě; ale divím se odvaze muže, jenž do nedávna byl sepjat hůře než němá tvář a postavil se před direktorem, podepřev si levou ruku v bok, řka: „My dosud byli pode stoly, my dosud sbírali jen drobty; ode dneška si sedneme však za stoly a dovolíme si lžicemi sáhnouti do plných mis."

Pan direktor chtěl zavolati mušketýra a odvážlivce dáť odvésti do šatlavy; neuznával ho ani odpovědi hodným; ale muž zastoupil pánu dosud všemohoucímu cestu a pravil nesmírně studeným hlasem: „Podívejte se, jemnosťpane, oknem!" — Jemnosťpán se musil chtěj nechtěj podívati oknem; ale touže chvílí zavrávoral, jakoby na něj přicházely nevím jak těžké mdloby, protože táhlým návrším valily se k zámku houfce lidu ozbrojeného cepy, kosami, podávkami i vidlemi...

Vrchnostenský úředník ztichl jako pěna a zbledl jako zeď.

Na paruce jeho nezkřivil však nikdo ani vlasu. Ale jemnosťpán dostal zimnici, která prý jím lomcovala ob čas plných devět let. Nepřidáno ani slovíčka. —

U Zdib na příklad čekali na Metternicha. Vede totiž tudy silnice od Prahy k Litoměřicům a od Litoměřic za hranice. Na Zdibském zámku byli tenkráte páni, jichž nejbližší pokrevenci krváceli na uherských bojištích za volnosť arpadského království pod praporci Košutovými, ale kteří pro lid, jenž je živil, a pro zemi, která jim zlato rodila, neměli ani jiskřičku lásky a přítulnosti ani stín.

„Na tak starou lišku jinak jste měli nalíčiti!" prohodil ku gardistům, již se vraceli ku Praze s nepořízenou, starý sousedjenž přišel na svět v tom roce, když přijela na nedaleký zámek návštěvou Marie Terezie. — „Ten se už navodil za nos milionův a milionův. A chytati šedivou

Digitized by Google

šelmu za bílého dne na veřejné silnici! A nechať se poznati, abyste všecko propásli."

Starý soused výměnkář se dal do hlasitého smíchu.

„Co nás stála práce kuna, než jsme ji dostali. My probděli nejednu noc do dvou, do tří hodin, až nám uši, ruce i nohy mrzly. A vy jste měli namířeno na Metternicha..."

Starý výměnkář div smíchy neosípěl, a gardisté táhli k Libni s hlavami svěšenými a poněkud obtěžkanými olivým révotokem, do něhož je na zámku o překot nutili. —

Všude po vesnicích se chystali ku Praze. Musejí prý pomoci studentům. Chodili od stavení ke stavení, mluvili tak dlouho, až všecky rozpaky rozmluvili, a z nejedné dědinky vytáhlo jich ke třiceti. A až se třásl vzduch, jak si vyzpěvovali rázem zobecnělou: „Šuselka nám píše..."

Zároveň se rozletěly krajem podivné noviny. Někde říkali: „Od Prahy táhnou nejpodezřelejší lidé; kam padnou, všecko vydrancují, není před nimi nikdo jist ani statkem, ani životem" — a jinde zase, zvlášť v Pražském okolí: „táhnou na Prahu a běda dědinám, jimiž zaměří." — A nikdo nevěděl, od koho takovéhle zvěsti roztrušovány; slyšel je každý, mluvili o nich všude; ale kdo by jich byl původcem, ani tušení neměli.

Vesničané uchystáni na cestu zůstali tu a tam ve svých domovech, celé noci hlídali; někde také, co měli, v hájích a skalách ukrývali, i koně, i krávy, i husy... A pamětníkům do dneška nejde namnoze do rozumu, kdo těch řečí původcem. Koho pak by bylo také napadlo, že roznášeči děsných zpráv byli dobře zaplaceni, a že vše bylo chytrácky nastraženo, aby byli na venkově ve strachu. Ale někde se jim přece lesť nevydařila.

„Jářku, braši, v Praze studentům zle... Jsou všichni

Digitized by Google

naše krev! Chtějí, aby se nám lépe vedlo... My na Prahu musíme!"

Kolem mluvčího seřadilo se asi ke dvaceti mužům. Tihle měli ručnice i staré francouzské šavle. —

„Proti vojákům že chcete? — Nejsou-liž i ti vaše krev?"

Rychtář se vypjal, jak mohl nejvýše, domnívaje se, že mu nikdo ani neodpoví.

„Vojáci? — Jsou arciť z naší krve; ale kdyby jim řekli: ‚Tuhle jsou vaši bratři, vaše sestry, vaše matky, vaši otcové, nabíjejte, měřte, palte, ať ani jedna rána nechybí, ani nešpetnou, nabijí, naměří, vypálí a půjdou dál..."

„Buřiči jakýs!" zasyčel rychtář; ale vzal do zaječích ještě v čas. A po celé čtyři dni se na blízkém zámku skrýval s panem direktorem ve sklepích. —

A kolem naší vesnice, ležící na říšské silnici, ujížděli husaři od svých pluků v Žatci, Lounech a Bílíně. A jen se na konících kmitali. Odjížděli prý ke Košutovi; ale nebylo na nich dobrého ani vlasu. A trousili se ke Slanému kolik dní, někdy i jeden za druhým.

U nás měli na čepicích červenobílé pásky. „Kaškejty" se žlutými prýmky a černožlutými jablíčky byly tenkráte po venkově ještě neznámy. Časy, kdy musil míti černou čapku se žlutým prýmkem skorem každý, nastaly o deset let později.

„Dáš-li to dolů, chlape?"

Husar uvolniv své hnědce, náhle se zastavil a chystal se asi čtyřicetiletému muži pokryvku na hlavě s červenobílou páskou strhnouti.

„Oho, vojáče!"

„Já — voják? — — Já pán — já Maďar..."

Digitized by Google

Jezdec tasil šavli, aby muži čepici s hlavy srazil. Ale než se nadál, už byla ocel v půli rozlomena a část zazvonila o hradební zeď nedaleké zahrady.

Maďar zaklel, jak uměl nejjadrněji, sáhl do sedla a vytáhl pistoli. Ale sotva natáhl, už ji musil z ruky pustiti, a než se vzpamatoval, už mu kolem uší koule zasvištěla. A čtyřicetiletý muž se Maďaru z plna hrdla smál. Trochu mu sice krvácela pravice; ale arnika, jíž v našich žlabech do dneška rostou kopce, že by jimi mohl krmiti celý rok, všecko zase dobře zacelila. —

Maďar nyní bodl vzteky koně a zmizel okamžikem jako smršť.

Červenobílé pásky bývaly prý husarům, jako když rudým šátkem mává proti krocanu. Ale vyšly z mody ku podivu rychle. —

Osmačtyřicátníci na vsích byli probuzenci duší tělem, ovšem že nejvyšší měrou nepohodlní... Nepostačili tenkráte k „černým" knihám po úřadech rubrikovaných archův ani přišívati. Uvědomělci rostli jako klasy, když půda upravena nejkypřeji. Neznali „praktik" a chodili cestami rovnými. Nenapsal-liž jsem již, že bylo všecko srdečnější, upřímnější, vřelejší...

Po českých statcích bylo tenkráte na policích knih, jakoby náhle s nebe byly spadly. Tyl, Rubeš, Květy, celá řada ročníků, Včela... Po čtyřech, pěti letech se začaly znenáhla tyhle svazky zase s polic v českých statcích ztráceti a na skobě u dveří zůstal zavěšen jen „Vlastenecký hospodářský kalendář". Tu a tam ho měli jen k vůli tomu, aby věděli, kdy která kráva „přijde", kde co zaseto a jak mnoho sklizeno...

Osmačtyřicátníci věsili prokvetávající hlavy ke hrudím a hluboce i dlouho se zamýšlívali. Mluviti nesměli; jen tak v nejdůvěrnějším kruhu a ještě jakoby úkradkem. Ale rokem šedesátým zdvihali zase čela, vypínali prsa.

Digitized by Google

rozprávěli jako když zvony zvoní, a když vzkřikli, podobalo se zarachocení hromu zrovna nade hlavou. — Hovor děl u Magenty a Solferina byl přece jen k něčemu. A potom že prý nám do toho nic není, co prý tamhle nebo jinde! — Z té doby se pamatuji na osmačtyřicátníky ze vsi nejživěji. Znal jsem jich několik; ale z duše měl jsem je rád všecky. Ledacos jsem od nich pochytil, mnohem více než z nejedné knihy. A také mi lépe všecko v paměti utkvělo a mnoho octlo se již z toho na papíře. Z jejich úst i tahle dnešní črta, k níž připisuji jakožto vzkázání našim dnům: „Více srdečnosti, více vřelosti a upřímnosti!“

15. Levohradecké pomněnky.

Ticho, že se člověku úží až dech; tesklivo, že se očima bezděky mlhy kmitají. Staré, zvětralé skály, zdá se, jakoby splývaly v obrovskou postavu, na jejímž čele čas ryl rýhy tisícileté. A přece se oku od téhle vyvýšeniny nechce, ať jarem, když se všecko kolem zelená a bují životem nejsvěžejším, ať letem, když pole vůkolní jakoby zlatým hávem byly zakryty, ať jesení, kdy nade skalami vlaštovice krouží, uchystány na dalekou cestu do zámoří, či za zimy, kdy všecko všudy bělo a jen sluje sněhem se černají, a pořád a pořád utkvívá na ostroze, na němž kostelíček chudičký tak jako výměnkář. I zdá se, jakoby odtamtud zarážel k uším divný, nepopsatelný hlas: „Tisíc let!... Jak drahný čas a není divu, že tu roste tráva zapomenutí! Za tisíc let se paměť tratí, vděčnost mizí a zavládá lhostejnost!“

Digitized by Google

Ba právě, ty milý, starý kostelíčku — stojíš tu tak jako věštec té naší tisícileté slávy, díváš se na nás, jako bys nás znal a opět neznal, jako bys chtěl cosi pověděti a zase byl na rozpacích, máš-li či nikoliv... Kdo ti, ty drahý staroušku, rozumí? — Tolik dětí po českých vlastech máš a jsi přece opuštěnec!

Nesnadno uhodnouti, které místo z našeho starověku významnější, zda Vyšehrad či Tetín, zda Levý Hradec či Libušín? — Mohl bych jmenovati dále; ale přestávám pouze na těchto.

Krajané naši navštěvují cizinu rok co rok dosti značným počtem. V Porýní znají každé hnízdo, kde druhdy kýs násilník pěstní právo provozoval, vypravují o Wartburgu, diví se Řeznu, Augsburgu, velebí Drážďany, vzpomínají na Mnichov, i tu Vídeň dobře znají; ale navštíviti staré památky domácí a uprostřed nich osvěžiti zkornatělou mysl? — Škoda času, škoda peněz.

Starořímské matrony vodívaly dítky své na hroby proslulých bohatýrů, starokřesťanské matky přiváděly své syny a dcery na hroby mučenníkův, a matky české?...

Vyšel jsem si za překrásného dne jarního v tu stranu, kde se již z dálí bělá Levohradecký kostelík, pod nímž v úžlabině tichounká dědinka Žalov, jakoby chtěl každého, kdo si vzpomene občas na opuštěnce, přivítati nejsrdečnějším pozdravením.

Vltavské břehy zelenaly se tak lahodivou zelení, jakoby ruka květeny zde byla rozestřela nejjemnější aksamít, z něhož kdy komu roucho upraveno. Na Vltavských ostrůvcích byly stromy v prvním rozpuku a všude kolem milounký skřivánčí zpěv. I zdálo se, že také kolikatisícilety Řivnáč se jarní rozkoší dnes usmívá. A na tmavém čele jeho přece vždycky jakoby chmurný oblak byl přikován.

Digitized by Google

Jdu dál a dále, takřka bezděky a před zrakoma mýma rozvinul se obraz, z něhož po našich vesnicích zbyly už jen pouhé stíny — průvod, podobný onomu na pátou neděli v postě, kdy odvléká mládež smrť za rozmarných popěvků:

„Hody jdou, květy jdou,
vedou léto za sebou;
Dej Pánbůh travičku
až do kolena!“

A smrtelná neděle, kdy tu a tam do dneška odnášejí ze vsi Moranu a Vesnu vítají roztomilým říkáním, byla již přece dávno pryč. Už i po červených vajíčkách. A nesli také cosi ovázaného povřísly, svírajíce pevně v rukou přepodivné předměty, jakoby se báli, aby jim neuklouzly. A tak mi připadalo, jakoby tu byli zástupcové všech českých krajů ve svém poctivém, starodávném oděvu... Ani vidu nikde po kroji, kterýmž tak snadnince i nejryzejší srdce české dá se zakryti. Na hlavách kulaté kloboučky s lístečky lipovými, hezounké poděbradky se šedavým beránkem, děvušky v jednoduchém účesu, jímž přistřižené vlasy nesplývaly čelem až do očí. A když se rozepěli nejhlaholněji, sestoupili se řadou podle řeky a slaměnce za slaměncem do vody házeli. A každého potopence provázeli ohlušujícím posměchem. Jen aby prý se nikde nezachytily o křoví; majíť život neumořitelný. A potom si navzájem vyprávěli. Z hovoru jejich podávám jen úryvky.

„Dalo to práce, než jsme tenhle plevel vykořenili.“

„U nás byla ospalosť národní skorem pod každým prahem!“

„U nás se zahnízdila národní lhostejnosť a bujela rychleji než kopřivy!“

„U nás opět rozbilo své stany sobectví a účinkovalo až běda!“

Digitized by Google

„Pod našimi krovy drahně času byla domovem rozervanosť!"

„U nás se zabednili kolkolem plotem, aby tam česká kniha nemohla!"

„Na naší návsi postavil cizák boudu, aby do ní chytal české děti a jazyky jim předělával!"

Já poslouchal s tak upjatou pozorností, že mi neušlo ani jediné slovo. Nemohu však při nejlepší vůli povědĕti, co jsem dále slyšel. Zástupce každého kraje věděl o nějaké nectnosti, z nichž jsem tuto uvedl jen některé.

„A dobře jste, milé děti, učinily, že jste pod zdejšími skalami na dno Vltavino pohroužily národní ospalosť s netečností, rozervalosť se sobectvím, neuvědomělosť s prodejností..."

Velebný kmet s vlasy jako stříbro a vousy jako sníh v starodávné vladycké říze, kde se vzal, tu se vzal, vznesl se nad řekou a tato slova mohutným hlasem dále hovořil:

„Jsem v téhle zemi kmene českého strážcem skoro patnáctistyletým, tomuhle pleveli vámi vytrhanému nedám více vzniknouti, život můj ještě dlouhý, k nevypovědění dlouhý: já ve zdejších slujích přemohl i smrť — tu Moranu, které se každý bojí a která zvítězí nad každým. Vrátivše se do svých domovů, bděte ž, aby na roli vypleté bodláčí tomuto podobné znovu se neujalo. A ku trvalé památce pomněnek si v téhle rokli natrhejte, nenaleznete po celých Čechách podobných, doma zasaďte je na záhony a ošetřujte, aby jediná z nich neuvadla!"

Kmet zmizel rychleji, než se byl nad vodu vznesl, a hoši s děvuškami opravdu pomněnky trhali. Jsou jich v Levohradeckých roklích celé kopce a tak čistě modrounké, že se skorem ruka ostýchá, květinku vábnou utrhnouti.

A potom se rozešli do všech krajů ještě hlaholněji zpívajíce:

Digitized by Google

„Svěřepec jsme zanesli,
pomněnky přinesli,
hola hej — hola hej!“

„Někdy se člověk zamyslí, v myšlénky ponoří a ký div, že zapomene na skutečnosť a že si vykouzlí obrazy, jakých by si v životě našem z nejvroucnější duše přál!“ Což bylo by za radosť, aby z českých končin vypleta byla ospalosť, rozehřáta lhostejnosť, sobectví změnilo se v obětovnosť, rozervanosť ve svornou práci, zabedněnosť v probuzení a prodejnosti aby hlava jako zmiji byla rozšlápnuta!“

A tu zase píšu: „Dříve než cizinu vždy znej- mež otčinu!“

Druhdy na místa někdejší naší slávy přišel poutník, obnažil hlavu, do trávy se zadíval a co všecko táhlo tu kolem očí jeho? — Celá řada bohatýrů, celá řada českých žen, celý zástup českých dcer, z nichž kolik bylo těch, jež se podobaly Sofonisbám?

Kolik jen ve vůkolí Prahy památek, sahajících až do zášeří naší minulosti, kde každá travička šelestí ze zašlých časů milou zvěsť? A jsou známa tak sotva podle jména. Napadne málokoho, aby si je prohlédl... A přece to pomníky historie naší nejvýmluvnější! — Není-liž pravda, ty starý Levohradecký kostelíčku? Ani tys nebyl před léty, kdy všude vůkol panovala černější noc, než čelo Řivnáčovo za soumraku, bohatýrské minulosti naší překrucovatelům po chuti! I tobě zavěsili nezbytný svůj cop, jehož nejsi zbaven do dneška. Uniformovali všecko a jak tebe by mohli nechati ve starém rouše?

Stojíš tu tak v zákoutí, zapomenut, tak opravdu jako výměnkář, když si chudinka vyhledá někde za humny na výsluní tichounké místečko, aby na všecko kolem sebe zapomněl a obíral se jen dny minulými.

Digitized by Google

Jezdí jich kolem tebe denně ptačím letem sta, a kolik si jich na tebe vzpomene? A kolik se jich tu zastaví, aby si utrhli Levohradecké pomněnky a přinesli je do svých domovů na památku? — Kraj tu tak vábný, mile dojemný a přece nevšímán. — Kéž bych upozornil, ty staroušku bílý, vnuky tvé, že bys jim rád něco ze starých časů pověděl, jak bys je uvítal a že by ti bylo na tvé tisícileté stáří volněji, — nevýslovně volněji, když bys je kolem sebe vídal častěji, protože tu strážný, patnáctistyletý duch kmene našeho do dneška, jenž by je vyzval hlasem mocným, aby pleli všude a všude bodláčí, koukol, sveřepec i babí hněv a sázeli, kde jen budou moci, Levohradecké pomněnky.

Digitized by Google

Digitized by Google

Kašpar Zdeněk Kaplíř ze Sulevic.

Digitized by Google

(Psáno: 1884.)

Digitized by Google

I.

Dne 20. září 1682 přicválal do císařského hradu ve Vídni kurýr nejprudším tryskem. Malému koníku polskému z podkov sršely jiskry, a barvu srsti jeho nebylo skorem ani možno pod bílými pěnami rozeznati. Zevnějškem prozrazoval jezdec buď Maďara nebo Poláka. Kabátec měl podobný attile a čižmy uherské; za to kontuš i čapka připomínaly Poláka.

Kurýr, seskočiv s koně, stráží si ani nevšímaje, zaměřil přímo ke schodům, vedoucím ke komnatám císařovým. Také mu nikdo nezabraňoval, až teprve v předpokojích komorník.

„Té chvíle musím k Jeho Císařské Milosti. — Okamžitě!"

„Nemožno! — Jeho Milosť Císařská právě ráčila zasednouti k obědu!"

„A já musím!"

Posel si zadupnul nohou, až ostruha zabřinkala.

„Jeho Milosť Císař pán neměl ani chvilenky pokoje od Božího rána. Proto dán strážím rozkaz, aby nikoho nahoru nepouštěly."

Digitized by Google

„K Jeho Milosti Císaři pánu musím bez odkladu..."

V tom náhle otevřely se vysoké dvéře a na prahu objevila se skrovňoučká postava mužská v jednoduchém tmavém kabátci a v .uzounkých, černých spodkách španělských.

Komorník jako pěna utichl a hluboce se uklonil. — Posel vzdal po vojensku česť, sáhl do záňadří pod attilu, učinil dva kroky ku předu a vyňal ze spoda šatu svého zapečetěný list se slovy:

„Od residenta Vaší Císařské Milosti ve Varšavě..."

„Ach, pan Zierowski! — Cože mi asi zvěstuje?"

„Důležité zprávy, Milosti Císařská! — Polskou jsem jel jako Polák, uherskou zemí jako Uher — arciknížectvím půl toho půl onoho. — Nařízeno mi, abych čekal odpovědi bezodkladné."

Posel mluvil sice po německu, ale každičkým slovem bylo lze pozorovati Poláka. Už také podle té vzpřímené hlavy, podle nenucených, ale přece dvorných pohybů znamenati bylo šlechtice, vojína, bohatýra.

„Tvé jméno?"

„Damian Šumlanski, rotmistr Jeho Milosti krále polského."

Polák se uklonil.

„Pobudeš tu do rána. — Na mém dvoře ti nebude scházeti ničeho!"

Císař pán, stoje na prahu komnaty, pokynul rukou, kývnul lehounce hlavou a zmizel v přiléhajících pokojích.

Laskavý čtenář zajisté hned na počátku tušil císaře Leopolda, jenž zaslechnuv hlasitý hovor, neotálel přesvědčiti se o příčině a překvapil komorníka i posla. Nyní ocitnuv se ve svojí pracovně, otevřel list, zaslaný od residenta Varšavského. Ale již prvními několika řádky, jež četl, jinak obyčejně hladké čelo jeho celé svraštělo.

Digitized by Google

Obočí, zdálo se, jakoby mu náhle bylo srostlo, a prožloutlým obličejem rozestřel se nezvyklý výraz. Panovníkovi chvěly se obě ruce, jedva že psaní mohl v nich udržeti. A sotva že dočetl podivnou relací, zazvonil prudce stříbrným zvoncem. Ve dveřích objevila se okamžitě až úzkostlivě učesaná hlava komorníkova.

„Kaplíře! — Okamžitě Kaplíře!"

Komorník, spěchaje po schodech dolů, zahučel mezi zuby cosi nepříliš lichotivého. Byl jeden z těch, kteříž u císaře pána neradi vídali přímé, české tváře, a jichž sluch i zvukem nezvyklých jmen se urážel. A což teprve, když císař u českých pánů rady v záležitostech nejdůležitějších se dotazoval — když služeb jich žádal k poselstvím nejzávažnějším! — Z veškery české slávy zbýval sice už tenkráte jen stín; ale na praporcích se do těch dob ještě bělel dvojohonný lev se svatováclavskou korunou na hlavě. Řev jeho rozléhal se už jen zřídka — té někdejší síly neměl ani třetinu; — ale děsil dosud, že z toho uším cizím nejednou hlucho bývalo.

Hrabě Zdeněk Kašpar Kaplíř ze Sulevic, císařský tajný rada, vojenské rady dvorské přísedící, nejvyšší polní zbrojmistr a generální polní komisař vojenský, býval dvorské družině přečasto kamenem úrazu. A nevražili na něj i ti komorníci.

Za malou půl hodiny zarachotil již v nádvoří stkvostný povoz s erby černého orla a tří břeven příčných s orlíma křídloma červeně a bíle šachovanýma. Na vranících lesklo se náčiní zlatem a stříbrem, až oči přecházely. Ze služebníků spočinulo oko se zalíbením na mladém, jako jedle urostlém muži, jenž seskočiv s vozu, otevíral skleněná dvířka, bohatě vyzlacená a umělou prací vyvedená. I dvořenínové císařští pohlíželi na obratného, statného služebníka s obdivem. K zelenému kabátci výborně slušela mu čapka

Digitized by Google

poněkud k levému uchu posunutá, šedavým beránkem lemovaná i ozdobená vlajícím pérem sokolím.

Z povozu vystoupil již hezky přistárlý pán s upřímným a dobrosrdečným výrazem v obličeji. Utkvělo-li však oko jeho, v němž se odvaha neoblomná, sdružená se skálopevnou vytrvalostí zračila, na vyfintěných dvořanech, u boků s kordíky jako jehly, tvářemi jeho přeletěla dosti zřejmá nevole.

Císař starého pána již očekával netrpělivě. Dnes vymykl se i z obvyklé etykety španělské, kterouž se musil za tehdejších časů se železnou přísností při dvoře Vídeňském říditi každičký krok i pohyb sebe menší, i hlavy naklonění, — a což teprve pohled!

„Považte, Kaplíři — ten Tökölyi — ten ošemetný, podvodný Tökölyi!"

Leopold byl přese všechen zvyk velice rozdrážděn. Zažloutlou tváří, zdálo se, že kmitá se i neobyčejná červeň. A jakým svitem leskly se za těchto slov panovníkovy zraky!

„Zde vezměte a čtěte!"

A císařský generální polní komisař vojenský četl a četl zdlouhavě, každé slovo dvakráte, aby snad tu a tam některému tomu výrazu nepřiložil jiného významu. Pan Zierowski z Varšavy oznamoval Jeho Milosti Císaři, kterak podařilo se mu zachytiti dopisy francouzského jednatele Duvernaye s Tökölyim, které si tuto dovoluje nejjasnějšímu pánu svému s nejhlubší úctou předložiti. V zachycených listech byly potměšilé záměry Ludvíka XIV. vysloveny zřejmě a jasně. Týkaly se rozdělení i rozkouskování zemí, spojených pod žezlem domu habsburského. Čechy, Moravu i Slezsko hodlal francouzský král dáti za věno svému synu, jemuž chtěl zároveň opatřiti také korunu římsko-německého císařství. Koruna sv. Štěpána měla zůstavena býti Turkům v plen, ale tak, aby v čas příhodný je o ni připravil.

Digitized by Google

„Co činiti, Kaplíři! — Toť věrolomnosť, kteréž bych se se byl od uherského magnáta nikdy nenadál.“ —

„Milosti Císařská, sbírati vojsko, hotoviti se k vojně, připraviti se na všecko v čas, napjati všech sil, nespolehati se na nikoho, leč na pomoc Boží a na sebe sama. Mimo to myslím, že radno jest dopisy tyto důvěrně zaslati Jeho Milosti králi polskému...“

„Netáhne-liž Sobieski s Francouzi a Uhry za provaz jeden? — Nebyl-liž to on, jenž dovolil Uhrům v zemích polské koruny celé pluky najímati?“

„Vaše Milosť Císařská ráčí se předobře pamatovati, že na královském dvoře byl za těch časů poslem francouzským vlastní švakr Sobieského, hrabě Berthune, jenž pro příbuzenství nikdy nezapomínal svého úkolu!“

„Vím — arciť — vím. Ale není mi neznámo, že francouzské sítě ve Varšavě utaženy nejpevněji!“

„A proto velmi snadno mohou býti prudkým nárazem rozdrceny!“

„Jste ode dávna všeho, což polské, nadšený velebitel!“

„Bohatýrského vítěze pod Chočímem ctitel jsem upřímný, ale Vaší Milosti Císařské sluha nejoddanější!“

„Budiž! — Učiním po vaší radě!“

„A ráčíte se, nejjasnější pane, milostivý králi a císaři náš, přesvědčiti, že Kaplíř dobře poradil!“

„Již zítřkem odjede kurýr s vlastnoručním listem mým k Janu Sobieskému,“ vece císař.

„Oko krále Jana jest oko sokolí; okamžitě dovede postřehnouti, kterou stranou by se měl dáti.“

„A Tökölyi?“ otázal se mocnář.

„Ani se nenaděje a bude mu se tváře licoměrné stržena škraboška. — Jen rychle jednati, opevňovati města, verbovati nové pluky...“

„A peníze, milý zbrojmistře?“

Digitized by Google

Touhle otázkou se Kaplíř zarazil. Z císařských rtů jí neočekával. Bývaly peníze za onoho času v ústrojí vlády Jeho Milosti císaře Leopolda opravdu michou již hezky stlačenou, pokladny bývaly často prázdny; — zlatých či stříbrných dolův i jiných pramenův, aby se naplnily, bylo pramalounko.

„Toť, Vaše Císařská Milosti, nepřítel, na kteréhož voják nejčastěji zapomíná!"

„Ale s kterýmž počítati dlužno nejprve," doložil císař.

„Ku hražení měst přidržováni buďte sami měšťané. Jich prospěch nejbližší toho vyžaduje. A k tomu peněz třeba nebude. Opatřiti si dům jest povinností kohokolivěk nejpřednější. Dovoluji si poukázati jediné na Vídeň, na město sídelní. Co se učinilo, Vaše Císařská Milosti, od několika let — pro opevnění tak důležitého stanoviště, jakým je Vídeň, ležící uprostřed mezi východem a západem? — Chraniž Bůh a svatý Antonín, aby turecká kopyta až sem se dostala. Těžko se domysliti následkův..."

„Lépe ani možnosti takové nemysliti!"

„A přece nutno i talem eventualitatem takovou příhodu v rozpočet potáhnouti!"

Kaplíř mluvil pevným, rozhodným hlasem. Chtěl již dávno upozorniti císaře na možnosti ovšem nepříjemné, ale blízké. Dnes naskytovala se mu příležitost nejvhodnější.

„Vídeň musí býti opevněna, pokud lze, nejdůkladněji, co nejdříve. Ve Vídni lidu zahálčivého síla. Třeba jen přidržeti jich ke práci... Buď pracovati aneb odejíti.... Resonamentu všude plno, ale opravdovosti téměř nikde."

„Mohl byste míti pravdu, Kaplíři! — Uvidíme prozatím, jak pořídíme ve Varšavě!..." — Císař pokynul milostivě. Kaplíř se poklonil hluboko — audience byla odbyta.

Kaplíř vsedal do vozu na nádvoří, když zahrčel jiný kočár, a z toho vystoupili dva páni, jichž duše byly ne-

Digitized by Google

poměrně hladší než jich tváře — jichž svědomí se rozšiřovalo i zúžovalo podle potřeby. Kabátce měli úpravné. Všecko na nich jen hrálo. I každý ten vlásek měl své místo. Kordiska u boků se jim svítila jako zrcadla; krajky u rukávů kolem bělejší nad sníh; na střevících ani nejmenšího prášku. Starší z nich mrštil po císařském zbrojmistru okem plným nenávisti.

Oba pánové zaměřili taktéž ke schodům vedoucím ke komnatám Jeho Milosti Císařské. Bezpochyby že rovněž přinášeli noviny důležité. Před těmito se také komorník jinak ukláněl. Byl pln nejzdvořilejší úslužnosti. Otevřev dvéře do císařských komnat, oznamoval: „Markrabě Heřman Badenský a hrabě Sinzendorf!“ — Byla to obyčejná hodina, kdy císař nejvyšší úředníky své přijímal. Markrabě zastával úřad předsedy dvorní rady vojenské.

Markrabě byl propuštěn za nedlouho. Neměl pro dnešek žádné důležitější záležitosti, leda kde prý bude třeba v Uhrách doplniti posádky. Stane se tak v čase nejblíže příštím. Nebezpečí se strany turecké není prý tentokráte hrozivé. Přehnaným a zúmyslným zprávám nelze přikládati žádné víry. Agenti markraběte odevšad zasýlají relace uspokojivé. Stav vojska v Uhrách jest dobrý, zdravotní poměry nemohou tímhle časem býti ani lepší, všude jeví se čilý dobrý duch...

Císař Leopold po svém zvyku lehounce k této přednášce hlavou přikyvoval; ani jediným slovem řeči pana předsedy nepřerušil — také ani jediné otázky k němu neučinil, a propouštěl jej s obvyklým úsměvem, kterýž se podobal bezděčnému zaškubnutí svalů kolem rtův.

Po markraběti předstoupil hrabě Sinzendorf s pohyby nejdokonalejšího dvořenína, u něhož jest všecko již předkem vypočítáno, snad i kolikrát jest mu vydechnouti silněji a jak dlouho třeba plíce držeti na uzdě.

Digitized by Google

„Smím k Vaší Císařské Milosti mluviti bez ostychu?“

Hrabě Sinzendorf se uklonil zcela dle pravidel, ani o stéblo níže, a hnul pravou rukou také dle předpisu.

„Upřímnosť vždy cením vysoko, milý hrabě!“ vece císař.

„Pan generální komisař vojenský...“

„Hrabě Kaplíř!“

„Vaší Císařské Milosti tajný rada, vojenské rady dvorské přísedící sbližuje se od nějakého času příliš nápadně s poslem francouzským... Zprávy z Čech nezní hrubě příznivě. Francouzské zlato začíná opět podrývati věrnosť, byť i dosud třeba jen licoměrnou. — Francouzský posel ještě důvěrněji chová se k residentu polskému. A tak se zdá, jakoby Kaplíř rozvinoval klubko nitek podezřelých. V tísni, kterouž hodlá připraviti Vaší Císařské Milosti s Poláky, Francouzi a Turky, vystoupí pak se svými požadavky. Uhři chtějí do spolku svého přivábiti též stavy moravské...“

„A ručíte za pravdu těchto svých řečí vůči Kaplířovi?“

„Zbrojmistr jest potomek onoho Kašpara...“

„Vnuk!“

Císař Leopold rychle pana hraběte opravil sám.

„Vnuk onoho Kašpara Kaplíře, jehož hlava na Staroměstské věži mostecké na postrach i za pokutu visela celých jedenácte let!“

„Vím!“

„A takové pokuty bývají chovány v paměti netoliko třetího, ale i posledního kolena... Však bylo znáti ruku jeho i v poslední selské rebelii.“

„Ručíte za pravdu těchto řečí svých i vůči Kaplířovi?“

Císař po druhé touž otázkou přerušil proud podezřívek dvořenínových; ale tentokráte zněl hlas jeho nad obyčej ostře.

Digitized by Google

„Osmělil jsem se Vaši Císařskou Milost upozorniti pouze na starou bájku o hadu ztuhlém na mrazu a oživlém na prsou!"

„A já zase, milý hrabě, vám připomínám onu o pávu a slavíkovi."

Císař kynul rukou — audience Sinzendorfova byla u konce.

By tu byl někdo pozoroval pana hraběte v obličeji bystřeji, byl by si mohl všimnouti, že mu rty až krvácejí; — tak prudce zaťal do nich zuby své. Takového odbytí se na svou kavalírskou čest nenadál. Příznivým výsledkem zamýšleného očernění byl takořka jist a bezpečně očekával nevšední odměny. A panovník mu ani nedopustil, aby směl operační své záměry předložiti! Zapomněl pan hrabě naprosto, že z míry špatný a nejvýše neobezřetný jest vojevůdce, jenž začíná oblehací své práce podkopem u samých hradeb.

„Dostalo se vašim plánům schválení Jeho Císařské Milosti?"

Badenský markrabě ještě na schodech tázal se Sinzendorfa po výsledku slyšení.

„Mám vypracovati důkladné promemoria o veškerém stavu vojenství Jeho Císařské Milosti."

„Vy, pane hrabě?"

„Práce poněkud obtížná — ale zároveň záslužná!"

„In politicis, pane hrabě, byla by pro vaši hlavu přiměřenější a ještě prospěšnější; ale in militaribus?"

Markrabě se na předposledním schodě zastavil.

„Dovedu se vpraviti bez dlouhých příprav do všeho.. A zdaž i vy, pane markrabě, dosáhl jste svého záměru?"

„Nejplnější měrou. Císař jest se status quo docela spokojen. Tak přívětivým už se mi dávno nezdál býti."

Digitized by Google

Oba páni lhali si navzájem, a to dovedně. Vidno, že v tom umění byli mistři dokonalí. Při dvorech panovnických návykem jest zastaralým, že dvořenínové lhou si vespolek, dokud jazykem hýbají. Za nejvlídnějším úsměvem ukrývá se začasto nejjedovatější záští a za ledovou lhostejností sopka vášní nejnáruživějších.

II.

Kaplíř se vrátil z císařského hradu nezvykle zamyšlen. Mladý muž, jenž byl neodlučitelným jeho průvodčím, musil pána svého upozorniti, že povoz již stanul přede schody ve průjezdu prostranného domu, v němž císařský zbrojmistr od několika let trvale přebýval. Hrabě vyraziv se z myšlének, obrátil se a tu bezděky očima utkvěl na zástupu služebnictva, jež kupilo se kolem příchozího vesničana, jemuž na obuvi byla nejedna vrstva prachu, a na nějž o přítrž doráženo nejrůznějšími otázkami.

„Aj, náš starý Zahrádka!“ zvolal starý pán.

„Posel z Čech, Vaše Milosti!“

„Posel z Čech?“ — tázal se hrabě.

Panu Kaplíři se okamžitě zachmuřený obličej rozjasnil a na stará léta svá ku podivu rychle vystoupil z povozu.

I mladému muži zaleskly se oči ohnivěji a tak se zdálo, jakoby osmahlými jeho tvářemi byl přeletěl lehounký ruměnec.

„Posel z Čech... Jaké as nese mi noviny!... Vítám tě, Zahrádko — vítám k nám do Vídně!“

„Dej milý Pán Bůh Vaší Milosti zdraví a požehnání!“

„Po všechen život jest nám toho i onoho třeba, i mně i tobě!“

Digitized by Google

S pana Kaplíře jakoby všecka tíseň byla rázem spadla.

„Tuhle nějaké psaní nesu..."

„A jak to, že si na tebe vzpomněli?"

Obstárlý muž se nejdříve podíval na pána, — potom rozhlédl se po čeledi, jakoby chtěl dáti pánovi na srozuměnou, před těmihle že tak hned se vším nemůže vyjíti na jevo. A při tom pořád ještě ze spoda tmavomodré kazajky vytahoval písmo. Zdálo se, jakoby měl psaní kdesi až na holém těle uschované či zašité v nejspodnějším oděvu.

„Pojď, starý brachu — pojď! — Až nahoře! — Jsi ušlý. Potřebuješ odpočinutí!"

„Arciť, pane drahý! — Ovšem není od nás do Vídně jako za humna. — Ale vydržel bych ještě více!"

Zahrádka se opět rozhlédl služebnictvem.

„Věřím — věřím! — Tady si pohovíš!"

„Budu zase musit domů!"

Zahrádka se také tak jenom po očku podíval po mladém muži a zlehounka se usmíval. Dobře tušil, že by se ho byl mladík ten velice rád po čemsi pozeptal — otázku četl mu již na tvářích, jež co chvíli zardívaly se temněji a temněji.

„Nech toho jen — nech!" prohodil pan Kaplíř z míry přívětivě, pozoruje, kterak si posel chce otírati prach, než vkročí na schody, na nichž byly rozloženy koberce stkvostnější, než na jakých o pouti páni děkanové při mši svaté chodívají. Ale Zahrádka neosmělil se přece plnou nohou pokročiti, vstoupaje opatrně jen po prstech.

Zbrojmistr zatím pročítal list, droboučkým písmem všecek popsaný.

„Kdo ti psaní to doručil?" tázal se hrabě.

Digitized by Google

Zahrádka se ještě jednou kolem rozhlédl, jakoby se chtěl prve, než otevře úst, přesvědčiti, zdali nikdo neposlouchá.

„Můžeš mluviti bez ostychu! — Jsme tu sami!“ — pravil hrabě.

A byli opravdu sami v pokoji, jakéhož posel po celý svůj život neviděl. Nevěděl, kam se dříve podívati, a proto bylo nejlépe, že upřel oči v pánův obličej.

„Sedíme tak podvečer v bázni Boží doma — ledacos si povídáme, když tu náhle někdo na okno ťuk! — ťuk! — Jářku: kdo pak to? I jdu se podívat. Ale div jsem o řeč nepřišel, když tu vidím na dvorku pána nějakého, a když slyším, kdo to. — Jářku: ‚matko, chleba a soli! — Vzácný host!‘ A on: ‚nech všeho. — Nemám času nazbyt. Dostal jsem se přes hranice jako pták, když myslivci letí nad hlavou.‘ — Byl to pan Zikmund. Poznal jsem ho rázem. Jak bych ho také nepoznal? Jsou si z vašeho rodu podobni všichni, jakoby bratří byli... Povídá dále: ‚Umřel mi otec, — jsem tu sám....‘ Já dobře vím, milostivý pane, co to jest býti v cizině — sám a sám. — ‚Nemám tu,‘ pravil pán, ‚důvěry k nikomu, než k tobě.‘ “

Obstárlý muž se zajikl a pokýval dvakráte prošedivělou hlavou.

„ ‚Trefíš-li do Vídně?‘ ptal se mne pán.“

„Arciť jsem ve Vídni nebyl jaktěživ. Mám ústa, milý pane — doptám se. — A on zase: ‚cestu ti zaplatím.‘ — Já po té: chraň Bůh, milý pane! — ‚Tohle psaní dáš ve Vídni mému panu strýci. Kdyby nebyl ve Vídni, zeptáš se po něm — vyhledáš ho i dáš mu je. Nikomu jinému nesmí přijíti do rukou. — A odpověď od něho mi zase doneseš...‘ Snad to tam také tak napsáno. — ‚A živé duši se o tom nezmíníš.‘ — Já slíbil všecko — on zmizel.

Digitized by Google

Tu dal jsem se na cestu hned druhý den, rozžehnal jsem se se ženou i s dcerou a šťastně jsem došel až sem. — Neví o tom živoucí člověk!"

Zahrádka si nyní z hluboka oddechl, mozolovitou rukou přejel si čelo a odmlčel se.

„A co na Milešově nového? — Dobře-li se vám daří?" tázal se hrabě.

„Když Pán Bůh zdraví dá, pokud Vaše Milost jest naším pánem, nemůžeme si přáti lepších časův... Ale okolo všude, drahý pane, zle a zle — mnohem hůře než před rebelií. Ukratiž toho sv. Václav!"

„A přistěhovalci?"

„Přibývá jich jako vody, když se s hor do řeky ženou přívaly... Už jsou tam u nás vesnice, kde člověk českého slova neuslyší. Tratí se Čech Čechu říkaje před očima. A s cizinci stěhuje se do našich končin cizí mrav, až přeběda, dobrý pane náš!"

Zahrádka se zajikl a oči se mu zalily slzami.

„Zpíváme: sv. Václave, vojvodo české země, kyrie elejson! — hlasy naše vší silou odrážejí se od hor, a nic platno. Cizinců pořád víc a více... Milý, drahý pane náš!... Těm projde všecko — a po našincích jako po zlodějích pasou. Ach, nastojte, za nějakých sto let nebude tam u nás po českém jazyku ani slechu!"

„Musíme doufati, milý brachu! Dobře nespouštěti se naděje. Bůh jest mocný, a jednou, byť i nad našimi hroby, bude zase lépe u nás. — Odpověď napíšu hned. Ale bude ti třeba odpočinutí. Stýskati se ti tu nebude. Bez toho na tebe Přech často vzpomíná. Může tě provésti městem."

Mladý muž, jejž pan Kaplíř nazval Přechem, čekal již na chodbě, jakoby mu Zahrádka z milé domoviny přinášel, nevím co. Pozdravení od rodičů to býti nemohlo,

Digitized by Google

protože oba již odpočívali v zemi: tatíček v té selské vojně zahynul a matička za ním brzy odešla. Blížil se tenkráte na české děděiny jako poslední soud. Nebylo dosti krve otců, lačněli i po mladých životech synovských. Přechův Ivan, jenž ze šarvátky otce na smrť zraněného odnesl na svých ramenou, ukrýval se mnohý týden na horách, mnohý den ani sousta jediného nepožil. Matička po synu hořem práhla. Ivan i na stromě probděl nejednu noc. Co za ten čas vystál, nelze vypověděti. Špehýři byli mu neustále v patách; nejednou na vlastní uši slyšel, jak prý mají na něj i kolo připravené, kterým ho budou lámati. Pokládali otce jeho za strůjce rebelie v celém kraji. Jablko prý nikdy nepadá daleko od stromu — na bodláčí ještě nikdy nevykvetly růže. A jisté smrti ušel jedině tím, že se ocitl na pozemcích, jež patřily hraběti Kaplířovi.

„Já vinu jeho vyšetřím sám," — pravil hrabě. „Buďte, milí páni, o to beze vší starosti!"

Císařští důstojníci zaskřípěli zuby, že se jim tenhle lov nezdařil. Kdyby byli mohli, ostřím svých očí byli by pana zbrojmistra probodli. Vojenská kázeň však nedovolila jakési odmluvy. Zatím v Praze dalo slovo jedno slovo jiné a povstala přepodivná řeč, nad níž se šlechta pozastavovala. Z téhle řeči vznikly jizlivé pomluvy, a když pan Kaplíř zavítal do hlavního města, okamžitě zpozoroval, kterak se na něj dívají úkosem, kterak významným okem na něho pohlížejí, kterak se ho straní vyzývavě. Ký div, že i do Vídně k uším samého císaře dostala se zvěst, že Kaplíř v selských rebeliích má pořádného podílu... A co k téhle novině ještě přidali? — Jazyk utrhačný neštítí se ovšem i nejpodlejších prostředkův, aby nenáviděnce očernil a možno-li do propasti pohroužil. I bývá mnohdy třeba bystrého oka, aby člověk prohlédl a rukou ráznou rozrazil síť, kterouž podezřívanec jest

Digitized by Google

obestřen... Vypravováno, že pan Kaplíř na svém stolku — u nohou Ukřižovaného — chová lebku děda svého, jež druhdy trčela na Staroměstské věži mostecké, a že každého dne před křížem pravici klada na lebku, opakuje přísahu hroznou, až člověku všecka krev usedá. — Kaplíř měl arcit lebku pod křížem, ale napodobenou — každého dne též nějakou chvilku cosi hovořil... Odpouštěl svým osočovatelům, jichž za těch časů bylo jako písku na břehu mořském. Závisť měla odjakživa i mívá dosud hejna trabantův ochotných, slídivých a bezohledných. — A při dvoře se tyhle řeči ujímaly a rostly takořka samy. Do dneška jsou lidé uvyklí věřiti spíše očerňování než slovům pochvalným. Ale pan Kaplíř dovedl bohatýrsky se hájiti a u císaře nalézal sluchu náchylného ku své obraně. Osočovatelům nezbylo nic jiného než — utajované skřípění zubův. — —

Zachráněný mladík přilnul k milostivému pánu Kaplířovi s duší nejoddanější a stal se jeho nerozlučitelným průvodčím. Krok za krokem sleduje pána svého, za každého okamžiku hotov byl položiti za něj život svůj. Oči měl všude, uši napjaty a pravici na jilci těžkého meče, kterým by člověka zlého dovedl rozetnouti vejpůlky. Služebník páně Kaplířův vešel ve Vídni až v pořekadlo. Znali ho již podle vysoké, štíhlé postavy a podle sokolího péra, jež se mu houpalo malebně za poděbradkou. Slovy byl naproti Vídeňákům skoupý jako lakomec se grošem vůči žebráku. Odpovídal vždy úsečně. Někdy se také jen pohrdavě na všetečku podíval. Žertů s ním nebylo. Se špatnou by se potázal, kdo by byl směl ve Vídni nabírati a škádliti Přecha Ivana.

Ale smělý, statný ten mládec k Zahrádkovi zcela jinak se tvářil a byl tak přítulný, že se tomu čeleď divila. Ivan počínal si tak, jakoby tenhle posel byl otcem jeho či příbuzným nejbližším: — samý úsměv, samá řeč, samá

Digitized by Google

ochota i dobrota. Za to však šetřil slovem Zahrádka, ob čas dívaje se na Ivana, jakoby ho chtěl až do ledví bystrým okem svým prozkoumati, zdali ta Vídeň dechem svým neovanula tváří jeho, ale nejen lící, nýbrž i duše jeho, té věrné, české, poctivé duše, kteráž se mu byla přede dvěma lety u něho takou měrou zalíbila. Bývá tak nezřídka: mladý člověk z domova odejde do ciziny, odejde se srdcem křišťálovým, s duší zlatou; — uplyne rok, křišťálové srdce změněno v neprůhledné kaliště a zlato nevinné duše zvráceno v lepkavé bláto...

„Jsi ten starý! — Dobře, synku, dobře se tu chováš! — Nemohl jsem tebe hned v tomhle šatě poznati. — Kalily se mi nějak oči."

Zahrádka teprve nyní potřásl pravicí Ivanovou.

„A co vy, strýčku? — Co vaši...?"

K dopovědění téhle otázky, zdálo se, jakoby Ivanovi nestačoval dech. A také se znovu zapýřil a oči odvrátil stranou.

„Zdrávi všichni, chvála Pánu Bohu! Často na tebe vzpomínáme."

Mladému muži zajiskřily se zraky radostným zásvitem. Vzpomíná tedy naň také Liduška. Je zdráva! — Tou chvílí byl by Ivan nejraději měl křídla, aby mohl letěti přes hory, doly, řeky, lesy a jen na okamžik staviti se nad údolinou, kolem níž stojí hory vysoké až do nebe, že se člověku zdá, jakoby s nich byl za oblaka jenom jeden, jediný skok. Žádal si tam s výše slétnouti dolů, okénkem podívati se do jizbice, jen jediné slůvko pošeptati děvince, aby čekala, že se přece dočkají..

Starému Zahrádkovi se však brvy nad očima ani nepohnuly; výraz vráskovitého obličeje jeho pořád byl tak vážný, že se Přech neodvážil slova k otázce podrobnější.

Digitized by Google

„Rád bych se podíval po městě, nebude-li ti obtížno! Řekl-li bych kdy někomu, že jsem byl ve Vídni, bude to ptaní bez konce, a já bych ani odpověděti nemohl."

„Všude, kam chcete, půjdu s vámi."

„Však by tě omrzela tvá ochota .... Jednou, dvakrát!"

„K vůli vám, strýčku, nohy bych si rozedřel!"

„Jaká úslužnosť! — Inu... jednou uvidíme!"

Nyní se cosi Zahrádkovi kolem rtů zakmitlo, tak jako když se člověk na něco těší, ale jest to ještě hezky daleko. —

Potom si vyšli porozhlédnout se městem. Nejdříve zaměřili ke chrámu sv. Štěpána, o jehož věži Zahrádka hned od maličkosti slýchal pohádku, jak prý byl jeden mistr, který za pokutu musil stavěti tři věže, jednu v Praze, jednu ve Vídni a jednu někde na Rýnu; tu na Rýnu vystavěl; Vídeňskou také provedl, ale s Pražské spadl u polovici stavby. A proto prý nedostavěna do dneška... Zahrádka chtěl také viděti zámek, kde zůstává císař pán. Na jiných znamenitostech Vídeňských mu mnoho nezáleželo. Co všecko lze v Čechách viděti, není prý na celém světě nikde spatřiti, leč v Římě a Jerusalemě.

III.

Posel císařského residenta ve Varšavě odjížděl z Vídně druhého dne ještě za šera. Statný jezdec si plnými plícemi oddechl, když se ocitl dobrou míli za městem. I koník si vesele zařičel, předními nohama do kypré půdy hrábl, pohodil dvakráte hlavou, až hříva jezdci šlehla do tváře, zašvihl ohonem a potom se zdálo, že se ani země nedotýká, jak

Digitized by Google

se dal do cvalu bez pobídky. Jezdec na něm poněkud sehnutý ku předu bystrým okem všude pátrá, zdali nikde není člověka zlého. Ob čas po šavlici sáhne, někdy rukou zajede do sedla po pistoli — potom zase koníka zlehka hladí, pošimrává, aby neuvolňoval ve trysku.

V okolí Vídně býval za onoho času zvláště poselský život za každou stráni, ano za každým kmenem ohrožen. Vlaští a francouzští residenti kurýrské zprávy, ať již jakékoli, mnohým dobrým zlatem platí. A Damian Šumlanski nesl zprávy, jež by Ludvík, francouzský král, markýzským titulem a sám Pán Bůh ví ještě čím jiným odměnil. Bystrý Polák znamenal, jak včera při dvoře i sami dvořenínové sledovali každý jeho krok. Nejeden z úlisných služebníků chtěl s ním hovor rozpřádati, tu zavadil, tu slovem chytrým začínal řeč, jiný zase už po třetí mu dával pozdravení, na lovy se ptal, zdali pravda, že u nich vlků jako ve Vídni myší, že prý se odvažují do měst i za bílého dne — lišky že prý tam bílé jako sníh, někde i modré... Ale pan Damian šetřil každého slova; on vždy jen odpověděl k otázce, a potom pokaždé k tazateli obrátil se zády, zvláště ptal-li se, jaké jdou v Polsce časy, zdali mokra či sucha, jaké zimy a jaká jeseň. I všiml si také dobře, kterak dvě tři hlavy se k sobě sklonily a jak po něm očima podezřele šlehaly.

A bylo dobře, že byl ostražit jako orlice, když s nedohledné výše stopuje slídiče po mláďatech, ana si na skalním výběžku bezstarostně pohrávají. Sotva že se ocítil mezi mlázím, jímž táhlé svahy vůkolní byly porostlé, koník prudce zafrkal a svěsil hlavu ještě níže k zemi. Kurýr se kolem rozhlédl a již svírala pravice těžkou jezdeckou pistoli. Ale nyní se jezdec i kůň oku jen kmitali; nemožno téměř ani rozeznati, kdo to. Věrné zvíře větřilo zákeřníky. Ale kdyby té chvíle bylo mělo křídla sokolí, nebylo by ušlo zlosynům.

Digitized by Google

Asi čtvrt hodiny hlouběji zahoukaly náhle střelné rány. Dvě koule zafičely jezdci kolem uší a třetí svezla se koníku po dlouhé hřívě. Rány byly vypáleny asi ze vzdálenosti dvou set kroků. A ještě než ozvěna dohlaholila táhlým rachotem, kurýru zaskočili cestu tři muži — čtvrtý hnal se s halapartnou přímo po jeho hrudi.

„Bědní chlapi!" zavolal pan Šumlanski, a panditka v pravici jeho na doklad těchhle slov zahovořila. Potom se zablýskla křivá ocel jednou na levo a po druhé na pravo, zrovna jako když posel Boží černým mrakem letí. Koník zaržál pronikavým řehotem a několika skoky byl již zákeřníkům z dostřelu. Ale nyní mohl již jeti jen poklusem. Dobrou službu prokázal pánu svému, jenž zkrvavenou šavlici zastrkoval do pochvy a druhou rukou siváčka hladil na důkaz díků svých.

Dva ze zákeřníků byli důkladně poznamenáni, třetímu duše z těla vyražena. Čtvrtý ztratil se kdesi v blizounkém houští, aby si na ránu přiložil hořký lupen a zastavil proudící se krev. Teprve šerem vraceli se k Vídni, kdež se jich najímač ani dočkati nemohl. Do města dojeli jen dva; třetí kdesi noclehem musil zůstati; vyšlo prý z něho celé vědro krve. Francouzský resident musil však najatým zákeřníkům svým zaplatiti ryzím zlatem za to, aby mlčeli jako hroby; bude prý beztoho míti práci pro ně zase co nejdříve. Ale nejraději byl by všecky tři v Dunaji dal utopiti, že se jim dnešní lov nepodařil. Lotři tito měli v takových úlohách neobyčejnou zručnosť, a na koho byli posláni, ušel jim málokdo. A sloužili také poslu benátské republiky, jehož byli krajané. — Mrzeli se sami na sebe, že neužili aspoň tulichů, jimiž uměli vládnouti, jako nejdovednější písař pérem. Nevolili sobě příhodného místa; mělť spíše za Polákem jeti až na první nocleh. Takové výčitky začali jeden druhému činiti. A když prý

Digitized by Google

si zloději vyčítají navzájem neobratnosť, hádka pokaždé končívá zle.

Ale nebyli by ničeho proti kurýrovi svedli ani na prvém noclehu. Pan Šumlanski vyhnul se třem městům a nezastavil se leč až v dědince na Slovensku, kudy teče k Dunaji zelený Váh. Již z daleka zaznínal k uším jeho dojímavý zpěv a se strání uprostřed zelenavých, tu a tam již žloutnoucích sadů vyhlédaly dřevěné chaty, jako ptačí hnízda na větvích v korunách košatých lip.

„Na pažiti na zelenej,
U studánky u kamenej,
Stojí tam kůň ryzovraný,
Na něm šohaj porubaný.

Došla k němu jeho máti,
Počala ho naříkati:
Můj synáčku premilený,
Pověz ty mně, čo ťa bolí.

Aj, bolí ťa hlava, ruka,
Ta sa jak živ nezahojí
Má mamičko premilená,
To mi vojna porobila.“

Jezdec za téhle pěvanky hlavu naklonil a bezděky po srdci si sáhl. I ten kůň siváček jakoby rozuměl citům vého pána: — tak smutně zařehotal. Potom si kráčel volnějším a volnějším krokem. Slunce už beztoho zašlo za hory. A tak jakoby náhodou, stanul zrovna před chatou, odkud do údoliny prorážel zpěv, ale již tlumeněji a tlumeněji. Pán ho nepobízel, aby jel dále.

„Dostanu-li u vás noclehu?“ jezdec otázal se kmeta.

Starý, velmi starý bača, jenž sedě před salaší, pozoruje oblaky, zpytuje, jaké časy budou, zdali nebylo by

Digitized by Google

už radno se stády s hor, podíval se na jezdce, přikývnul hlavou a pokynul rukou, aby seskočil s koně.

„Spokojíš-li se u nás: — s Pánem Bohem si tu zůstaň na noclehu."

A potom se zase tak upřeně zadíval k bělavým mráčkům, jichž každou chvilkou přibývalo.

Jezdec si nedal dvakráte říci a okamihem stanul přede kmetem.

„Z daleka — z daleka! — Vidím. — A Polák! — Je-li pravda, že až tam od Visly?"

„Jako bys mi to z tváře četl!"

„Jak bych nečetl! Za mladých let jsem nejednou viděl váš slavný Krakov, vaši krásnou Varšavu. A Poláci, to dobrý lid — upřímný lid — pobožný lid!"

Starý bača poslední dvě slova pronesl zvláštním přízvukem.

„Hej, Haničko! — Bryndzu s chlebem!"

Šedivý Slovák měl ještě hlas jako zvon.

„Aj, to dobrý polský kůň! — Věrné zvíře!"

Siváček téhle pochvale rozuměl a třikráte za sebou vesele zařehotal.

Děvuška tu byla s bryndzou a s chlebem okamžitě, rychleji než vlaštovička, jichžto dnes celá hejna poletovala, loučíce se již se slovenskými horami a lesy, s dědinkami a s lidmi v nich.

„A jakou výbornou zpěvačku tu máte. — Však jsem ji slyšel, až tam dole nad Váhem."

„Hleď, Haničko, hosta jsi k nám přivábila!"

Starý bača byl ještě samý žert. Šťastné stáří spokojené!

„A ber přece! — Budeš o hladu! — A ty, Haničko, koně pánu obstarej!"

„Nemohu, starý brachu, dovoliti!"

„Což nám nevěříš? — Spíše tu hochům než koníku Slovenka učaruje!"

Digitized by Google

Polák pousmál se — děvuška až do bílého čílka zčervenala.

„Buď beze vší starosti. — Tahle je neškodna. Už má jiného. — Chtěli a měli jsme tu již i svatbu strojiti. — A zase prý se Turek k vojně chystá. — A svatby před tureckou vojnou hůř než pohřby. — Ber si přece a nedej se pobízeti!“

Hanička zašla zatím někam do sadu. Ubohá, už chtěla radostí zavýskati, že se Štěpán vrací, už se chtěla jezdci vrhnouti kolem hrdla! — A ona tu cizí tvář, kteréž jaktěživa neviděla... Tak náhle jí oči začaly vlhnouti; — na srdce tíseň padala jako skály — a do hlavy přicházel stesk jako zlověstný pták. Snad také už někde na zelené trávě u studánky ovroubené koník ryzovraný stojí a na něm šohaj porubaný — posekaný...

„Má vnučka,“ připomínal bača — „dobrá duše, mladý brachu! — Otec s matkou jsou u Pána Boha. — Ona tu tak se mnou... Už bych věru sám rád, aby se jí ženich vrátil, aby byli svoji. — Tak cítím, že nedožiju do jara!“

„A kde že on?“

„U toho Tökölyiho!“

„U toho? — A jak to, že u něho?“

„Proti Švábům pole sbíral... Štěpán se dal k jeho verbířům.“

„Tökölyi proti císaři se zdvihá, proti svaté víře s Turkem se umlouvá; rád by, aby z císařských po celých Uhrách živá noha nezůstala.“

Starý bača hlavu svěsil a zamyslil se. Potom si kostnatou ruku položil na vráskovité čelo a pravil vážným, hlubokým hlasem: „Proti Švábům... Už se i do těchhle krajů tlačí, všude krčmy staví, mladý lid nám kazí, naše dcery šidí, naše staré zvyky šlapou, naší slovenštině lají... Jsem starý člověk, už tuze starý, mladý brachu, ale proti

Digitized by Google

Švábům bych snad se ještě dal i na vojnu... Jen kdyby tu té vnučky nebylo!"

„Mýlíš se, dobrý starče! Tökölyi proti tvému císaři s pohanem spolčil se. Zrádce sám by chtěl býti uherským králem, proto sbírá pole, proto vás šidí a klame, proto verbuje vaše děti..."

„A věru mi vše jedno, kdo v Budíně králem... Jen ať nechají nás na pokoji... Už jsem starý, tuze starý; dvoje mladé havrany tu pamatuji, ale císaře jsem dosud neviděl."

„I stará hlava se mýlívá," vece Polák.

„Jak že? — Co že? — Stará hlava pravíš? — Věru, mlád jsi ještě. Já starý bača a se mýliti?! — Já, který tuhle všude znám každou travičku, vím o každém kameni, o každém stromku... Podívej se: s tohohle vrchu se už skutálelo něco kamení, a pohleď na mou hlavu! — Nevypadl z ní ani jediný vlas! — Rozumíš? — Jen jsem si jich jednou chumáč vyrval, když mne srdce bolelo. Ale tomu už dávno, tuze dávno... Ale proto přece tě mám rád, že jsi Polák, že jsme bratři... A jez přece!"

„Mohl bys mysliti, že lhu a že nejsem o každém slovu, jež pravím, z té duše přesvědčen?" ozval se Polák. „Tökölyi, to člověk proradec, horší kukavice. Nepřijde vám s ním svoboda, ale poroba. Na zdejších hradech budou koňské ohony, na zdejších kostelích místo křížů budou turecké půlměsíce; a po vás turčínská noha drze bude šlapati... Těmhle slovům věř, starče! A vaše kraje budou hejna pánů míti, kam se kdo podívá; — nebudete věděti, komu se dříve pokloniti, zdali Maďaru či Turčínu."

Šedivý Slovák zase svěsil hlavu, jakoby chtěl přemýšleti.

„A Tökölyimu zaprodá-li se kdo, zrovna jakoby duchu zlému vlastní krví se byl zapsal... Syn na otce uplétá

Digitized by Google

bič, bratr na bratra okovy kuje, na sestru volá násilníky a což teprve na nevěstu! — Jste tu dobří, ryzí lidé, srdce máte jako křišťál, duše jako zlato; ale ledakomu věřiti byste neměli, byť měl třebas na kabátci zlato, na kalpaku diamanty... Nedej, Bože, nedopouštěj Rodička Boží Čenstochovská, aby se Tökölyimu šeredné záměry povedly!"

„Jako kniha mluvíš; mluvíš jako farář, jenž nám nedávno zemřel. Ten nás všecky křestil, všecky oddával a z nás pochoval skorem všecky... Pamatoval hned ty první turecké vojny. Ale také říkával, že tyhle německé krčmy jsou ďáblovy stany, kde duše hyne, a potom celá Slovačina postonává. Turecká šavle ta prý rázem kosí a tahle nákaza prý zvolna, ale jistě otravuje... Ale jsi už unaven; rád bys odpočinul. Vidím ti to na očích, jak se ti zavírají — jak ti hlava poklesává. Pozoruji také, že dalekou ještě máš cestu před sebou — budeš časně z rána chtít vyraziti." — —

Stařec potom hosta Poláka uvedl do jizbice, kdež bylo uchystáno čisté lůžko, bělounké jako na Tatrách prvé sněhy. Ani se ho nezeptal, kdo jest a kam jede. Nepověděl-li sám, darmo by se vyptával. Třebas i do rozpaků by ho byl přivedl. Tak se mu zdálo, jakoby ani nebyl jen tak z obyčejného lidu. Jak uhlazeně mluvil; jak dvorný byl každičký jeho pohyb... Tenkráte jezdívali velcí páni nejraději přestrojeni; po chvíli to třeba Tökölyi sám... Dobře, že proti němu ničeho neřekl. Však mu samotnému již nejednou přišla do hlavy myšlénka, že neradno spolek míti s člověkem, kterýž v jednoho Boha nevěří, Kristu Pánu se neklaní, k Matce Boží se nemodlí. Jak takovému věřiti, jenž sám žádné víry nemá, leč pohanskou... Snad že tedy Štefko za černou věc leje svou krev, mladý život dává — s duší nesmrtelnou na záhubu věčnou se žene. Starý bača se až do ledví zachvěl, jakoby sem náhle vítr

Digitized by Google

ostrý byl zafoukal. Jak mu jen vzkázati, aby se vrátil domů. — Kde ho hledati a nalézti...?

Polák si neulehl. Nedobře věrnému poslu hlavu cestou do podušek zarývati a byť byl na nejjistějším noclehu. A pan Damian Šumlanski byl posel věrný; jen si tak čelo opřel o pravou ruku; ani karabely neodložil. Pistole poznovu nabité položil na dřevěném stole.

Za pastýřskou chatou zase tichem nočním rozléhal se zpěv, ale ještě smutnější, a to tak, že mladému muži mimoděk vkrádala se pode hruď tesknota. Snad po něm také tak kochanka touží v rovinách nad Vislou, kde bílý dvorec obklíčený lipami už z daleka vítá návštěvníka...

„Budeš-li ty, laštověnko, žena má?
Šak už sa ta suchá lípa zelená...
A já budu, krahulíčku, žena tvá,
Až ta suchá lípa bude červená..."

A Damianovi bezděky ocitla se na rtech popěvka z daleké otčiny jakoby v odpověď:

„Mam nadzieję w Bogu,
I dziewczyno w tobie,
Że darząc mnie szczęściem,
Stworzysz go i sobie."

— Na horách ukazovaly se teprve červánky, když před salaší starého báči siváček zařehotal radostí, jakoby tušil, že než po druhé bude zapadati slunce, uvidí polské roviny a pak si odpočine. Kurýrská služba těžká služba! Nejeden věrný kůň ji zaplatil životem... A i to zvíře složí rádo kosti své tam, odkud pochází.

„Dej vám tu Pán Bůh štěstí! — A tobě, dívčino, staň se dle touhy tvé!" přál hostitelům upřímný Polák.

Digitized by Google

„A tebe cestou anděl strážný provázej!“ odpověděl dobrý kmet.

A za několik okamžiků již seděl stařec na kameni před chatou sám. Hanička vyšla na stráně, aby stáda sháněli dolů, že prý se Váh černá a kohouti kokrhají na déšť.

IV.

Ve Vídni žili tehdy den ze dne bezstarostněji. Počínali zapomínati na nevypravitelné hrůzy předloňského moru, kdy podobalo se, že celičké město vymře do jediného člověka. A bylo to opravdu také navštívení, jakéž do těch časů ve městských pamětech zaznamenáno nebylo. Domů prázdných zůstalo na plná tři sta. Jen povrchně počítajíc, bylo strašlivým úmorem zachváceno přes padesáte tisíc obětí. I když pak se tu loňským rokem opět usídlil císařský dvůr, Vídeň byla zpola vymřelá. Že přišla opět k sobě za kratičký čas, sluší přičítati zásluhám Bedřicha Viléma Švarcenberka. Že by mohla přijíti v krátce ještě děsnější rána, na to nikdo ani ve snách nepomýšlel.

Milešovskému Zahrádkovi se ve Vídni nijak nechtělo líbiti. Nepoutaly ho ani zdejší památnosti — leda ještě tak ta Svatoštěpánská věž — ani zdejší mravy a zvyky. Nejednou kráčeje ulicí nevrle hlavy odvracel a cosi o nekázanosti připomínal.

„Je tu, milý hochu, Babylon! Tam u té babylonské věže se lidem popletly jen jazyky; ale tady div aby se člověku rozum nepopletl. Buď, chlapče, opatrný! Vždycky si pomysli na domov, na nebožtíka otce, na matku..., Takové pomýšlení už nejednoho zachovalo.“

Digitized by Google

„A na Lidušku, strýče!“

„Třebas taky! — Uvidíme. Kdo ví, co se nestane.“ —

Zahrádka si zase pohodlně oddechl teprve, když se dostal do kraje, kdež nade vraty do dvorů zdaleka vítala chodce růže pětilistá, tenkráte již ovšem mechem zarůstající. Na ňadrech měl ukryté psaní, kterýmž pan Kaplíř milému svému příteli krevnímu vzkazoval pozdravení upřímné i zval ho k sobě do Vídně, aby spolu o věcech potřebných ústně a beze svědků mohli promluviti. A když se za nějaký týden vrátil domů, když dceři a ženě o Vídni vypravoval, vždy dodal, že by tam nechtěl býti ani po smrti, natož za živa. Tam že prý jen o to hříšné tělo starosť mají, jak by mu nejvýhodněji posloužili, na duši pak a na její spasení že vzpomínají tam sobě leda tak ve klášteřích, když hodinky zpívají. Tam že prý nemyslí, co zítra, co pozejtří, ale vždy myslí jenom na dnešek. A na lehkomyslníky, doložil, přicházívá neštěstí, jehož by se ani ve snách nenadáli.

A starý Zahrádka po prostém, ale zdravém rozumu pravdu povídal. S řečí jeho na slovo shodují se letopisy, líčíce povahu obyvatelů tehdejší Vídně. Vzniklať ve městě tom za dnů morových píseň, již bývá slýchati do dneška, když jazyk opojným nápojem popleten: „O, du lieber Augustin... alles ist hin.“ Poněkud jemnějšího nátěru zevnějškem svým byly tak zvané vyšší vrstvy měšťénínské, ale co do jádra, na vlas podobaly se ostatním...

Při dvoře císařském vše chodilo ve starých kolejích; v ničem rychlejší postup, rozhodnější skutek, opravdovější snaha... Státnická moudrosť tehdejších tajných radů podobala se stkvostnému povozu, na němž všecko zlatem se leskne — i obruče na kolech pozlaceny, místo dvířek okna skleněná s rámci silně zlacenými — ale s nímž možna jest jízda pouze po suchu a cestou nejbezpečnější; hrbo-

Digitized by Google

lovitou cestou či za deštivé nepohody nezbytně by se musil povoz také rozpadnouti.

Dotazováno se kurfiřtů, vojvod i knížat římských, jednáno s nimi, sněmy svolávány do staroněmeckých měst, vzkazováno i prošeno za pomoc, zapřisaháno ve jménu Boha Trojjediného, pro spásu duší nesmrtelných vybízeno ku záchraně všeho křesťanstva; — ale odpovědi docházely neuspokojivé, vyhýbavé, slibující pouze: „Co na mně jest, milerád; ale ten a onen musí dříve. — Není peněz, nemáme prostředků, země jsou ochuzeny, stiženy úhonami.“ Mimo to za prst každý chtěl ruku celou. Jeden druhému podtají zlomyslné řeči našeptával, jeden druhému záměry podtají kazil. Všecko umlouvání bylo prosáknuto jedovatým dechem jizlivosti... A co tu tedy scházelo? — Nic jiného, než upřímná a šlechetná vůle: ta pohříchu dřímala kdesi ve slujích pod Lysou horou!

Císař Leopold byl těmi průtahy velice rozmrzen. Jemu nejednou zdálo se, že na východním obzoru vystupují strašlivé mraky, ježto se šíří, až kam může oko dohlédnouti — z nichž čiší smrti dech... Ale projevil-li obavy své, hned tu byly rady konejšivé, plné chlácholivých slov a hrdého sebevědomí.

Jen ten Kaplíř stál takovým rádcům na závadě. Když na zasedání tajné rady mocní hlasové ozvali se proti polskému spolku, jehož nejhorlivějším podporovatelem byl šedý zbrojmistr, když hlásáno, že co říše římsko-německá trvá, nikdy jí nebylo třeba slovanských služeb a ještě tak obojetných, jako prý jsou tyhle Jana Sobieského: tehdy Kašpar Zdeněk Kaplíř vstal, ráznou pravici položil na stůl, rozhlédl se po přítomných, a mohutným hlasem tato slova zahovořil: „Nedivím se, pánové, že druhdy tak chudou paměť máte. Slovanské služby německé říši jsou téměř tak staré jako ona. Bylyť to hráze ze slovanských těl, jimiž Maďaři v dávnověku prodírali se do bavorských

Digitized by Google

zemí. Kdo tehdy vždycky nejdříve krvácíval? Kdo to byl, vy milí páni, jenž vládu římsko-německých císařů pomáhal chrániti a upevňovati ve Vlaších? — Nejednou byly to české paže. A kdo zarazil tatarské proudy, před nimiž se chvěla rýnská města, ježto přívalem valily se na Sasy a Bavory, nejinak než jakoby se blížil poslední soud? — Český král Václav s českým vojevůdcem Jaroslavem ze Šternberka!"

„A protož rada má, jížto nevyhledávám nic jiného, leč slávu Boží, zvelebení říše, blaho zemí, jež soustředěny jsou pod slavným žezlem Jeho Milosti císaře a pána našeho — tato jest: Nám ucházeti se jest o přátelství a ruku pomocnou krále polského; my nesmíme býti na rozpacích, když se sám rozhodnul pro spolek s námi. Království polské na severu hordám tureckým není tak na ráně jako my. My ohroženi jsme na místě prvním, Vídeň sama nejvíce... A polský král to bohatýr, jenž hotov jest podniknouti všelijakou oběť na prospěch všeobecný, pro svatý kříž, pro víru křesťanskou, jejímž jest nad jiné horlivějším vyznavačem. Co se již poslův do říše najezdilo, co proseb důtklivých a žádostí, Jeho Císařské Milosti až nedůstojných, na pány kurfiřty vznášeno: a hle, do dneška nemáme od nich ani jediného žoldnéře! Nebezpečenství naše hrozí také jim; výprava proti Vídni, toť výprava proti nim; porážka naše ještě hroznější měrou jejich porážkou..."

„A nevíte-liž, že Sobieski zároveň i s Turky se umlouvá?" ozval se hlas.

Heřman Badenský, týž, jehož jsme ondyno viděli po boku pletichářského Sinzendorfa, otázkou svojí přerušil výklad páně Kaplířův až urážlivě.

„Víte-li, že sultan chce na Vídeň zeměmi polskými táhnouti a že průchod mu již zabezpečen?" — —

Digitized by Google

„Nedobře byste, pane předsedo, soudil, spoléhaje na podobné klepy! — Lež ohavná byla vám donešena, lež, kterou by špatně zájmům našim bylo posloužено. Hlava hadí ji vymyslila, jazyk baziliškův ji roznesl, sám ďábel zaléval. Za polskou čest stojím já svojí ctí a životem — já Kašpar Zdeněk Kaplíř ze Sulevic!“

Císařský zbrojmistr sevřel křečovitě pravici a pod šedivým obočím dvě blesků mu zasvitlo, jako když se srazí mračna proti sobě hnaná. I zdálo se, že postava jeho povyrostla o polovici.

„Krále polského slovo jako úpis, krále Sobieského slib jako přísaha...“

V tom náhle rozevřely se dvéře a do rady vešel pán s hlavou pokrytou, všecek oděný v černé roucho.

Kaplíř se odmlčel. Radové vstávali ze sedadel, ukláněli se, jak mohli nejhlouběji. Heřman Badenský utajoval hněvy své až zelenal.

„Znamenám, že ostrá slova mezi vámi vznikla — K úvahám vážným třeba krve chladné — mysli poklidné.“

V těchto slovech neočekávaného příchozího spočívala také ostrá výčitka, jež okamžikem ochladila společníky pana markraběte, chystající se již Kaplířovi k odpovědi.

„Mezi radami mými chci mír, pokoj, přátelství...“

Příchozí — císař sám — mluvil opět proti svému zvyku prudším a prudším hlasem.

„Není-li míru mezi mými radami, jak ho má potom býti mezi národy? — Není-li přátelství mezi vámi, jak potom může býti mezi sousedy?“

„Vaše Císařská Milosti, byl tu pohaněn polský král...“

„Můj spojenec? — Zde v nejtajnější radě mé? — Tak se mi zdá, pánové, jakoby vám více záleželo na vašich osobách než na dobru zemí našich. My služeb krále a národa polského vděčně přijímáme. — Či máme snad pořád do Řezna, do Augšpurka choditi, na kolena padati,

Digitized by Google

ruce spínati, prositi velmožné panstvo, aby se nad námi a nad sebou smilovati ráčilo? — Chcete-li, abychom v historii byli druhým Barbarosou, jenž zapomněl svého majestátu oproti lenníku? — Já sám do Varšavy ke králi poselstvo vypravím. — A jednoho si ještě přeji a očekávám od tajné rady mé. — Co tu ujednáno, ať zůstane utajeno. — Na čemkoli se tu usnášíte, zachovejte mezi sebou!"

Oko císařovo spočinulo pronikavě na markraběti badenském, jenž by se byl té chvíle nejraději do země propadl. — Obličej císařův zasmušil se chmurným výrazem.

„Mám v rukou důkazy, že francouzský resident bývá zpraven o usneseních mé rady tajné právě tak jako já. Nechci a nebudu nikoho povolávati, aby se zodpovídal. — Jsou chvíle vážné, jsou časy těžké; — nám třeba míti po boku mužů ryzích povahou, oddaných s duší svému císaři, majících na zřeteli blaho a štěstí našich národův... Císař by měl stíhati a trestati přísně; ale — Leopold odpouští..."

Mezi radami nesměl nikdo ani dýchati, i když byl císař odešel. Hlavy až na dvě — jedna z nich patřila panu Kaplířovi — byly svěšeny, barvy tváří jich bledly, červenaly, sinavěly ve všech možných stupnicích. Z badenského markraběte jakoby duše byla odletěla.

„Bude, pánové, nejlépe, když dnešní rokování odložíme na jiný den. — K úvahám důležitým podle slov Jeho Císařské Milosti třeba krve nejchladnější, a té by sotva asi u nás bylo!"

Tahle slova z úst páně Kaplířových přišla všem velice vhod; znělať jim jako vysvobození z muk očistcových. Jeden na druhého ani se nepodívavše kvapili z osudné rady, jak možno nejrychleji, každý ke svému povozu.

Digitized by Google

V.

Ode druhého ledna 1683 povíval ve Drinopoli koňský ohon na staně sultanově směrem ku severozápadu. A od té chvíle, kdy jej na vysoké žerdi vztýčili, v celém táboře tureckém věděl každý, kam jest výpravou zaměřeno. Utkvělo-li oko na nesčíslných stanech, jež na hodinu cesty šířkou se bělely a šedivěly, mimoděk ozývala se v hlavě myšlénka, zdali to z hrobu nevstal se svými hordami Xerxes, jenž chtěl státi se pánem na zemi a na moři. Běda, přeběda krajinám a vlastem, do kterých se tahle vojska přívalem rozvodněných řek přiženou; běda městům, kolem kterých se rozloží; běda i té půdě, kterou ve skálu udupají koňův svých kopyty!

A do tábora nových rojů přibývá ještě den co den. U vojště viděti celá stáda velbloudů, na jichž hrbech, ověšených damaškem, nosítka skvostná pro krasavice harému, jichž měl každý šestibunčukový paša celou kopici. Turci vlékli s sebou tenkráte všecko možné pohodlí. Doufali na jisto, že se tehdáž do těchto krajin více nevrátí, že sídla nová dobudou sobě v samém středu evropském. Druhým hlavním městem sultanovým bude dojista Vídeň. Turecké pašaliky pošinou se až za řeku, v níž prý voda jako brčál zelená — na jejíž dně bytují panny svůdné v palácích křišťálových.

V sultanově staně před padišahem dlí posel Ludvíka XIV., „nejkřesťanštějšího krále". Sotva že byl vstoupil před obličej sultánův, padl na zemi, hlavou se dotýkal kobercův a tak zůstal, dokud Turek nepokynul rukou, aby vstal a přednášel poselství od svého pána. —

„Jakmile objeví se turecká vojska za Dunajem, král

Digitized by Google

můj vyrazí s armádou svojí, pronikne až do české země a před Vídní si s vámi ruce stiskne!"

Tlumočník tuhle výpověď sultánovi vykládaje za každým slovem hluboce se skláněl, ruce maje přeloženy křížem přes prsa a očí ku tváři padišahově nesměje ani pozdvihnouti.

Rty náměstka prorokova se jedva pootevřely, jako by cosi byly zašeptaly.

Tlumočník se tentokráte uklonil až k zemi a otázal se Francouze: „A co císař?" —

„Jeho milost padišah může býti s této strany úplně beze vší starosti. Ve Vídni sice o nastávající vojně vědí, ale nevěří, že by se mohla státi skutečnou. Ministři si jí nepřejí a proto chlácholí císaře. I Španělům záleží na tom, aby císař se strany vaší nebyl ohrožen. S Uhry zacházejí jako s máslem — u Tökölyiho se doprošují... Však i zde bylo poselství z Vídně — Kaprara, u Tökölyiho Saponara. Tomuhle slibují, že mu ponechají všecko, čeho vydobyl."

Padišah poznovu otevřel ústa a opět zdálo se, že cosi zašeptal. Tlumočník zase až k zemi se uklonil.

„Vídeňské poselství odjelo z Cařihradu s nepořízenou."

Nyní se uklonil, jak se mohl ohnouti nejníže, i posel francouzský.

„Polský král se dosud nerozhodnul... Pán můj vše učiní, aby ho pro padišaha získal... Moc domu habsburského musí býti zlomena, rozdrobena, v prach rozmetena. Kdo kdy nejvíce jasu půlměsíce překážel než orel císařův se svými černými křídly? Kdy padlo více věrných prorokových než v boji proti němu? A kde jich více bylo zadáveno než pod jeho spáry? — Ať zahyne! — Pak nebude v celém světě pánů jiných leč toliko dva: na východě padišah a na západě král francouzský!"

Digitized by Google

Sultan blahosklonně pokývnul hlavou; tlumočník také dvou posledních slov, totiž toho druhého pána, úplně přeslechl.

„Císařovy pokladny jsou prázdny, lid jest nespokojen, peněz není kde vzíti. Mezi kurfiřty nesvornosť, jeden chce býti nade druhého... V jednom z nejkrásnějších království emisaři naši účinlivě pracují, pobuřují lid, zakládají ohně po městech. V německé říši rozklad očividný. Mezi císařskými rádci jsou neshoda, záští, hněvy, nepřátelství. Nemůže býti vhodnějšího času, příznivější chvíle; — třeba jen pozdvihnouti ruky k rozhodné mohutné ráně, — a z černého orla domu habsburského nezbude pak ani peroutka, ze všech korun ani jediného kamene drahého — svit půlměsíce vyrovná se lesku slunečnímu."

Odporněji nemohl již vyhlížeti ani ten Jidáš, když veliké radě židovské učinil otázku: „Co mi dáte, a já vám jej zradím."

Byly to žalostivé časy, kdy křesťan katolík na křesťana katolíka s pohanem, s Turkem se umlouvali; kdy panovník, jenž mohl býti v řadě evropských vládců nejslavnějším, jenž panoval rytířskému národu francouzskému, tak hluboko klesl, že podával ruku bídníku, jenž kromě té drahé, nesmrtelné duše na rovni stál s dravci krvežíznivými.

Sultan opět promluvil, a to hlasem sotva slyšitelným, jakoby měl vyschlé všecky hrdelní trubice. Ale pravá příčina takovéhohle hovoru byla, že ďaur není hoden, aby mohl ve své vlasti říci: já na své vlastní uši slyšel mluvícího prorokova náměstka.

„Pán můj vzkazuje pánu tvému, aby se svým vojskem vypravil se do pole. Čas nejvyšší a poměry kážou rychlejší jednání! — Dary, jež s sebou odtud vezmeš a od pána mého pánu svému odevzdáš, jsou uchystány..."

Audience zakončena!

Digitized by Google

Francouzský posel opět hlavou se dotekl samých koberců. Maje ruce na prsou překříženy, uklonil se po třikráte.

„Všem vám, vy ďauři, hlavu rozšlápnu, jářku, všem, co vás na oboru zemském ... a nebudeme šetřiti nikoho ... jen co se ve vašich krajích usadím. — Potom přijďte a chtějte se děliti se mnou o vládu. Jako klasy budou vaše hlavy padati. — A všude zmizí kříž, všude zaleskne se půlměsíc. — Tak u brady prorokovy přísahám."

Sultanův hlas podobal se té chvíle příšernému vytí hyeny, když za noci obchází hřbitovy, aby vyhrabávala lidské mrtvoly. Kdyby byl posel nejkřesťanštějšího krále zaslechl těchto slov, snad by se byla přece i v něm probudila bídná duše, snad by byl na perutích větru spěchal do své otčiny a rozmařilému Ludvíku řekl do očí: „Věkovitou hanbou, králi můj, pokáliš jméno francouzské, potupou nezahladitelnou zhanobíš francouzskou čest, na sebe samého uvališ neúprosnou kletbu ... A na své potomky?" — Věru skorem není potom divu, že takovéto skutky předchůdců potomka přivedly na zkázu, do žaláře, na popraviště, pod guillotinu.

Dary, uchystané francouzskému králi, byly opravdu sultanské: šest černých, plnokrevných arabů, tak asi čtyřletých, po srsti lesknoucích se aksamítem — ani o píď vyšších či nižších jeden druhého. A což ty pokryvky, na nichž půlměsíce byly vysázeny diamanty a třepení kolem z ryzího zlata. I uzdy po tureckém zvyku i třmeny, že ruka ostýchala se téměř lesknoucího kovu se dotknouti .. A opodál šest otrokyň, šest kavkazských růží za prvého rozkvětu. V drahocenná roucha byly oděny všecky, nejdražší hedbáv na nich, kolem hrdel bílých perel celé řetězy — ve vlasech tmavých zářily ozdoby, až poslu oči přecházely. Markýz v Paříži či Versaillu divy světa viděl. Sady kolem královského zámku převyšovaly báječnou

Digitized by Google

krásu visutých zahrad Semiramidiných. V královských těchto zahradách oku lahodilo, co Francie měla nejpůvabnějšího. Versaillský zámek se svými tajnostmi převyšoval sebe bujnější obrazotvornosť. Ale to všecko proti daru sultanskému vypadalo jako stín. Toť zrovna jakoby padišah jeho pánu z duše četl, co by mu bylo nejvítanějším. — Jen jak se s tím se vším domů dostati nejbezpečněji? S takovými dary jeti sta mil daleko bývá hůře, než s penězi. Nejjistěji dostihne francouzské země mořem. Na moři přede zraky slídivými bude ukryt nejlépe.

Lidé zrazovali svůj rod za peníze, svou víru za hladkou tvář, svou česť za velmožnou přízeň od jakživa. A kdyby padišah byl přistoupil k tomuhle poslu a zabušil na liché srdce jeho, kdo ví, zdali by ošemetný Francouz nebyl zradil svého pána se vším všude. Bez toho se mu v tomto táboře kolem očí všecko jen točilo, a krev hnala se mu valem do hlavy. Štěstí pro něj, že muezzin zrovna před ním začal Turky vřeštivým hlasem vybízeti k polednímu modlení. A tu padaly na zemi s obličeji v tu stranu, kde Mekka leží, i kavkazské otrokyně, určené pro francouzského krále, jehožto štít honosil se ozdobou sněhobílé lilie.

Pan posel ucítil náhle prudkou ránu, a to takou, že zavrávoral.

Dva obrovští muži, podle zevnějšku janičáři, připomenuli markýzovi, že jest čas k modlení, a že psu nevěrci nesluší státi se vzpřímenou hlavou, když věřící třikrát ku poledni se uklánějí...

Ve kterémkoliv městě evropském byl by markýz za takovou urážku pobouřil celý magistrát, souboj byl by nezbytným; a ještě jaké odprošování se strany úřadu!

A než se markýz vzpamatoval, už klesl k zemi druhou, prudčí ranou. Žádal sice zadostiučinění, ale padišahův tlu-

Digitized by Google

močník dovedl ho ukonejšiti, že se mu skorem zastesklo, když Drinopoli opouštěl, maje svému pánu oznámiti, že proti císaři do pole valí se armáda, jakéž do té chvíle svět neviděl, a jež dalším pochodem stane se mořem, kterým budou všecky kraje až za Vídeň zaplaveny. Dva díly světa byly svolány do zbraní. V čele vojsk nepřehledných před sultanem hrozný velvezír Kara Mustafa strašlivou přísahou se zapřisáhl, císaře Vídeňského že musí živého nebo mrtvého dostati do rukou s celou jeho rodinou. Než nastane veliký půst, na Štěpánské věži musí býti vztyčena zelená korouhev Mohamedova. O domu Habsburském ruka letopiscova prý bude psáti, že někdy býval, ale že ho již není více!

VI.

Starému Zahrádkovi, když z daleka uviděl modravé homole středohorských vrchů, dobré srdce poskočilo radostí a náhle přibylo mu také síly, jakoby šel teprve od rána. A přece trvala mu již cesta několik hezkých dní.

Z Vídně do českého středohoří krok za krokem jest dosti daleko.

Již mu i obuv opouštěla. Nebyl skorem ani ku poznání. Brada, kterouž míval vždycky pečlivě oholenu, zarůstala. Mozol na pravé ruce, jak se o hůl opíral, mu krví podběhl. Po druhé by nešel do Vídně za nevím co, leč k rozkazu či přání pana Kaplíře, kterého z věrné duše svojí velice miloval.

Čím blíže přicházel k horám, obličejem jeho rozestíral se co chvíli jasnější výraz. Už mu i píseň na okoralé rty usedala.

Digitized by Google

Však se ho v Milešově ani dočkati nemohli. Žena s dcerou měly jej na mysli sníce bdíce. — A dvakráte ocitnul se u nich na dvorku mladý muž, jakoby zrovna z. někdejší zdejší stráně byl vyrazil, i ptal se, zdali už doma tatíček. Podobal se mladému ptáčeti, ano vyletěvši z hnízda, vrací se a nemůže ho živou mocí nalézti. Také se tak plaše vůkol rozhlédal a byl polosedlák a polopán. Ruce měl běloučké, jakoby nikdy v nich ničeho byl ani nenosil, ale tvář bledou, oči na tenhle věk nějak příliš zapadlé... Snad mnoho za nedlouhý svůj věk již vytrpěl. A jen se tu vždy zakmitl. — Když mu pověděli, že se tatík dosud nevrátil, hlavu smutně svěsil a zmizel na horách.

Dobrý jistý soused Zahrádkův ženě jeho pravil, že vraceje se z Biliny potkal cizince nějakého, jehož tvář by mu měla býti známa, ale že se nemůže nijak dobře rozpomenouti...

„A zase nás Turkem straší! — V Bilině toho plno. — Na náměstí verbíři bubnem a trubkou svolávají mladý lid, aby se dával na vojnu."

„Matičko Kristova!" vykřikla Zahrádková, rukama lomíc nade hlavou.

„Neboj se! Tvého již nevezmou! — Ale divno, kde přece je tak dlouho."

„Což já vím, strýčku!"

„Přece jsi jeho ženou..."

„Poví-li mi kdy co? — Jste vy muži všichni takoví!"

„Už tomu bude hnedle měsíc, a o něm nikde ani pohádky. — Podivno; věru podivno!"

Zahrádková se nyní zamyslila. A tu jí náhle napadlo, že se třeba už nevrátí. Zlého lidu potuluje se všude nazbyt, a nejednou se již přihodilo, že člověk zlý si vzal lidský život na svědomí pro kus šatu, pro několik haléřův...

Digitized by Google

„Jak je ten tatík! Aby aspoň řekl, kam jde, kde bychom ho měli hledati," bědovala zkormoucená.

„Však jsem již zase u vás, milá ženo," ozval se hlas, mimo nadání. — „Dej Pán Bůh dobrý večer, sousede!"

„I vítám tě. Právě tu o tobě řeč!"

„A přiostřená nějak!"

„Starostí o tebe nevěděla jsem se ani kam podíti..."

A už si byli muž se ženou v náručí. Liduška také tatíčka vítala, ruce mu celujíc. — I se sousedem tiskli si upřímně pravice.

„Mladý muž jakýsi tě tu hledal. Dnes již po druhé se po tobě ptal a odešel po poledni..."

„Potkal jsem ho cestou k Bilině," pravil soused. „Ale do očí jsem mu neviděl. Měl klobouk vtisknutý příliš hluboko do čela... Jen ta tvář se mi nějak zdála známou býti."

Starý Zahrádka pouze hlavou pokývnul a neřekl slova.

„A kde jsi přece až byl?"

„Daleko! — Že bys toho neuhodl!"

„V Praze?"

„Trochu dále, milý brachu! Ale hlavu si tím nelam! — Někdy ti to povím."

„Ne-li až v Římě!"

„Jak pravím, hlavu kdybys si rozhádal, neuhodneš!"

„A co mi nesete, tatíčku?" tázala se dívka.

„Buď holka ráda, že se vracím zdráv!"

„Však jsme se také za tebe namodlili," podotkla žena, přičítajíc si zásluhu, že se starý z daleké cesty vrátil zdráv. Ale toho mu nemohla a nemohla odpustiti, že se nesvěřil ani jí, kam tak náhle odešel.

„Poslechni, ženo: kdyby se o nás jednalo, o záležitosti moje, tvoje, dceřiny, ani okamžik bych tebe nenechal v nejistotě; však mne znáš. Před manželkou, kteráž mi věrnost přísahala před živým Bohem, nemám nikdy nej-

Digitized by Google

menších tajností. Ale tahle cesta byla vykonána za jiným účelem..."

„A co kdybys byl zahynul? — Nemohlo-li se tak státi?"

„Mohlo. Nejsme jisti ani hodiny. — Ale byl by se vás ujal někdo jiný!"

„Však říkám, že s tvou hlavou nikdy nic nepořídím!"

„A dobře tak pro mne i pro tebe!"

A přicházíš tak z nenadání. Ani ti nemohu ničeho předložiti."

„Žes ještě, ženo, tak zpozdilá!... Kousek chleba, trochu mléka!" — —

Ale tu již zase soused přicházel zápražím.

„Ani si nic pověděti nemůžeme! Vždyť by si mohl pomysliti..."

„Nediv se mu! — Chce věděti, co nového."

Zahrádková musila chtěj nechtěj přestati, protože se už dvéře otevřely.

„Je-li to pravda s tím Turkem? — V Bilině toho plno!"

„Kudy jsem, brachu milý, šel, nic jiného jsem neslyšel. A kde v kostele jsem byl, všude proti Turkům kázali, k modlitbám lidi vyzývali, a všude ve městech pole sbírají, tak jako když se ta velká vojna skonávala..."

Zahrádka dobrý pozor dával, aby se nepodřekl. Už mu několikráte přišlo na jazyk slovo „Vídeň"; ale vždycky se vzpamatoval ještě v čas. Tenkrát musil býti člověk z míry opatrný. Mnohdy pro slovo byl vláčen z místa na místo, trýzněn i žalařován, že konečně ke všemu kýval, po čem se ho ptali. A ptávali se ho po nejnemožnějších věcech. — Také nebylo ani dobře, kdyby zdejší úředníci věděli, kde byl. Snadno by z toho soudili, že na ně šel

Digitized by Google

cosi vyzradit. Služebnické duše málokdy bývají beze skvrny, a ve středohorských končinách jsou pro veliké tchoře spolehlivé útulny...

* * *

Uplynul celý týden, a o mladém muži nikde ani stopy.

Zahrádka i na hory vycházel, ke hranicím pohlížel, a pořád nikdo nepřicházel. — Aby se byl dal naverbovat? Aby ho snad byli polapili? — Jak snadno se mohlo cosi zlého přihoditi. Byl exulant, byl jiné víry, jeden z nejposlednějších: a slídičů právě za těch časů bylo všude jako hub po dešti. Starému Zahrádkovi úzkostí prsa se svírala za tímhle pomyšlením. Nesl mu přece odpověď. Podle všeho dobře pořídil, protože pan Kaplíř vzkazoval ho pozdravit i poroučel, aby učinil bez odkladu, jak mu naznačeno ve psaní.

Až dvanáctý asi den zaklepal kdosi na dvířka, zprvu tichounce — potom po druhé i po třetí — vždy silněji.

U Zahrádkův se již chystali na lože. Byly beztoho smutné listopadové dni a ještě smutnější večery — noci pak nejsmutnější.

„Otevři — pro Bůh — stíhají mne — jsou mi v patách!"

Zahrádka, na polo oblečen, spěchal otevřít. Poznal pozdního hosta po hlase. Ale již také zaslechl dusot koňský, řinčení oceli, surové hlasy.

„Co mi vzkazuje pan strýc?"

„List posílá, pane... Mám ho pečlivě ukrytý. — Jen pojďte dál!"

„Přijdu po druhé. — Přivedl bych tě do neštěstí. — Mandáty platí do dneška."

„Musíte tu, pane, zůstati! — Svědomí bych si z toho dělal!"

Digitized by Google

Několik jezdců ocitlo se již před samou chatou. Tři s koní seskočili a vrazili do dvorka.

„Ve jménu Jeho Císařské Milosti!"

„Čeho u mne, páni, hledáte?"

„U žida vždycky krádež, u šenkýře podloudníka, u takového krtka, jakým jsi ty, pokaždé exulanta..."

„Zde jsem! — Tenhle muž jest nevinen," ozval se cizinec.

„Jen když tebe máme! — Však tě již stopujeme hezky dlouho!"

„Víte-liž, kdo to?" s touto smělou otázkou Zahrádka pokročil až před samé vojáky.

„Jsem Zikmund Kaplíř ze Sulevic..."

„Ach, — ach! — Pana zbrojmistra příbuzný? — A na jeho panství? — Na jeho statku?"

Po těch slovech se dal komisař do sípavého smíchu. Takového lovu se dnes nenadál — takové kořisti nečekal. Domníval se, že to jakýsi predikant ze saských škol, jenž zapovězené knihy roznáší. A on to zatím císařského generálního komisaře pokrevenec! A potom že nenadržuje v Čechách rebelantům? Potom že nepodporuje úkladníkův a nepodněcuje jich proti úřadům... Pan komisař z Mostu se dal po druhé do pronikavého smíchu.

„Budu Vás již, pane, prositi, abyste přidružil se do naší společnosti."

Tahle věta nemohla ani býti jízlivějším zvukem pronesena. — Jak se pan komisař ve Vídni zalíbí? Jaké odměny se mu dostane, jakého vyznamenání, jakého povýšení?

„Budete odpovídati Jeho Milosti, pánu našemu..."

V Zahrádkovi vřela krev, zatav pěsti měl sto chutí vrhnouti se na tyhle pochopy. Ale štěstí, že mu přišla ještě v čas do hlavy myšlénka na ženu i na dceru...,

„Půjdeš s námi také ty, sysle!"

Digitized by Google

„Půjdu, chcete-li!“

„Tatíčku drahý!“ vykřikla dcera.

„Pro rány Kristovy!“ bědovala žena.

„Spoutejte ho a přivažte ke koni!“

„Pane komisaři, se mnou jednejte si podle zákona! — Ale za toho tu ručím svou ctí, že jest nevinen!“

„Vaší ctí, pane? — A nevíte-liž, že ta čest vaše žádná čest?“

„Tahle slova si spolu jednou budeme opakovati!“

„Teď rychle!“ velel komisař. „Hodiny nestojí!“

„Jsem uchystán... Odpočinku mi netřeba!“

„Přechovavač jako zloděj! — Slyšíš, ty hazuko?“

Za několik okamžiků bylo v Milešově již zase dusné ticho listopadových nocí, kdy těžké mlhy rozloženy bývají krajem, jakoby všechen volnější ruch měly utlumiti... Jen ze Zahrádkovy chalupy rozléhal se úpěnlivý pláč, po němž si člověk mimoděk zakrývá uši, aby neslyšel stenání, deroucího se až z útrob duše. V sousedních staveních slyšeli skorem každé slovo; ale ven neodvážil se nikdo. Tenkráte podezření na člověka padalo rychleji, než z rána rosička padá na trávu.

Zahrádka, s dcerou i ženou se rozžehnávaje řekl, aby pro něj neplakali; tenkráte že se vrátí dříve, poněvadž za něj promluví trochu vyšší pán, než jsou ti páni, kteří ho dnes odvádějí. List od pana Kaplíře obratně doručiv mladému muži, pravil potom vojákům, aby si s ním dělali, co chtějí...

Vojáci přivázali je ke koni. Už byli tomu tak uvyklí ode dvou let, když za jedním koněm, k prudšímu trysku bodaným, bývalo běžeti pěti až šesti ubožákům schytaným a spoutaným na silném provaze.

Pan Zikmund Kaplíř kráčel mezi nimi uprostřed. Komisař si přece nechtěl proti němu dovoliti, což byl už učinil mnohým. Pán věděl, že chyceného bude musiti

Digitized by Google

Mostecké právo vydati vyšším úřadům do Prahy. A kdo ví, zdali ho nepožádají do Vídně.

Zahrádka si cestou tichounce zpíval: „Mé jsi potěšení, můj Ježíši!“ Než došel do Vídně a zpět, nejméně tisíckráte píseň tu celičkou vyzpíval. A cesta mu tudíž ubíhala nad pomyšlení. Tohle tedy také vydrží. Do Mostu není daleko. Kurýr z Vídně, kamž Mostecký soud beztoho musí vše poslati, bude tu trochu dříve, než on... Tato výprava, tak u sebe rozumoval, může pana komisaře velice spražiti. Starý pán, tolik slyšel a přezvěděl, ve Vídni ve hradě jest jako doma, s císařem mluvívá každý den, a druhdy smí sobě s ním i v karty zahráti.

VII.

Pletichy na Vídeňském dvoře bujely měrou povážlivou. Bylo tam třeba i oka z míry bystrého, aby je prohlédlo, i ruky odvážné, aby rázným činem z nich se vyprostila. Kolik v císařské radě značnějších jmen, skorem také tolik stran. Každý cizí vyslanec snažil se všemožně, aby pánu svému podával zprávy o všem, co se tu děje, a každou novinu, nezřídka vylhanou, platíval.

Španělskému vyslanci hlavně na tom záleželo, aby Francie nepřišla k oddechu a tudíž nepřátelství mezi Ludvíkem a Leopoldem v doutnajícím popelu vyšlehlo poznovu ve zhoubné plameny. A za tou příčinou španělský vyslanec nebezpečenství, jež hrozilo císaři od Turka, hleděl hladkými slovy tlumiti. Francouzský vyslanec zase podtají štval proti Polákům a vyhlašoval je za smluvené spojence Turkův. Zástupce republiky benátské, které sláva

Digitized by Google

za těch časů již hezky byla potuchla, co chvíli posílal radě desíti ošemetné zprávy o tajných piklech při dvoře císařském. Contarini byl bystroduchým pozorovatelem, jsa úskočný rodem, úlisný mravem a jizlivec povahou. Jediný nuntius papežský všemi silami o to se zasazoval, aby moci křesťanské podaly si ruce, majíce před sebou nepřítele tak hrozného, jenž, zvítězí-li nad císařem, nebude pak šetřiti ani Němce, ani Francouze, ani Španěla, ani Poláka, ale sveřepý, drzou nohou šlápne na šíji všem. — A ke všemu tomuhle přidružovaly se ještě choutky a záležitosti osobní; neb — ať lépe díme — páni z příčin a zájmů soukromých podřizovali choutkám svým prospěchy věci veřejné.

Za smutných těchto třenic nejvíce podezříván a osočován byl pan Kaplíř. Čeští rodové Kinských, Lobkovicův, Martinicův těšili se tolikéž vzácné přízni císařské; ale ostří jedovatého záští namířeno bylo skorem neustále, ne-li na hlavu a srdce, tož alespoň na čest Kaplířovu. A přece byl Oldřich Kinský také z krve, kterou zčervenala dlažba v noci ze 24. na 25. února na Chebském zámku.

I sám Strattmann, císařovo oko a ucho, nepřál polnímu generálnímu komisaři. A což teprve Sinzendorf, Heřman Bádenský a celá řada přátel dvou těchto pánův!

„Z vojenských rad mých," pravil císař k dotčenému důvěrníku svému, „rozvahou, důmyslem a okamžitým rozluštěním všelikých záhad, nevím, kdo by se vyrovnal Kaplířovi. — Starhemberg jest příliš ohnivý, stěžují si na jeho neústupnost, nerad prý se podrobuje cizím náhledům. — Nevím věru jiného! — A mínění vaše, milý Strattmanne?"

„Kaplíře bych zase ramenářem nazval!"

Císař Leopold utkvěl tázavým zrakem na svém důvěrníku.

Digitized by Google

„Zvláště na základě zpráv, jež právě dnes došly z Čech."

„Zase z Čech!"

Císař prořekl tato slova hlasem podrážděným.

„Ráčíte, Vaše Milosti Císařská, míti asi povědomosť, že pan komisař generální mezi exulanty českými do dneška má krevné přátele."

Leopold pokývnul hlavou.

„Nedávno tomu, co podařilo se úřadům polapiti jednoho z vyhoštěných těch Kaplířův, an noční dobou odvážil se až do samého Milešova, kdež si pan Kaplíř dostavěl nádherný chrám a zámek svůj vyzdobil opravdu přepychem královským."

Čelo císařovo se zachmuřilo.

„Jméno polapeného jest: Zikmund Kaplíř!"

„Snad omyl nějaký?"

„Úřadní zprávu máme z pražské purkrabské kanceláře."

„Nemohu věřiti, že by..."

Císař této věty ani nedopověděl.

„Podezřívka jest mne sice daleka; ale může býti, že tajné záležitosti zdejší ovšem i touhle cestou dostávají se na francouzský dvůr. Beztoho veřejně se povídá, jako by mezi vůdci francouzských paličů nalézali se čeští exulanti."

„Což dosud ještě pozdvihuje hlavy tato saň?" zvolal císař. —

„Jest živena z království. — Není divu, že dosud škodí, kde může."

„Musí býti potřena — musí, buď co buď!"

„A proto by dobře bylo, kdyby se Milosť Císařská ráčila zbaviti dvořenínů, kteří jsou jedem saně té prosáklí."

„Přísné vyšetřování nařídím — bezohledné .... Nedovolím, aby směli si za zády svého císaře a krále pohrávati se mnou jako s loutkou nějakou.... Jiskry,

Digitized by Google

z nichž znovu by hrozné požáry mohly vzplanouti, uhasíme hned — bez odkladu.“ — —

A ještě tu chvíli poslal Leopold pro Kaplíře, aby se zodpovídal osobně, prve než vydán bude rozkaz, aby byl zatčen.

Panu generálnímu komisaři nemohlo nic lépe přijíti vhod než tento císařský rozkaz, aby se bez meškání dostavil do hradu. Měl ť již v rukou došlé z Prahy zprávy o šerednych piklech, jež poznovu nejjizlivějším způsobem namířeny proti jeho osobě. I chtěl k císaři pánu v pilné té příčině jeti sám. A tak za půl hodiny skvostný povoz jeho zajížděl do hradu. Podle výsměšných posunkův na tvářích dvořenínstva bylo lze souditi, že vědí příčinu, proč asi oblíbenec Jeho Císařské Milosti dnes přijíždí. — Jeden druhému šeptal, že dneškem páně Kaplířova sláva zapadne nadobro.

Strattmann zůstal u císaře.

Kaplíř vešel obvyklým svojím způsobem a dvořenína si ani nevšimnul.

Leopold přivítal svého radu ledovým pohledem.

„Žalobám vyskytujícím se ob čas proti vám, hrabě, nemohli jsme konečně uzavříti sluchu. Poslední žaloby tyto jsou velice povážlivé. Jste prý ve spojení s exulanty, se svými pokrevenci. Na panství vašem na Milešově chycen prý váš bratrovec. Chceme, abyste se dříve zodpovídal před námi, prve než ponecháme průchod právu.“

Takhle s Kaplířem císař ještě nikdy nemluvil, ani tenkráte, když jej byli očernili, jakoby podporoval selskou rebelii. Ale pan Kaplíř ani na okamžik nepozbyl klidu a rozvahy.

„Mezi českými exulanty, Císařská Milosti, jest opravdu blízký jeden pokrevenec můj, ale jest již poslední. Jsa v nouzi veliké postaven a v cizině ode všech opuštěn, bez otce, bez matky, zkusil mnoho, příliš mnoho...

Digitized by Google

Nemožno všecko ani pověděti .. Českých exulantů, Císařská Milosti, ostatně již není. Pobloudilci svého českého rázu pozbyli namnoze v prvém koleně; svým zvykům a řeči zůstal věren pouze prostý lid ... A příbuzný můj Zikmund Kaplíř poslal ke mně člověka jednoho z panství mého Milešova. Chuďas ten nyní jest uvězněn v žaláři Mosteckém, ač jest katolík, že nemůže býti upřímnějšího. — Bratrovec prosil, abych se nad ním pro Bůh smiloval, abych ho v bídě neopouštěl, pro tu krev, kteráž v otcích našich stejnou byla. Po onom vyslaném člověku jsem nešťastníku listem zvláštním odpověděl. A jda si bezpochyby pro odpověď mou, byl v chatě poddaného mého od vojáků zachycen ... Jinak býti nemůže ... Učinil jsem mu tento návrh: „Odřekni se bludné víry své, přijď, pokoř se císaři pánu, a já tě jako vlastního syna přijmu v náruč otcovskou!"

„A neodřekl-li by se víry bludné: — co potom?" Tato otázka prošla císařskými rty již mnohem mírněji.

„Ani tehdy neodepru mu podpory, aby mohl býti živ ... Jinak ovšem vše styky, jichž do nedávna nebylo, i na příští časy přeruším naprosto. — Za pravdivosť každého slova svého ručím Vaší Milosti Císařské svou ctí, veškerým zbožím, svým hrdlem a životem."

Na pana Strattmanna ráznou touto řečí fičel nejostřejší severní vítr.

„A je-li tak vůle Vaší Císařské Milosti, pána mého, chci býti čímkoliv, i svou osobou, rukojmím!"

Pan Kaplíř promluvil nyní zvýšeným hlasem. Strattmann pohlédl na císaře, aby ho, a byť jen okem, upozornil, vyplniti toto přání českého hraběte.

„Mně dosti na slovu prozatím ... Sám bych pochyboval, aby muž na sklonku života svého, aby Kaplíř, jejž jsem počítal mezi své nejvěrnější, zapomněl se nad povinností svou a zhanobil jméno dobré!"

Digitized by Google

Císař pokynul rukou a Kaplíř se vzdálil, opět Strattmanna ani pohledu hodným neuznav.

Císařův důvěrník mohl si rty rozhryzati, a přece bylo mu ke všemu jeviti přívětivou tvář. Byl by ovšem nyní tak rád ještě cosi prohodil; ale císař ani slovem nezavadil o tuto záležitost. A jakoby se nebylo nic přihodilo, obrátil se ku dvořenínovi s lehkým úsměvem na rtech: „Co nám píše braniborský volenec? — Máte bezpochyby u sebe zprávy našeho residenta z Berlína? — Podíváme se, zdali souhlasí. — Tak se mi zdá, jako bychom někde stálých vyslancův úplně mohli postrádati. — A na ně nikdy žádná stížnost nepřichází."

Strattmann se zahryzl do pysků po druhé; — ale tentokráte div že mu krev ze rtů nevyprýštila.

„Služebníci naši více o zábavu se starají, než o naše zájmy. Rád bych věděl, zdali jednou přece došlo něco důležitého."

Leopold usadil se na židlici. Tajný rada mu podal svazeček listin. Císař rozlomil pečeť, a Strattmann počal čísti úředním tónem... Ale již při čtvrté řádce změnil se mu hlas, papíry v rukou začaly se chvěti, a k následujícím novinám mu sotva již stačil dech.

Kurfiřt Friedrich Vilém ohlašoval, že Jeho Císařské Milosti ani jediného mušketýra nepošle na pomoc proti Turkovi. Zároveň odhaloval plány, kterak by celé Slezsko nejsnáze mohl zabrati. Už prý mu nejde ani o Krňov.

Zprávy císaři z Mnichova zaslané tamějším residentem nezněly příznivěji...

„Aj, tentokráte tedy přece něco důležitějšího," ozval se císař dutým, hrobovým hlasem. „Podívejte se, milý Strattmanne, na tenhle obraz. — Poznáváte ho?"

Přímo nade psacím stolkem byla zavěšena podobizna obstárlého muže cele černým rouchem oděného. Obličej jeho byl zatažen pochmurným výrazem, jejž byla

Digitized by Google

ruka malířova snad až příliš věrně napodobila. Na tmavém kabátci ani jediný odznak nějaké hodnosti či důstojenství. Zraky muže tohoto upřeny byly na obraz Bohorodičky, postavený na stolku po levé straně obrazu. Ruce byly sepjaty — rty jakoby se pořád zlehounka otevíraly a zavíraly...

„Jeho Císařská Milost Ferdinand III. blahoslavené paměti."

Strattmann se hluboce uklonil.

„Ano. — Můj otec! — Podívejte se trochu blíže tam v pravo do rohu. Co tam čtete?"

„Tempore maximarum angustiarum depictum in aeternam posteriorum nostrorum memoriam."*)

„Ano, tou dobou hřměla švédská děla na Prahu. A takových rozhodných dob, jakou byla onano, lze v rodě našem málo napočítati. — Zatím dům Habsburský přece žije do dneška."

Obličej panovníkův se nyní nějak zardíval, a oči se zase tak leskly, jak ondyno, když četly zachycené listiny francouzské.

„Ale zakládám se památkou otce — buďte mi svědkem — než bych tomu odpadlíku povolil, než bych podepsal smlouvu s ním jakoukolivěk: raději ať zahynu, ať zajde rod náš!... Co Braniborec Braniborcem, nikdy nám nepřáli. — Druhdy ovšem dělali se na oko přáteli, ale byli jimi jen potud, pokud potřebovali nás a služeb našich."

Po té dvořenín přednášel již jen obyčejné záležitosti.

Císař téměř ani neposlouchal. A od té chvíle nebylo po dlouhý čas na tváři jeho viděti úsměvu; pořád jen

*) V době největších útrap vyobrazeno na věčnou paměť našich potomkův.

Digitized by Google

trudný výraz, plný starosti a nesnází, jež na hlavu jeho doléhaly neodbytněji a neodbytněji se všech stran. A neulehčilo se císaři, ani když do Vídně dojel kurýr od hraběte Martinice z Říma zvěstuje, že papež zavazuje se proti nepříteli všeho křesťanstva přispívati subsidiemi 50.000 korun měsíčně, z čehož 300.000 touž dobou již se nunciovi do Vídně předkem na uhrazení nejnutnějších potřeb zasílá.

VIII.

Za krále Jana zdálo se, že se Polákům vracejí staré, slavné časy bohatýrské, o nichž za Karpaty a na Litvě, nad Vartou a Vislou do dneška stříbrovlasý kmet šedesátník, sedmdesátník, s nadšením vypravuje vnukům, vypravuje hlasem povýšeným, v očích s radostným záblesk a s bujarostí citů, jakoby mladickou. A na nejednom dvorci šlechtickém za dlouhých zimních večerů, kdy těžko bývá rozeznati, zdali v lesích vítr skučí a do lomenic zaléhá, či zdali vlci, zabíhajíce do kraje, hladem vyjí, takhle do slova začínává vypravování: „Povím vám, dítky milé — moji kochankové — jak Poláci bývali šťastni a slavni, jak válčili a v pokoji žili, jak své vlasti slávy dobývali, jak na sněmy jezdili, jak si jich v cizině vážili, jak svou otčinu bránili. A dejž Pán Bůh, aby co vám povím, s vámi rostlo, ve vás žilo, v životě vašem neslo ovoce, z něhož těšiti by se jednou mohli naši a vaši potomci . . .“ Opravdu tak v nejednom starém šlechtickém dvoře polském bývá do dneška.

Za krále Jana Sobieského se karabely polské leskly opět starou svojí slávou, protože jimi polští bohatýři roztínali psí těla bisurmanská od hlavy do paty.

Digitized by Google

A na posledním Varšavském sněmě v poselské jizbě ozýval se jeden hlas a jedna řeč: „Chceme chočimských dnů slavných více — více!“ A proskakovalo tehdáž přání: „Ať ve družný spolek proti Turkům vejde s námi také Moskevský car!“ A proti tomu tehdy nebylo slyšeti ani jediného: „Niepozwalam!“

Ocel řinčela, ostruhy břinkaly, staré, rozvaděné rody si tiskly ruce.

Hraběti Valdšteinu, jenž byl císařským plnomocníkem ve Varšavě, oči z téhle nádhery přecházely. Tak rozjařené polské šlechty dosud neviděl. Co proti těm polským bohatýrům jsou rodové nyní v otčině jeho usedlí! — Každý skorem přišel z jiného koutu světa, každý chodí svou cestou; blaho země rodné hyne vždy víc a více, jako na roli pšenice, dušená bujným bodláčím. — A na sněmě neozývali se ani osvědčení přátelé i obdivovatelé francouzského krále, jehož mrav přicházel už tenkráte do módy mezi velmoži, jehož velebitelé pohrdajíce rodným jazykem počínali po francouzsku štěbetati.

Král Jan již tehdy, když v ruce třímal bulavu hetmanskou, uvykl v Ludvíku XIV. viděti panovníka, jakého Francouzi dosud neměli. Příčinu k tomu dávala královna, rodilá Francouzka, jež francouzské mravy mezi Poláky rozšiřovala takou měrou, že skorem nebylo viděti hlavy, jež by byla bez paruky, jemninkým práškem sněhobílým posypané. Ale král znenáhla počal střízlivěti z obdivování všeho, což docházelo od západu. Bystrým okem totiž postřehl, že paže polské slábnou, že staré udatenství mizí, že rozmařilosť s lehkou myslí zavládají po celé zemi, všecko k sobě schvacujíce. I vystonal se z neblahé záliby úplně, když četl listinu, podle níž neměl býti leč pouze vykonavatelem ctižádostivých libůstek Ludvíkových a záhubcem domu rakouského, slavného to rodu Habsburského, jenž Polákům nikdy ničím neublížil...

Digitized by Google

„Praporce polské by měly tedy v jedné řadě vláti s ohony tureckými, se zlořečenou zelenou korouhví prokletého proroka? — Tak daleko chtěl by Ludvík zabřednouti, záštím a nenávistí štván? — Chce, abych mu byl spojencem, a za mými zády umlouvá se s těmi, kteří jsou naši nepřátelé nejhorší!! — Zmýlil jsi se, milý králi, na Sobieského-li počítáš! — Polák svou čest cení vysoce a nikdy ji nepohodí do bláta."

A od té chvíle byl konec francouzskému přátelství.

Hrabě Valdštein ve Varšavě svého soka Bethune, švakra samého krále Jana, překonal úplně.

Dne 31. března 1683 se upisovala vzájemná smlouva mezi Jeho Milostí císařem Leopoldem a králem Janem Sobieským. Památnou úmluvou touto zříkají se obě strany nároků na jakékolivěk náhrady z dřívějších spolků mezi Polskem a domem Habsburským. Císař odříkává se požadavků svých strany solných dolů Věličských. I zavázali se, že císař vypraví do pole 60.000 mužů a Sobieski 40.000. Po případě, že by Krakov nebo Vídeň měly býti oblehnuty, obě strany si navzájem přijdou na pomoc.... Kdyby polskému králi nebylo možno sehnati berně, polským sněmem povolené, Leopold vyplatí Sobieskému 1,200.000 polských zlatých bez jakékoliv náhrady. Císař postará se, aby Španělsko zavedlo peněžité sbírky ve svých italských krajinách. Všecka knížata křesťanská, jakož i Moskevský car, buďtež vyzváni, aby přistoupili ke spolku tomuto na obranu křesťanstva.

Ve královské jizbě za oné památné chvíle byli přítomni: Stanislav Jablonovski, veliký hetman korunní, Ondřej Potocki, na ten čas Kyjevský vojvoda, později kastelán Krakovský, a jiné přední hlavy mezi výtečníky a bohatýry polské koruny.

„A můžete císaře slovem naším ujistiti" — pravil

Digitized by Google

k vyslanci císařovu král. — „Já s vojskem svým potáhnu na bojiště."

„A bude toho, nejjasnější králi, věčnými díky mezi národy pod žezlem mého pána vzpomínáno Vaší Milosti," odpověděl hrabě Valdštein.

Císařský vyslanec uklonil se při tom jak uměl nejdvorněji, a ještě téhož dne nesli kurýři do Vídně zvěst radostnou. Ale tentokráte nejel rotmistr Šumlanski. Přidružiť se ke královské výpravě, doufaje, že službami svými bude moci krajanům v cizí zemi prospěti.

Bohatýrský král Sobieski nečekal a neotálel. Z osmi tisíců mužů kratičkým časem vzrostla armáda skorem čtyřikrát tak veliká. Vojska všecka sbírala se kolem Krakova. A po vší Polsce rozhlašováno provolání Stanislava Jabloneckého, že Turci pozdvihli se silou pětkráte stotisíců velkou, že se hrnou k Vídni — hranice polské že třeba opatřiti strážemi, aby snad houfce nějaké náhle nevpadly na Ukrajinu, do Podola, na Volyň...

Zatím v Krakově již rozhlaholily se všecky zvony, až se zachvíval vzduch vysoko ke hvězdám.

Sobieski vjížděl v čele bohatýrů do města. Přicházel přímo z Čenstochovy. Zraky se mu lesknou svitem zanícení, obličej jeho rozjasněn, kolem rtův úsměv přívětivý. Chvílemi obrací se k jinochovi, jenž mu jede po boku a nápadně jest mu podoben.

Před krále i jinocha s oken kytice a věnce prší. Kralevic na vše strany dvorně se kloní a kolem svěžích rtíkův úsměv také ani nemizí. A do hlaholu zvonů jásot z tisícerých hrdel hučí. Lidstva ulicemi všude plno, že koně stěží mohou ku předu.

Kralevic, Jana Sobieského syn, objevil se tu poprvé po boku otcově vůči všemu lidu. Byliť návštěvou u drahé Bohorodičky na „Jasné hoře" Čenstochovské; putovali tam, aby královnu polské koruny poprosili za přímluvu a vy-

Digitized by Google

žádali si ochranu a požehnání s hůry, dříve než překročí polské hranice. Však už dříve byl Sobieski bulavu zlatou obětoval Nejsvětější Panně na hoře Čenstochovské. A tentokráte jest mu táhnouti na zápasy, o jichž konci ví sám jediný Bůh. Rodička Boží na „Jasné Hoře" polským pažím od starodávna dodává síly obrovské, a hlavy polské daří bystrotou — skutkům rukou polských s hůry vyprošuje požehnání měrou nejplnější.

A na „Jasné hoře" ráno po mši svaté král vece k synu svému: „Věz, milý synku, že vzal jsem tě s sebou, abys pamatoval časy, kdy na polskou šavli všichni spoléhali, abys o těch časech sám jednou mohl povídati!" —

„Abych si mohl, tatíčku milý, zlaté ostruhy zasloužiti!" dopověděl jinoch, otci ruku vřelé líbaje a díky vzdávaje, že s ním bude moci — tentokráte ponejprv — na bojiště, na pole slávy.

Bohatýru králi se tehdy oči slzami zalily, že skorem nemohl ani promluviti. A potom v náruč pojal syna šepotaje: „Abys drahé Polsce na slávu byl — — mně na potěchu a chloubu, k tomu ti Pán Bůh síly dej a Bohorodička tebe opatruj!"

Jaká vřelá, srdečná slova mezi otcem králem a synem jinochem! Jinde na dvorech všude bývá řeč tak odměřena, ani o jedno slovíčko více, ani o jedno slovíčko méně. Srdce by snad rádo — na jazyku bývá ledacos — ale přísná etiketa proti tomu. A ký potom div, že se ta srdce mimoděk ledovou korou zatahují navzájem — že v nich vřelost citu stydne, tuhne, skalnatí!

Krakovské zvony hlaholí mocněji a mocněji — ulicemi vlají kostelní korouhve — král se synem jedou na Vavel. A tu seskočili s koní. Biskup a kněžstvo vedou je do svatyně, kdež z nejvroucnější duše modlí se za sebe, za vlast, za své vojsko, za vše křesťanstvo.

Digitized by Google

A lid všechen jako jedním hrdlem k Bohu volá o záštitu. Celý Krakov hledě na chrabré zástupy vidí to a cítí, že tu samé polské děti. Věrná ta lechycká krev, ach, kde kterou zemi asi zavlaží? — Jak mnohý z těchto statných junáků a jarých bohatýrů nevrátí se zase do své milé Polsky — kosti svoje složí v zemi cizí, kdež nad nimi matka, sestra nezapláče — hrobu nepokropí modlitbami! — Ale buďsi! Věrný Polák ve svatém boji nikdy nelituje statků ani života. Nechť si teče polská krev, jen když víra svatá bude zachráněna před pohany; jen když Turek pohan bude potřen a půlměsíc sražen do prachu před křížem Páně; jen když chrabrý polský král jako vítěz oslavený navrátí se do Krakova, do Polsky milované — k svému národu! —

IX.

Kvapem úžasným rostlo nebezpečenství, ježto se Turkem na císaře valilo. Na císařském dvoře pronášeny nejrůznější náhledy, nejpodivnější rady; rozklad byl čím dále tím všeobecnější.

Dne 1. května 1683 přehlížel padišah s velvezírem před Bělehradem veškeré vojsko osmanské, načež odevzdal Kara-Mustafovi rozvinutou zelenou korouhev prorokovu. Takovéhle spousty vojsk tureckých Evropa ještě nikdy neviděla. Když zahřmělo všech tři sta děl, na mnoho mil daleko třásla se okna, ďuněla země, chvěl se vzduch, nic jinak, než jakoby země vybočovala z odvěké dráhy své oborem všehomíra.

Touž dobou přehlížel také císař vojsko své; ale byl ho pouze hlouček pod velením Karla Lotrinského. Všecka císařská válečná hotovosť, rozestavená celou čarou podél

Digitized by Google

uhersko-rakouských hranic, činila stěží 60.000 mužů. Provolání palatina Esterhazyho k obyvatelstvu uherského království zůstalo bez úspěchu. Za to přívalem hrnuly se tlupy a zástupy pod odbojnický praporec Tökölyův, takže uherské pluky tvořily předvoj armády turecké.

Ve Vídni ani za té chvíle pletichy neutuchly a tajné pikle bujely rychleji, než bodláčí na úhoru. Neřesti ty píchaly však bolestněji než bodláčí. A tak zdálo se, že mezi hlavami, jež měly hlas rozhodný v tajné radě císařské, duše Kaplířova lne ku svému panovníku nejvěrněji; — osud rodu a domu Habsburského že leží na srdci, jež bylo dnem i nocí právě nejčastěji osočováno a podezříváno.

Poslední pochybnosti, jež snad kdy byly ve srdci císařově vznikly, pokud se týká oddanosti Kaplířovy, rozplynuly se v týž den, když byl synovec šlechetného kmeta, Zikmund Kaplíř, jehož zatčení v Milešově nedávno byli jsme svědky očitými, veřejně odříkal se minulosti své a ve dvorní kapli skládaje vyznání víry strýce svého, poprvé z rukou kněze přijímal Tělo Páně.

„Zdá se mi," tak jednou pravil císař, „zdá se, že na nikoho jiného již spoléhati nemohu, než na vás, milý Kaplíři."

„A Vaše Císařská Milosť neráčí nikdy této důvěry skládané želeti. Jakož jsem Čech, tak věrným jsem a oddaným Vaší Nejjasnější Milosti, svému císaři a králi."

U císaře na stolku, upraveném po způsobu oltáře, leskla se koruna svatoštěpánská, již byli polní generální komisař spolu s hrabětem Palffym předevčírem z Uher šťastně dovezli, drahocenný klenot tento zachránivše před lupičskými hordami Tökölyovými.

„Jak brzy mohou se objeviti Turci na našem území — v arcivévodství?"

Panovník pronesl tuto otázku zdlouhavě, zraky své

Digitized by Google

upíraje na podlahu, jakoby již předkem tušil odpověď Kaplířovu.

„Za několik dní, Vaše Císařská Milosti..."

„Za několik dní, pravíte?"

„Pokud znám pohyby jich, může to trvati týden, nejvýše deset nebo dvanácte dní!"

„A ve vojsko naše nekladete pražádné doufání?"

„Ani lev neubrání se smečkám chrtů, když jsou puštěni proti němu se všech stran."

Panovník přiskočil náhle k oknu, odkud lze bylo viděti do prostranného zámeckého nádvoří.

Přijeli nejprudším cvalem generálové Montekukuli s Kaprarou. — Koně pod pány klesli na dlažbu.

A zdálo se, že až sem do císařovy komnaty zaráží táhlé zvonění, vždy s přestávkami, jako když na věžích bijou na poplach.

Kaplíř utajil v prsou dech — císař se zachvěl, že slova nemohl promluviti. Prve, než minuta uplynula, oba generálové už byli v komnatě.

„Zle jest — zle, Císařská Milosti!"

Kaprarovi se po těchto slovech sevřeli rtové, jakoby křeč mu je byla uzamkla.

„Pro Bůh, — mluvte, generále! — Mluvte, ať slyším!"

Tímhle okamžikem zmizela všecka etyketa, kteráž předpisovala oproti mocnáři ovšem i sebe nepatrnější pohyb nohou neb rukou.

„My jsme poraženi na hlavu..."

„A kde — kde — mluvte!" velel císař.

„U Petronelly... Část našeho lidu jest rozprášena, jízda odražena, pěchota obklíčena na Žitném ostrově... A proti nám jest i Bůh! — Do lodního mostu udeřil blesk — všecek spálen naprosto. Jiných lodí na ten čas není po ruce!"

Digitized by Google

„A nepřítel?“ — tázal se mocnář. „Chci slyšeti pravdu — ryzí pravdu!“

„Téhle chvíle již může býti u Hainburka!“

Po této výpovědi nastalo hrozné ticho.

„Dočekáme ho ve Vídni!“

Císař zahovořil hlubokým hlasem, a po bledém obličeji jeho rozestřel se výraz odhodlanosti, jež vždycky jen smrtí bývá polomena.

„Zůstaneme uprostřed vás! — Padne-li Vídeň, padne i můj dům! — Bez Vídně není Habsburkův!“

„Vaše Milost Císařská musí ustoupiti!“

Hrabě Kaplíř první odvážil se císaři přednésti, co lpělo na rtech obou generálův.

„My města ubrániti dovedeme — my vaší residence uhájíme!“

„A kdyby se to nepodařilo?“

„Nejjasnější dům a rod našich císařův a králů musí býti zachován, i kdyby snad Vídeň padla!“

„My bychom toho nepřežili!“ osvědčoval císař.

„Co tu ještě říšských měst! — A není-liž Praha?“

„Nedobře, když panovník za časů zlých opouští své milé!“

„Ale nejvyšší měrou to jest opatrno,“ vece po té Kaplíř. — „Vaše Milost Císařská jest panovníkem ještě jiných zemí a národův.“

„Ano, jest třeba, nejmilostivější pane,“ doložil Montekukuli, „rychle vypraviti se odtud!“

„A to ještě dnes!“ — napolo velitelsky prosil hrabě.

„Chci prve všecky své rady vyslechnouti. — Rozkažte, ať okamžitě dají se vynajíti!“

Co mohli císaři tihle radové za nynější tísně raditi? — Dvořáci tito pozbyli naprosto svých vždy přemoudrých hlav; — jedenkaždý z nich nejprve pomýšlel na sebe; — v rozpočtu myšlének, jež se jim bez ladu do hlavy hrnuly,

Digitized by Google

císař byl — posledním. Kývali ke všemu, co radil a chtěl Kaplíř, jehož slovu tentokráte nikdo neodvážil se ani posunkem odporovati.

„Půjdu tedy," řekl konečně císař. „Vám, milý hrabě, zůstavuji Vídeň svou! Na váš rozum, na vaši rozvahu, na vaši obezřelost a statečnost všecko skládám. — Úloha veliká! — Ale budeme vám vděčni na věky, já i můj rod. Vaše jméno v letopisech domu našeho a Vídně bude se stkvíti zlatým písmem. Všecko křesťanstvo bude vaší památce žehnati."

„Můj rozum, Císařská Milosti, káže mi, abych odpovědnosti tak nesmírné nebral na stará bedra."

„Ale vznáším-li na vás důvěrně žádost jako císař a král ve jménu říše, ve jménu všeho křesťanstva?"

„Tu ovšem nelze mi, leč abych se podrobil vůli svého císaře a krále, seč stačí síly. Ku zdejšímu městu váže mne přátelství, jež nejednou jsem již osvědčil, ku říši poutá povinnost a ku křesťanstvu synovství s láskou!"

„Silíž vás, milý hrabě, všemohoucí Bůh! On chraniž a zachovej vás nám i domu našemu!"

Císař položil nyní obě ruce na hlavu Kaplířovu a mezi tajnými rady nikde ani jiskřička závisti, ani stopy po nepřátelství, jež jim druhdy vždycky, byť si bylo utajováno sebe úzkostlivěji, sálalo z očí, kdykoliv bylo jim potkati se s panem generálním komisařem vojenským. Byliť tentokráte poprvé upřímně rádi, že se dostalo tohohle vyznamenání Kaplířovi, protože ani jediný z nich nesměl by podjati se takové práce, ani Strattmann, ani Heřman Bádenský, tím méně Sinzendorf...

A téhož dne, sedmého července, o hodině osmé večerní odjížděl Leopold z Vídně ke Kremži.

Zmatku, jenž povstal ve městě, nelze popsati.

„Císař ujíždí!" působilo na veškero obyvatelstvo, jakoby nad Vídní snesla se nejhroznější bouře, jakáž

Digitized by Google

kdy v letopisech města zaznamenána. A za panovníkem v patách hnali se, kdož jen poněkud mohli, zvláště měšťanstvo i šlechta, tak že počet uprchlíků jediného toho dne páčil se asi na 60.000 hlav.

Kaplíř, uslyšev o hromadném utíkání z ohroženého města, nezadržoval nikoho. Obležené město nemůže míti horšího nepřítele nad darmošlapy, kteří k ničemu nechtějí rukou přiložiti, marně jedí, klepy znepokojující roznášejí, o vzdání nejdříve mluvívají a velitelovu činnost takto úžasně poškozují.

A ještě té noci doplňovány hradby, příkopy prohlubovány, zaráženy palisády. Bylať Vídeň za oněch časů naprosto zanedbána. Na hradbách čouhalo dvanáct starých, polozrezavělých děl, veškerá obsádka čítala tisíc mužů; zásobárny a skladiště byly téměř prázdny.

Kaplíře všude bylo viděti, tu pěšky, tu na koni; všude bylo slyšeti jeho hlas, jenž zněl, jakoby na svatoštěpánské věži zvonili.

Dne 9. července měl Kaplíř v rukou významný dekret datovaný v Kremži, kterýmž jej císař ustanovil hlavou a direktorem splnomocněné tajné rady. Císař osvědčuje mu svou lásku i důvěru, spoléhá na jeho učenost i schopnost, ujišťuje ho svou vděčností, „zůstávaje mu se svou císařskou přízní a milostí navždy oddaným Leopoldem."

Kaplíř okamžitě ustavil tajnou radu, záležející z pěti členů, mezi nimiž na místě třetím jmenován jest vojenský velitel Vídeňský, Arnošt Rüdiger hrabě ze Starhemberka, polní zbrojmistr.

Za nedlouho přibyla do města část císařské armády, počtem asi 14.000, mezi nimiž dobrá třetina záležela z Čechů a Moravanů. Jmenovitě české pluky byly Litoměřický, Plzeňský, Pražský, spolu s branci Táborskými u kyrysníků Dupignyových.

Digitized by Google

A sotva že na předměstích, jež byl Starhemberk na radu Kaplířovu dal zapáliti, vyšlehly plameny, ozářily večerem nesčíslná vojska turecká, jež znenáhla svírala město obrovským polokruhem, tak že se Vídeň podobala „útesu v pobouřeném moři."

X.

Na nově navežené baště Medlické, u mohutné baterie stál již od samého poledne mladý muž opřený o mušketu. Tvář měl ručničným prachem zčernalou a levou ruku obvázanou. Vojínův u rozestavených děl si ani nevšímal. Zraky jeho upíraly se do dálky nad tábor turecký, jejž znenáhla zahalovala šero večerní. Až sem zaráželo temné hučení, jakoby kolem uší celé roje vosí poletovaly. Bylo slyšeti táhlé, pronikavé volání — večerní to mohamedánská modlitba. S Vídeňských věží rozhlaholilo se teskným, úpěnlivým zvukem... Zdálo se, jakoby ty zvony zcela zřetelně zvučely: „Ora pro nobis."

Mezi vojíny při baterii ani jediný si nevzpomněl té chvíle na tu, již ode dávna zivou „Pomocnice křesťanů". Přemílalit svými jazyky některého vysokého důstojníka, jenž jim nechtěl trpěti jich nevázanost.

„A na ulici se ani ženská nesmí ukázati! — Veřejně by takovou dal mrskati!"

„Mně se už tohle hájení u všech běsů do opravdy protiví!"

„I na kázání budeme prý musit choditi!"

„A to všecko káže nám ten cizinec!"

Mladý muž, stojící opodál, mlčel, jakoby byl ani slova neslyšel. Ani sebou nepohnul.

Digitized by Google

Vojáci u této baterie byli měšťanští synkové Vídeňští, kteří bezděky musili službu konati. Panáčkové zprvu sice rádi si zahráli na vojáky, ale později třeba bylo je nutiti, až i tresty vojenskými jim hroziti, protože hlavně nočních hlídek zanedbávali, potulujíce se po hospodách.

Kaplíř neřest tu přetal rázem, na přestupky ustanoviv okamžitý, těžký trest. A odtud proti němu tyhle řeči.

„Však on již dnes nepřijde!" ozval se jeden z mladých hýřilův.

„Byl zde za pouhé odpoledne sedmkrát!" doložil druhý.

„Turci si také rádi odpočinou!" připomínal jiný.

„A těch kusů tady nikdo neukradne."

„U spanilé Francouzky dnes bude veselo. — Půjdeme, hoši?" tázal se první.

„Půjdeme!" — zvolalo několik hlasův.

„Ve jménu nejvyššího velitele! — Vy zde zůstanete!"

Mladý muž, jenž od té chvíle stál jakoby v něm nebylo duše, zahřímal na lehkomyslníky, jak mu jen hrdlo stačilo.

„Mlčíš, ty kůže svadlá!"

„Také cizinec!" — A ten by chtěl rozkazovati nám — panským synkům Vídeňským!"

„Ve jménu jeho Císařské Milosti!"

Mladý muž položil ručnici do vidlic a zaměřil na nekázance.

„Však tu bude tebe dosti!"

Videňák mu vidlici podrazil kamenem, a lehkovážní panáčkové střelou octli se dole pod baštou.

Mladý muž zůstal samoten. Prohlédl doutnáky, ohledal náboj, opřel se o dělo, ještě neodvratněji upíraje zraky své do tábora, kdež bylo pořád tišeji a tišeji.

V tom se kdosi až na několik kroků přiblížil k samé

Digitized by Google

baterii. Nebylo ho takořka ani slyšeti. Zdálo se, že se kradl po prstech.

„Kdo tu?“

„Přítel dobrý!“

„Heslo?“

„Svatý Antonín!“

„Výborně...“

„Ale co to? — Baterie bez mužstva!“

„Však si, pane, na vás velice stěžovali. Chtěl jsem nekázanosť jejich potrestati; ale nepodařilo se mi. — Hodili po mně kamenem a utekli! — Že prý jsou panští synkové.“

Příchozí zařinčel kordem. Byl to pan Kaplíř, předseda tajné rady, sám. Obcházel kolikrát za jedinou noc všecky důležitější bašty, zdali jest každý na svém místě a plní povinnosť. Starhemberk již od několika dnů ležel, byv povážlivě raněn. Všecka starost spočívala nyní na ramenou Kaplířových. Věděl císař, na koho lze spoléhati nejbezpečněji.

„Pozor!“ vece po tichu velitel.

Kaplíř nyní postoupil až na samý okraj ravelinu. Zdálo se, jakoby se hlubokým příkopem za temnoty noční cosi podezřelého hýbalo.

Mladý muž — Přech — vzal do ruky doutnák a také zbystřil sluch.

Za noci Turci neradi čehosi podnikají. Ale mohli by to býti také velmi snadno Tökölyovi kukavci.

Zdálo se, že přistavují žebříky k naveženině.

Kaplíř tasil ocel.

Doutnák však nechtěl nijak hořeti. Zdálo se, že jest zúmyslně navlažen.

Přech rychle sáhl po druhém.

Kaplíř pozoroval, co se děje pod náspy.

Digitized by Google

A hle, byly přistaveny již asi čtyři řebříky. Podle praskání přislů nepřátelé odvažovali se vzhůru.

Nahoře na baště panovalo ticho, jakoby zde nebylo človíčka. Kaplíř schoulil se až k samé zemi — Přech doutnák ukryl do jámy, vedle děla vykopané... Ze zdola ozvaly se po tichu některé hlasy... Opravdu, — Maďaři. A bylo lze rozeznati, jak stoupali výš a výše, opatrněji a opatrněji... I toho mohlo bystré oko pozorovati, kterak se blíž a blíže valí obrovská tmavá hmota. A začínali přistavovati řebříků víc a více.

Náhle rozlehl se pod samým okrajem náspu pronikavý výkřik, za ním druhý a třetí. Řebřík se skácel... Na baště se cosi zablesklo a potom zarachotila hromová rána...

Dole se rozlehl příšerný křik, zavířily bubny. Zdálo se, že útočníci znovu se pokoušejí o ztečení bašty, kteráž velikému vezíru z celého opevnění Vídeňského byla nejnepohodlnější. A proto také odvážlivcům sliboval kusy zlata veliké jako hlavy. A nad to Arpádovi potomci chtěli před Vídní jména svá zachovati na věčnou slávu neb hanbu...

Týmž okamžikem přirazilo na baštu půl setniny pěchoty.

„Regiment?"

„Kaiserštein."

„Krajané! — Šetřte střeliva!"

„Vivat Kaplíř! — Vivat!"

Kaiserštеiňáci byli synkové z Prahy a z krajův okolních.

Potom již jen muškety praskaly a nejhlubším tónem basovala děla s přiléhajících bašt... nejvydatnější ovšem na náspu Medlickém.

Celým táborem tureckým vzplanuly nyní nesčíslné ohně. — Sto děl začalo metati svou spoustu na Vídeň...

Digitized by Google

Od Medlické bašty bylo sice neštěstí odvráceno. Zatím hrozilo na hradním ravelinu, na náspu Lövlově, na jiných nově hrazených místech ve hradbách. Již nyní byla by Vídeň padla, kdyby nebylo bývalo ostražitosti Kaplířovy, svědomitosti jeho, vytrvalé povahy a ráznosti, jež neumdlévá, ani když oči samoděk se zavírají.

Vídeňané byli by svých sídel nejméně uhlídali. Lehká mysl jich si ani nepřipouštěla myšlénky, jak strašlivý by to byl den, až by se svatoštěpánské věže větrem zadula zelená korouhev tureckého proroka.

Kaplíř musil jednati s Vídeňany jako s těkavými dětmi, jednou po dobrém, slovy jak možno nejvíce přesvědčujícími, rozložením všelikých možných následků liknavosti, a po druhé zase po zlém — důraznými pohrůžkami. Smutným dokladem tehdejšího smýšlení Vídeňského obyvatelstva jest rozkaz tajné rady, vedle něhož kazatelé měli vůbec důtklivě napomínati lid, aby se přece za této nebezpečné a přežalostné doby válečné varovali hříchův a nepravostí, obzvláště šeredného smilství a proklaté lichvy, které na ubohých vojínech nemilosrdně pácháno, aby potravin nezdražovali; — a učiní-li tak, potom že požehná Pán Bůh zbrani císařského vojska.

Po těch, kdož byli zrádně s Medlické bašty odběhli, marně pátráno. Nikdo nechtěl se znáti, že by tam byl poslán na hlídku. A rozkaz za rozkazem přicházel, přísnější a přísnější, a pořáde bez výsledku, až konečně vydáno toto nařízení: „Kdož kdekoli bude dopaden, že by se z povinnosti branné chtěl vyprostiti, budiž v okně domu toho pro strach veřejný oběšen.“

Digitized by Google

XI.

Na Považských výšinách a dolinách od letošního jara co chvíli pojevila se tlupa vojenská; — všecky měly zaměřeno v tu stranu, kde slunce zapadalo.

Starý bača byl dosud na živě. Milé Haničce jeho červená očka nějak divně se kalila, protože o Štěpánu nikde ani slechu a nikde ani vidu.

A přece prý tudy táhl ten Tököly s veškerým vojskem svým!

Až jednou podvečer zaštěkal Dunaječek a radostí vyskočil až do střechy, lupením pokryté. A než se Hanička nadála, už spočívala milému v náruči. Zajisté že ho tím zpěvem přivolala, když letěla z hrdélka jejího údolím slova:

Ráda bych mu pověděla
jen malé slovečko,
aby sa mně potěšilo
me mladé srdečko.

„Tak už tu přece, Stefko, zůstaneš?"

„Až bude po vojně! — Jaký bych voják byl, abych nedobojoval."

Starý bača přikývnul hlavou a zamyslil se.

„A jářku: co že ten Tököly? — Nezdá se mi, že by dobrý byl!"

„A když jsem už, dědečku, jednou u něho!"

„A kam to táhnete?"

„Na Vídeň."

„A s kým táhneš, ty můj Stefko?"

„S Turky, jichž jest jako mračen za onehdejší bouře."

„S pohany na křesťany. — Nedobře, synku, věru nešlechetně!"

Digitized by Google

„A nemyslím já, kam a co. — Jen když Němcům hřbety vyprášíme!“

Venku ozval se koňský řehot a bylo mnoho hlasů slyšeti.

„To naši! — Aj vítám vás — —“

Ale Štěpán již nedořekl, bleskem se obrátil a běžel po šavlici, již byl odepjal v jizbě.

Však týmže okamžikem vrazil do světnice asi třicetiletý muž, nic si nevšímaje, že ten druhý ocel tasí.

„Zdráv-li, starý báčo? — Neslíbil jsem ti, že se ještě uvidíme? — A tenhle to dojista Štěpán? — My dva se spolu bíti nebudeme!“

„Aj, pane — věru jsem se už nenadál. Jsem starý, velmi starý...“

Hanička se zarděla až po bílé hrdlo. Poznala tohohle příchozího okamžitě. Byl to pan Damian Šumlanski.

„A uhodl jsi, pane,“ vece bača, „to náš Stefko. — Táhne s Tökölym na Vídeň!“

Mladý Slovák pevně v pravici svíral tasenou šavli, nedůvěřivě prohlížeje si Poláka.

„A ty, synku, že bys chtěl krev svou za křivopřísežníka prolévati?“

„Oho, pane!“

Stefkovi se oči zajiskřily a šavle se mu v pravici jen třásla.

„A ty že toho nevíš? — Tököly císaři tolikráte přisahal věrnosť a tolikrát ji porušil. — Nevolej na sebe trestů Božích! — Hanička nebyla by tvou, protože bys odpočíval pod zelenou travou — nebyla — Stefko — nebyla —! Tys dobrý Slovák, z očí ti hledí poctivá duše... Přál bych, abys byl jednou šťasten.“

Štěpán svěsil hlavu a spustil šavli... Takhle by člověk zlý nedovedl mluviti.

„A víš-li, synku, co chce Tököly?“ tázal se Polák.

Digitized by Google

„Jak bych já věděl?“ vece Stefko. „Ale myslím, že chce Švaby porubat?“

„Křesťanskou víru chce s Turkem spolu zahrabati, křesťanské chrámy pobořiti, křesťanské děti zotročiti...“

„A to všecko že chce Tököly? —“

„Ještě více... I vaše Slovensko sevře v železnou otročinu!“

„A věru nesevře!! —“

Štěpán dupnuv si od sebe odhodil šavli.

„A dej mi, pane, jinou, máš-li...“

„A Tököly je tu někde blízko?“

Polák položil nyní Slovákovi ruku na rameno.

„Nedaleko!“

„Půjdeš s námi?“

„Půjdu.“

„Šavlice ti není třeba; ale Božího požehnání. — Ale tvým bude Stefko, jako že jest na nebi Bůh, který vše dobré odměňuje!“

„A k tomu ti na čele i já udělám kříž!“ vece starý bača.

„A Hanička dá políbení nejvřelejší!“

„Však jsem už myslil o tom, že není možno, aby Maďar byl Slováku přítelem, a to od neblahé chvíle, co padla Nitra, padl Mojmír, pobořen jest Trenčín...“

„A tomu už, bačo drahý, hezká řada let!“ — doložil Polák.

Pan Šumlanski vyšel mezi druhy, pověděl jim o krvavé práci a posly rychle poslal k Jablonovskému, aby pospíšil, že prý půjdou cuchat Tökölyho. Ostatních třicet jezdců rozjelo se na výzvědy. Před půlnocí všichni měli se shromážditi zase tady.

„A kam vy, pane,“ bača tázal se statečného Poláka.

Stařec nemohl se už dočkati, až se zase s tím panem

Digitized by Google

Polákem rozhovoří. — Haničce se srdce kámen spadl, že si dal Štěpán říci.

„Císaři na pomoc. — S námi jede náš král!“

„A který král?“

„Co's o tom ještě neslyšel? — Král Sobieski!“

„Ten, co pod Chočimem porubal Turků jako makovic?“

„Ano, ten!“

„A co vaši doma? — Co máti vaše?“

„Zdrávi, bačo, zdrávi všichni...“

„Jen když jsou zdrávi... To ve světě nejlepší.“ —

A míjela hodina za hodinou, rychleji čas ulétal, než větry nad Krivaněm. Vypravovali si, jak a kde co. Polákům chutnal chléb a sýr, žízeň zapíjeli syrovátkou. Nebyla tu ani půlnoc, když se země náhle začala třásti, jakoby se bouřka jakási valila.

„Aj, to kníže Jablonovski se svým plukem a pěchotou! — Nuže, Stefko, to tvůj vévoda. — Ten služeb tvých nezapomene. — Vzhůru!“

„Parola?“

„Čenstochova!“

Měsíc ozářil nyní celé šiky jezdcův a několik setnin pěchoty.

Postava knížete zaleskla se báječným svitem. Krunýř z čistého stříbra podobal se křišťálu. Nad helmicí zlatý kříž se třpytil. Jablonovski byl toho dne bez čapky. Kontuš zaměnil si pancířem. Turecké střely bývají kalené; jedem napuštěna jich ocel.

„Ondřeji svatý!“ zvolal starý bača ruce svaďlé sepjav nade hlavou.

„Aj, to Svatopluk náš ze Soboru!“

A stařec vrhl se k nohám koně i chtěl celovati třmeny knížecí.

Bohatýr však o dva kroky ucouvl.

Digitized by Google

„A to s nebe štěstí, když náš Svatopluk ze svých slují vyjde... Dosud jsem tebe neviděl, pane můj, až dnes poprvé... Ale slyšel jsem o tobě, slyšel a povídal, až i hlas ochraptěl!“

„A tu máš od toho Svatopluka na památku!“ vece kníže.

Jablonovski starci podal velký zlatý peníz. Po té obrátiv se ke své družině tichounce zahovořil: „Uvidíte, pánové, že nám ta chvíle bude na štěstí!“

Za několik okamžiků země po jezdcích duněla... Sjeli do údolí. Pěchota stráněmi se rozvinula po zástupech.

Lid na Slovensku těší se Svatoplukem, že u Nitry dosud žije v Soboru, všecko vidí, všecko slyší do dneška, že přijde, až bude Slovákům nejhůř, a pak všem škůdcům jazyka slovenského jedním rázem ještěří hlavy porubá.

A jak se neměl tenkráte bača stařeček těšiti? — On viděl Svatopluka! — Měl od něho na památku dukát s obrazem Rodičky Boží Čenstochovské. A jak jej líbal, ke rtům tiskl, z rubu na líc obracel, každý vroubeček prohlížel, až se mu oči zalily slzami. —

A Hanička před obrazem Hostýnské Matky Boží klečela s rukama sepjatýma a modlitbou, jak mohla nejvřelejší, modlila se za Štěpána, aby se jí zase vrátil živ a zdráv — aby svatbu mohli brzy slaviti... Dobrá děvuška! Kde jinde byla by mohla nalézti útěchy, kde jinde nabýti naděje, než před obrazem, jejž si byla přede dvěma léty donesla z pouti, kdež druhdy tolik bojovníků křesťanských na její přímluvu zázračně bylo zachováno!

K ránu se zdálo, že až sem zaráží válečný ryk, že rachot bubnův ode stráně ke stráni letí. Praskot ručnic se podobal lomozu, jako když se štěrk po skalách řítivá dolů do řeky. Ob čas i dělo zahřímalo. Starý bača si

Digitized by Google

pokaždé čelo křížem poznamenal. Činíval tak vždycky za bouřky od nejútlejších let a ruka se mu samoděk pozdvihovala ke hlavě, i když byl pohroužen v dřímotách.

A v tu stranu, odkud přicházely rachoty, letělo hejno ptáků dravců — krahulíci, jestřábové, ostříži v nejpřátelštější směsici.

„Čenichají člověčinu!“ prohodil bača. Hanička upřela svá očka s větší ještě horoucností k Matičce Boží, jež kdysi před věky tvořila divy a ovšem i nyní mnoho může u Boha.

XII.

Ve Vídni bylo den ode dne, čím dále, tím hůře. Srdce veškera ochabovala. Lidé jinak odhodlanci ztráceli naděje a skorem ve všem obyvatelstvu zavládal život, jaký lze v dějinách pozorovati, kdykoliv jsou hlavy zachváceny horečkou blouznění o nastávajícím skonání světa. Sebe důtklivější slova padala jako hrách hozený na zeď; sebe upřímnější varování míjelo se žádoucího výsledku. A taková nákaza vnikala i do kruhů, kterýmžto přece mělo na zachování města nejvíce záležeti, už ve vlastním jich prospěchu.

„Pokud budu na živě,“ ohlašoval Kaplíř, „hlavy své před pohanem skláněti nesmíte. A kdybyste toho učinili nad mou mrtvolou, z popela našeho vyvstane mstitel, jenž hrozně šlehati bude vaše děti.“

„Zhyneme hladem, zajdeme morem .... odpovídali Vídeňané.

„Co nevidět bude tu spása!“ těšil kmet bohatýr.

„Tak, pane, už ode dvou neděl slibujete!“

Digitized by Google

„Dnes mám v rukou zprávy spolehlivé, přímo od generalissima císařské armády, Karla Lotrinského."

„Kolčický přišel se sliby už v polovici srpna — A dnes jsou to zase sliby!"

Čelo císařského presidenta tajné rady deputovaných hrozivě se zachmuřilo hněvem, že může klesnouti takou měrou duch měšťěnínů, jež byli císařové vždy přízní největší obsypávali.

„Já, Jeho milostí císařem a králem ustanovený předseda všech zdejších záležitostí, svou ctí vám ručím a na jméno Boha Trojjediného přísahám: kdo se odváží pronésti jen jediného slova o vzdání města Turkům a bude usvědčen od lidí hodnověrných, hrdlem to zaplatí — bez milosti bude utracen!"

„A zmůžete vše ty nespokojence, jichž jest už tolik, kam se jen člověk podívá?"

„České regimenty stojí při mně jako jeden muž, pluk Dupigny, Kaiserštein, Würtenberg..."

V tom náhle rozlehla se hromová rána, okna zařinčela, až sklo padalo z nich. Ano, i ten kalamář poskočil na stole, potaženém zeleným suknem. A právě v tom okamžiku vrazil do poradní síně mladý důstojník kyrysnický, pan Zikmund Kaplíř, oznamuje, že Turci prachem do povětří vyhodili veliký podkop, že rozdrcen kus hradeb, na pět sáhů dlouhý — hradní ravelin že nepřítel již opanoval.

Starý Kaplíř vzchopil se mladistvou silou a za chvilku se synovcem svým byl na nejohroženějším místě.

Starhemberk, drže šavli rozlomenou i zkrvavělou ve pravici, zuby skřípal, na rtech vystupovaly mu pěny a nemohl jediného slova vypraviti.

Císařské vojsko ustupovalo. Vojevůdce chvěl se a na smrť zbledl, jakoby zde byl zkameněl. — Turci ženou nejprudším útokem, počtem čtyř tisíc mužův. Už na ra-

Digitized by Google

velině vlají korouhve s půlměsícem, už zde umístěny hradební košíky a žoky, za nimiž se pohané ukrývají. Mezi obleženci povstal zmatek nevypravitelný.

„Ku předu, hoši! — Ukažte starou, českou sílu! — Nedejte se!“

A tahle slova Kaplířova jakoby elektřinou působila.

„Svatý Václave, vojvodo české země!“

Pražský regiment se sráží v neproniknutelný šik — starý Kaplíř mezi nimi jako voják obyčejný...

„Chraň se, pro Bůh, pane!“

Před Kaplířem mladý muž — po straně předsedově synovec. Svitem oceli až oči přecházejí, rachotem ručnic a třeskotem mečů slova svého není slyšeti, trubky třepetají, bubny víří a — Turků přibývá.

„Ku předu, děti — ku předu!“

Na hradbách již plno nepřátel. Dole ku zdem celé davy ještě se proudí. A děla na ostatních baštách jakoby zatlučena byla; ani jediné se neozývá. A přece mohla hroznou spoustu učiniti v řadách tureckých.

Vysoká postava Přechova mezi všemi nejpřednější, jedním okem svého pána hlídá, druhým okem míří na Turky, kde místo nejchoulostivější a kde rána zasazena vždycky duši z těla vyráží.

Na Vídeňských věžích zvony zvoní smutněji a smutněji, jakoby tušily, že ani okamžik by na zvonicích nezůstaly, kdyby se pohanům dnešní útok vydařil.

Mohamedánské praporce vlají na ravelinu, vítězněji a vítězněji proráží bitevní vřavou i výsměch z maďarských hrdel. Janičáři jako obři postupují dál a dále.

„Pro Boha Trojjediného! — Svatý Václave! — Všichni svatí čeští patronové!“

Už i šavle Kaplířova zlomena, o mladistvém důstojníku po straně jeho ani vidu, jen ten služebník jeho pořád první a ještě chrání pána tělem svým. —Mnohým

Digitized by Google

Turkům již ruky od ramene odťal, mnohým pohanům již lebky rozrazil a pořád jich tu kolem jako hustý mrak.

„Všichni svatí Boží, přispějtež nám ku pomoci!"

České šiky ženou proti vetřelcům poslední silou. Touhle chvílí šlo opravdu o všecko, o Kristův kříž, o korunu Habsburskou, o starou českou slávu, o dobrou pověst svatováclavského vojska.

Přech již ve tváři k nepoznání zčernalý, jakoby z Afriky pocházel, ale dosud nezdolatelnou jeví sílu. Oběma rukama se nyní vrhá na útočníky a za ním krajané jeho jako smršť, kteréž nelze odolati.

Starý Kaplíř k zemi klesaje ještě volá plným hrdlem: „Všichni svatí Boží, přispějtež nám ko pomoci!"

A Turci začínají couvati. Již košík za košíkem do příkopů padá a strhuje s sebou nové síly. A zmatek povstane-li mezi Mohamedány, vždycky jim přináší záhubu; znovu vzepjati se skorem nikdy nedovedou. Opravdu! Za několik okamžiků na ravelinu ani turecké už nohy. A nyní začínají do zmatených řad páliti děla.

Starý Kaplíř jest zase vzhůru, první doutnák na pánev klade, potom se zase země třese, jak se děla rozhlaholila.

Přech vyvázl ze srážky sice životem, ale všude samá jizva, na tváři, na rukou, na hrudi... Kabátec roztrhaný, čapka Bůh sám ví kde zůstala a mladý český rek na hromadě Turků leží. Jenom prsa dýchající dávají znamení, že v něm ještě život. I Kaplířův synovec přetěžce zraněn.

A za zmatku, jenž po nezdařeném hlavním útoku povstal ve vojsku mohamedánském, do Vídně posel se vloudil, zvěstuje, že Tököly poražen na hlavu, že Poláci dorazí ku městu co nevidět, aby pro Bůh setrvali, naděje neztráceli, věčně věkův že jim od císaře i potomků jeho těchto dnů vděčně bude vzpomínáno.

Digitized by Google

„Však vytrváme, dokuď ve mně bude jiskra života!“ hlásal Kaplíř. — „A opětuji znovu: okamžitě utracen bude, kdo by jen pronesl náhledem, že by se Vídeň vzdáti měla.“

Potom zazpíval generální vikář Jan Křtitel Mayr ve svatoštěpánském chrámě „Te Deum“. A když se obrovskými prostorami rozléhala prosba: „Salvum fac populum tuum Domine et benedic haereditati tuae“, opět všude všecko se třáslo, protože na všech baštách všecka děla zahoukala, jak uměla nejhřmotněji a nejslavněji.

XIII.

Dne 9. září kurýr donesl vojvodovi Lotrinskému lístek se slovy vysoce závažnými: „Milý, milostivý pane, žádného času již neztrácejte! — Neotálejte!“

Avšak již tu byli také se svým králem Poláci. Král Sobieski s bohatýry svými od Krakova rychlými pochody přikvapil k Vídni. Dne 11. září stanuli půl míle od města. A mezi vojskem císařským od úst k ústům šla radostná ta pověst a nemálo přispěla k osvěžení ducha k blízkému boji.

Když byl král poručil pod Tulnem rozbiti stany, spustil se silný déšť, tak že voda počala podemílati i královský stan. Chtějíce to zameziti, vykopali kolem stružky, aby voda mohla odtékati. A hle, kopajíce přišli na obraz neposkvrněného Početí Nejsvětější Marie Panny, malovaný na plátně a zavinutý do kroužku. Obraz ten donesli ke králi. Sobieski jej rozvinul a políbil. Kdos ze družiny podotkl, že na něm znamenány jakési litery. — Král velel: „Nuže, čti!“ — Nápis zněl takto: „Vítězem bude Jan!“

Digitized by Google

„Co to mluvíš?"

„Čtu, co tady napsáno."

„Dej mi to sem!"

Král četl sám jednou, četl i podruhé a potom znova líbal obraz, tato slova hovoře: „Kdo ví, který Jan bude vítězem!"

Poláci se dostali k Vídni tak rychle, že o tom Turci neměli hrubě ani tušení. Heslo dáno ve jménu Panny Marie: „Pane Bože, dopomoz!" Na zítřejší neděli připadala slavnosť „Jména Boží Rodičky". Přikázána všem největší ostražitosť. Ani ohňů nerozděláno. Koně držáni za uzdy, nakrmeni tím, co kdo v torbě měl. A kdo neměl ničeho, krmil je lupením. Královský stan byl nepatrný. Na zemi byla pouze houně rozestřena.

Král Sobieski nejvyšší měrou unaven. Oči bezděky se ku dřímotám zavíraly. Nebylo také divu po takových pochodech.

„Je třeba, milostivý králi, odpočinouti si! — Zítra tuhá práce nastane. — Pohov si, jak můžeš nejlépe a na mne úplně se spolehej," radil a prosil důvěrník královský.

Král se položil na houni a dispositor královského dvoru, pan Matčyński, upíral své zraky k Vídni jakoby odtamtud čehos očekával.

Náhle se vznesla do nesmírné výše raketa, až pod samé hvězdy. Zdálo se, že se tam rozpraskla v ohnivý déšť, načež znenáhla se ztrácela.

„První znamení, Vaše Královská Milosti!"

„Dobře! — Starhemberk tedy ví, že jsem se přepravil přes Dunaj!"

Za několik okamžiků vyletěla druhá.

„Druhé znamení, nejjasnější králi."

„Již ví, že jsem vytrhl z tábora," vece král.

Po nějaké chvíli třetí raketa se ukázala.

„Milostivý králi, již třetí znamení!"

Digitized by Google

„Buď Pán Bůh pochválen," zvolal král. „Již také o tom ví, že zde na tomhle místě s vojsky stojíme."

Potom král ani slova nepromluvil. Jedině budíček na třetí hodinu s půlnoci nařídil a usnul.

Noc míjela. Ráno se blížilo. A sotva že budíček ve tři hodiny zarachotil, Sobieski okamžitě byl na nohou. Ihned po té po pánech i náčelnících posílá a kněžím mši svatou káže obětovat.

Nebylo tu oltáře.

A z čeho vzdělati stůl k nejsvětější oběti?

Král se dlouho nerozmýšlí.

„Z bubnův upravte oltář!"

Okamžitě několik velkých bubnů snešeno a oltář z nich na kvap upraven.

Mši svatou konal kapucín Marco Aviano. Zbožný král před oltářem po celou oběť nejsvětější leží, tvářemi nachýlen k zemi, a pak přijímá Tělo Páně. Konečně povstal, tasil meč svůj a synka svého pasoval na rytířství.

„Takového dne, jaký dneškem začíná, milý synu, v celém tvém životě nebude. Nezapomínej ho nikdy. Buď vždy pamětliv Boha, konej přikázání jeho, dbej cti svého rodu a rozšiřuj slávu polského jména!"

Potom zase na zemi se vrhá i s mladým, statečným synem svým, a Marco Aviano oběť zakončuje slovy: „Ite missa est!"

„Slyšíte-li, co praveno?" táží se tu páni jeden druhého.

„Dobře! — Divno! Přepodivno!"

„A co že pravil?"

„Vinces Joannes!"

I tázali se kněze, co znamenají ta slova.

Kapucín však na svém stojí, že řekl, jako vždycky, pouhé: „Ite missa est!"

Digitized by Google.

„Však mi dobré uši máme!"

„Když tolik dobrých uší jedno slyšelo, neklamné svědectví musí býti."

Slunce začalo vycházeti. Král káže na koně sedati všem hejtmanům i vojsku veškerému. Ještě přibyl s novým praporcem Denhoff, vojvoda pomořský, otec vojvody Polockého. A podle úmluv Poláci utvořili veškeré armády křídlo pravé.

A měli polohu nad jiné ovšem nepříznivější. Byli rozestaveni po vinohradech, jež se dělily na nesčíslné vinice, přepažené tu koly, tam zděnými přehradami.

Postavu královu v černém kontuši na plavém koni, přezděném „palaš", zdaleka bylo lze rozeznati. Zlatý bandalír od pravého ramene k levému boku leskem svým oslňoval. A všecko vojsko polské mělo opasek slaměný, aby se lišilo od Turkův Selimgierejovských, kteryžto Selimgiereja se 120.000 muži po čas celé bitvy ani rány jediné nedal a tudíž také nemálo usnadnil vítězství. Nemohlo býti malebnějšího pohledu než podívání na rozložené šiky polské, očekávající rozkaz do bitvy.

Polský král Jan Sobieski velel veškeré armádě spojencův. Čítalat asi 85.000 mužů. Laskavý čtenář mi zajisté odpustí, opomenu-li líčiti krvavou bitvu; nepovím-li kde komu hlava roztata, kde kdo s kým se měřil... Povím pouze, že bitva trvala po celý den a o šesté hodině večerní že byl útěk na straně turecké všeobecný. V táboře opuštěném zůstalo za kořist vítězům asi 15.000 stanů, 2 miliony zlata, 10.000 volův a buvolův, asi 5.000 velbloudův. A z toho již lze si utvořiti obraz vítězství, k němuž hlavně přispěly slovanské paže 27.000 Poláků. Na Turky utíkající vrazil ještě s jezdci svými Damian Šumlanski, který s větrem o závod letěl k Vídni, když se mu bylo s knížetem Jablonovským podařilo pluky Tö-

Digitized by Google

kölyiovy přepadnouti a rozprášiti, jako vichr rozptyluje nanesený písek.

Miaczynski pustil se za velkým vezírem, jenž vyvázl toliko s životem, všecko ostatní i zelenou korouhev zde zanechav. Polský hrdina se svým plukem dvoutisícovým porubal tolik nepřátel, že všem až ruce umdlévaly. A z Turčínův poražených — poděšených brániti se nikdo ani neodvážil.

Ve staně velkovezírově nalezeny jsou také francouzské plány, kteréž operace proti obležené Vídni do nejmenších podrobností označovaly.

A kdyby dnešním jitrem polští velmožové slov: „Vinces Joannes" jen se byli domýšleli, předobře tušili, komu asi vavřín nehynoucí slávy uchystán a čí skráně ověnčeny budou věncem olivovým.

XIV.

Starabě Kaplíř seděl ve své komnatě, jakoby trpěl nevím jaká muka. Nemohl a nemohl nijakž na hradby. Posledními dny mu bílé vlasy zpopelovatěly. Na dnešek ani oka nezamhouřil a skorem do svítání zůstal na valech. Potom klesl k zemi bez sebe a musili jej odnésti do jeho paláce, kdež teprve za nějakou chvíli přišel zase k sobě.

Přivedlo jej k sobě hlavně hřmění děl a neustávající ryk, jakoby se zemětřesení o Vídeň pokoušelo.

„Co to?"

Starý pán ptal se jako po paměti.

„Nevím, pane!" odpověděl důvěrný sluha.

A Přech s hlavou zavázanou, ale již zase ozdravělý, vyběhl do města na přezvědy. Za nedlouho byl tu zase.

Digitized by Google

„Jsou tu Poláci... milostivý pane. Počala bitva. Dobře lze pozorovati čapky jejich, vlající péra, pestré kontuše... Mezi Turky se vzmáhá nepořádek!"

„Díky Bohu! Dnes právě den jména Panny Marie!"

— — — — — — — — — —

„Už prý zmizela i zelená korouhev se stanu Kary Mustafova!"

„Pomoztež jim, svatý Václave, svatý Vojtěše, svatý Prokope, sv. Stanislave!"

— — — — — — — — — —

„Turci utíkají! — Všecko tu zůstavují!"

„Škoda, že dnes nemohu! — Jsem tak sláb, příliš sláb!"

Hrabě Kaplíř pokoušel se vzpřímiti; ale nešlo to. I zrak jeho byl nějak zkalený. Tolik nocí probděl, tolik trapných nesnází mezi samými rádci bylo mu překonati. — Nad to nedávný útok turecký, jenž hlavně jeho úsilím byl odražen, byl by i sílu mladou vyčerpal, natož život kmeta sedmasedmdesátiletého.

„A co Zikmund?" tázal se hrabě.

„Také se lepší! — Jen jizva ve tváři se zdlouha zaceluje! — Ale nebezpečenství minulo!" těšil sluha.

— — — — — — — — — —

„Turci prchají na všech stranách. S hradeb prý už není viděti ani turbanu, leda pobitých."

„Na věky věkův budiž jméno Páně pochváleno!"

Starý Kašpar Kaplíř si takhle od sedmi neděl neoddechl jako dnes. Potom zdálo se, jakoby únava se mdlobami zrovna s něho spadávaly... Ale přes práh odvážiti se nemohl, ač si žádal velice ve Vídni uvítati a pozdraviti bohatýrského krále Sobieského.

Příležitosti té důstojnému kmetu poskytl chrabrý panovník sám hned na druhý den, když byli hradebními

Digitized by Google

otvory vjeli do města spolu s vévodou lotrinským a s kurfiřty saským i bavorským.

Kaplíř právě spisoval vlastnoručně podrobnou relací posledního téhodne, když se před palácem ozvaly dusot koňský a řinkot zbraně. „Co to?“ tázal se hrabě.

„Vznešené panstvo nějaké! — Podle oděvu Poláci! — Všichni na koních!“ oznamoval Přech.

A Přech všecek udýchán toto pověděv, rychle běžel dolů, aby dvéře zotvíral dokořán.

Prve než mohl Kaplíř jen poněkud se uchystati, aby přijal vzácnou návštěvu, již vcházel do komnaty muž prostředních let, postavy zavalité v černém kontuši a se zlatým bandalírem od pravého ramene k levému boku.

„Jsem polský král Sobieski. Přicházím, abych ti vzdal úctu svou. — Již za pochodu Moravou věděl jsem o tvých zásluhách — o tvé moudrosti, o tvé statečnosti, o tvé věrnosti, kterouž jsi oddán svému císaři a králi.“

„A já klaním se věhlasu Vaší Milosti královské. — Bez Vás by dnes již Vídně nebylo! — Račte, milostivý králi, usednouti!“

„Tys rodem Čech, já Polák. Za starodávna Čech a Lech rodnými byli bratry. Dejž Bůh, aby Češi a Poláci zůstali na vždy bratry! Podej mi svou českou pravici.“

Kmet podávaje ruku králi, pohnutým vřelým hlasem zvolal: „Dejž to Bůh a pomoz, aby tohle rukou našich stisknutí ve Vídni osvobozené svým časem přineslo štěstí a požehnání našim národům — Čechům i Polákům!“

„My dva rody — to krve jedné. Škoda, že se tak málo dosud známe. — A co vaše šlechta?“

„Ach, můj Bože, Milosti královská. České šlechty takořka už mnoho není!“

„A kdo vládne na statcích Českého království?“ tázal se král.

Digitized by Google

„Namnoze cizí rody, cizí jména, cizí erby..."

Starý Kaplíř svěsil zpopelovatělou hlavu. Tak náhle projela mu pod lebkou myšlénka, kterou vždycky tlumíval a jíž poddal se dnes poprvé vůči polskému králi, jenž tak upřímně vyznal, že Čech a Lech byli a mají zůstati bratry.

„A jak to, žes ty prvním v císařské radě?"

„Věrnosť, milostivý králi, v souženích za těžkých časův se poznává."

„A druhdy málo bývá ceněna. — Ty znáš Starhemberka! —A víš-li, co nám učinil?"

„Ode dvou dní jsem poražen hroznou slabotou. Teprve dnes se mi polehčilo."

„Považ, ten pan Starhemberk," vece král, „poručil stříleti na mé Poláky, když se odvážili do města, puzeni hladem. A do Vídně mimo mé hejtmany a družinu nevpustil ani jediného!"

„Milostivý králi, podivínskou mysl jeho dobře znám. Srazili jsme se spolu nejednou! — Ale že by se mohl tolik zapomenouti, toho nikdy bych se byl nenadál!"

„Přičítá si zásluhu, že Vídeň zachránil sám a sám; — o tobě ani nemluví. A proto zdvihl jsem se a jdu k tobě, abych zkušenosti tvé, obezřetnosti tvé a moudrosti tvé vzdal česť, jak se náleží."

„Činil jsem, milostivý králi, seč byly mé síly — k čemu jsem zavázán byl pánu svému přísahou."

„Rád uslyším, kterak tě tvůj císař odmění za to, že jsi mu pomohl zachovati residenci a království! A nebylo-li by ti obtížno, přijeď k nám do Varšavy na můj dvůr. Uvidíš, jak polský král ctí a miluje poctivého Čecha. — A nyní dovol, představím ti své hejtmany."

„Za česť největší si budu pokládati, poznám-li syny rodův, o nichž slýchával jsem od nejútlejšího mládí."

Digitized by Google

V prostranné dvoraně polokruhem stáli královští polští náčelníci před Kaplířem, hlavy hluboko sklánějíce. A Polák toho nečiníval ani vůči svému vladaři.

„Kníže Jablonowski, veliký hejtman korunní! — Potocki — Sapieha — Zamojski —Rzewuski..."

Celá řada nejslavnějších jmen z koruny a Litvy.

A když pak polští hrdinové po nějaké chvíli se loučili s rekovským Čechem, ruce srdečně si tiskli se starým Kaplířem a těšili se na shledanou, pravil kmet ještě jednou pohnutým hlasem:

„Bůh dej, aby jednou tohle naše přátelství v potomcích našich, ač sejdou-li se kdy zas v této Vídni, bylo oběma na spásu, česť a slávu mnohou!"

„Dejž to, Pane Bože!" jedním hlasem všichni zvolali.

Král Jan Sobieski v krátce odjel z Vídně. Pospíchal za Turky, aby je dorazil na uherských rovinách.

Císař Leopold zásluh Kaplířových odměnil opravdu jako otcovský král. Hrdinského kmeta povýšiv na polního maršálka, pro věčnou paměť pravnukům i urozené šlechtě dal raziti peníz, na němž po císaři, polském králi a kurfiřtu saském i bavorském nalézá se Kaplíř na předním místě. Městská rada Vídeňská pak zasloužilého kmeta bohatýra obmyslila darem patnácti set zlatých ve zlatě.

Před Vídní zlomena turecká síla dne 12. září na věky. Pravdať, že ještě časté války mezi Portou a císařem povstávaly: — k takové síle však, jako tenkráte, nevzmohli se Turci nikdy více.

Praví-li jedna stará pravda: „dobrodiní píše se skorem vždycky do písčité půdy, kde památku větry zavějí nejdříve," osvědčila se i tuto na Sobieském a nejvíce na Kaplíři.

Digitized by Google

XV.

Byl přerozkošný den červnový, a v Milešově slavili pouť sv. Antonína.

Chalupa Zahrádkova upravena jako družička: došek tu vedle došku, jakoby je někdo učesal. Na dvoře nikde ani kaménku. V komoře nevěsta chystá se na cestu do kostela — k oltáři.

Zahrádkovi z toho všeho už staré oči přecházejí. Takovéhle svatby, jež kdy vyšla z doškových chalup, zajisté nikdo nikdy neviděl. Když spatřil dceru ustrojenou, ani poznati jí nemohl. Když pak chtěl říci: „Jako já ti, dceruško, požehnávám, tak ti Pán Bůh požehnej," tehdy pro slzy mluviti nemohl a nemohl. A přece už mnoho zkusil a nebyl jen tak, jak se říká, z vosku. Přechovi sice byly ještě jizvy ve tváři nezarostly; ale nehyzdily mu obličeje, nýbrž mužného rázu jemu dodávaly.

Svědkem na této svatbě byl sám starý pán. Za družbu postavil se mladý hrabě Zikmund již také ozdravělý.

Pan hrabě přijel ze zámku v plném lesku. Přes krunýř vinula se mu polní páska, zlatem protkaná, a v ruce držel berlu maršálkovu. Na šedivé hlavě jeho přilba bohatě péry ozdobena.

A bylo tu šepotu, dívání, divení se i povídání, jakoby se vdávala dcera hraběcí. Všichni chtěli na své oči viděti slavného obránce Vídně, o němž všude již věděli, jak velikou učinil na památný den 12. září fundaci. Zbožný starý pán a bujarý rek totiž nařídil, aby každého roku téhož dne výročního slavné služby Boží se konaly a almužny chudým rozdalo se každoročně 62 zlatých, t. j. tolik zlatých, kolik dní obležení trvalo. Na celém panství

Digitized by Google

Milešovském poddaní všichni měli slaviti svátek a na jeden den sproštěni jsou všeliké, jinak povinné práce a roboty.

A skorem touž dobou bylo také na Pováží hlučno, až se hory radovaly.

I starý bača rozvýskal se, nohou dupal, prsty luskal a prováděl děvušky jednu za druhou. Hanička provdávala se za Štěpána. A také se tu lesklo stříbro i zlato. Na svatbu až z Krakova přijel pan Damian Šumlanski se svou nevěstou.

Dudy s cimbály už ani tanečníkům nemohly postačiti. Ochraptěly. Ale starý bača veselejší a veselejší ve větru neustále, s pravicí nade hlavou; a jak umí ještě zpívati!

„Zatoč sa, cérečko, kolem do kolečka,
Jak ti bude svěčat bez toho věnečka.
Vystup si, cérečko, hore na stolíček,
A pohlédaj, pohlédaj, je-li tu tatíček.
Vystup si, cérečko, hore na stoličku,
A pohlédaj, pohlédaj, máš-li tu matičku.“

A když dozpíval, na stůl si vystoupil, v ruce plecháč s vínem a jak mohl nejsilněji zvolal: „Ať žijí dobří Poláci. Ó já znám polský národ — věru znám. Já býval nad Vislou, ženu jsem si odtamtud přivedl, Haničko, tvou babičku!“

A potom si zase tak prsty pravé ruky zaluskal a znovu se dal do zpívání. Když prý se stařík rozveselí, ani mladík toho tolik nedovede... A já zakončuji. Tento kráte bude čtenář trpělivý se mnou, aspoň se tak naději, spokojen. Nezůstavuji v něm ani jediného zvuku, jenž by svědčil o rozladění. Kdybych měl psáti dále, bezděky bych stíny musil rozestírati a mnohému by srdce zaplakalo!

Digitized by Google

Martin Puškar.

Digitized by Google

(Psáno: 1876)

Digitized by Google

lýchal jsem ve svém rodišti od pamětníků Napoleonských válek o pánech molodcích přepodivné věci. Protáhlot naší dědinou kozáků na lehounkých konících síla. Byli z duše dobří; ale s Francouzem by se byli z jedné vody za nevím co nenapili. Pro kamennou matičku Moskvu a carský Kreml hlasitě plakávali. Naši dorozuměli se s nimi předobře.

Světlem zvláštním ozářil však zrakům mým Ukrajinu mimo jiné slovutný Sreznevský. Když jsem tak pročítával jeho staré záporožské paměti a přede mnou kmitaly se bohatýrské představy hetmanů i atamanů, tu se mi zdálo, jakoby táhli kolem mne naši bohatýři z válek husitských, jediné, že v jiném šatě, ale s týmže vřelým, křišťálovým srdcem. Jeť opravdu kozačina v dějinách úkazem zvláštním. Zříme tu rytíře sice bez erbů, beze sáhodlouhých predikátů, ale za to vyšlé z nejzdravějšího jádra ryzího lidu, jenž si musil brániti i ten vzduch, kterýmž prsa jeho dýchala. A což ty písně jejich, jež Maximovič s Metlinským sebrali i uvili na věčnou památku v rozkošnou kytici! Jak horoucí láska k rodné zemi se v nich zrcadlí! Dvě, tři slova, dva, tři verše, a člověku se mimoděk kalí zrak...

A z přebohatého zdroje dějin ukrajinských sáhl jsem ke slavnému plukovníku Poltavskému, Martinu Puškarovi,

Digitized by Google

jenž závěť Bohdana Chmelnického, svobody kozácké reka nejpřednějšího, spečetil krví svou.

A že kozácká věrná družina veškerou silou se bránila jhu lešskému i že líčením užito barev zmírněných, tohoť vysvětlením i dokladem slova samého Skargy, jenž takto se vyjádřil: „Není říše, kde by poddaní a zemědělci byli takovou měrou uhněteni, jako u nás šlechty násilím bezpříkladným. Rozhněvaný pán či starosta královský netoliko že urve bědnému chlapu co má, ale jej samého, kdy a jak chce, ubije a nevytrpí za to od nikoho ani slova káravého.“

Digitized by Google

I.

V Čihyrině ve svém dvoře ležel na lůžku smrtelném Bohdan Chmelnický.

„Oj, pošlo těžké hoře a běda na veškeru Ukrajinu, co se v městě Čihyrině smutek uhostil a pan hetman se roznemohl!“

Kolem nemocného stáli v hlubokém zármutku druzi jeho, věrné děti kozácké, jaří sokolící. Nejblíže Ivan Vyhovský, vojskový písař, vedle Nosáč obozný, sudí Lesnický, poltavský plukovník Puškar, Morozenko a jak se jmenovaly všecky ty staré molodecké hlavy, jež sloužily pod bafuškou, velikým hetmanem vší Ukrajiny i celého vojska záporožského rodné zemi na slávu a vrahům jejím na záhubu.

Všecky je byl sezval pan Bohdan, když mu přišel čas umírati.

Uprostřed vedle samého lůžka stál mladinký, tak asi šestnáctiletý jinoch s hlavou sklopenou a v očích se slzami.

„Páni molodci, chrabří setníci a plukovníci, i vy všecky staršiny, potřebno vám radu sezvati a vybrati sobě hetmana! Já již nejen stár, ale i těžce churav. Smrt má se blíží a jest mi odevzdati hříšnou duši milosrdnému Bohu.“

Digitized by Google

Chmelnický na několik okamžiků poustal; zraky se mu zavřely a hlava jeho klesla do podušky zpět.

Jinoch sklopil hlavu ještě níže a ruka jeho setřela s tváří dva proudy bohatých slz.

Kozácké staršiny stály dosud kolem za hlubokého mlčení.

Každé slovo, deroucí se z prsou starého Chmelnického již namáhavě, dopadlo na pevnou jejich hruď kladivem, zabodajíc se hlouběji než kalený tatarský šíp.

Teprve za chvíli promluvil Puškar Poltavský: „Již-li nás, pane Bohdane, chceš opustiti, sirotou Ukrajinu zůstaviti a vydati vrahům na pohanu? — Či darmo se ta nešťastná Ukrajina k Bohu modlila, by ji mocná vůle jeho ode všeho zlého vysvobodila, na porouhání nevěřícím nedávala, ale vším dobrým nadělila? — Či marně opravdu se k Bohu modlila?“

Sotva asi slyšel pan hetman chrabrého plukovníka; ležel na skvostném tureckém koberci téměř bez ducha.

Náhle procitl, vzpřímil se a napjav všech sil takto zahovořil k staršinám: „Bůh ví i lidé vědí, jak já Ukrajinou vládl a jak jsem ji osvobodil. — Činy mé budou souditi vaši potomci. — Mezi vámi vidím mnoho chrabrých tovaryšů. Hetmana si tedy můžete vybrati ze svého středu podle libosti; buď Voločaje Kyjevského, buď Mirhorodského Řehoře Kostýra, či Filona Čičaje, či Martina Puškara Poltavského. Toliko o to vás, páni molodci, prosím a žádám: Stůjte všichni jeden za druhého. Tím silnou stala se síla kozácká, že u všech vás byla jedna vůle a jedna duma. A dřív-li k milému Pánu Bohu odejdu, ty Martine Puškare každému své mínění vykládej, koho by na místo mé měli vybrati, šetři slávy kozácké a mír po Ukrajině udržuj.“

„Není nám, veliký hetmane, třeba, ni Voločaje Kyjev-

Digitized by Google

ského, ni Mirhorodského Řehoře Kostýra, ni Filona Čičaje či Martina Puškara Poltavského!"

Takto zahovořil Ivan Vyhovský, písař vojskový, dopověděv okamžitě: „Chceme tvého syna mladého Jiří."

„To vaší úvaze zůstavuji a hlasem svým rozumu vašeho nechci předbíhati," odpověděl slabounce Chmelnický. „Ale Jiřího, ač můj syn, za hetmana si vybrati vám neradím. Ontě sláb rozumem i zdravím nesilen."

„Budeme při něm starých lidí držeti," namítal Vyhovský, „a oni jej budou všemu učiti."

„Vaše-li tak vůle, páni molodci?"

„Celého vojska zaporožského a vší Ukrajiny, pane hetmane Chmelnický Bohdane," odvětil pan Ivan.

Nemocný batuška ani nepromluvil, synovi toliko pokynuv. Jiří poklekl a jasně modré oči jeho zahledély se v dobrou oteckou tvář.

Vyschlé kostnaté ruce Bohdanovy spočinuly na hlavě synově, a hetman k svému jedináčku takto zahovořil: „Nepyšni se vládou, kteráž jen do času trvá, cti starších, poddaným neukládej, co snésti nemohou, níže postavenými nezhrdej, nepřezírej ubohých a rovnou chovej lásku ku všechněm. Božích zákonů svědomitě ostříhej, neruš věrnosti jeho cářskému Veličenstvu tak jako já jednou přisahav zůstávám své přísaze věren až do smrti. Budeš-li pak jednati proti tomu, všecko zlo, jež vyjde od tebe, ode druhých se odvrátí a zvrátí na hlavu tvou."

Jiří slíbil věrně plniti, co mu starý otec ukládal, a hasnoucí oko Bohdanovo utkvívalo na jediném dítěti, jež mělo býti dědicem jména i slávy Chmelnických, se zalíbením.

„Dejž Bože za mladého hetmana žíti jako za starého, chleba i soli požívati, turecká města drancovati, rytířské slávy kozáckému vojsku dobývati!" volali plukovníci a

Digitized by Google

setníci jeden po druhém, když hetmanem mladého Chmelnického prohlašujíce, bulavu, bunčuk i korouhev mu podávali.

A když jej potom ven vyvedli, praporečníci skláněli plukovní korouhve až k zemi, kozáci vytrubovali, v bubny bili, z pušek pálili a po celém Čihyrině prozpěvovali: „Dejž Bože...“

Pan Bohdan zaslechnuv jásot sklonil šedivou hlavu a s očí mu slzy skanuly. I jemu tak před léty provolávali a zdaru přáli.

„O to vás ještě prosím, páni molodci: až umru, abyste mne nepochovávali v Čihyrině; ale zavezte mne do Subotova, jejž jsem zvelebil a z kteréhož, když mi jej odňali, vznikl plamen vojny, jež osvobodila Ukrajinu.“

Sotva že domluvil, oznamovali mu posla z Koruny, pana Beňovského.

Pan Bohdan pokynul, aby jej okamžitě předpustili.

Polák vešel před hetmana s hlubokou poklonou a podal mu list, na němž visela pečeť královská.

„Co vzkazuje, Ivane Vyhovský, písaři vojskový, pánům kozákům Jeho Milosť polský král?“ otázal se pan Bohdan, když byl přehlédl pečeť a psaní rozevřel. Tentokráte se však jeho hlas netřásl; dávát nerad kozák znáti cizincům slabosť svou byť i umíral.

„Znám, blahorodný hetmane, rozum tvůj,“ četl pan Vyhovský, „a naději se, že jsi se již upokojil, namstiv se dosti za křivdy učiněné ruskému národu. Podej ku smíru ruky své a poskytni pomoci Polsce klesající, která i tvou byla otčinou. Tys hlavní příčinou bídy její; může býti, že ji nyní Švédové s Uhry rozederou. Nevolám vojska najatého v rodnou zemi, z Vlachů, Němců a Francouzů; ale k tobě se obracím, ke statečnému vojsku kozáckému i celému národu ruskému. Od vás počaly se Polsce běd y, nechť i vámi vzejde jí spasení!“

Digitized by Google

Když Ivan dočetl, Chmelnický zakýval hlavou, Bohem živým se dosvědčuje, že nechce krveprolití, a chválil Jana Kazimíra; ale zrušiti víru cáři úplně nemožno.

„Svrhni, veliký hetmane, ruské jho s beder lidu svého a přidej se k Lechům, starým sourodákům. Spoj se s námi družebným kruhem a budeš rovný s rovnými a volný s volnými."

Náhle zařinčely šavle kozácké, a Martin Puškar zajel si pravicí do knírů. I dovtípil se Bohdan, co tohle znamená.

„Proklatý Lech!" zahučel Morozenko. „Štěstí, že posel mluví z něho."

Hetman na pány molodce pouze pohlédl, a všichni okamžitě porozuměli zrakům jeho. Kdyby však byli i neporozuměli, nebyli by porušili v jizbě poselského práva.

„Jakou službu mohl bych já sešlý stařec králi vašemu prokázati? Jednou nohou již beztoho v hrobě stojím. Mému synu nebude moci žádný brániti, aby králi sloužil a vojenskými skutky získal si blahosklonnost Jeho Milosti, ač bohdá beze škody Moskevskému hosudarství. Když jsme si však vybrali cáře vládcem svým, jsme zavázáni k němu i stálou věrností."

„A zachováme ji bílému cáři až do smrti!" zavolal Martin Puškař.

Vyhovský ustoupil do pozadí a z očí jeho zasrčel na Poltavského plukovníka příšerný blesk.

Beňovský dosáhl jediné toho, že starý hetman dal rozkaz, aby Žďanovič opustil Rákóciho a deseti tisícům kozáků za vrchního velení synova kázal jíti proti Uhrům.

Byl to první vojenský podnik mladého Chmelnického. —

Dne šestnáctého srpna r. 1656 nebylo již osvoboditele Ukrajiny na živu.

Digitized by Google

Digitized by Google

Když Ivan dočetl, Chmelnický zakýval hlavou, Bohem živým se dosvědčuje, že nechce krveprolití, a chválil Jana Kazimíra; ale zrušiti víru cáři úplně nemožno.

„Svrhni, veliký hetmane, ruské jho s beder lidu svého a přidej se k Lechům, starým sourodákům. Spoj se s námi družebným kruhem a budeš rovný s rovnými a volný s volnými."

Náhle zařinčely šavle kozácké, a Martin Puškar zajel si pravicí do knírů. I dovtípil se Bohdan, co tohle znamená.

„Proklatý Lech!" zahučel Morozenko. „Štěstí, že posel mluví z něho."

Hetman na pány molodce pouze pohlédl, a všichni okamžitě porozuměli zrakům jeho. Kdyby však byli i neporozuměli, nebyli by porušili v jizbě poselského práva.

„Jakou službu mohl bych já sešlý stařec králi vašemu prokázati? Jednou nohou již beztoho v hrobě stojím. Mému synu nebude moci žádný brániti, aby králi sloužil a vojenskými skutky získal si blahosklonnosť Jeho Milosti, ač bohdá beze škody Moskevskému hosudarství. Když jsme si však vybrali cáře vládcem svým, jsme zavázáni k němu i stálou vě[illegible]"

„A zachován[illegible]mu cáři až do smrti!" zavolal Martin Puškař.

Vyhovský u[illegible] pozadí a z očí jeho zasrčel na Poltavského [illegible] příšerný blesk.

T[illegible]ovský [illegible] toho, že starý hetman dal ro[illegible]y [illegible]il Rákóciho a deseti tisícům [illegible] [illegible]ynova kázal jíti proti Uhrům.

[illegible] podnik mladého Chmelni-

[illegible] 1656 nebylo již osvoboditele

Digitized by Google

„Ne černé chmury jasné slunce zastoupily,
ne bujné větry v temném háji zašuměly;
to kozáci Chmelnického pochovali,
otce svého oplakali . . .“

Opravdu přišla běda na Ukrajinu, když pan Bohdan ji opustil — doba trpkých, beznadějných dnů! — Dva hlasy rozešly se o něm po světě; jedni jej tupili, proklínali, a druzí velebili zas, slavili a podnes říkají: „Bohdanu sláva na věky mezi kozáky prostými i staršinami, mezi cáři i sedláky i mezi knížaty amen!“ A dějiny ruské takovýto as nápis hrobový napsaly Chmelnickému: „Výborný to byl muž, hoden, aby byl první mezi kozáky. Smělý, opatrný, důvtipný, pravdymilovný; uměl se obětovati obecnému dobru, aniž by vážil prospěchu svého. Předním byl v bitvě a ve strachu posledním.“ — Však jinak polské letopisy: „Zlý to byl člověk, vrtkavý, jehož štěstí větší bylo, než on sám; nikdy nedbal o chválu ve věrnosti a o slávu potomstva“ — a proto mu Leši nepřáli ani po smrti pokoje. Po letech dal Čarnecký vyházeti kosti jeho na potupu za to, že bojoval proti svévoli a zpupnosti šlechtické.

II.

Pravý Dněperský břeh průběhem posledních válek téměř celý zapustl.

Byly tehdáž kruté časy; ne deštěm, přívalem z potokův a řek zavlhla půda, ale červenými proudy lidské krve. Prostranná pole byla rozdupána, lesy popáleny, krásné doubraviny posekány, sady zničeny, dědiny spustošeny, rybníky, v nichž ryby polekaly, vyschlé, a jezera rákosím porostlá. A na bezlidných stepích

Digitized by Google

strašily chodce lidské kosti slunečním vedrem vybělené, deštěm opláchnuté a vlky ohlodané. „Toliko nebe pokrylo je modrou velebnou bání svou.“ — Za to však zalidnil se levý práh: Ostrorožsko s Čihyrinskem. Lidé, kteří prchali z domova, i dřevěné chrámy rozbírali, vozili za Dněpr na vozích a zakládali tam novou cářskou hetmančinu. Zde nebylo třeba strachovati se lecha mošci pána či žida arendáře. Na tamější půdě nebude požadovati žid šest zlatých za křest a za otevření kostela. Řeky jsou tam volny a v řekách rybolov svoboden.

Však jsou již někteří lidé takového osudu, že ubíhají-li neštěstí, bědám a zlu, všecky ty psoty jdou za nimi a usedají ubohým na bedra jako kostlivci, o nichž báje lidu povídá, že posadí-li se člověku na záda, nezbaví se jich, byť dělal co chtěl.

A totéž zdá se mi, že Ukrajincům bylo souzeno. Přiblížily se s nimi běsné lítice i do cářské hetmančiny.

* *
*

Nad Ukrajinou rozklenula svůj závoj, všecek posetý perlami, tichounká noc.

Kozák, jenž seděl na vršku naproti Subotovskému kostelu, měl ruce sepjaty a oči upřeny k bělavé ohradě chrámové; vraný kůň opodál se popásal, pochutnávaje si na bujné, svěží travičce. Ani jednou dnes ještě nezařehotal; ani hlavy nepozdvihl.

V Sobutově již dávno nehořelo ani jediného světélka. Všude pomodlili se „svatý Bože,“ „Věruju“ a za Bohdana tři otčenáše a šli spat; a každý ještě, než ulehl, podíval se ke kostelu a cosi zamručel. Dobře, že byla noc a že nikdo neviděl druhému do tváří. Plakalť tiše celý Subotov a se Subotovem celá Ukrajina, bafku hetmana oplakávajíc.

Digitized by Google

Dnes už třetí den a třetí noc, co starý Bohdan leží v kamenné hrobce Subotovské a co tu věrný kozák na stráži. Nikdo mu toho neporučil; ale Nikita nezapomněl na dobrého pána.

„Což tě, batko, pláč tvé země opravdu nevzbudí? — Neslyšíš-li, jak celá země pro tebe běduje? — Nevíš-li, Bohdanečku, že pro svou svobodu si naříká? — S tebou ji ten chlap položil do mohyly; a zase nás vydá židům arendářům. — Čertův chlap — ten Vyhovský! Měl jsi ho uškrtit, u Žlutých Vod mu hlavu urazit a ne ho povýšit za vojskového písaře. — Teby by byl nezmohl a proto se tvářil pokorně i poslouchal; ale tvého syna zmůže, a co z toho pojde naší Ukrajině? — Zbavili se tě, pane hetmane, protože že jsi jim překážel; ale to ti slibuji, jako že nad Ukrajinou vládne jeden Bůh a jeden pravoslavný cář, že všude, kam dojede vraník můj, pekelný jejich čin roznesu a všude povím, jak ti do nápoje nalili. — Mne nechytí, kdyby po mně na sta honců rozeslali! Ujel-li Nikita Tatarům, před lešskými honci by jen poklusával. Ale než od tebe půjdu, ještě ti na rozloučenou zahraju; rád jsi mne poslouchával za živa a po smrti mne alespoň tvá duše uslyší."

I sňal s plecí dvojstrunnou banduru, zajel do ní prsty, a temné, žaluplné zvuky odrazily se smutně o bílé stěny kostelní.

Kůň, jenž se pásl pozdálí, pozdvihl hlavu, ale mžikem ji zase k zemi naklonil. Svěží, bujné travičky se však více nedotekl.

Nikita pěl velikému hetmanu dumku pohřební.

Smutná a tesklivá je dumka kozácká, i když o štěstí vypravuje; a což teprve když jest věnována památce nebožtíkově. Neučíť se nápěvu pan molodec; jesti mu vrozený.

Digitized by Google

Když Nikita dohrál, poklekl, pozdvihl oči vysoko nad církev Subotovskou a jal se modliti.

Za chvíli vstal a zatleskal potichounku rukama.

Koník hbitě přiklusal, kozák se naň vyšvihl, pohladil jej dlouhou, skorem až do trávy splývající hřívou a okamžitě zmizel nočním polosvětlem.

Ale nedlouho tryskem ujížděl.

Na vršíčku pod olší, ježto samojediná stála na stepi, zarazil, seskočil, a vraník byl opět svoboden.

Kozák ulehl do trávy a věrný kůň položil se vedle svého pána volnosti své ani nepoužív. Lehce podřimovali oba na kurhaně jakéhos atamana.

A když ráno pozdravilo slunce čirou, rozsáhlou stepi, již opět kozák volným klusem poklusával.

Byl to švarný molodec, ač vlasy se mu bělaly a tváře měl pokryty vráskami. Těžko uhodnouti, zdali věk či tatařínské šavle aneb polské karabely mu je vyryly? Čapka černá soukenná, s bobrovým kožíškem, kaftan oblačné barvy a kolem boků skvostný pás, zlatem a stříbrem protkávaný, na kaftaně šedivou burkou větřík pohrával, přes levé rámě houpal se mu „samopal", za pasem čouhalo dvé pistolí a obojsečný nůž. Chvílemi mu na prsou zasténala i bandura. Věru, švarný molodec! Nemohlo se o něm zazpívat: „Hrubé sukno na kozáku, ze sítiny plášť, chmelovina na pajasku...!" Až se ti, co jej potkali, po něm ohlíželi. Nedaleko vystupovaly již hradebné koly kolem Čihyrina a zelenaly se valy porostlé travou jako brčál zelenou.

Jezdec však vraníka nepobídl, ani ho po hřívě nepohladil; polehtal jej pouze pod krkem, kůň stanul okamžitě, a sivé oko jezdcovo zaletělo k valům, zasvítivši jako když ohnivá čára na nebi prorývá oblaky. Vrásky na osmahlém čele kozákově přilehly k sobě těsněji a rty Nikitovými přeletělo prapodivné slovo.

Digitized by Google

Kozák potom jel krok za krokem.

Proti němu poklusávala jakási tlupa; byli již zcela blizounko.

V čele zástupu na vysokých ořích jel vznešený šlechtic jakýs s paní po pravici. Mohl býti tak asi čtyřicátník. Měl aksamítový, zlatem lemovaný šerý župan, pláštík téže barvy, šaraváry stříbrem vyšívané do červena, na drahocenném pasu po boku řinčela mu damascenka, pokryvka na hnědouši stříbrem a perlami se jen třpytící z černého damašku. Paní vedle něho byla zahalená v černé hedbáví. Toliko chvílemi pozdvihla tvář, ale závoje neodhalila, vždy obrátivši se jakoby bezděky po mladinkém jezdci, jenž je brzy předjížděl a brzy zase zůstával pozadu. Tvář jeho byla bleda, skorem ještě dětská, a světlé vlasy, jež proti všemu mravu kozáckému splývaly až na jeho ramena, dobře slušely mu k černému aksamítu. Ohlédla-li se paní po něm, vždy až k ní popojel, sklopil hlavu, a hříva jeho sivce zaperlila se slzami, jež se mu z modrých očí vyronily. Ale nedlouho jí jel po boku. Sivci nebylo po chuti odměřeně poklusávati a mladému jezdci také asi sotva. — Nikdo ani slova nepromluvil, jen dupot ozýval se stepí, vyprahlou a vypálenou jako skála vedrem slunečním.

Kozáci jeli za pány svými bez jediného slova. Jeden na druhého ani nepohlédl. Kroj jejich se od panského mnoho nelišil, toliko že měli přehozené ramenoma ručnice, za pasy nože s pistolemi a koně jejich že byli domácí, jako vraník kozáka, jenž jim přijížděl naproti.

„Štěstí, zdraví a útěchu dej Bůh našemu hetmanu, i paní Kateřině, a pokoj věčný Bohdanu batkovi," zahovořil Nikita, když se potkali, a před mladinkým jezdcem i paní se uklonil až ku hřívě svého vraníka, ale na pána pohleděl hrdě a vyzývavě.

„Dejž Bůh!" paní dobrotivě poděkovala.

Digitized by Google

„Odkud a kam, Nikito?“ otázal se mladík starého kozáka.

„Od Subotova na step, pane hetmane. Užiti jí chci ještě na stará léta a několika Bisurmanům hlavy porubati. Beztoho budou míti sto chutí na sirotu.“

„A ne více k nám do Čihyrina, do družiny hetmanské?“

„Pane, život můj patřil tvému otci, i za syna ani okamžik bych neváhal jej položiti; ale v Čihyrině bylo by mi smutno a srdce kozácké by tam zakrvácelo. Nikita by panu písaři vojskovému překážel...“

Patrně měl ještě něco na jazyku; ale zamlčel se. „Až, pane, třeba bude ramene mého na spásu a slávu hetmančiny, zavolej, a kdybych až u Tatarů byl, uslyším a za jediný den projedu stepí k Jurenkovi;... ale do Čihyrina nepůjdu. Však brzo se vrátím a zase pana Jurenka, hetmana vší Ukrajiny, uvidím. Dej ti Bůh zdraví a štěstí!“

I pohladil vraníka na hřívě, poklonil se a brzy minul se Čihyrina.

Chvilku pohlížel za ním mladý Jiří, Bohdanův syn, jenž jel se švakrem, poručníkem, a se sestrou do Subotova na hrob Chmelnického se pomodlit.

„Škoda chlapce,“ zamručel kozák, když měl za sebou Čihyrin a jel zase pomalu. — „Dobrotou jeho se může svoboda Ukrajiny zavaliti hlouběji, než tehdáž, když otec jeho ji počal vykopávati. — Měl jsem věděti, že pojedou do Subotova; byl bych ho tam vyčkal a ohavníkovi vinu vyčetl nad hrobem oběti jeho před Jiřím i Kateřinou. — Mlč! Pojedeš k Puškarovi, jemuž vše vypovíš; ať káže on, co činiti. Bystrá u něho hlava, poctivá a věrná, — kozácká. Proč jemu nesvěřil syna svého, Bohdana?“ Tak hovořil Nikita a když přijel zase na širou stepi, opět

Digitized by Google

pohladil koníka, až ke krku se na něm sehnul, a nyní zdálo se, že to sokol letí při zemi.

V Subotově přede dveřmi kostela stál již duchovní šedohlavý stařec v rouše obřadním, očekávaje panstvo z Čihyrina. Otce Chmelnického pochovával, Bohdana křti a také pochovával, a když zavřeli hrobku nad hetmanem a kámen nad ním položili, zaplakal stařeček — pop, že prý volnosť rodné kozácké vlasti s Chmelnickým zahrabali.

Po celý obřad stáli páni při hrobě za hlubokého mlčení na modlitbách, paní Vyhovská-Chmelničevna zvlášť. Odhalila si závoj a slza po slze řinuly se na studený kámen bílými lícemi. Tvář paní nápadně lišila se od chotě jejího. Jakýs tajný bol hlodal ji, jenž jistě, byť i po čase uhlodává, zahrýže-li se v oběť, v květinu za prvního rozvíjení. Paní Kateřina toho ovšem zakrývala, k úsměvu se nutila, zvlášť byla-li mezi lidem a když ji cizí zraky pozorovaly. Nevěděla, že právě tou líčenou veselostí soustrasť vzbuzovala, a že lidé dobrou, šlechetnou dceru Bohdanovu, jež odhodlala se ruku podati lešskému zajatci, litovali. Jinak to uměl její choť. Ten dovedl plakati a celý svět myslil, že pláče, i dovedl se smáti, a nikdo nevěděl, že ten smích vykouzlil mu na rtech podnik nezdařený či zloba, ježto mu burácí v ňadrech. Urazil-li jej kdo, ku podivu odpouštěl, a vrahu bratra svého byl by dovedl vtisknouti vřelý a horoucí polibek jako druh druhu na rozloučenou. S nejhleďanějším poklidem uměl jednati se svými odpůrci, hlavu obětovně klásti na špalek a prsa rozhaliti, aby tím jistěji do nevinného srdce zarazilo se kopí těch, jižto přišli pomstít černých skutků pana místohetmana. Proto byl jiným Vyhovský v Čihyrině, když Bohdan žil, a jiným, zcela jiným, sotva že Bohdana odnesli do Subotova, ba sotva že oči zavřel a srdce mu posledně zabušilo. Kdyby jej byli ti kozáci, jižto vně před ko-

Digitized by Google

stelem čekali, tak viděli na tom zašedivělém kameni, život by nasadili za takového pána. A kdyby zas si byli povšimli těch hledů, jimiž chvílemi mrštil po jinochu, jenž vedle paní Kateřiny stál, modle se za otce upřímně, na místě by jej byli skolili.

Již pro tu lepou nevinnou tvář milovali kozáci Jiříka a pro dobrotivosť a přívětivosť jeho do Dněpru byli by skočili; vždyť mluvil s nimi jako prostý mladec a ne jako veliký ataman.

„Pane hetmane, odpusť, že odvažuje se mluviti k tobě sluha Hospodinův," tichým, mírným hlasem oslovil Jiříka otec Nikefor, Subotovský duchovník. „Křestil jsem pana otce tvého i vychoval, víru pravoslavnou v mladé, dětinné jeho srdce vštěpoval, lásku k utýrané zemi rozněcoval v něm, a otec tvůj nikdy nezapomněl mé řeči, a když svou zemi osvobodil, říkával: „Bůh ti zaplať, Nikefore!" Na hrobě otce svého mu, pane, slib, že půjdeš cestami jeho, že budeš chrániti svobodu, jíž aby vydobyl, celý život pan Bohdan obětoval, a střící víru, jíž také tebe starý Nikefor vyučil!"

„Budu Ukrajině otcem, jako tys, otče, jím byl, aby nemohli říci, že se Jiří po tobě nezvedl. Až umru, ať mne položí vedle tebe a po věky se modlí za otce i syna, jižto žili pro slávu a spásu vlasti své!" hovořil jinoch dojat řečí starcovou. — „Slibuji ti tak na hrobě tvém; u Boha jediného a Matky Boží Subotovské přísahám!"

„Dejž toho Bůh i Bohorodička!" vážně doložil Nikefor.

„A tobě, pane Vyhovský," mluvil kněz dále, „připadá úloha vznešená a veliká, bys byl svěřenci svému věrným a oddaným rádcem. Tys znal otce jeho, a dovedeš i v synovi rukou obezřelou budovati druhého Bohdana. Vím, že opatrna hlava tvá, moudrá i zkušena bědami. A odměna, jíž se ti dostane, svědomitě dostojíš-li

Digitized by Google

své úloze, nebude zlato ani stříbro, ale pověst dobrá, pokud bude na Ukrajině žíti lid i vzpomínati si hetmanů svých a rádců jejich!"

„Slib, otče, nic neváží; ale budoucí věk dokáže, dostál-li slovu Výhovský, jejž pan Bohdan z prachu pozvedl, učinil rádcem svým a jemuž svěřil i dceru a s dcerou syna jediného."

Nikefor na pana Ivana pohlédl zpytavě; ale již výraz tváře jeho ubezpečil jej o pravdivosti této výpovědi. Tolik oddanosti a tolik rysů poctivosti jevilo se v ní.

„A ty, paní Kateřino, buď bratru svému matkou. Však netřeba tebe napomínati... Blahoslav vám všem Bůh trojjediný, siliž vás a útěchou podaruj! Ve vás Ukrajina spatřuje spásu svou a k vám hledí oči všech! Buďtež tedy jim, kým byl ten, na jehož hrob jste dnes se přišli pomodlit. Duch jeho vodiž vás a vzorem vám buď po život veškeren!"

Brzy odjížděla tlupa z církvice Subotovské k Čihyrinu.

Po druhé dnes ulehčilo se paní Kateřině. Minulať těkavá a nestálá mysl Jurenkova, jež se dnes vrhá se zápalem k podniku, zítra nevrle odvrací se od něho a již zase touží po jiném. Minulať, zdálo se, dětskosť ze tváře, jež dosud jakoby lety v něm rostla a neubývala. Poprvé to zpozorovala, když otce vynesli mrtvého.

Měla o Jiřího starosť upřímnou; kamenem ji to tížilo. Věděla dobře, že povaha mladého hetmana vhod je plukovníkům, kteří nemilovali pořádku, ale chtěli obohatiti vaky své, aneb znovu hetmančinu bílému cáru vytrhnouti. Dobře prohlédla jejich síť, jíž obtočiti hodlali jejího bratra — jinocha nezkušeného, sotva že otec oči zamhouřil. Obávala se dcera Chmelnického, že poručníci, zvláště choť její, jména hetmanova budou zneužívati, znalať bratra, dobrotu jeho i srdečnosť až přes příliš.

Digitized by Google

Neměl Jiřík ve zvyku zkoumati osoby, jež nabízely mu svých rad a svého přátelství, či služeb pokorných. Soudil po tváři a hladkých slovech; hlouběji neviděl... A takových lidí potloukalo se tehdáž po Ukrajině dost a dost, třeba nosili zlatem tkané oděvy a jména čelná, rodová.

Věru, radovala se, že se usadily na tváři Jiřího mráčky.

Kozáci jedoucí za pány ani druh na druha se nepodívali; měli čapky až na oči přiraženy. Nevesela byla ta dnešní jejich cesta. Také vzpomínali Bohdana Chmelnického, a taková dumka nepruží jarou, bujnou mysl mlodeckou.

III.

V gubernii Poltavské plukovničil za času Chmelnického i po jeho smrti Martin Puškar, kozáků chlouba, Lechům postrach a na Tatařiny běs, pravý junák Záporožský a dobrý odchovanec školy kozácké.

Vyrostl v čase železném, a proto ho bouře, jež sehnaly se nad Ukrajinou, když se stal mužem, nezlomily, ale utvrdily v ocel.

Takového ramene Ukrajina tenkráte potřebovala a v Ukrajině gubernie Poltavská nejvíce. Tať nejčastěji vídala bleskonohé ryzky tatarské a sveřepé Bisurmany, již nezřídka s Lechy navštěvovali Dněperské prahy a ubohé oběti na sedlech přivázané zavlékali do doupat svých.

Puškara se však báli všichni jako ohně. Neustali sice v náběžích; ale odvážili se ku Dněpru jen tehdáž,

Digitized by Google

když Martina v Poltavě nebylo. Běda však, dohonil-li jich se svými molodci po lupu. Neubil jich hned, ale schytal je jako chytají na oprat divoké hřebce. A když je přivedli nazpět, zarazili kozáci do země tolik kolů, kolik bylo Tatařínů, zaházeli kamením, Bisurmany přivázali k nim řetězy a prohánělí se kolem nich na koních.

Byl to sice krutý trest; ale pomáhal. Opakovali jej dvakrát — třikrát a potom si vypravovali na Krymu i po celém Černomoří, jak na Poltavsku loupežníky trestají. Děti, jež se narodily za plukovníčení Puškarova, znaly tatařínské náběhy jen z doslechu.

Po smrti Bohdanově bylo v kozáckém vojště málo takových staršin jako pan Puškar. Nosáč a Lesnický někdy se sice dobře bívali a měli také moudré hlavy; ale když sešedivěli, moudrost jim z nich uletěla, a místo šavle za milovali si lulku, místo sborových rad ke blahu zemi dětinské choutky a pomáhali těm, kteří podkopávali s úspěchem dílo Chmelnického. Letopisy o nich vypravují, že přežili samých sebe, hledajíce jediné štěstí hlavně v tom, aby pod záštitou kohokoliv mohli žíti pokojně.

Pouze v Puškarovi a v těch, kteří se drželi rady jeho, žil svěží, volný a odhodlaný duch. V povaze plukovníka Poltavského rysem hlavním byly neukvapenost a moudrá rozvaha, kteráž nenechala spory ve vlasti rušiti rachotem děl a ostřím oceli, ale hleděla je pokaždé srovnati mírným a přátelským slovem, kteráž nemilovala vítězství s požárovými sloupy a potoky krve, ale kteréž bylo neskonale milejším vítězství převahou ducha a upřímnou, přesvědčující radou. Sobectví nenáviděl, pravdu každému řekl do očí a nešlo-li to jinak i šavlí dovedl ji obhájiti.

A k tomuhle Puškarovi si zajel kozák Nikita.

„Žes přece k nám cesty nalezl!“ vítali jej na dvo plukovníkově páni molodci.

Digitized by Google

„Osiřel jsem."

„U nás najdeš batku jiného!"

„Doma-li pan Puškar?"

„Doma; smutní po hetmanu a veselé tváře na něm neuvidíš."

Nikita seskočiv s koně uvázal jej ke kolu.

„Těžko se veseliti, když truchlí celá země!" prohodil kozák cestou do jizby.

Páni molodci směli k plukovníkovi neohlášeni.

Na prahu sňal čapku, pokřižoval se a před ikonou Matičky Boží se uklonil.

„Zdráv buď pan plukovník!" pozdravil kozák.

„Bůh toho i hosti mému dej!" odpověděl Puškar hlavu pozdvihna a k příchozímu se obraceje.

„Aj, toť Nikita! — Pojď, brachu, a usedni!" pobízel kozáka plukovník podávaje mu pravici. — „Hej, Tarase, přines ryb, ze sklepa medu a kus tjury*), je-li tam čehos! — A co že mi nese Nikita?"

„Nic dobrého, pane plukovníku; naše časy jsou skoupy na dobré zvěsti."

„Ba pravdu díš; až příliš skoupy. — Z Čihyrina od pana hetmana, či písaře vojskového?"

„Ani od pana hetmana, ani od písaře vojskového. — O nebožtíkovi batkovi Bohdanu divnou novinu."

„Bůh mu dej pokoj a věčnou slávu!"

„Když byl ještě živ — pan Jiří byl už vyhlášen hetmanem — usnul. Já byl u něho sám jediný. Pan hetman mluvil ze spaní takto: pomsta nade mnou se vám, vy, Leši, vydařila. Neměl jsi píti, Bohdane. Když ti ten psí syn naléval, abys si připil na zdraví Kateřiny a jejího ženicha — neměl jsi píti; od těch dob schneš..."

---

*) Tjura = v prášek roztlučený suchar, rozkvašený a máslem připravený.

Digitized by Google

Do světnice vstoupil náhle Taras, nesa na dřevěném talíři ryby, tjuru a v korbelíku medovinu; ale sotva že to postavil na dubový stůl, pokynul mu Puškar, aby odešel.

„Nuže, pokračuj," řekl plukovník za chvilku.

„Snad pamatuješ se, pane, že ku Chmelnickému přijel šlechtic jakýsi z Polsky a žádal o ruku paní Kateřiny — nyní Vyhovské, a také jistě víš, že se domů nevratil."

Puškar přisvědčil.

„Když se probudil, tázal se mne, zdali něco ze sna nemluvil. Já nevěděl, co říci; i řekl jsem mu pravdu. Pan hetman mi k tomu neodpověděl. Zavřel oči a opět usnul. — Když jsme ho pochovali, umínil jsem si, že budu u bafky na stráži. A tu ještě téže noci přišly osoby zahalené v lešské pláště na koních; nemohl jsem jich poznati, uschoval jsem se tedy za zeď a pozoroval jsem je. Církev si otevřely samy a prodlevše tam chvíli, odjely nazpět k Čihyrinu. Jeden z nich — vsadil bych na to, pane plukovníku, krk, že to byl Vyhovský — pravil: ‚Jsme-liž jisti?' — ‚Buď bez starosti,' odpověděl druhý — ‚ta kozácká čerň samým nářkem po něm oslepne i ohluchne a pak je vženeme jako stádo ovec do Dněpru."

„Nepřeslechl-lis se, Nikito?"

„Kozácký zrak, pane plukovníku, orlí zrak a kozácké ucho zaječí sluch."

„Vím, vím; ale přece nesnadno věřiti."

„Chtěl jsem to říci paní Kateřině; ale potkal jsem ji s ním i Jiřím u samého Čihyrina. Jeli, jak se mi zdá, do Subotova. A já zaměřil k Poltavě."

Pan Puškar přecházel světnicí odměřeným krokem; někdy si vysoké čelo přejel svalovitou pěstí, jakoby chtěl zaplašiti chmury, jež mu na něm usedaly, a zase tak chodil s rukama křížem přeloženýma na prsou.

Digitized by Google

Když Nikita pojedl a zavlažil žaludek, opět si Puškar naproti němu usedl.

„Dobře, žes přijel do Poltavy, prve než jsi o tom cosi řekl paní Kateřině. Věz, že bych nerad první rušil mír po smrti Bohdanově. Důkazů nezvratných proti Vyhovskému nemáme; jen domněnky a řeči mezi lidem. A Puškar nerad podezřívá; pravdu říká do očí a nebojí se, o tom jsi přesvědčen. Ale sluch jeho bude ode dneška bystřejší a oko pozornější. Tak se spíše dovíme o jejich úkladech. Prozatím utaj, cos viděl a zaslechl. Kdyby sobě nebožtík byl přál, aby zjeven byl černý čin, byl by ti o tom pověděl; nepřál-li si toho, opět by vlažila krev pole Ukrajiny a přišla by na naše hlavy. Závětí Bohdanovou uchrání se rodné zemi mír, a já ji budu plniti, dokud ho zjevně Vyhovský neporuší."

„Budu, pane plukovníku, mlčeti, a vůli tvé se podrobuji úplně. Ale podezření, věř, že ve mně neumře, ač jestliže nevzroste. Pak sotva bych mohl ručiti za sebe."

„Pochybuji, že sotva mi bude v pokoji odejíti za Bohdanem; ale kdo první dá podnět, toho nechť soudí Bůh."

Pan Puškar dohovořil.

Nikita přenocoval v Poltavě; byl by druhy své pohoršil, kdyby byl odejel. Nikdo neřekne na Ukrajině druhému: „Ty darmo chleba jíš." Přijde-li kdo v kuřeň kozáckou, či do hradu plukovníkova nebo na Síč, může kopí zabodnouti v zemi, šavli pověsit a třeba tři neděle tam jísti a píti, vše jedno. Toliko ostane-li, Bohu se musí pomodliti, a má-li peněz, jde na vodku. Jestli by kdo řekl: „Ty darmo chleba jíš," hned se kozáci podurdí a domluví mu: „Ty už dokozákovals, jakýs takýs synu!"

Digitized by Google

A Nikita ještě dumky skládal i vyhrával na banduru. Oj, jak veselo bývalo v Čihyrině, když byl Chmelnický živ! Celé večery musil zpívati a brnkati na kobzu; často jej i sám pan hetman poslouchal. Co bylo dumek, Nikita všecky uměl, a co sám ještě nových krásných vydumal! Byly to slavné zpěvy bohatýrské o Podkově, o Nalivajku a všech, již žili na Ukrajině a bili se za slávu země své a za víru s Lechy i Bisurmany.

Nikita musil sundati s plecí banduru a zazpívat brachům o časech bývalých. Nechtěl; ale co naplat! Však veselou nezpíval, začal takovou, jako byla ona za noci u Subotovského kostela — smrti kozáka banduristy:

„Oj na tatarských polích,
na kozáckých stezkách . . .“

Do dvora plukovníkova sbíhali se z celé Poltavy; pověst o Nikitě v městečku větrem se roznesla.

„Hoj, Nikito, plakali bychom, a oči kozácké slzí nerady. Tu zahrají tobě, až tě zakopají a budou nasypávati mohylu!“ zavolal Teremcha, když poslední zvuky dozněly. -- „Jak mezi kozáky na Síč přijímali, to nám pověz!“

„Eh, není mi dnes do žertu, věř, Teremcho, že není.“

„Což — proč býti mrzutým? Proto vždy mohu míti batku v paměti. To vím, přáli by si páni Leši, aby kozák jezdil stepí se sklopenou hlavou, do Subotova putoval, aby smutnil, a oni aby zase vzali hospodářství do rukou. Brkotáte-li v Čihyrině, vysmějí se vám. Kozák nepláče, když ho srdce bolí. Prevodovi zabili Tataři otce, ubili matku, k sedlu sestru uvázali, a on neplakal; zavýskal si, pohladil vraníka, zamířil a Tatařína srazil s koně, nasadil kopí, prohnal dva Tatařiny, a sestru živou, nezhanobenou si domů přivezl, rodiče pochoval a potom

Digitized by Google

se sestrou žil. A kdyby se dal do bědování, byli by Tataři ujeli a sestru jeho zavlekli v porobu."

„Pravdu díš, Teremcho," přizvukoval Taras, „veselého něco, Nikito! — Jak se před lety chodilo na Záporoží? — Těm dětem kozáckým to alespoň pověz: nevědí toho."

Nerad Nikita, ale přece se do toho dal:

„Takhle chodívalo se na Záporoží. — Přišel-li kdo tam a chtěl-li býti přijat v kuřeň, přikázali mu, aby kaši vařil. ‚Dej pozor,' rozkázali mu. ‚A vař tak, aby to nebylo syrové, a by to nepřekypělo. My jdeme sekat; až bude hotova, vyjdi nad kterýkoli kurhan a volej nás. My uslyšíme a přijdeme.' Když to pověděli, vezmou kosy a jdou. Však nesekou, ale zalezou do trávy a leží. Když nováček kaši uvařil, vyjde na kurhan a počne zvát. Poznovu volá na ně a pak s pláčem promlouvá: ‚Co mne to přivedlo k těm Záporožcům! Lépe bylo by sedět doma u otce a matky. Ještě kaše překypí; až přijdou, vybijou mi. Bědná hlavička má! Ký čert zanesl mne k těm Záporožcům!' — A oni leží ve trávě; slyší vše, co mluví, a hovoří: ‚Ne, ten není náš.' Pak vrátí se v kuřeň, dají mu kaše a peněz na cestu a řeknou: ‚Stupej, nám není třeba takových.' — Který však jest smělý a když kaši uvařil, na kurhan vyjde a křikne jednou, dvakrát: ‚Hej, páni molodci, pojďte kaši jíst!' a oni se neozývají, ten řekne: ‚Nu, tak vás vem ďas! Když mlčíte, budu kaši jísti já sám!' A ještě si na kurhaně zatancuje, zanotí kozáckou píseň a v kuřeň se vrací, tu hovoří si Záporožci: ‚Ten je náš' — a vzavše kosy jdou domů. A křičí-li na ně: ‚Kde vás ďas nosil, pánové, já vás zval, zval, až jsem ochraptěl, aby kaše nevystydla, počal jsem jísti sám,' pohlédnou na se páni molodci a řeknou: ‚Vstávej, kluku, dosud byls chlapcem; teprve nyní rovný jsi nám kozák.' A přijímají ho za tovaryše. Mne také tak přijali

Digitized by Google

a na Síči ještě dosud tak přijímají. Pamatujte si to, děti, a až budete chtít býti kozáky, také tak učiňte. Někdy arci také jinak, ale kdo má hlavu na pravém místě, dobře se mu to povede."

„Umíš hezky povídat; ne nadarmo jsi byl u batky Bohdana," pochvaloval jej Archip.

„Byl u Bohdana, byl Nikita," pokyvoval hlavou starý kozák, — „a lépe by mu bylo, aby byl opět s ním. Věřte, braši, že zase na staré dni budeme musit šavle brousiti, kopí ostřiti."

„A Lechy bíti a židy na duby věšeti," přerušil jej Taras a zavýskal, až dřevěnými stěnami světnice to zahýbalo. —

„Takhle panu Bohdanovi v hrobě polehčíme, a ne když pro něj budeme slzeti. Beztoho ti Leši za posledních pokojných let s hlavou vzpřímenou si vykračují a „k o z á c k o u č e r n í" nazývají volné molodce. Nu, dáme vám kozáckou čerň! Ještě dosti jsem jim nezaplatil, že mi ženu s dětmi zabili a zapálili krov. Dost Lechů jsem pobil; ale ženu a děti mi přece nenahradili. Psí chlapi — já byl pryč, přirazili v noci, celou naši ves vyloupili, i děti a starce pobili. A vždy když Lecha jsem věšel, do uší jsem mu hučel, to že za ženu a za děti."

Taras při tom vypadal divoce. Jizvy, jež mu čelo rozrývaly, zdálo se, že se otvírají, a zraky šlehaly ze spoda temného obočí plamenem. — —„A když jsem se vrátil, nalezl jsem rumy a na rumech chaty mé, víte co? Veliký trup a opodál dva jiné menší, dýmem očazené. A od těch dob sloužím u Puškara." —

Bez dechu skorem naslouchali kozáci, výrostkové, kteří se seběhli do plukovníkova dvora, by poslouchali Nikitu. Snad také jich to čeká, pomyslili si, a mladé tváře se jim zatrudily. Co také má kozácké dítě, když odroste? Provázejí je trudy a bědy! Má-li ženu, přijdou

Digitized by Google

a vezmou ji, má-li dítě, přijdou, ubijí je a sám-li jim ujde, jen šavle mu zbývá. Svalovité rámě jeho po všechen život se bije a marně mnohdy. — — —

A zase musil Nikita hráti; ale tentokráte jako do boje. Zpívali o lešských vojnách, jak do kozáckých krajů přišli noví hospodáři, jak kozáky mužíky na robotu vyháněli a sami s jich ženami na poduškách odpočívali; a přišel-li kozák domů a viděl Ljacha mošci pana ve svém hnízdě, do krčmy odešel a poslední peníz prohulhal.

Nikita dopěl, odložil banduru, a hřmotným hlasem opakovali po něm kozáci: Ljachiv mošcivich paniv... Bohdanův sluha nemohl však usnouti, ač měl měkké lůžko, huňatou medvědí kůži. Pan Puškar však také nezdřiml. Čelo mu zachmuřily mraky a hněvem plála zjizvělá jeho líc. Zvěst Nikitova pobouřila mu krev, ač nedal toho takou měrou na sobě znáti.

„Nepřál bych si, aby ta novina měla býti pravdiva. Však brzy musí barvu ukázati a pak mu strhnu s očí škrabošku. — Bohdane, Bohdane, tys zmiji na prsou hřál, nepomysliv, že nebývá vděčným had, zvedl-lis jej zkřehlého a uschoval za ňadra, by ho neumořil mráz. Nikdy jsem tomu Polákovi nevěřil. Tys jej postavil sobě na roveň, učiniv ho nejdůvěrnějším rádcem, a uhlídáme, jak se za to synovi odmění."

IV.

Iréna, dcera Subotovského duchovního, dopletla otci čepičku.

„Už jsem hotova," zajásala, „vidíš tatíčku? — Ani Kyjevský metropolita nemá podobné! — A tys zase tak zadumán! Nekrať si těmi trudy svých dnů: buď mi vesel již jednou!" A při tom pocelovala

Digitized by Google

sešlou vráskovitou stařečkovu tvář a na pleš posadila mu čepičku uměle černým hedbávím vyšívanou.

„Po vší Ukrajině zase to vře; jen jiskry je potřeba, by ji někdo hodil do troudu, a zase žáry zaplanou. Bůh sám ví, co nás čeká! — Tuze brzy umřel pan Bohdan. Jsem již vetchý stařec a k tomu sluha jedné, pravoslavné víry, a ty jediná dcera má. — Bože můj nedej, aby se psoty uplynulé vrátily! Pokoje přej sluhům svým i víře své! Iréno, tys neslyšela, jak tehdáž zacházeli s kněžími pravoslavnými. Věšeli je na duby, jazyky jim vydírali a po smrti těla hanobili, protože nevyli s vlky, ale přidali se ke svému ubohému stádu. Zlí to bývali dnové! Opuštěny stály církve, kláštery pustly neb ruka šlechticova je zapečetila; jiné v krčmy přestavěli, a nejvíce jich obrátili v rum. Děti umíraly beze křtu, a ty, jež povyrostly, žily v divokém manželství. Mrtvé pochovávali bez obřadů. — Dlouho, dlouho bych ti musil, dítě, o tom povídati. — — Škoda, že není více v Kyjevě můj jmenovec. Bylo by potřeba muže odhodlaného na první důstojenství církevní a ne jakým je nynější metropolita. Bůh ho napravl Zvěčnělý Nikefor tak dovedl rozplameniti kozáky, již měli sedláky schytati a v řetězích je odvésti do vězení šlechtických, že přešli k němu a hetmana Řehoře, jenž je káral a jim vyhrožoval, roznesli na šavlích svých."

Nad Subotovem vystupovaly děsivější a děsivější chmury, až jej celý zakryly jakoby příkrovem. Jen někdy projel křivolaký pruh spousty mračen, až oči se bleskotem zavíraly.

Znovu se rozsvítilo, opět dvě čáry se zkřížily nad kostelem a v oblacích zarachotilo, jakoby se nebeská klenba bořila.

„Pán Bůh s námi!" pokřižoval se Nikefor a dcera

Digitized by Google

jeho zbledla, jako bývají květy lilije za prvních dnů svého rozkvětu.

Za nedlouho však se mraky rozplynuly a bouře se přehnala; ani nesprchlo. Lidé vycházeli ke kostelu; i Nikefor vyšel. Pravili, že udeřilo do chrámu; otevřeli dvéře a všecko prohlíželi. Ode stropu táhla se černá prouha stěnou po bílé dlažbě až ku hrobce Chmelnického a zde se ztrácela. Blesk zajel do vnitra a bezpochyby zaryl se do země. Bez povolení Vyhovského nesměli však hrobku otevříti.

„Samo nebe zavolalo pana Bohdana, by se probudil. Běda, že nevstane. Je to prst Boží, že by bylo potřeba jeho hlavy a ramene, proto že přijdou zase časy zlé na ubohou, sirou zemi," povídali si Subotovští před kostelem.

„Modlete se, aby nám byl Bůh milostiv," napomínal je Nikefor.

Ještě hovořili v zástupu, když v dáli zaduněl dusot jakéhosi jezdce, cválajícího tryskem k Subotovu. Sotva země se vraník dotýkal a hříva jeho jako křídla havraní větrem poletovala.

Jezdec měl kaftan barvy nebemodré, zašedivělý plášť, na plecích houpal se mu samopal a na hedbávné tkanině bandura.

„Hoj, to Nikita! — Nenadarmo letí větrem k nám!" zavolal Timotej ze zástupu, sotva že byl uzřel jezdce v povzdálí, a hovor utichl, jak by uťal.

„V hromadě, páni molodci?" oslovil Nikita Subotovské, když je byl pozdravil.

„Ne v hromadě. Hrom uhodil do kostela a v kostele do hrobky pana Bohdana. Proto jsme se sběhli! A kdes ty se tu vzal?"

„Jako sirota jsem, od palanky k palance chodím, od kuřeně ke kuřeni, od městečka k městečku a živí

Digitized by Google

mne bandura. Hrom že uhodil do kostela a v kostele do hrobky? Do hrobky se podíváme! Musíme!“ navrhoval Nikita.

„Nesmíme, Nikito, bez pana Vyhovského,“ podotkl Subotovský ataman.

„Naším hetmanem byl pan Bohdan a ne Vyhovský, a libo-li dětem jeho, vždy mohou se na bafku podívat,“ vysvětloval bývalý sluha Chmelnického, „zvláště blesk-li jej porušil.“

„Ne, pane Nikito, nepovolím, jsem strážníkem hrobu jeho i kostela Subotovského.“

„Povol či nepovol! Nikita si zodpoví odvahu svou i před Vyhovským. A co pan Vyhovský? — Jiří je naším hetmanem. Toho poslechnu; ale vůli poručníka jeho, — bývalého...“

„Ani slova,“ přerušil jej ataman — —

„Otevřít, otevřít! Svého bafku chceme viděti.“

„Zavolám regestrové kozáky a uhlídám, odvážíte-li se.“

„Psí ty synu, dobře sloužíš pánu svému, ale s nedobrou ses potázal,“ a již sápaly se mnohé paže po atamanu. „Nevíš, že ty máš činit vůli dohromady a ne jakéhos takéhos...“ ozval se Timotej a odevšad mu totéž hučeli do uší, a svalovité pěsti pozdvihovali již proti němu, když prodral se v popředí stařičký Nikefor.

„Nerušte nad samým hrobem věčného pokoje...“

„Nebudeme rušiti, otče Nikefore; ale abychom se nepodívali na Bohdana v kostele, toho ani kozáci Kyselkovi — Vyhovského nám nezabrání.“

„Já, v Subotově panem Ivanem ustanovený ataman, správce dvora pana Jiřího, kážu, byste pokojně odešli do svých chat; sice vás donutím, a tebe, Nikito, zajímám ve jménu míru v Ukrajině — ve jménu pana Vyhovského!“

„Cože, ty vráno, ty krkavče, mne starého Nikitu, který na Síči sloužil s panem Bohdanem, všude byl s ním,

Digitized by Google

více Tatarů porubal než tys jich viděl, více Lechů znamenitějších pověsil, než je pan Vyhovský a stvůry jeho, — ty bys na mne ruku vložiti chtěl, na mne, jemuž říkali již pane molodče, když tys mléko olizoval, ty chlape psí? — **Pojď!**" A pravicí zatočil břitkým nožem nad hlavou a levicí bambitku mu nasadil na prsa.

„Umírni se, Nikito, ustupte, děti, poslechněte pastýře svého a nedávejte podnětu těm, již číhají jenom, aby se znovu mohli na vás vrhnouti."

„Kdože na tě čeká?" utrhl se ataman na stařečka. „Co bys měl hasit, ještě olej lstivými slovy leješ do ohně, však také panu Vyhovskému budeš odpovídati! — Také ti mohu říci, že nebudeš na dlouho Subotovským..."

Ale nedomluvil; mžikem octl se ve trávě.

„Proto nechtějí, abychom se na pana hetmana podívali, že mu za živa jedu do nápoje nalili, aby nemstily se na nich děti kozácké. Však přijde ten čas, brzo přijde!" hromovým hlasem volal Nikita.

„Že ho otrávili?" jako z jedněch úst sterým hlasem vyhrklo, a mezi lidem rozbouřeným zavládlo potom ticho; jako prve, když nad kostelem černé mraky visely.

„Ba že otrávili. — Jakýs šlechtic přijel na zálety k paní Kateřině, pan Bohdan mu dceru zasnoubil a z podstrčené sklenky připil na zdar snoubencům. Polák odejel a nikdy více se nevrátil. Od těch dob pan Bohdan chřadl, až dochřadl. Proto se na nebožtíka podíváme."

Vší mocí vrhli se Subotovští na dvéře chrámové; již povolovaly pod těžkými ranami praskajíce; i sluha kostelní přikvapil s klíči, chtěje otevříti. — Marně Nikefor lidu varoval.

A než se nadáli, octly se jim za zády čety kozácké, jež byly Subotovskému atamanu po ruce, prudce vrazily mezi lid a ostře šlehaly karabáče jejich až do masa se zažírajíce. Ode dveří kostelních vyrazil kotouč dýmu, vy-

Digitized by Google

šla rána a jeden kozák svalil se s koně; bleskem za sebou zahučely zase dva výstřely a srazily do trávy dva kozáky. Nikita v pravo i v levo sekaje prodral se najatými hlídači pana Chmelnického ku vraníku, jenž zaslechnuv výstřelů říčel radostí, až uši zaléhaly, a větrem letěl do stepi.

„To že jsou kozáci?“ povídal si Nikita, ohmatávaje prsa a levé rameno, ne proto, že se mu tam řinula krev, ale zdali neztratil banduru. Však ta na prsou se mu houpala, potřísněná čerstvou krvicí. — Co mu po ranách; těch ve Dněpru si umyje. Divotvorná je voda jeho na rány kozácké. Co jich vyhojila od těch dob, kdy kozáci na její prahy zabíhati počali.

V.

Městečkem zavládlo již zase ticho. Několik Subotovských sedělo v temnici, poprvé, co Čihyrinský starosta Danilovič Bohdanovu otci daroval „pustoporožnou“ zemi, aby ji zalidnil. Chmelničtí neměli ani žaláře; nepotřebovaliť ho. Lid, jenž na jejich pozemcích se usadil, byl z duše dobrý. Proto dnes ani nevěděli, kam s buřiči. Hodili je svázané provazy do sklepa na holou zemi, vlhkou jako bařina, a přede dveřmi postavili stráž. Návsí přejížděli kozáci střehouce mír a dva cválali s poselstvím o bouři Subotovské do Čihyrina.

Znenáhla se setmělo. Otec Nikefor seděl na staré zvetšelé pohovce. Kdysi bývala skvostná, patřila snad některému pašovi; dostal ji od pana Bohdana a sedával n ní nejraději.

Vedle něho na dřevěné lávce Iréna.

Digitized by Google

V krbu hořela louč, jasně celou světničku osvětlujíc. Vypadalo to v ní čistě, ale přece jen chudičce. Po stěnách visely obrazy svatých; nejkrásněji byl vyveden obraz Bohorodičky, ochranitelkyně veškery Ukrajiny. Na polici bylo urovnáno několik knih.

„Hleď, dítě, dnešek byl jen počátek! Ubohý Timotej a jeho druhové! Ti sotva s hrdly vyváznou, a jak je budou mučiti! Toho nikdy, dceruško, nevidělas. Jak se nám žilo za Chmelnických!“ —

Někdo zaklepal na dvéře.

„Jen dále,“ zval příchozího Nikefor a Iréna běžela otevřít. Poznala bezpochyby kmotra svého Vasila, také již stařečka. Vyrostl s Nikeforem, a když se tento odebral do mezihorského kláštera, aby se tam připravil na úřad duchovního, a zase vrátil se po čase, utužilo se jen přátelství mezi nimi; mladý pop vzal si jeho dceru Irenku a po ní mu zůstala v dcerušce památka. Vasil býval u nich každým večerem, a tu si vzpomínali starci zašlých dnů, dobrých i zlých.

„Začíná to, začíná a nedobře,“ temně zahovořil Vasil, když se usadil vedle Nikefora na židlici slamou propletené a potažené vybledlým kašmírem.

„Také jsem to říkal...“

„Já dával starému panu Chmelnickému rubl úroku, jinde dávali dva, šest dní jsme byli na „šambarce“ (upravování hrází), jinde dvanáct; tři vozy dříví jsme odvezli, odbyli tím „vozové“, jinde nebylo dost na šesti — čtvrtku žita, půl čtvrtky ovsa i ječmene a měli jsme pokoj. Jinde všude dvakrát tolik. Přicházel-li pán správce ku chatě, hezky zdvořile pobídl, jinde s karabáči na panštinu sháněli. Dva, tři vybíhali z chaty, všecko za jeden den zorali, čeho bylo zapotřebí, u pána se najedli a napili a muzika jim při tom ještě vyhrávala. Dobře bylo tehdáž

Digitized by Google

žíti u Chmelnických! Každý den se večer za ně modlím, aby jim odplatil štědrý Bůh, co lidu svému prokázali."

„Dlouho-li to tak ještě potrvá?" zavzdychl Nikefor. „Ubohý Timotej! — Pravil jsem již, že bude zázrakem, s životem-li z temnice vyváznou."

„Oj, jak vítr letí, poletuje,
nezvěstno kudy;
tak se taky naše dobro rozplynulo,
jak slina po vodě.
Tak jako voda teče z vědra
a ona vysychá;
tak schnulo nám před očima,
rychleji než poleno v peci.*) —

Vasil si hučel tuhle píseň mezi zuby.

„Ale co Nikitově řeči říkáš?"

„Ten že neštěstí přinesl k nám jako bílá hus," odpověděl Vasil.

„Arcit, arcit, pro dnešek. Ale věř, takových kdyby měla Ukrajina synů, celé Polsky by se nebála, ani krymského chána," tvrdil Nikefor. — „Nemluví jako dítě bez rozvahy a pochyboval bych, že není o té neblahé zvěsti přesvědcen. I já zaslechl, Vasile, cosi podobného, ale hned před rokem, když ještě pan Bohdan žil. Že Polák jakýs šlechtic se ucházel o paní Kateřinu, vím, a že více do Čihyrina nepřijel, také vím. Nechť si jde hledat pan Vyhovský po Ukrajině, co kde o něm vypravují. — Věř, kdyby byl věděl Nikita, že starý Jevrej není Subotovským správcem i atamanem hromadným, zajisté by byl mlčel a dříve se mnou potají se poradil."

Vasil mu přisvědčil a upřel bystré oči, jasné dosud jako křišťálový proud, na duchovníka.

*) Starý ukrajinský popěvek.

Digitized by Google

„Víš-li, Nikefore, proč přišel jsem k tobě dnes? — Nechtěl jsem s tím hned ven."

„A s čím, brachu? Dobrá-li to zpráva, potěší stará prsa má; zlá-li, uvyklo i na takovou srdce otužilé."

„Že skutečně proskakují řeči o pravdivosti výhrůžky toho psího chlapa."

„Osmělil by se tedy pan Ivan? — Ne, tomu nevěřím, dokud mi nevyrvou z rukou klíče kostela a nevyženou mne z mé chaty. Toho paní Kateřina nedovolí a pan Jiří také ne."

„Roznášejí, že prý přijde sem Serhij Čihyrinský, jenž není ani pravoslavný ani katolík — ale víš-li, co? — Netopýr."

Stařeček svěsil bělounkou hlavu, dlouhý vous slzami se mu zaperlil, a Vasila skorem zamrzelo, že se o téhle věci byl zmínil.

„Vím to již dva dni!" pokračoval po chvilce přece dále. „A po dnešku bych o tom skorem nepochyboval. Chtěl jsem tě na to připraviti. Jeden z těch kozáků přihnul si více medoviny a vyslepičil to. Proto je také sem Vyhovský dal; jsou prý kdesi z Velkopolsky sebráni; všichni lotrovská sběř a kozácký kroj jim pouhou škraboškou. Den ke dni valí se sbory takových do Ukrajiny a brzo bude naše země Lechy zaplavena a za nimi zase přitáhnou arendáři..."

„Pokud živ budu, Vasile, Subotovského kostela klíče jim nevydám; až do smrti já ustanoven v Subotově panem Bohdanem a do smrti se nehnu. Děj se vůle Boží!"

Iréna pilně zatím pracovala při plápolu louče, rukavice pletouc tatíčkovi z černé jemňoučké vlny; ale ani slova jí neušlo. Za chvíli vstala a vyšla ven. Nechtěla, aby si otec všiml, že pláče. Věděla, že slzy dítěte ostnem rozbodávají srdce roditelův.

Digitized by Google

Venku po návsi jeli jezdci. Byla jich hezká tlupa; zaměřili přímo ke dvoru. Sotva dojeli ke vratům, otevřeli je z vnitra dokořan a vybíhali s rozžatými smolnicemi hostem naproti.

„Kdeže ataman?“ ozval se v čele zástupu mladistvý hlas. Pochodeň, již nejblíže u něho držel kozák z posádky Subotovské, ozářila jeho obličej, jenž byl sice bledý, ale krásný ku podivu svitem smolničným. Byl to bezpochyby důstojník; černý aksamítový oblek od hlavy až do paty mile oku lahodil.

„K službám Vaší Milosti, jasně velmožný pane hetmane!“ zasípal kdos mezi vraty.

„Kdes vyrostl, chlape?“ obořil se naň mladík — Jiří Chmelnický. — „Nevíš, že kozák volný neříká staršinám jasně velmožný? — Kde žes vyrostl?“

„Na Visle, jasný pane!“

„Hned půjdeš na Vislu zpět, abys nekazil čistých starých mravů kozáckých. — Kdo že tě ustanovil dvoru mého správcem? A kde Jevrej, bývalý ataman? — Nepoviš?“

Větrem žilka pohvizdovala.

„Nepoviš?“

„Umřel.“

„Že umřel? A mně o tom neřekli? Dobře. A kdeže máš tu novou temnici? V Subotově se nikdo nezavíral. Hned na svobodu pustíš všecky, které jsi tam dal uzavírat.“

„Až co pan Vyhovský poručí!“

„Kdo že pánem zde? Že ani nad vlastním více nevládnu?“

„Pan Vyhovský učinil mne atamanem a pana Vyhovského musím poslouchat a vůli jeho konati, byť i pomocí kozáků, jež mi dal do Subotova.“

„Tak! — I kozáky ti do Subotova dal? A odku kozáky? Ne-li ze Záporoží?“

Digitized by Google

„Z koruny, pane, na něž by mohl spolehnouti.“

„Kolik?“

„Setninu.“

„A tak on zase Lechy usazuje v Ukrajině, i bez vůle mé a bez vůle staršin kozáckých? — Nu rychle — otevři temnici!“

„Pane“ — —

„Neodmlouvej!“

Subotovskému atamanu zasvištěl po zádech karabáč; hlasitý smích kozáků, jižto s panem Jiřím přijeli, ku vzteku divokému Kyselku popudil.

„Neotevru — hej hoši! — na obranu!“ zařičel; ale bičík zavřel mu ústa k dalším povykům.

A kozáci, již spěchali bránit svého atamana, ani se neodvážili na družinu Jiřího, v níž sloužily samé děti panství Subotovského.

„Na kůl tě dám narazit, nepovíš-li, kam jsi zavřel osadníky!“

Pohrůžka tato pomohla. Ataman vedl pana Jiřího ke sklepu, otevřel dvéře zamčené trojím zámkem i železnými pruty pokryté a posvítil smolnicí do vnitra. — „A to Timotej, Osip... Rozvažte je! — Tak tys s nimi zacházel? Tebe zde zavru do rána, týmiž provazy upoutám a celým Subotovem jej vypráskáte vrbovými metlami.“

„Ať žije hetman náš Jurenko!“ volali osvobozenci, až celým dvorem jásot jejich otřásal. Kozáci Jurenkovi z ručnic pálili, a to panu Jiřímu lichotilo.

Měli mu také co děkovati! Vyhovský by jich byl sotva tak zhola propustil. Poslové, jižto vypraveni byli do Čihyrina od Kyselky, setkali se s Jiřím, jenž s družinou po stepi se proháněl, a pověděli mu o bouři; ale k panu Vyhovskému nesměli, musili nazpět do Subotova a pan Jiří je svými kozáky provázel.

Digitized by Google

„Alexeji, ty zde s tlupou zůstaneš, a já zajdu k zdejšímu popu pozeptat se, kdo zavdal příčinu k výstupu," poručil Jiří setníkovi své družiny a pustil se k chatě otce Nikefora.

Ještě tam svítili; ale do vnitra nebylo viděti. Těžkými neprůhlednými záclonami byla okna zavřena. I dvéře byly uzavřeny. Jiří zaklepal. Neozval se nikdo; teprve po druhém klepání kdosi přišel otevřít.

Bez okolků vstoupil syn Chmelnického do světnice a pozdravil duchovníka; i přede druhem jeho, jenž seděl vedle na židlici, lehce se uklonil.

„Můj Bože; ani svým zrakům nevěřím," zavolal Nikefor v očích se slzami. — „Buď mi vítán, pane můj," a povstav vedl jej ku své pohovce. I host Nikeforův vstal — byl to dosud Vasil — a uklonil se před hetmanem.

„Seď jen, seď, a ty také, otče, usedni; já na tvrdém mohu poseděti," pravil přívětivě pan Jiří a usedl si na lavici, na níž před večerem seděla Iréna.

Ta zatím přinesla celý, nenačatý pecen a na nejlepším talíři sůl, bělounký ubrus rozvinula po stole, chléb se solí na něm postavila a zase odběhla pro svícen, rozžehla voskovici, a pak opět přisedla ke krbu, aby pokračovala ve své práci.

Věrně, ani slova nepřidal ani slova také nevynechal, vypověděl Nikefor dnešní bouři hosti svému. Pozorně poslouchal Jiří, hněvem zaplanula jeho tvář, ale chvilenkou zase onen dětinný výraz uhostil se v ní, dobrý, prostosrdečný, jenž každého mžikem pro sebe získává, aby sdílel s ním radost i žal.

„A co ty soudíš o téhle pověsti?" zeptal se Nikefora, když umlkl.

Subotovský duchovník mu nic více neřekl, než co Vasilovi přede chvílí pověděl.

Digitized by Google

A když Vasil také se zmínil o řečech, jež kozáci Vyhovského v Subotově roztrousili o zapuzení Nikeforově, pan Jiří takto promluvil: „Neboj se, otče; dokud Jiří bude živ, ani vlasu ti nesmí pokřiviti, a až umřeš, co Subotovského kněze a rádce Bohdana Chmelnického tě pochovají."

Stařečkovi oči se zalily nad dobrou duší Jiřího. I Vasilem, tvrdým jako kavkazské skály, hnula jeho šlechetná mysl.

„Pane, znal jsem otce tvého, všechny bitvy bojoval jsem s ním, a když umřel, zdálo se mi, jakoby půl srdce ve mně uschlo. A dnes skoro pro syna zapomínám na otce. Dej Bůh, aby až po smrť tvou také tak soudila všecka Ukrajina!"

Ještě ani nedomluvil, když se rozlehly návsí jaré zvuky písní kozáckých, výstřely z ručnic a řinkot bubnův, až podlaha se otřásala. — Až do světnice zalétaly jásavé tužby lidu: „Dlouhá, mnohá léta Ukrajině af hetmaní Jurenko!"

Hezky dlouho pozdržel se Chmelnického syn u popa, a teprve když vše utichlo, zdvihl se a Iréna mu síní svítila ven.

Jen hořela kvetoucí líčka její, jak čarovným půvabem je jasný plápol voskovice ozářil. Až nyní teprve povšiml si pan Jiří okouzlující krásy děvuščiny.

Světlé vlasy její splývaly jí po šíji v prostých pletencích. Jednoduché bledězelené šaty měla kol pasu sepjaty lesknavou stužkou. Vznášela se před ním jako rusalka, o nichž tolik bájí a lepých zkazek uchováno v ústech lidu ukrajinského.

Otec její i Vasil vyprovázeli pana Jiřího až na náves.

„To, otče Nikefore, dcera tvá? — Odpusť, že neznám tvé rodiny. Jako dítě pamatuji se na Irénu, tvou choť;

Digitized by Google

doprovodil jsem ji ke hrobu s otcem, bratrem a sestrami. Tehdáž také ještě můj bratr žil. A od těch dob málo kdy jsem býval u tebe."

„Jediné dítě mé, také Iréna, pane hetmane," odpověděl stařeček.

Jiří se před ní dvorně uklonil. Dvůr velikého hetmana zvlášť za posledních dob, co poněkud utuchl válečný ryk po luzích ukrajinských, byl dobrou školou mravům bohatýrským.

Děvuška se zapýřila, sklopila hlavu, a květy na lících rozvily se jí v růže a jemný nach zruměnil tváře její.

Pan Jiří přál všem dobrou noc a podal ruku oběma; ale věru nechtělo se mu odtamtud! Ještě jednou se uklonil před dívkou a odkvapil; — opodál však se zastavil a hleděl za nimi, až zašli do chaty.

Pan hetman nepromluvil ani slova, když se vrátil do dvora předků svých. Podivně kroutili kozáci hlavami; tak jako dnes, málo kdy vídali Jurenka. Alexej setník posvítil mu do ložnice, svíčku se dřevěným, prastarým svícnem postavil na dubový, vykládaný stůl a odešel. Jiří byl v ložnici otce i děda svého samoten. Neprodléval ve zdejších prostorách již mnoho let. Co usadil se Chmelnický v Čihyrině, Subotovský dvůr poněkud zapustil. Jediný správce, starý Jevrej, s několika kozáky jej střehli. V památné dni rodu svého však vždy pan Bohdan na samotu zajížděl a mnohdy celý den tu protrávil i celou noc a zase samoten jezdíval do Čihyrina.

Po dřevěných stěnách, tureckými čalouny pokrytých, visela pestrá, kozácká zbroj, a dva Chmelničtí, otec a syn, pohlíželi zde na potomka svého, jedinou ratolest rodu slavného, ne předky četnými, ale zásluhami. Dovedně je zobrazil polský štětec. Mlád byl as ještě tehdáž Bohdan, tak asi v letech Jiřího. Zdálo se, že tatáž je to hlava, tvář také tak bělounká, dobrosrdečná, toliko že otcův obli-

Digitized by Google

čej jevil mužnou odhodlanosť, jež i v mladých letech dovede snášeti ran osudu.

Jiří usadil se ve starou lenošku a zadíval se k obrazům, jež nad ním visely. Osudy rodu jeho zaletěly mu náhle na paměť: ze šlechtice Subotovského, ba z kozáka stal se muž, o jehož přátelství ucházela se koruna i veliký Moskevský cář.

Pak svěsil hlavu na prsa a zase zmizel z tváří jeho onen dětinský ráz, zaměniv se s mužnou vážností. Kmital se mu před očima milounký obličej dívčí, jenž od nějakého času nevysvětlitelným kouzlem na mysl jeho působil.

Ani nepozoroval, že již svíčka dohořela; teprve když uhasla a plamének ještě jednou vypryskl a mžikem zase pomizel — zpozoroval toho.

Téhle děvušky všiml si pokaždé, kdykoliv si zajel do Subotova, a obraz její vplížil se mu do mladé duše takořka bezděky, že se nad ním vznášel i za dřímot. Až dnes ji teprve i jménem poznal a skorem náhodou. Tak prý ta první láska bývá, že někdy zarůstá i travou, než by se svěřila. Tedy Iréna, dcera Subotovského duchovníka! Podobala se tak zcela květince milé, jež rozvila se za první rosy, za bezvětří, a jíž nepolíbily dosud ani paprsky sluneční.

„Co jsou proti tobě dcery polských velmožů, jež mi nabízí můj pan poručník! Plané růže! Že dříve jsem se nezmínil, když otec ještě žil! — Byl by nám požehnal. A Vyhovský? Však se mu dovedu opříti, a uvidíme, kdo bude musit povoliti. Mám vlastní vůli a nedám se více voditi jako bezrozumné dítě. Z lidu byl otec můj i můj děd, a z lidu vezme si choť i syn. — Zase by mne pan Ivan uvrhl v náručí Polákům a proto pokrevnými svazky mne k nim chce upoutati a se mnou i Ukrajinu. — Iréna bude mým strážným andělem! — Již zítra řeknu o ni

Digitized by Google

starému! Krok, k němuž jsem se rozhodl v téhle jizbici, musí mi štěstí i blaha přinésti!"

Teprve dlouho po půlnoci ulehl, ani se neodstrojiv; a sotva že začervenaly se růžové pruhy na východním nebi, již vstal a brzy byla také i družina jeho na koních. — Pan Jiří zajel k bytu duchovníkovu, seskočil a za nedlouho vyšli oba ke kostelu otevřít hrobku pana Bohdana. Dva kozáci je sledovali, aby vyzdvihli kámen hrobový.

Rakev Chmelnického byla bez porušení; blesk zajel do země štěrbinami.

„Máme-liž nahlédnouti do rakve?" otázal se Jiří Nikefora.

„Po tvé vůli, pane."

I otevřeli rakev; jak jej byli uložili do ní k věčnému odpočívání, tak ležel pan Bohdan, ruce maje přeloženy křížem přes prsa. Oděn byl ve skvostný kozácký kroj: župan jasně zelený, hedbávný damaškový plášť levým ramenem přehozený, šaravary světlé purpurové barvy. Toliko tvář byla zčernalá k nepoznání. Leč pás zlatý, vykládaný drahokamy ceny nesmírné, jejž Bohdanovi daroval kdys tatarský chan, a šavlice s pochvou perlami posetou scházely.

Až zhrozili se skorem Jiří s Nikeforem obličeje Bohdanova; ale ani slovem nevyrušili svaté ticho! Slza z oka stařečkova vyronila se na ssinalou jeho tvář, a zaleskla se prvními paprsky vycházejícího slunce, ježto kruhovými okny vnikaly do hrobky.

„Pověz mi pravdu bez obalu, v prsou pochovám slova tvá. Co soudíš nyní o smrti otce mého?" otázal se Jiří duchovníka.

„Pane, zde těžko souditi; začernalá tvář opravdu budí podezření, skorem s jistotou mohl bych tvrditi — znám se poněkud v lékařství — že vraží ruka provedla zde ohavný záměr svůj. Aby nebe na věky ji ochromilo!

Digitized by Google

Však nezvíš, pane, ja také ne a snad nikdo ne, kdo tebe a vlasť o otce oloupil. Ale tuhle radu osměluji se tobě dáti: ‚Chraň se, pane, těch, jižto pláší vně a v srdci se smějí, jižto v ústech chovají med a v srdcích jed. Chraň se jich, pane; jsou tobě na blízku.‘“

„Ani v pokoji nenechali, psi, mrtvolu, oloupivše ji; drahocenný pás a damascenku pohřešuji, jež po přání otcově do hrobu s ním jsme položili.“

„Bože můj!“ zabědoval duchovník. — „Věř, pane, to že nebyla ruka na Ukrajině vyrostlá: ale drzá, rouhavá, cizácká, jež kdysi na naše stánky se odvažovala. Sotva ji bude souditi světský soud: ale tím přísněji soudce na nebesích. Kéž by to byl poslední vraží ruky čin!“

Potom se oba zamyslili.

Za chvíli sami rakev zabednili a vystoupili z hrobky. Jiří zavolal na kozáky, již venku stáli přede dveřmi.

Opět zavalili kámen nade hrobkou, a duchovník do čtyř úhlů vytiskl pečeť Subotovského kostela.

Kozáci odešli a zase samotni ve chrámě zůstali Jiří s Nikeforem.

„Otče Nikefore, vyplníš-li prosbu mou?“ přerušil pan Jiří ticho hrobové.

„Šedivá hlava má vždy volna, může-li tobě posloužiti na spásu.“

„Dáš-li mi dítě své — Irénu?“ otázal se ho hlasem třesavým, skoro stydlavým Chmelnického syn.

Stařičký kmet neodpověděl.

„Otče Nikefore!“ opětoval pan Jiří.

„Pane, mám jediné dítě, útěchu starých let; dcera má mladá, příliš nezkušena — nehodila by se pro tebe. Tobě po takové se ohlédati, která vyniká uměním, zná lid, prohlédá povahy, aby v dobách zlých byla choti vznešenému rádkyní nejdůvěrnější, aby...“

Digitized by Google

„Tys zajisté, Nikefore, vychoval dítě své, aby právě vším tím byla muži, o čemž zmínils se nyní; nesuď, že bez rozvahy mluvím k tobě; nade hrobem otcovým i dítě prázdno bývá okamžikového zápalu... Celou noc skoro jsem dumal o kroku svém, než jsem se k němu odhodlal. Otče, dej svolení..."

„Pane, nevládnu srdcem jejím. Naklonilo-li se ke komu, radu jí toliko mohu dát; ale požehnání nikdy neodřeknu, aby na mne nemohla naříkati."

„Nediv se, že dříve k tobě jsem přišel; může ti býti svědectvím, že nechci poskvrniti tvou čest. Kdybys mne odmítl, nepřiblížil bych se ku dceři tvé."

„Pane, srdce otecké požehná tobě i jí, podá-li ti ruky své. Ale věř starci, jenž otce tvého vychoval, a uvaž bedlivěji krok svůj. A pak teprve přijď do domu mého, a opětuji — požehná tobě srdce otecké, podá-li ti ona ruky své."

„Starče, nevěříš-li mi?" pravil Jiří hlasitěji, skorem podrážděně. „Ale poslechnu tě; uvidíš, že Bohdanův syn sebe ovládat dovede. A pak zajisté nám požehnáš!"

Chmelnického syn zase mluvil již hlasem přirozeným a přívětivým.

Vyšli z chrámu; Jiří podal Nikeforovi ruku a vyšinul se na sivce, jenž netrpělivě v písku již pohraboval.

„Na Kyselku bychom byli zapomněli," pravil Alexej, „poslal jsem však již pro něj. Hleď, pane! Vedou jej!" — Ze dvora vyjechalo šest kozáků, a středem jich s rukama na zad svázanýma kráčel mužík hřmotné postavy červených vlasův a vousisek téže barvy.

„Čest musíme přece vzdáti panu atamanu; v dvojřad, páni molodci!" zavelel Jiří.

Družina hetmanova utvořila širokou ulici a nade hlavami šesti kozáků, již byli Kyselkovi čestným průvodem,

Digitized by Google

zahoukaly žilky a řeménky jejich hladily šíji pana atamana Subotovského.

Ani v jediné chatě nebylo snad živé duše; všecko, starci, staruchy, mužíci, kozáci palankoví i děti vybíhali podívat se na Kyselku a rozloučit se s ním.

„Psí syn“ — „vraží Lech“ — „mosčipán“ — a jakých názvů jim jen napadlo, pokřikovali naň, mládež nejhlučněji. Teprve když poslední chatu již minuli, nechali ho; ale rukou mu nerozvázali.

Několik kozáků z družiny Jiřího zůstalo v Subotově; ve dne v noci přikázal jim u kostela státi na stráži. Timoteje učinil Jurenko hromadným atamanem a veškeren lid jej za to blahořečil.

A když odjížděl pan hetman kolem domku Nikeforova, uklonil se; — nikdo si toho ani nepovšiml. Jen dívka, jež dlela u okna. Živě se zaruměnilo její líce.

Otec seděl již na pohovce; však neusmála se na dcerušku jeho stařičká tvář. Hlava šedivá o ruce byla zapřena; dumala těžko a neveselo.

Nelahodilo starému muži býti tchánem hetmana vší Ukrajiny a dědice slávy Chmelnických. Co dnes za několik těch chvil pocítil, nepoznal po všechen svůj věk, ani když věrnou družku jeho života černou prstí zasypali a nanesli nad ní rov. — Co to jen přišlo do hlavy tomu mladému Chmelnickému! Věděl, že dcera otce poslechne, byť měla i svůj jarý život k nohám jeho položiti; ale včera si dobře Irény povšiml. Otecké oko vidí hlouběji než orlí zrak. Hned o pohřbu páně Bohdanově napadlo jej cosi podobného, ale myšlénka ta byla tenkrát jen jako mráček, jenž přeletěl větérkem .... Všemožně hleděl se ukonejšiti, že na dceřinu mladou mysl působily tak ony smutečné a slavně dojemné obřady. A když ondyno přijel sem Jurenko se sestrou i Vyhovským, opět zpozoroval, že se dcera jeho příliš zadívala do bledých tváří hetmanových. — Sejde

Digitized by Google

„K Bohorodičce se pomodli, ona mocnou rukou za stíní tě, jen volej k ní, k této strážkyni ctnosti panenské. Uč se zapomínati, přemáhej se, a ona ti sešle útěchy a posily."

„Každý den se modlívám; ale vroucněji budu ji ještě vzývati. — A když marné bude volání mé?"

„Pak se vůle Boží děj!" —

VI.

Čihyrině brzy zapomněli na Bohdana Chmelnického. I klamavá tvář pana Vyhovského odhodila smuteční škrabošku. Z družiny starého hetmana nikdo již nebyl na dvoře vojskového písaře — mimo ty, již zůstali u pana Jiřího, a i těch byla skrovná setnina.

Za to však se hetmanské sídlo plnilo přišelci ze všech koutů koruny. Mnoho druhů, jichž od bitvy u Žlutých Vod neviděl, hlásilo se ke starodávnému příteli, a pan Ivan, kdys prostý šlechtic a nyní na Ukrajině všemohoucí, všecky je pohostinu zval, a pro druhy zvěčnělého příznivce svého, pro hlavy kozácké, sešedivělé ve službách Bohdanových, neměl sousta chleba. Se slzami opouštěli sloupové slávy hetmanské Čihyrin, když k lesku nebývalému vlasti své dopomohli.

A útočištěm všech byla Síč; ta je vychovala a zase pochová. Z ní vyhrnuly se davy jejich pro svobodu Ukrajiny a v ní se zase shromáždí, až je bude proti Lechům svolávat. — — —

Poliko paní Kateřina choti svému překážela; Jiřího ...l. Byl si vědom vlády nad synem Chmelnického ...ě. Nikdy ho sice nenapomínal, v ničem mu nepřekážel

Digitized by Google

a vždy jen se mu usmíval, byť pod hrudí jeho bouřil i vztek.

Kyselka, Subotovský ataman, přišed do Čihyrina s rukama na zádech svázanýma, vypravoval dopodrobna Vyhovskému o utrpení svém; zvlášť Nikitu co nejčerněji vylíčil.

„Toť smělý kousek mladého hetmana," na oko pokojně zvolal Vyhovský. Ale když byl sám, vztekem nevěděl si co počíti.

„Tedy že se odvažuješ nohama šlapati má ustanovení? — Počkej, chlapče! — Tenhle čin tě může státi hetmanství."

Pan Vyhovský zadupal zlostně nohama.

Za nedlouho otevřely se dvéře a do světnice vrazil mladík v černém aksamítovém kabátci, v černých šaravarech a s čapkou na hlavě.

Vyhovský se ohlédl a okamžikem změnil se výraz obličeje jeho v nejsrdečnější ráz, přívětivý, upřímný a vzbuzující důvěru.

„Aj, pane Jiří, ze Subotova?"

„Kdo ti pověděl, že jsem byl na dvorci?"

„Nevíš, pane hetmane, že všude jsou oči a všude uši mé? Od pohřbu pana otce nezasmál jsem se, až dnes poprvé, když uzřel jsem Kyselku, jak se přibatolil s rukama svázanýma na zádech."

Přátelskými a pochvalnými slovy těmito mžikem uhasl hněv v prsou Jiřího k poručníkovi.

„Ani jsem nevěděl, že tam již jiný ataman." —

„Není tomu dlouho, pane Jiří, Jevrej umřel před několika dny a samou starostí často i nejpoctivější hlava zapomíná na povinnost. Odpusť, že jsem ti o tom ihned zprávy nepodal. — A kterého ty jsi ustanovil?"

„Timoteje, pokrevence zemřelého Jevreje!"

Digitized by Google

„Toho zavalitého mužíka? — Již vím, pane; výborná volba. Jsem s ní spokojen. Podrobuji se. — A čeho jsi tam více proměnil?“

„Okradli v hrobce otce mého. Pás a drahocenná šavle zmizely.“

„Tedy hrobku otevřel pan Jiří a snad i rakev po chvíli?“

„Pečeť hetmanská byla však neporušena.“

„Snad toho panu otci ani do hrobu nedali a ti, co jej oblékali... Nepamatuji se ani, kteří...“

„Viděl jsem šavli otci u boku, když jej kladli do rakve.“

„Přepodivná věc!“

Pan Vyhovský pokrčil ramenoma.

„A nic více neví pán?“

„Otcova tvář byla k nepoznání, jakoby uhlím potřena... Obíhají divné pověsti!“

„Neslyšel jsem dosud ničeho; budeme pátrati. — Ale paní sestře ani slovem se nezmiňuj. Víš, jak trpí ubohá a jak truchlí pro otce. Urychlilo by to její smrt. — Dobrá, šlechetná chof. Kdo ví, zdali bych já za ní nešel!“

Pan Jiří se posadil naproti Vyhovskému.

„Ještě něco chci tobě pověděti.“

„Srdce mé jest hotovo vyplniti přání pána svého do nejmenšího.“

„Znáš dceru Subotovského duchovníka?“

„Dobře — pane — znám.“

„Řekl jsem o ni starému Nikeforovi — -- —“

„Proč? — Za služku snad na svůj dvůr?“

Bledé tváře Jiřího zalily se krví.

„Nežertuji, Ivane, a o žert tvůj také nestojím.“

„Odpusť mi, pane, nevčasnou lehkomyslnost.“

„Za ženu ji chci.“

Digitized by Google

„A co řekl Nikefor? — Zajisté, že oběma rukama ti ji nabízel."

„Nepopuzuj mne a nedráždi! — Až co ona prý řekne; odkázal mne na její svolení. Ale sám mi toho zrazoval. Bojím se, aby ji nepřemluvil. Poctivec je ten kněz. Ke komu měl otec můj důvěru, zajisté se neklamal."

„Pravdu svatou, pane, vyslovils. — Však v tom ničeho nemohu tobě raditi. Láska neohlédá se po radě a po důvodech; jen ukojení hledává! — Novou důvěrou poctils mne a za to ti vděčným bude Vyhovský po všechen věk. Ohlížel jsem se již po rodech mocných, velikých; ale z chudiny vybereš-li si družku svých let, buď si, přiveď ji na svůj dvůr. Vyvyš ji na prvním místě Ukrajiny a tím získáš jen sobě přízně u lidu a věry nerozborné. Zdráhati-li se bude déle Nikefor, sám tam zajedu a přimluvím se u něho."

Úplně usmířen s Vyhovským odešel pan Jiří ku sestře své.

Sotva že však Chmelnický odešel, takto pan písař vojskový zahovořil: „Tedy pop Subotovský s Nikitou šiřiteli pověstí těch? — A Nikefor že se s tebou i do krytby bez mé vůle odvážil? — Počkej, ty starý hade; však ti dám jazyk vykroutit, jedovaté žihadlo vytrhnout a oči vyloupat, abys více neviděl a nemohl mluviti. Musím nějaký čas sice vyčkati, ale nedlouho. Dobře, že jsem ještě ničeho nepočínal. Jen si tam jezdi; povolím ti všecko. Ani tomu nebudu odporovat, abys si ji přivezl do Čihyrina. Sám se jí ukloním. Ale až ji vyženeš a od sebe odpudíš, co potom bude tomu říkati lid? Zdali ještě potom bude blahořečiti Jurenkovi — panu hetmanu? — A abys se udržel na povrchu, ještě rád se po Polsce obrátíš. Moskva tě odkopne, protožes ženu pravoslavnou zavrhl a v ženě potupil čest Nikefora Subotovského, jejž zná celá

Digitized by Google

Ukrajina. Polska přijme tě jen pod tou výminkou, když se jejímu žezlu podrobíš a dáš jí zpět, co urval tvůj otec koruně... A uvidíme, co zmohou páni mládci! Zase jim budeme říkati kozácká čerň — zase bude polský šlechtic vašimi statky vládnouti, církve vaše pobořímе i arendářům pronajmeme." — A od těch dob byl pan Jiří ve všem Vyhovskému povolný. Marně varovala jej paní Kateřina; marně ho u památky otce svého zapřísahala. Jiří kýval hlavou, dával jí za pravdu, ale věděl-li, co mu povídá, Bůh sám znal! Paní Kateřina se zaradovala, když jí kozáci pověděli, jak Kyselku vypráskali, jak osvobodil Jiří pět Subotovských a atamanem ustanovil Timoteje... Zaradovala se ze srdce; ale trvalo tak jen na okamžik.

„Bratře, neruš míru té tiché a dobré rodiny i odřekni se Irény. Vím, že tak míníš nyní upřímně; ale dlouho-li potrvá opravdové mínění tvé? — Nevěř choti mému — sama mu nevěřím — Bože můj! — — Radí-li ti k čemu, vždy se toho varuj. Snad hřeším, že tak s tebou mluvím; ale Bůh mi odpustí. Musím, abych horší odvrátila. — Mnohdy béřeme do ruky kytici, díváme se chvíli do pestrých, nevinných kvítků, vůně jejich naplňuje nás vábným pocitem, opojí — ale za chvíli, když jsme se dosti nadívali, omrzí nás, květ po květu otrháme a házíme do větru. — Bojím se, bratře, věru že se bojím, abys neučinil také ty tak s tou dívkou nevinnou. — Znám ji; jeť učiněným andělem. Zapomeň na ni. A budou se modliti za tebe duše tři! Irénina, otce jejího a sestry tvé." —

„Mýlíš se ve mně, Kateřino! — Zanechal-li bych jí, chtěl-li bych zapomenouti, bílý hábit bych raději oblékl a šel do kláštera."

„Snad lépe bys učinil, a staršiny by si nového hetmana volily. Tebou — upřímně ti tak povídám — vládne můj muž, jenž nejde šlépějemi otce našeho — ale stopami

Digitized by Google

bývalých hetmanů korunních, jichž vítr dosud po Ukrajině nezavál. — Ale nemusíš tak činiti. Zvolili si tě, buď jim tedy hetmanem, sám všech raď se dotazuj, ne jeho jediné. Jen aby nekleli jednou synu a otci, aby neříkali, že syn slavného Chmelnického zaprodal svobodu těžce vydobytou!" zabědovala paní Kateřina.

Pan Jiří mlčel a přisvědčoval v mysli sestře své.

A když dopověděla, pohleděl na ni, jakoby ze sna procitl. Tiše, bez vášně, ale odhodlaně řekl jí: „Raději všeho se zřeknu než Irény. Bez ní nikdy bych šťastným býti nemohl."

VII.

Uplynulo několik dní, co Nikita odejel z Poltavy, a nová zvěst zaletěla k panu plukovníku, že Vyhovský, prohlásiv Jiřího hetmanem všeho vojska záporožského, sám v jeho jméně počal hetmaniti, že staršiny kozácké mlčky přijaly jeho vyhlášku a ještě hlavy při tom skláněly povolujíce velmožnému pánu řídit záležitosti Ukrajiny.

Mrtvo bylo v Poltavě, jako kdyby kozáci od Tater vyjeli a prázdny zůstavili sruby, v ochranu starcům, ženám a dětem.

Tak vždycky bývá na dvoře Puškarově, když vrány z Ukrajiny neveselé zprávy přinesou.

Toliko buben řinčel po městečku a kozáci vybíhali z chat do rady, v davech scházejíce se na nádvoří; i z okolních palanek páni molodci přijechali.

Korouhevník plukovní vynesl z kostela korouhev na vršek v nádvoří, rozvinul ji, zatkl do země a poznovu řinčel buben městečkem.

Digitized by Google

A když byl již dvůr plný chrabrých molodeckých postav, seřadili se obdélným kruhem kolem nové korouhve, na níž nepoletoval již orel bělounký, ale černý orel bílého cáře Moskevského. Puškar vyšel ze síně s listinou v levici a v pravici se železným pernačem. Třikráte se na vše strany kozákům setníkům uklonil a vší radě takto jal se hovořiti:

„Pan Ivan Vyhovský, písař vojskový, slavné paměti Bohdana Chmelnického, pozdravení vzkazuje staršinám, setníkům a pánům tovaryšům pluku poltavského a po vší Ukrajině pana Jiřího vyhlašuje velikým hetmanem, a v jeho že jméně po usnesení druhých pánů poručníků bude do plnoletí vládnouti. Všecky že staršiny mu povolily.... A teprv, když všecky povolily, poslal posly s vyhláškou k plukovníku vašemu.“ — —

Puškar se na chvíli zamlkl; jako bzučení včel zahučelo to nádvořím; tváře kozácké se zakabonily a pěsti sevřely jilce křivých damascenek.

„A závěť pana Bohdana, jejíž vykonání a ostříhání nebožtík svěřil mně“ — zase začal plukovník — „jinak zní: ‚Každému své mínění vykládej, mír po Ukrajině udržuj a šetři slávy kozácké.‘ — A odkaz ten, pokud živ budu, hodlám třeba i šavlí hájiti. Jiřího hetmanem-li zvolili jsme si, nechť hetman on, a ne jiný na jeho úkory. Chtěl-li co pan písař vojskový, však nás do rady na generální soud měl sezvati a tam nám činiti návrhy. Suďte, páni molodci, uvažujte, zdání své mi povězte, a já do Čihyrina posly vypravím od pluku poltavského!“

Radou zavládlo takové ticho, že i šelestění černého orla na plukovní korouhvi bylo slyšeti.

„V rozum tvůj, pane plukovníku, vší důvěry my pokládáme,“ pravil setník Charko, nejstarší mezi kozáky, z kruhu vystoupiv. „Naše zdání vždy bylo tvým a naším tvé. Tys vždy za nás stál a my do jednoho za tebe. Chce-li

Digitized by Google

pan Ivan Vyhovský, abychom my první v Ukrajině rušili pokoje nade hrobem Bohdanovým, nuže buďsi, kletba nestihne nás, ale toho, kdo zavdal podnětu. Větších služeb prokážeme zemi své, sotva utišené, znovu-li budeme šavle tasiti, než ti, jižto mlčí a hlav uklánějí před vůlí poručníkovou."

Tak hovořily i ostatní staršiny od prvního do posledního.

„Tedy ne po vašem rozumu že poselství Vyhovského? Pomněte, páni molodci, že nepotvrzením poštvete na sebe stranu silnou v Ukrajině, jíž velmi se uvolnilo, když nad rakví Bohdanovou kámen zapadl. Té těžko dovedli byste čeliti. Uvažte, že zase mohou hořeti vaše palanky a kuřeně, že zase vám budou ubíjeti ženy, hanobiti je a děti vražditi. Dosud vzpomenu-li si bývalých běd na stepi, vidím polem širošírým požáry a kaluže krve lidské po bujné travici. — Vojna, byť hned nebyla nezbytnou, může býti, že zachvátí i nás. Proto ne na svůj vrub jednal jsem, ale povolal vás do hromady."

„Pane Puškare, za Chmelnického my všichni nasadili hrdlo pro svobodu otčiny. A oběť od tehdejška platí, pokud živi budeme." — Tak staršina Vladko zahovořil.

„Co nám dáváš na úvahu, neminulo by Ukrajiny, bychom i pokoj zachovali. Nechceme vlády Vyhovského. Buď Jiří bude hetmanem skutečným, aneb nového vyvolíme si následovníka Bohdanova. Tak, pane Puškare, vůli pluku poltavského Vyhovskému vzkaž."

„Tot-li vůle vaše, páni molodci?"

„Ano, ano, pane plukovníku," zahřmělo dvorem a damascenky zařinčely.

Opět se ukláněl pan Puškar na všechny strany setníkům a kozákům i plukovým starešinám. A když byl samoten, vzal papír a psal psaní panu vojskovému písaři.

Digitized by Google

„Generální-li soud Jiřího Chmelnického učinil hetmanem, chraniž jej a na úkor jeho nejednej. Od zlého jej ostříhej a nebuď na jméno jeho hříšníkem. Vžz, že na soudě vší Ukrajiny jsou soudcové neslepí, neněmí a nepřemluvitelní."

Brzy dva kozáci s písmem plukovníka poltavského ujížděli stepí k Čihyrinu.

VIII.

Sotva že došel list Puškarův do Čihyrina, ihned obeslal Vyhovský všechny staršiny a plukovníky na generální soud jich svolávaje v hetmanské sídlo.

Přišli Nosáč obozný, Lesnický a skorem všichni, kteří chtěli z vlády Vyhovského kořistiti. I pan Jiří byl přítomen. Toliko Morozenka, Nečaje, Barabáše a Linčaje s Puškarem tu nebylo.

Když sešly se všecky ty staršiny v Čihyrinskou síň, vstal pan Ivan a rozhlédl se po soudcích svých: oči jeho pohlížely na přítomné tak nevinně a tvář jevila tolik pokornosti, že nebylo pochyby o šlechetných záměrech pana poručníka.

Vstav, přečetl Puškarův list, a když dočetl, chvíli pomlčev za obecného ticha takto promluvil: „Ne co Vyhovský, ani co prostý kozák, tovaryš vojska záporožského, prosím ohledův; ani co poručník mladého hetmana, vybraný vším vojskem, jemuž chci býti vždy záštitníkem. Činy mé zjevny jsou zrakům vašim. Suďte mne a odsuďte nevinného, libo-li vám sváry slaviti památku zvěčnělého tmana."

„Ne pro soud my přišli do Čihyrina, pane Ivane Vyvský; ale abychom tebe utvrdili v hodnostech, jimiž tě

Digitized by Google

pan Bohdan obdařil. Povědoma jest nám péče tvá o pana Jiřího i péče o vši Ukrajinu. My hlasu svého všichni tobě podáváme na důvěru, abys dlouhá léta žil ke cti rodu Chmelnického a druhé vlasti své."

Tak vykládal rozum svůj pan Lesnický, a staré i mladé hlavy kozácké na celém soudě hlavami za jeho hovoru přikyvovaly.

„Mnohá léta panu Vyhovskému a Jiřímu, synu Bohdanovu!" zahučelo jizbou z hrdel kozáckých, ale ne tak slavně a velebně jako bývalo za Chmelnického.

Neviděly staršiny kozácké hejna lešských trabantů, jichžto se v kozáckých kaftanech, v pláštících a čapkách sametových jen na dvoře hetmanském hemžilo. Hluši a slepi byli na dvoře vojskového písaře.

Čarodějník byl ten pan Ivan. Čeho si přál, vše se dělo dle jeho vůle. Říká se, že oko kozácké vidí i sokola, když s nedohledných výšin se pouští na jehňátko, že vidí Tatara i na mnoho mil: ale Poláků Vyhovského nevidělo či nechtělo viděti? Ba sotva všimli si jich. Chytrý je pan molodec, ale lstivý nikoliv.

Pan Vyhovský staršinám kozáckým poděkoval, všecky hojně vyčastoval, a když zajely do svých domů — začínal ponenáhlu a ostražitě jako had prováděti své opravy.

Puškarovi ani neodpověděl a všude se již podepisoval „hetman na ten čas všeho vojska záporožského." — A co Jiří? — Ten ku všemu jen hlavou přikyvoval. Pan Vyhovský uměl si jej pokaždé naladiti ve prospěch svůj.

Digitized by Google

IX.

a západním nebi zapadalo dnes slunce za nezvyklé červeni. Na dalekém obzoru, zdálo se, že hoří i suchá travice.

Staří kozáci, již pamatovali počátek vojen Chmelnického, nedůvěřivě pohlíželi večerem k obloze.

„Může býti, Teremcho, že opět si šavle zavlažíme; pokoji v naší zemi za těchhle časů nevěřím. Už mne i omrzel."

„I já bych nerad, aby mi posledním lůžkem byla otep slámy!"

„Však ví ten náš divný pan hetman, co dělá!"

Oba kozáci seděli přede dvorcem atamanovým a vyprávěli si o zašlých časech.

Ba věděl, vy milí braši, pan Vyhovský co počínal!

Tu chvíli seděl ve světnici za stolem černým aksamítem potaženým: zlatý lem leskl se i po zemi, na níž byly rozloženy těžké, perské koberce. Na stolku ležela stříbrná palice, bohatě vyzlacena a drahokamy vykládána: hetmanská b u l a v a; vedle b u n č u k, žerď se zlatou koulí a kolem do kruhu navěšené koňské ohony, uprostřed nich žerď všecka ve stříbro zakovaná, na žerdi zavěšen bílý, hedvábný praporec, na praporci černý orel s křídloma rozepjatýma... Všecko vesměs odznaky hetmanské hodnosti.

„Tedy vás již skorem mám," mluvil potichu Vyhovský. „Ale té černé nestvůry na korouhvi nestrpím. Bílého orla dám zhotoviti a na žerdi zavěsiti poručím, jako bývalo od pradávna v Ukrajině. — Moskevskou zástavu roztrhám a kusy z ní do větru rozházím, aby je zanesl až do Dněperských vln, a Moskal se dověděl, že zase v Ukrajině vládne starý orel bílý lechický. — Toužil jsem po vás ode dne, kdy mne ten chlap chytil za ruku,

Digitized by Google

s koně strhl a přivedl k němu do stanu. Dlouho jsem se přemáhal, dosti krušné to bylo pro věrná polská prsa; ale vytrvalost všecko zmůže. I tobě, ty Bohdane, prach do očí jsem nasypal. I tys myslil, že jsem zapomněl na Polsku, jež mléko chlapci dávala píti a vychovala ho. Vyhovskému podařila se lesť výborně. I ten medvěd Moskevský mne pánu Bohdanu na roveň postavil. A budu jej tak dlouho šáliti, až pevnou nohou vystoupím, v jedné ruce bulavu a v druhé korouhev s bílým orlem a pod orlem Abdankův erb — svolávaje lešské děti do boje. Na dlouho to nepotrvá. Ale dříve ty domácí krtky, již mé záměry podrývají v samé zemi jejich, do děr musím zašlapati, než by vylezli na povrch. —

A pan Jiří? — Toho hocha věru mi líto. Ale dva vedle sebe býti nemůžeme, a neustálá podřízenost mne již také omrzela.

A příští jeho nevěsta? — Vodu na mé mlýny pouštíš, paní Kateřino! — Také já nesmím chtíti, aby se stalo po vůli toho dítěte. Kdo ví, zdali by pak v rumy nesesypaly se stavby mé? Chytrý stavitel nikdy na písek nestaví, ale na skálu. Mohl bych věděti, zdali by popská dcera nevychovala z Jiřího muže pevné povahy, a pak by se ti, Ivane, každý chlap vychechtal, až bys se s prázdnou do Polsky navracel. Však starý jí dobré návody od mládí vštěpoval; a z ještěra a ještěrky nikdy nebývala holubička, ale ještěřice dvojitá. — Ne — nesmím toho dopustit, sám si zajedu do Subotova, Jiřího dám do Kyjeva na učení, aby znenáhla zapomínal. Vím, že to půjde ztěžka, ale tím lehčeji bude mně. Ve víru života, hluku a rozkoších může zapomenouti i že se jmenuje Jiří Chmelnický. Já ho upomínati nebudu."

Ďábelský smích přeletěl tváří pana Vyhovského a pravice jeho setřela si s obličeje pot, jenž samoděk mu na čele vyvstával, jakoby se byl zalekl snad sám pekelné

Digitized by Google

myšlenky své. Sotva však! Běďný chlap se neleká ničeho, ani pekla ne; vždyť uvykl si již mezi lidmi na světě peklo rozsévati.

„Ti, jimž ho svěřím na vychování, budou asi rozuměti, čeho si přeje pan Ivan Vyhovský. Dám jej také jen s v ý m. — — —Ať již se děje co děje, pan Jiří půjde do Kyjeva, a já — já budu dědití po něm tebe, ty bulavo — bulavičko! Tolik bystrých hlav pro tebe vykrvácelo, a já ani krůpěje nedám za cenu tvou. Paní Kateřina umře a potom ty budeš ženou mou; ale ty mi nesmíš umříti; dříve tě na mou rakev musejí dáti a s rakve mé sejme ji Lechický král a podá ze sluhů svých nejhodnějšímu. A ty bílý orle, ty otce svého svými peruťmi zahalíš, až ho budou vynášeti. — Posečkej, Ivane, posečkej; tak budeš moci hovořiti, až budeš pomalu dodýchávati. Pro takové dumky jsi se nenarodil, ale pro skutky, kteréž k nebi sahají."

Na dvéře železem pobité kdosi zaklepal; byl to kozák, jenž stál na stráži s kopím a šavlí vytasenou, na plecích maje samopal. Také rodák z Povislí, Kyselkův dobrý duch, z téže dědiny.

„Kdože?" ozval se pan Ivan, dvéře otevřev. „Aj, vítáme se — vítáme! Jen dále! Dobré-li neseš zvěsti, Arone?"

„K nohám padám, velmožný pane!"

„Sem, židе! Za mnou; ale na prahu si vytři oči, abys neoslepl."

A když dvéře zapadly, vytáhl pan písař klíč a opět se posadil.

„Usedni, Arone!"

„Jasně velmožný — mosčivý."

„Mlč a sedni si! — Před lidmi jinak s tebou musím a o samotě také jinak."

„Osvícenosti" —

Digitized by Google

„Budeš s tím mlčeti?“

„Pane hetmane všeho vojska...“

„Zde naproti si sedni a odpovídej k mým otázkám!“

Žid rozhlížel se neustále pokojem, a mžouravé oči jeho se jen jiskřily, hltajíce do sebe lesk, jenž kolem zářil jako slunce za posledních dob; po stěnách byly rozvěšeny turecké čalouny, na nichž září oslňující jen hořely šavle, drahá brnění, zlatými šupinami celá posetá, samopaly rubíny vykládané — vše dary, jež od ctitelů svých obdržel pan Bohdan i předchůdcové jeho, ještě královští hetmani.

Byla to „skarbnice“ hetmanská a zároveň všeho vojska záporožského, v níž všichni na památku ukládali skvosty buď z kořisti válečné neb z podarův od chánů, již chtěli žíti s kozáky v míru i lásce a přátelství jejich zlatem si vykupovaly.

Věděl pan Vyhovský, proč právě sem zavedl žida — svého peněžníka. Vynikalť prohnaností nad něj.

Musil ho do pohovky temnorudým aksamítem potažené a zlatými stužkami po krajích lemované sám usaditi.

„A nyní, Arone — čehos nám přinesl?“

„Mocný pane —“

„Slyšíš, židе? Nebudeš-li mluviti, zavolám čtyři kozáky, kteří sloužili pod Chmelnickým, židům odsekali uši a jazyky — ještě toho dovedou.“

„Pane — excelencí — až se vzpamatuji; myslím, že jsem ve skrýši, o níž mi tatík povídával. Takových že prý užívali moji předkové ve Španělích a v říši řecké než ji Turci rozbili, a hromadili v nich své poklady.“

„Cože, židе, vy že jste toho také mívali?“

„My nic; Španěly jsem myslil a Řeky. My schudlý národ — —“

„Vy že národ? — Tuláci a ne národ. Dobře udělal Chmelnický a také já tak budu dělati. Zítra dám univer-

Digitized by Google

sálem prohlásiti, že za každého žida, ať mi jej kdokoliv přivede, zaplatím stříbrňák."

„A tolik jich má pán?"

„Mlčíš, žide? Až dopovím! — A všem synům Abrahamovým pověz, že se jim povede, jako se vedlo těm, co byli v Polonězi, když města dobyl Chmelnický. Pamatuješ na to?"

Aronovi husí kůže naskočila vzpomínkou na Poloněžskou seč.

„Co ráčí vaše excelence hetmanská?"

„Máš s sebou peníze?" prohodil Ivan lhostejně.

„Chud jsem, jako celý národ náš."

„Dobře! — Dám zavolat kozáka; on tě svlékne a co u tebe nalezne, bude jeho!"

„Vaše excelence, pro vás vždy něco Aron má; ale co se za to namoří!"

„Nelži, žide! — pravdu řekni! — Znám já vaše šmejdy."

„Bůh Isákův ví, že ne."

„Ale Aronův Bůh; po Isákově ti není nic."

„Pane, kdy dostanu zpět?"

„Bojíš se o ně u mne? Celá tahle komora ti za ně ručí."

„Pana Jiřího?"

„Co pana Jiřího! — Ztratil-lis rozumu, žide, ze Lvova do Čihyrina? Hned ti ho pošlu vyhledat!"

„Prominutí, vaše excelence!"

„Kolik máš?"

„Čtyři sta ryzích."

„Nic více? — Potřebuji tisíc."

Žid ohleďával náprsník a poškrábal se za ušima.

„Aron tisíce nikdy ani neviděl. — A proč tolik potřebuje velmožný pán?"

Digitized by Google

„Co ti po tom? — Nemáš-li více než čtyři sta, dám tě z Čihyrina vypráskati."

„Jako pan Jiří Kyselku ze Subotova!"

„Ale tebe budou práskati až na hranice Ukrajiny, rozumíš?"

„Všecko jmění své dám."

Žid potom vytáhl ze záňadří v těžkém, usmoleném kaftanu vak, rozpáral jej a jeden zlaťák po druhém začal vykládati; ale každý byl upilovaný; ani jeden netvořil čistý kruh.

„A to že chceš, abych vzal za tisíc zlaťákův?"

„Jak ráčíte, velmožný pane; seberu vše zpět a odjedu."

„A já pošlu za tebou kozáky; uvidím, odjedeš-li. — Ale což myslíš, ty Arone, že mohl by se kde písař vojskový —"

„Pan hetman!" opravil žid.

„Ukázati s takovými plecháky ořezanými do čtverce? O kolik, chlape, lehčí každý ten peníz — tolik dostaneš dnes k večeři žilou mého podkoního!"

„Vaší excelencí jedno snad, těžší-li zlaťák anebo lehčí o několik gramů, a chudý žid si tím pomůže."

„Mne to boleti nebude! — Či nevíš, že já střící mám váhy — a nad ryzostí peněz bdíti? — Víš-li, co se stalo Abrahamovi Krakovskému? — Dukáty rozlil a v hrdlo mu je nalili."

„Bože otců mých!"

„Ne Boha, ale mne pros; však víš, ty pokrytče, proč k němu voláš a ke mně nikoliv! Myslíš, že u něho to bude zadarmo. U všech pekel ti povídám, že jen polovic ti dám! Pět set dukátův a dvanáct tisíc je dvanáct tisíc pět set; jesuité naučili mne dobře počítat."

„Ale snad, pane, nechcete připraviti —"

Digitized by Google

„Neboj se, židе; budeš mým pokladníkem; hleď, jak blízko jsem již bulavě."

„A zase zaarendují bratří vyhnaní, ukrývající se posud v lesích jako zvěř, kozákům luhy, pole, řeky a kostely?"

„Všecko bude jako dřív, Arone!"

„Ještě něco, velmožný pane!"

„Nu jen pověz; víš, že ruka má sáhne-li do vaku, nikdy nevyndá jediného, ale plnou hrst..."

„Pan Jiří —"

Pan Vyhovský napjal sluch.

„Smím mluviti, excelencí?"

„Vše, co víš, a ještě zaplaceno dostaneš."

„Pan Jiří bude se prý ženiti!"

„A nic více?"

„Kudy jsem Ukrajinou jel, povídali o tom; ale nedobře o vaší milosti. — Tím zbaví se alespoň svých rádců, Iréna Subotovská mu všecky poručníky nahradí a bude prý tak na slávu Ukrajině!"

„A co ještě?"

„Smím dále mluviti?"

„Co slyšels, věrně pověz!"

„Že leši otrávili pana Bohdana a i o vaší jasnosti si povídají nekalé věci."

„Dobře! dál —"

„Pak o Martinu Puškarovi, či jak mu říkají, v Poltavě prý plukovníkem, že proti panu poručníku a místohetmanu podtají se umlouvá, že opět měla radu jeho strana v Poltavě a že vypravil poselství k caru na vaši milost se žalobou!"

„Dobré služby konal jsi pánu svému, sto si vem za to a tisíc počítej!"

Aron se uklonil, sehnul se hbitě a sto a jeden vzal,

Digitized by Google

ten nejvíce upilovaný. A ještě jednou se rozhlédl kolem komnatou pokladní a div že nohou Vyhovskému nelíbat.

A když byl za Čihyrinem jeda na mezku krok za krokem, prohodil pro sebe: „Ještě jednou tolik mu mohu půjčiti; dostatečného jmění za to má.“ Ale nejel do vlasti své; obrátil se stepí k jihovýchodu; snad do Poltavy.

Bylo již hezky k večeru. A Aron jel nejraději, když ho oko lidské nevidělo. — „Té černi lotrovské ani co se modlí nevěřím!“ říkával.

X.

Bylo to něco neobyčejného, že si vyšel dnes Nikefor do chalupy souseda Vasila. Lidé, jižto jej potkávali, skláněli před ním úctivě svých hlav. Měliť v Subotově duchovníka rádi; vždyť každého z nich pokřestil. A potom, kdo pak by rád neviděl té vlídné, laskavé jeho tváře! Ale dnes ještě nějak vřeleji jej pozdravovali, a když přešel, zastavili se a pohlíželi za ním. Leckterýs zašeptal: „Dej mu Bože na stará léta radosti!“

„Dnes já k tobě, brachu, jdu. A diviš se as, že v čase neobvyklém,“ pravil Nikefor, když se byl pokřižoval před obrazem Bohorodičky.

„Uhodl bych asi, co tě sem vede. Celý Subotov o tom již ví.“

„Že vědí již o tom? — Nechť vědí. Za nic se netřeba Nikeforovi hanbiti, ani jeho dítěti. Poslyš: včera byl u nás Jiří po druhé. Za onoho jitra, když jsme dleli nad hrobkou Bohdanovou, svěřil se mi poprvé. — A včera u mne byl též Vyhovský. Snad se s Jiřím setkali, a především Kateřina. Líto mi té paní, usouží se. I ona mne zrazo-

Digitized by Google

vala. Ale když pohlédla na Irénu, ovlažily slzy utrápenou, bledou její tvář. Otče Nikefore, pravila, neodpírej mu jí; pokud já budu živa, Jiřího ochráním."

Stařeček sklopil hlavu, zamlčel se a teprve po chvíli začal zase:

„Ale když přišel Vyhovský, nedobře mluvil před dítětem o Jiřím. Až jsem musil písaře vojskového upomenouti. Abych prý raději šel ze Subotova, že mi zaopatří do smrti pokojný byt, a dceři že dá věno i bohatého ženicha."

„Štír!" zahučel Vasil. — „Chce tě ze Subotova odstraniti!"

„Do dneška jsem určil Jiřímu lhůtu. Má dcera ještě nikdy s ním nemluvila, a dnes, brachu, jdu k tobě, abys šedivé hlavě pomohl raditi."

„Celý Subotov přeje tobě i tvému dítěti. Zaradovali se, uslyševše o úmyslu pana Jiřího. Dej mi ji, Nikefore, tolikéž pravím, jako ti řekla Kateřina. Na Vyhovského se neohlížej."

Za nedlouho se vracel Nikefor s druhem svým do chaty. Vasil měl na sobě nejkrásnější oblek. Žlutavý kaftan stříbrem lemovaný, šaraváry zamodralé, plášť ze sukna přihnědlého a tenounkého; po straně blýskala se mu křivá šavlice na řemenech stříbrem tkaných.

„Přistroj se, Irénko; co nevidět pan Jiří přijede!" pravil děvušce Nikefor.

Bleďoučká líčka její zaruměnila se do tmava.

„Nechci, abys povolností svou si pokazila mladý věk a vina aby přišla na starého otce," pravil Subotovský duchovník. „Vím, že Jiřího miluješ, a že i on po tobě touží. Na věky budete svoji; jen aby ku štěstí a pokoji!"

„Na věky!" zašeptala Iréna a vrhla se stařečkovi do náručí.

Digitized by Google

Zvenčí zaduněl dusot jezdců a před chatou s koně seskočil jinoch v černém aksamítu a vešel do síně. Starý šedivý kozák pána svého následoval; byl to setník Alexej.

Pozdravili, pokřižovali se a poklonili hlavy před obrazy. Když usedli za stůl, stařeček podal jim chleba i soli, přidal ještě — skvostnou dřevěnou nádobku s medovinou a čtyři menší rozestavil pro každého po jedné.

„Jsem, otče Nikefore, slovu věren a přicházím: ale ne sám; se mnou zde setník Alexej. Vzal jsem si ho za svědka, a koho ty?“

„Druha svého Vasila.“

„Přicházím si tedy pro tvé poslední slovo,“ tichým, skoro stydlavým hlasem zahovořil pan Jiří.

Stařeček neodpověděl; ale volným krokem vyšed do komůrky vrátil se s Irenou.

Tvář její byla ještě více ubledlá; ale když pohlédla na Jiřího, rozkvetly jí na ní růže, jimž říkají stolisté.

Sněhový atlas, kolem života sepjatý pasem stříbrným, zděděný po matce, vlasy světlé v pletencích splývající po rouše a nevinná, vábivá tvář, okouzlující lepotou svou, mocně dojaly Jiřího.

I jeho obličej zbarvil se jemným červánkem.

„Žádals mne, pane hetmane, o mé dítě,“ pevným hlasem začal Nikefor, „a já ti řekl, že nic nemohu slibovati, vůle Irénina že rozhodne. Iréno, mluv. Požádal mne o ruku tvou. Chceš býti s Jiřím a do smrti sdíleti s ním bědy života? — Radil jsem ti, jak jsem mohl nejotcovštěji. Nyní sama jednej.“

„Chci,“ zašeptala Iréna, zakryla si oči a stařeček se zachvěl, protože jakás předtucha vplížila se mu do prsou.

„A ty, pane Jiří, pane hetmane všeho vojska záporožského a vší Ukrajiny, volíš-li za choť dceru chudou z vůle čisté, za niž odpověděti mohl bys bez bázně a třesení samému Bohu, soudci věčnému?“

Digitized by Google

„Otče Nikefore, znáš vůli mou, při níž pevně hodlám setrvati. Žádám za ruku Iréninu..."

„Požehnej vám Bůh, mé dítky, a Rodička Subotovská budiž vám strážkyní po všecky dny vašeho života!" Při těchhle slovech hlas jeho se třásl, div že se nezajikl. Jiří a Iréna poklekli před ním, a kmet oba v čelo políbil.

„Jestli by vám mladý život váš chmury zahalily, snášejte je pevně, buďte jeden druhému podporou ve svízelích."

Rachot kozáckých ručnic přehlušil další slova Nikeforova. Až se otřásaly stěny sterými ranami a bělavý dým vysoko letěl k nebesům — šťastné-liž znamení? — A celým Subotovem se rozléhal jásot. Rána za ranou návsí houkala, sud medoviny vynesli ze dvora a pili na zdraví a štěstí panu Jiřímu i Iréně. Sám Nikefor se rozveselil za všeobecného jásotu; mraky, jež mu od jakéhosi času prsa tísnily, odletěly s kouřem z molodeckých ručnic. Až ohlušiti hrozil nezvyklé uši jeho jarý ryk, když pan Jiří vyšel s nevěstou na náves. Znovu zahoukaly samopaly. Ani když pan Bohdan šel z námluv, nebylo takové radosti v Subotově.

* * *

„Tys že byla u Nikefora?" otázal se tentýž den pan Vyhovský choti své. „A ničehos nenamítala? Vždyť jsi jinak před několika dny mluvila."

„Nejinak i ty, pane můj. Vyměnili jsme si vzájemně své náhledy."

„Pomnila-lis však, že jsi tak jednala proti závěti otcově, proti právům mým? Mně pan Bohdan doporučil syna svého!"

„Nám oběma. — Tobě nikdy, kdybych já nebyla tvou ženou."

Digitized by Google

„Ke sňatku tomu nesvolím, bych měl užiti i násilí. Mám s Jiřím jiné záměry. Je to mladík nezkušený, bez vyšších snah. Sám není s to, aby myslil k dobrému, vždy aby jiní tak činili za něho. Chci ho poslati do Kyjeva na učení, aby někdy sám mohl vládnouti, jako otec vládl."

„Otec náš nebyl v Kyjevě."

„Ale za to měl jinou školu."

„Dost ví Jiří ve vědomostech a v Kyjevě sotva se vyučí státnímu umění. Duše jeho dobrá, čista, a to postačí. Kdo ví, přinesl-li by si ji z Kyjeva zpět. Nechť čte universály hetmanské a v těch dosti zkušení nabude. Tolik mu ani škola v Kyjevě poskytnouti nemůže."

„Tak sňatek alespoň překazím, nerci-li co jiného. Považ: jemu neodeprou dcer z rodů královských a těch může Ukrajina potřebovati."

„Neshoduji se s tebou. Matka má také byla chuda a proto přec otec dovedl osvoboditi vlast."

„Pod cářské jařmo převésti, neznamená ještě osvoboditi."

„Sama-li nepomůže si, až se bouře na ni přihrnou, cizinec, byť i dceru jeho hetman Ukrajiny ženou měl, ještě vrahům jejím pomůže."

„Já ustanoveným poručníkem, znova utvrzený nedávno na soudě generálním, a proto, paní Kateřino, starost o Jiřího ponech mně."

„Však k tomu mi odpověz: kdo asi větší právo má ku bratru: sestra nebo poručník?"

„Totě řeč, kterou jsi vésti měla na soudě generálním."

— Dcera Bohdana Chmelnického nápadně chřadla den ode dne. Pověsti, jež Ukrajinou proletovaly, i k ní větry zanášely, a může-liž býti volno choti, volno dceři, když vypravují, že manžel měl účast ve smrti tchána —

Digitized by Google

otce? — — Ani slovem se však k manželu o tom neprohlesla; ale červ hlodal u vnitru jejím pořád hlouběji.

Ani sestra Helena nikdy k ní nezajela. Byl ť švakr jedním z prvních soků Vyhovského. Držel se Puškara, a ona sama, ač nechtěla-li působiti rozbroj, nesměla k paní Nečajově. —

„Bůh ti, bratře, požehnej! Dobře jsi volil," zašeptala sama, když pan Vyhovský od ní odešel. „Nebesa, ostříhejte bratra mého i dívku militkou, aby nezhynulo duší dvé!"

XI.

Ode dávna bylo Záporoží matkou kozáctva a středištěm jeho záporožská Síč — hradiště obehnané příkopy a plotem kolovým, kde po čas míru páni molodci bydleli.

Každému byla otevřena ona ohrada, jako plukovnický dvůr. Přišel-li by tam cizinec, neptají se, kdo a odkud je, ale říkají: „Dejte mu čeho pojísti a skleničku vočky přineste; z dalekať přišel a unavil se." A potom teprve ptají se: „Co ty zač? — Práce-li nehledáš?"

Na předměstí Síče bylo pravé tržiště, kam se kupci scházeli, s pány molodci měniti kožešiny, tovary své jim podávajíce za kořist z výprav tureckých.

Z předměstí do vnitra vedla brána opevněná baštami a děly chráněná. Dřevěné kuřeně vroubily náměstí do kruhu: atamanova palanka, vojsková kancelář, škola a obydlí duchovníkovo.

Ženy v Síči nebylo ani jediné. A poctivci byli páni molodci; přísně trestávali zlodějství a jiné nešvary. Dopustil-li se kdo krádeže vícekráte, na kůl ho přivázali

Digitized by Google

a vedle položili bič. Každý, kdo šel kolem, povinen byl přikoleného třikráte udeřiti. Nezřídka byl přistiženec do smrti ubičován. Kdo se oddal uprostřed Síče chlípnosti, postavili jej na pranýř a nelépe se mu vedlo než zloději. Kozáka-li kdo zabil, vraha hodili do jámy a zahrabali za živa. Dlužníky přivazovali k dělu, dokud nezaplatili.

Ze Záporožců ani jeden nesúčastnil se porady soudu generálního; nevěřili Vyhovskému, a po rozhlášení výroku soudového veřejně reptali po Síči na poručníka a všecky rádce jeho.

* *
*

Venku bylo studeno; severní listopadový vítr ostře zarážel do tváří. Dnes bylo tržiště prázdno, páni molodci seděli v krčmách a z nádobek medovinou naplněných si přihýbali, hněv a zlobu zapíjejíce.

„Víte, co udělal již Vyhovský?“ vykládal Lisohub. „Bunčučným je Lech, pernačím je Lech a kantarlejem i tlumočníkem; celá kancelář vojsková je polešena. Hned za pana Bohdana si již hrdě počínal. Dovedl umlčeti všecky, kdo chtěli mluviti. — Kéž by mluviti směly Dněperské vlny a Čihyrinské temnice! O ničem nevěděl Chmelnický. Před ním lízal prach jako pes a za jeho zády jako krvelačný tygr si počínal. Za zlato získal si mluvčí a ti panu Bohdanu svědčili o spravedlnosti i věře Vyhovského.“

„A to že má svobodný tovaryš vytrpěti, j nž Turky bil a tolikráte nad nimi zvítězil?“ rozhorlil se Hrobněnko.

„Braši, budeme-li mlčeti, nejinak se nám povede než Nalivajkovi. Dětmi jsme byli tenkráte my starší, a já jen málo se pamatuji. Jako zvěř nás kopali, jako na vlky honby činili, ženy hanobili, děti mučili, ubíjeli, na arendu židům kostely naše najímali.“ —

Digitized by Google

„A pravda-li, co vypravují o Nalivajkovi?“ otázal se Ivan řečníka.

„Pravda, svatá pravdice!“ tvrdil Holotrp.

„Po bitvě u Sluče odvezli ho do Varšavy,“ vypravoval Hrobněnko, „zavřeli do věže, ani usnout mu nedali, ranami seker budili — — —“

Páni molodci zuby zaskřípali, z lulek vystupovaly jim kotouče dýmu, a to u Záporožce něco znamená.

„Ne den, ne dva, bez oddechu hubili Poláci Ukrajinu,“ hovořil Nečaj.

„A zase s Vyhovským začínají,“ doložil Lisohub, „a komu asi nyní připadne úloha Bohdanova?“

Před krčmou zařičel náhle kůň. Kozáci se odmlčeli. „Že to vraník Nikitův! Po řehotu jej znám!“ zvolal Lisohub a ještě nedořekl, již vešel do světnice kozák v modrém kaftanu, s pláštěm zašedivělým, se samopalem na plecích a bandurou na hedbávné tkanici. Hromem zahoukala hrdla molodecká; jak děti sypali se všichni k příchozímu, ruce mu podávajíce a vítajíce na Síč kozáka-banduristu.

„Víte-li, co nového a dobrého na Ukrajině?“ tázal se Nikita.

„Zdaž umřel Vyhovský?“

„Neumřel Vyhovský; ale pan Jiří se zasnoubil s Irénou, dcerou Nikefora Subotovského, proti vůli Ivana Vyhovského.“

Páni molodci po zprávě té zajásali, a dlouho trvalo, než se utišili. Zatím Nikitě medoviny nalévali a kaši vařili s teterou.*) Pili na zdraví Jiřího, celou Síč vyburcovali a na slepo z děl pálili. Od smrti Bohdanovy nebylo v koši tak veselo jako dnes. Až ven na tržiště vyběhli. Dva a

*) Tetera = polívka z mouky upravená.

Digitized by Google

dva do tance se dali. Smolnice a hvězdy jim k tomu svítily a bandury četné vyhrávaly.

Bujný jesti tanec kozácký! Jak čajky plynou po Dněpru, když vyřítí se páni tovaryši. Jak Stambulu ušili ohnivou košili a jak kozáci v seči se bijí — vše zobrazeno v kozáckém tanci, ve hbitém poskakování a pozvolném obratném couvání. A bandura při tom smutně zvučí; ale dojemný, neveselý a dumný její hlas přivádí krev ve proudivý vítr. — Nejlépe to dovedl Nikita. Jeho kobza všechněch přehlušila a hlas bouřný všechněch přehlučel. Pokaždé, když utišil se rej a v protivné řady se kozáci rozestoupili, zapěli banduristé:

„Sláva Jurenka nepohyne
od nyní až do věka!
Daruj mu, Bože,
i choti mnohá léta! — —“

Opět rukama zapřenýma v bok proti sobě zaměřili, a zase bandury do skoku zaduněly, a zase nohy kozácké v pravo i v levo poskakovaly. K zemi se páni molodci shýbali a opět se vzpřímivše prudkými skoky proti sobě hnali, — uháněli.

Bylo již pozdě v noci, než zase v Síči ticho zavládlo. Dva muži toliko dleli na tržišti, spolu hovoříce.

„Může-li na Síč spoléhati?“

„Do posledního muže jsme mu věrni.“

„Může býti, že dosti brzo budeme vašich ramenou potřebovati. “

„Zrovna-li jedeš do Poltavy?“

„Zrovna k Puškarovi. Nikefor se zprvu zdráhal; teprve slovy paní Kateřiny dal se oblomiti. Vyhovský byl u něho. Aby zmařil vše, mluvil o Jiřím hanlivě.“

„Pesský chlap!“

„Ale nezvedlo se mu.“

Digitized by Google

„Však nyní hlavy na pravém místě musíme míti."

„Linčajevci zjevně již proti němu vystupují. — Tedy dobrých zpráv mohu sdělit panu plukovníkovi ze Síče?"

„Bez rozpaku," pravil oslovený, druhovi ruku podávaje na rozchod. Byl to hetman košový Barabáš a Nikita.

Brzy uháněl stepí na vraníku jezdec přichoulený — tiše, jako když úhoř Dněprem pluje. Jen samopal o banduru-li zavadil, zacinkalo to. A zase bylo ticho.

Jedno je kozáku: jeti dnem nebo nocí. Milejší mu ještě noc, zvláště banduristovi. Tak hezky se hlavě dumá, když svítí hvězdy a nikdo poklidu neruší. Když měl už Síč daleko za sebou, uvolnil ve klusu. — Koník se na chvilku zastavil, popásl a zase poklusával; jezdec mu pustil uzdu, a věrný, dobrý kůň šel po čichu. Nezanese kůň kozácký do rukou zlých svého pána; a kdyby věštil nástrahy, jako jestřáb bleskotem prolétá a jenom prudší vanutí větru po něm zůstává. Najednou se jezdec kolem pátravě rozhlédl. Koník zastřihal ušima, potřásl hřívou, a mžikem byl kozák dole na trávě, hlavou ulehl k zemi i poslouchal; chvíli poslouchal a zase vyšvihl se na vraníka, sňal ručnici, ohledal ji a pověsil na plece. Sáhl pod kaftan a nahmatal dvě pistole i nůž. Spokojeně si oddechl a jel dále; ale opatrně jako ostříž.

Jel kolem kurhanu, o němž si vypravovali, že tam kozák pochován, starý, dávných věků syn. Střelil-li kdo naň, ruku nastavil a kulku hodil zpět. Nikdy nevycházeli bez něho se drát za hranice se sousedy. Sami-li šli, nebylo na jejich straně vítězství. A s ním všude mohli. On se nebál nikoho a jeho všichni. A když umřel, mohylu mu nasypali potomkům k památce.

Nikita se opětně zastavil. Daleko, na dobrou hodinu před ním, stepí cosi zadunělo. Kozák sňal píščalu*) s ra-

*) Ručnice.

Digitized by Google

menou a zase poklusával. Několik okamžiků uplynulo a v šedé dáli míhaly se jakési černé předměty a blíž a blíže půdou dunělo dupání.

Několik jezdců přijíždělo naproti a sotva ho uzřeli, v dlouhý půlkruh se rozjeli a mžikem octli se u něho srazivše se v hluk.

„Náš jsi ty, chlape kletý," zaječel kdos na Nikitu, ale ne řečí kozáckou, nýbrž lešským rozhovorem. A ruka jakás po něm sáhla; bezpochyby že ho s vraníka chtěla strhnouti.

Týmže mžikem zavřískl pronikavý jek a jezdec byl bezrukým. Dvě rány zafičely i třetí zahoukla; Nikita pohladil vraníka po hřívě rukou, a mihnutím oka zmizel v šeru nočním. — —

Když vycházelo slunce a ozářilo mohylu udatného kozáka, tři mrtvoly se na ní černaly a čtvrtý chlap ležel u druhů bezruký. Koně jejich kdo ví kam zaběhli! — Jasný důkaz, že to nebyli kozáci. Kozácký kůň nikdy pána svého neopustí, a když pán umírá, kůň u nohou mu ulehne a po něm umře.

Zraněnec celil ránu suchou trávou a byl by se zakrvácel, kdyby nebyli jeli kupci do Síče. Žaloval jim, že jej loupežníci přepadli, druhy jeho že ubili, jemu ruku utali a koně odvedli.

Kupci se ustrnuli a vzali ho na vozík; ale zrzavý vous a začernalý vlas se jim nelíbil. A když po jménu se ho ptali, pravil, že mu říkají Lisohub.

„Bratr žes Lisohuba Sičevského?"

„Ba, páni, rodný bratr!" zasténal, hlavu sklopil a zachoulil se do sena. Nechtěl, aby se ho dále ptali. Nebylo by dobře proň bývalo, kdyby jméno byli zvěděli.

Kyselku by byli nechali ležeti na mohyle; mráz by mu byl ránu zacelil a běs dušičku doprovodil do pekla.

Digitized by Google

XII.

Tři dny uplynuly, co rodná dědina Bohdanova oslavila zasnoubení syna Chmelnického. Kozáci s kopími ve skvostném obleku projížděli se návsí před chatou Nikeforovou. — Pan Jiří vykázal nevěstě své čestnou stráž.

Iréna seděla ve světničce s otcem samotna. Ženich odejel nedávno.

Stařec vypravoval své dceři, jak on s matkou její se zasnoubil. Poprvé o tom dítěti povídal. Byla to pro Nikefora blažená upomínka a přál si nejvroucněji, aby viděl ještě i svatbu své dcery.

Jurenkova nevěsta nyní rozkvetla v bujný květ, zastiňující na záhoně družky své. Tak milounce slušely jí dnes jasně zelené šaty k růžím na líčkách. Půvabně věnčily okrouhlou tvář světlé pletence vláskův. A jak sladko bylo pohleděti do temněmodrých oček jejích!

Nikefor se odmlčel a sepjal svadlé ruce — — — Jen modli se, ty starče! Budeť třeba boží pomoci.

Bylo asi k desáté. Vasil dnes na návštěvu nepřišel. Louč na krbu dohasla. — Chvílemi ozvalo se návsí houkání kozáků. Bedlivě stáli v noci na čestné i nutné stráži.

Venku černo; ani na krok nebylo viděti. Vichr pořád prudčeji a prudčeji vál; stromy, jež stály za chatou na zahrádce, až k zemi se shýbaly a v kořenech popraskovaly. Na obloze ani hvězdičky; jen husté chmury mračen se tam válely.

Náhle zaduněly na návsi výstřely, dva, tři — a pak několik najednou; více nebylo slyšeti ničeho. Tlupa jezdců stanula před chatou Nikeforovou a několik jich s koní seskočilo. Po tichu dvéře otvírali; ale najednou to nešlo...

Digitized by Google

Musili se opříti vší silou, než je vylomili. A když byli uvnitř, napálili smolnice a s obnaženými šavlemi vedrali se do světnice. — Bylo tu prázdno. V rohu protějším se jim jiné dvéře začernaly. Otevřevše je potichu, posvítili pochodněmi do vnitra, kde na čistém lůžku ležel stařeček a u druhé stěny Iréna.

„Zpět, padouši!“ zakřikl je stařec, mžikem přehodil přes sebe černé roucho a přiskočil k loži dítěte — Iréna procitla.

„Jde-li již pro mne Jiří?“ v rozespaní tichounkým hlasem zašeptala.

„Jde, kukačko, jde! Pojď, dovedu tě k němu!“ A surovec pokročil k ní blíže. — Však před Nikeforem ustoupil. Bleskných očí jeho se zalekl.

„Naposled pravím, nedotýkej se dcery mé,“ a stará vyzáblá ruka duchovníkova nasadila na prsa vetřelcova pistoli. „Poslal-li kdo pro nás pochopy, dobře; půjdeme s nimi. Jeho čin bude souditi Bůh. Nechť je kdokoliv. Za minutu budeme ve světnici. Ustupte — a zanechte nás samotny!“

Vetřelci starce poslechli. Měli snad úctu před jeho šedinami, před tím černým rouchem aneb před nevinnou, andělskou tváří té dívky, nevěsty páně hetmanovy?“ I zlosyn ustupuje v rozhodné chvíli před svou obětí; ale toliko aby pak tím ohavněji zlobu svou provedl.

„Na svatbu, tatíčku, pojedeme?“ jaksi uděšeně tázala se dívka.

„Na svatbu, mé dítě. Ale takovou, jaké jsem nepřál ani tobě ani sobě.“

„Či budeme ještě déle čekati?“ ozval se opět hrubý hlas. — „Však nás nikdo nebude v noci viděti. — Pojď, žežuličko, sedneš si vedle mne a toho starého posadíme na vůz. U něho bys se třásla a u mne ti bude teploučko.

Digitized by Google

Pojď, mám těžký plášť, dostačí pro oba, zahalím tě do něho celičkou.

„Maria Panno!“ zaúpěla Iréna. Otec ji musil oběma rukama zachytiti, aby neklesla.

Drzý chlap se divoce zachechtal; podle řeči nebylo znáti, že by z Ukrajiny pocházel. Roucho měl na sobě bohaté, skvostné, kozácké. Jestřábem vrhl se po dívce a vyrval ji starci z náručí.

Však kmet se po něm rozsápal lvem, všech sil napjal i povedlo se mu dceru osvoboditi. Levicí ji přitiskl k sobě a pravice zase proti drzci nasadila zbraň. Čeládka vůdci svému nepomohla; snad se ještě ozval v prsou jejich kus lidského citu.

„Nechtěj, aby otec byl vrahem vlastního dítěte!“ zahorlil Nikefor. „Dokud nám nezaručíte, že mne s dcerou necháte pospolu, nehnu se s místa; jinak přivezete pánu svému její mrtvolu. Se mnou budete moci potom podle vůle své naložiti.“

„Rychle tedy ven! Na vůz!“ poručil Lech. „Do svítání musíme býti na místě.“

Stařeček ani nehlesl. Dítě vynesl na káru v náručí. Do šatu vlněného je zahalil a sám se usadil vedle. Potom okamžitě ujížděli tryskem ze Subotova.

Tlupa, jež čekala před chatou, obklopila vůz.

Vítr burácel tak děsně, že se koně během až zaráželi; ale vždy je bič ku kvapnějšímu letu popohnal.

S hlavou svěsenou seděl stařec na otepi slámy, ničeho nemluvě. Ani dcera se mu v náručí nehýbala.

Náhle jezdci zarazili. Kára sebou trhla, div že se nepřekotila, jak koně poskočili.

Byli u Dněpru. Několik paží se uchopilo Nikefora, jenž teprve nyní se kolem rozhlédl a mžikem pochopil osud svůj.

Nebránil se; viděl, že by nic nepomohlo.

Digitized by Google

„Iréno... k matičce půjdeš, hotov se, pomodli! Bože! Spasiteli můj! — Tys spravedliv, a beze trestu nenecháš pohanění! — Buď milostiv jemu i vám!" k zachmuřenému nebi volal Nikefor. Pochopové marně se namáhali, aby od něho dceru odtrhli.

„Za to, žes chtěl býti tchánem pana Jiřího — a dcera tvá jeho ženou!" hučel do uší Subotovskému duchovníku vůdce vraží roty.

Vlny rozvířily se mocněji.

„Topí nás!" zaúpěla Iréna; první zvuky, jež se jí po cestě ústy vydraly.

„Pevně se mne, dítě, drž! — Bože..."

Vítr zavál prudčeji a po smrti Bohdanově pohltily vlny první oběť Vyhovského.

Mžikem ujížděli jezdci nazpět k Subotovu. Když ráno Subotovští vstávali, spatřili hrozné divadlo, jakého jaktěživi na návsi neviděli.

Nedaleko kostela byl na kole naražen Timotej ataman a s ním na jiných kolech trčely mrtvoly kozáků z družiny Jiřího.

Vasil vyšel z chýže. Dvéře u chaty Nikeforovy byly vylomeny a ve světnici pusto; ani živé duše se nikde nehýbalo. Nábytek všechen rozbit a okna vytřískána.

„Pro smilování boží," zabědoval, „zas nás Leši ubíjejí! Vzhůru, tovaryši!" A vzduchem otřásla rána ze samopalu, jejž pod kaftanem s sebou vynesl. Ale sotva že ruku spustil zase k zemi, již několik paží jej povalilo, svázalo a do úst zarazili mu dřevěný špejl. A brzo i on dokrvácel.

Ne nadarmo zacházelo slunce po několik dní v krvavé záři.

V Subotově bledli třasem a hrůzou. Ani člověk neukázalo se na návsi a všude okenice uzavírali, aby n musili viděti strašného divadla pod kostelem.

Digitized by Google

XIII.

Daleko odtud na břehu Dněperském seděla v rákosí mladistvá dívka s vlasy světlými a v šatě jasně zeleném. Vedle ní ležel stařec. Bělounká hlava jeho odpočívala dívce na klíně. — Tváře děvuščiny byly bílé, jako oblaky, jež vysoko nad hlavou její se prohánějí. Hrála si se stařečkovými vlasy, hladila je a zase čechrala a opět rovnala jeden ke druhému. Oko její hledělo do zraků starouškových, jež ani sebou nepohnuly. Ba že nepohnuly! Soše mramorové se také nehýbou, ač všemožné živosti namáhá se vrýti do nich ruka umělcova. A co je mrtvé bezduché tělo u přirovnání k soše mramorové? — Ta věky potrvá, a tělo v prach se rozpadne v několika letech.

Dědoušek byl mrtev a dívka ho vší mocí hleděla vzbuditi. Chudinka, od božího rána již jej třela a křísila, ale nemohla a nemohla.

I do úst stařečkovi dýchala; ale běda, že duši nikdo nemůže vdechnouti.

Do sežloutlého rákosí zasedl havran, zakrákoral, a teprve nyní se ubohá probudila ze zdánlivého poklidu. Zavzlykala, zabědovala, až i ten otrlý pták se zalekl a uletěl do nedohledné dálky.

Výš a výše dmuly se vlny a hučely, jakoby se vřava vodních duchů byla pod nimi rozbouřila. Ale děvuška se jich nebála; až do večera zde proseděla a celou noc do rána bílého. Hlava stařečkova pořád odpočívala na jejím klíně — studená, bez života. — Zdaž by jí lépe nebylo bývalo, kdyby se nad ní vlny byly na věky s otcem zařely?

„Proč tak vysoko žiješ, ty Bože můj? — Níže pod oblaka zavítej, abys vraží syny potrestal. — Tatíček ří-

Digitized by Google

kával, že volání siroty do nebe proráží. Slyší-li mne? Uslyš tedy sirotčí úpění a ubij je hromem svým, ať více běd nepáší. Ó proč jsi ty, Jurenko, nebránil lépe nevěsty své! Zanechal jsi ji a nevěrně opustil! Půjdu k tobě, přece budu na tebe žalovati na soudě generálním... Ne, Iréno, — ne, uškrtili by tě aneb opět hodili do řeky a pak by na ně nemohl nikdo žalovati, nikdo po šíré zemi nebyl by svědkem, jak topili otce Nikefora ze Subotova, a dceru jeho, nevěstu hetmanovu, že také chtěli utopiti. K Puškarovi půjdu nebo k Heleně Nečajově, vše jim vypovím, a Ukrajina tě pomstí, drahý otče můj; ale běda — běda, že nevzbudí!"

Celý den a celou noc hučely hrany vlny Dněperské duchovníku Subotovskému a Iréna mu pěla píseň dumnou, smutivou. Potom odnesla tatíčka od břehu, bambitkou, již našla u něho, hrob mu v navátém písku vyryla, celinký den chudinka hrabala, a když nazejtří sešeřilo, položila drahého otce v nehlubokou jámu, zaplakala, zulíbala jeho ledovou tvář, a slzami hrob jeho vykropila. — ‚Budiž ti tu, tatíčku můj, lehký odpočinek!" zašeptala. — Potom jej hlinou zasypala, od řeky přivalila kameny — sotva jich uzdvihla — aby voda, rozlijíc se, milé tělo nevynesla a vlci nebo havrani ho neohlodali. A když posledním kamenem mohylu dovršila, jako kozáci atamanům svým nanášejí, opět zabědovala. — Vysoko do nebe pronikal vzlykot Irény — siroty.

Potom se dlouho u mohyly modlila; až samým večerem opustila osamotnělý, čerstvý rov. Zahalila se ve vlněný šat a potácela se stepí, sama nevědouc kam. Brzy sem, brzy tam vichřice zmítala ubohou jako lodicí, jež plula právě dolů po Dněpru. Dva muži v ní seděli. Měli co dělati, aby uchránili se převrhnutí. Vlny brzy loď vyhazovaly do výše a okamžitě jí metaly zase v hloub. — Sotva že dorazili ku břehu, vytáhli čajku do rákosí a

Digitized by Google

v témže místě uschovali, kde vyvázla dcera s otcem z vln. Potom se pustili jihovýchodním směrem touže stranou, kam Iréna zaměřila. A dohonili ji brzy — pro štěstí. Bez nich byla by zahynula. Byli to palankovi kozáci, jižto se vraceli z trhu vyprodavše ryby.

Ráno spatřili v povzdálí na kurhaně jakousi ženu přebíhati a odbíhati, i kameny přenášeti; ale nepovšimli si toho. Snad to byla sestra a bratru slehlou mohylu nově nasýpala. Ukrajina jest poseta kurhany, a opravovati je nic není divného.

Když ji dohonili a viděli, jak sotva nohy vleče, neptali se, kam a odkud, ale vzali ji s sebou do palanky, jež ležela odtud asi hodinu cesty.

Stará žena Akulina sňala jí s hlavy vlněný, naskrz promoklý šat, sesláblou občerstvila pokrmem a pak teprve jala se ptáti hosta, odkud a kam.

Starý Huňa, Akulinin muž, vyšed ven za ženou, dušoval se, že ta děvuška krásná jako Bohorodička v hradovém kostele. Iréna svěřila se prostodušně se vším, a otrlé hlavy Ukrajinců k zemi se skláněly, když slyšely, co vytrpěla. Nerad vidí kozák, když mu zraky vlhnou a tváře lesknou se slzami.

„Ty že našeho hetmana nevěsta?“

„Do pekel horoucích ať přijde ten Lech! --- Aby ruce jeho věčně hořely!“ Tak kleli kozáci Vyhovskému. Akulina seděla na dřevěné lávce s rukama sepjatýma v klín a plakala.

„K Puškaru do Poltavy tě dovedeme. Martin plukovník ještě žije, a pokud on živ, vždy ubohá sirota bude míti ochránce a mstitele.“

„Ty že dcera Nikeforova?“

„A Nikefora utopili?“

Tak zase jeden přes druhého ptali se ulekané dívky, jež třásla se před těmito neotesanými postavami palan-

Digitized by Google

kových kozáků. Znenáhla jich víc a více do chaty Huňovy přicházelo, celá dědina skorem. Akulina všem vypravovala o bědách Irény a Huňa pěstí svalnatou hřímal do stolu. A když se jí tázali, jak že tak jisté smrti mohla vyváznouti, sama dobře povědĕti nemohla.

„Pánbůh sám, kteréhož otec můj byl sluhou věrným, pomohl dceři jeho, aby nezahynula. Vznikla ve mně obrovská síla, že jsem vlnám odolala a tatíčka, žel že mrtvého, jim vyrvala!“

„Však poznal Dněpr — poznal hetmanskou nevěstu!“ prohodila Akulina. „A rusálky ti pomohly. — Dobré vodní děvice, předobré! — Jen komu chtějí!“

„Neboj se nás, děvuško, budeme se bíti za tebe i za otce tvého; do Puškarových řad půjdeme!“ volali rozjitření kozáci. „Kdo Bohdana otrávil, nebál se ani ruky vložiti na hlavu svěcenou.“

„Vrah — travič,“ hučelo to jizbou. A ženy kozácké plakaly nad hezounkou dívkou, jež němá, bezmluvna a schoulena seděla u ohně.

Vzhůru byla celá ves.

Zlé doby — příliš zlé, mocí valily se nad širou Ukrajinu. Odolá-li jim?

XIV.

Zvěst za zvěstí letěly do Poltavy na Puškarův dvůr, že Vyhovský generálním soudem potvrzen a že místohetmanem se podpisuje... Teprve když přijel kozák s novinou, že se Jiří zasnoubil s dcerou kněze Subotovského, oddechl si pan plukovník; ale jen na chvilku. Věděl, že Vyhovský, proti jehož vůli vykonány děvosnuby, ničeho se nebude lekati,

Digitized by Google

aby svatbu překazil. A tušil dobře. Neminulo než několik dní, a již věděli v Poltavě, že za noci nevěsta pana Jiřího i s otcem unesena; že atamana Subotovského i starého Vasila na kůl nabodli a kozáky, již byli na stráži před chatou Nikeforovou a ve dvoře Chmelnických, buď ubili nebo do temnic pozavírali... A než minul druhý den, již zase děsná zpráva o smrti paní Kateřiny zanesla se k uším Puškarovým a pan Jiří že prý do Kyjeva poslán na učení, Vyhovský že sám hetmanem se na tři léta prohlásil, statky a peníze Jiřího po otci zděděné že uchvátil, hluky Lechů že volá na Ukrajinu, vojsková místa staršin Lechům rozdává a vojenská kancelář ze samých stoupenců jeho že složena. — —

Zase svolával pan Puškar kozáckou radu. Ale ne již on sám; Nečaj, Barabáš košový, Linčaj i Theodor zajeli k panu plukovníkovi, kterýž jednou již, ač bez úspěchu, odvážil se povznésti hlasu svého za dobro a svobodu Ukrajiny.

Nové psaní vyhotovili k generálnímu soudu, žalujíce na Vyhovského. Úmluva perejaslavská jim toho dovolovala; praví, tam kde tři jsou kozáci, dva třetího nechť soudí. — Žalovali, že Vyhovský ruší artikule onoho dohovoru samovolně. Nikdo — dále si stěžovali — nemá práva sahati na jmění dětí a vdov po kozácích... Ale žaloba jejich byla bez výsledku.

Vyhovský ani soudu nesvolal, ani jim neodpověděl. Jednal podle všemocné vůle své. Odhodlalit se tedy vypraviti posla až k cáři se stížností na pana poručníka.

Ještě dlely staršiny kozácké v Poltavě, když k večeru přirazil hluk jezdců na plukovníkův dvůr. Od hlavy do paty byli ozbrojeni; ocel jejich se jen svítila; šavle i samopaly znova vycíděny a všichni měli sváteční oblek. Přivezli s sebou mladou dívku. Na nádvoří s koní seskočili, i dívce s koně pomohli a zaměřili přímo do jizby.

Digitized by Google

„Puškar již hosti oknem poznal.

„Zdráv žil pan plukovník!“

„Zdrávi žili páni tovaryši!“

„Snad nesvadily se staré hlavy o nevěstu a nepřicházejí do Poltavy k soudu plukovnímu?“ žertoval Puškar.

„Ne svou nevěstu, ale příští družku pana hetmana Jiřího vedeme k tobě, pane plukovníku,“ oznamoval Huňa. „Vyhovský otce i dceru kázal utopiti; ale spravedlivý Bůh dceři nedal zahynouti. Otce Nikefora vlny zalily! A my, já s bratrem, z trhu jdouce, děvušku dohonili — a k tobě ji vedeme, abys byl sirotě záštitou a učinil po právu a vážnosti vydobyl nevěstě našeho pana hetmana.“

„Celá Ukrajina váš čin pochválí!“ odvětil Puškar. Iréně podal vlastní sedadlo a vyšel do dvora, by jí nějaké posilnění připravili, jizbu i lůžko uchystali... Na celém dvoře pana Puškara nebylo ženy jediné.

Brzy zde zase byl zpět... V otužilé srdce jeho vplížil se mu stesk nad ubohou dívkou osiřelou, nad bledými, bezbarvými lícemi, s nichž růže pomizely a proměnily se ve bělostné lilie, že by se i kámen musil pohnouti.

Za chvíli přinesl kozák medoviny v dřevěné, zlatem vykládané nádobce a pečených ryb.

Dívka se jídla toho sotva dotkla; marně ji Puškar pobízel.

„Nechci, dítě, abys vypravovala,“ tichým, dušeným hlasem pan Puškar promluvil, „o minulých dnech; dost pověděli mi ti, jenž tě k nám doprovodili. Ale to slibuji, že spravedlnost učiním tobě i otci tvému, jehož želí celá Ukrajina. Již zítra posla k cáři do Moskvy vypravím. Bůh tě sem, dítě, přivedl; ještě dnes připíšu, co tobě i otci tvému učinili.“

„Půjdu, pane plukovníku, s poslem tvým,“ zvolala

Digitized by Google

náhle živě Iréna. „Sama vše cáři bílému vypovím. Lépe to dovedu povědĕti, než písmo napsané."

„Ani za týden bys se z takové pouti nevrátila. Čtyřikrát tak daleko je tam, jako odtud do Čihyrina nebo k vám. A pak kozák jediný spíše projede hvozdy i kalužinami; spíše ujde zrakům slidičův, a těch nyní plná Ukrajina — plninká."

„Když ty toho nedovolíš, pane plukovníku, sama se vydám na cestu."

„Nerozkazuji ti, ale radím toliko."

„Půjdu a cář mne přivede k Jiřímu, abych byla jednou přece chotí jeho a ne pořád nevěstou."

„Zdaž nevíš, dítě, že Jiří odejel na školy Kyjevské a Vyhovský že se prohlásil hetmanem?"

„Zapomněl-liž tedy Jurenko na Irénu? — Nikoli! — Jako že bude Vyhovský potrestán, tak věřím, že ho k tomu poručník donutil. Řekl mu asi, že Tataři unesli jeho nevěstu do poroby, a on šel do Kyjova ze zármutku. Tuším to; ale dříve přece půjdu k cáři. Nebudeš snad zbraňovati dceři, když půjde žalovat na vraha otce svého. A v čele cářských vojsk přistaneme do Ukrajiny. Pak vrátí se Jiří z Kyjeva a budeme slaviti svatbu, celou rodnou zemi na ni pozveme, i tatíček vstane z hrobu. — — Vidíš, pane, tímto železem nedaleko Dněpru vyhrabala jsem mu poslední lůžko!" A dívka vyňala ze záňadří zrezavělou, hlinou potřísněnou pistoli, a zraky její zablýskaly nezvyklým plápolem a bledé líce poruměnily se do tmava; ale na nedlouho. Pak jí klesla hlava na prsa a rty ani slova více nepromluvily.

„Utiš se, dítě, utiš!"

Jako otec ji starý vojín chlácholil.

Iréna za chvíli vstala a pohleděla mu do osmahlé tváře, v níž každá seč jednu jizvu na památku zaryla; tvrdý plukovník Poltavský obrátil obličej stranou a také

Digitized by Google

již nepromluvil. Ale ruce se mu třásly jako zimnicí. Stěží udržel pevný, jistý krok.

„Odpočiň si, dceruško. Bohorodička tě opatruj," polo nahlas Puškar pronesl i uveda ji v komnatu zavřel dvéře a vrátil se do své jizbice.

Nečaj s Barabášem a Linčaj Theodor ho zde již čekali.

„Vy zde, bratří? Dobře, že jste přišli. — Nevím ani, co s tím děvčetem," začal Puškar.

„S sebou si ji vezmu. Má Helena se potěší, až uvidí svého bratra nevěstu," mínil pan Nečaj.

„Bude-li jen ona volna; ale pochybuji. Věřte, braši, bojím se, aby nepřišla o rozum. Ran, jež ji zastihly, bylo by dost i pro nás starce v boji otužilé."

„Vidíte, co činí ten Vyhovský? — Necháme-li ho, pořád toho více bude a po chvíli i na naše hlavy dojde řada," horlil Theodor ataman.

„Škoda, že nemůžeme ho přímo viniti."

„K slzám mi bylo," dí Puškar, „když mluvilo to dítě. Tak dobré a nevinné."

„Budeš za to jednou nahoře, padouchu, odpovídat!" rozkřikl se Linčaj. — „I choť jsi přivedl do hrobu, pro nic jiného se beztoho neutrápila; poslední tvůj čin podtrhl jí kořen života. Kolik duší máš na svědomí!"

„Koho jen do Moskvy poslati? Nikoho z mých nepodezřívám, jsou všichni věrni; to vím, ale — —"

„O to se, Martine, neraď; pošleš Nikitu," zahovořil pan Barabáš. „Dobrá to hlava. Desíti zakuklených dragonů se nebojí. Jako onehdy, když od nás jel, posvítil těm! — Přivedli do Síče kupci jakéhos zrzouna a poznali prý v něm Kyselku. Moji molodci ho chtěli potrestati; již postavili na trhu přede branou pro něj kůl, ale ptáček uletěl. Hned několik jich vyskočilo na koně, kolem koše se po palankách rozjeli, ale nedostihli ho.

Digitized by Google

Však ho Nikita poznamenal. Je bezruký. — Ale spíše jakýs kouzelník to byl, že se učinil neviditelným!"

Rád přijal Nikita poselství do Moskvy; byl tam již nejednou. Ale na dnešní výpravě měl s sebou družku — Irénu Nikeforovnu. Nedala si říci, a ač raději by byl kozák viděl, aby v Poltavě zůstala, nebránil jí. Dvě pistole, samopal a nůž se šavlicí jeho i jí zákeřníkův uchrání. Nejedou do Kyjeva, a ku Moskvě se Lech neodváží.

Jeli již druhý den. Kůň, jejž dali Iréně, věděl, že nese jezdkyni nezvyklou, i dobře jim cesta ucházela.

Nikita dumku po dumce k banduře vyzpěvoval.

Kraj, kudy jeli, byl skorem bezlidný. Jen někde, mnoho hodin od sebe, po různu nalezli dědiny. Ve hvozdech vlci vyli, ale do úvozu se neodvážili. Leckdes i medvěd se jim ukázal; ale uhnul se spíše s cesty. — Koníci klusem poklusávali.

K večeru přijeli v doubravy. Staleté duby sahaly až k oblakům, mladé doubce, ježto vyrostly z jich kořenů, zakrývajíce před vichrem, prudkým lijavcem aneno palem slunečním.

Sníh chřestil pod kopyty koníků; byl již znuzlý, a čím dále přijížděli, tím více bělely se krajiny. Nezkušenec musil by zde zablouditi; nikde nebylo ražené cesty. Však toho Nikita nepotřeboval a kdyby on sám byl nevěděl, vraník jeho by mu byl cestu ukázal. Tenť nikdy ještě nezaběhl.

Slunce chýlilo se k západu. Bandura ještě nedozněla posledními zvuky písně Nikitovy, když náhle tlupa Záporožců zaskočila oběma cestu. Čapky měli čtyřrohé z červeného sametu, lemované šerou kožešinou a kaftan sivomodrý jako Nikita.

Bleskem zafičely dvě rány, dvě jiné následovaly, a bílý dým zahalil jeviště. Zařinčely šavle, o sebe se srazivše.

Digitized by Google

Znovu zaduněly výstřely, a když se ke korunám dubů vznesl kouř — ležel Nikita na zemi s rukama svázanýma, a opodál vedle něho Iréna.

Vraník kozákův klesl k zemi předníma nohama a hlavu položil panu molodci na prsa; kozák ji objal, pevněji k sobě přitiskl a zabědoval.

Vraník prudce zaržál a kozák zase jej pohladil; Nikita jel rukou po jeho hřívě a kůň vzepjav se tři muže porazil a dvěma skoky zmizel v doubravině.

„Vstávej, pse!“ zahoukl na kozáka jeden ze zákeřníků. Nikita se mu podíval do očí i zaklel potichu. Nebyli to Záporožci, ale dragoni Vyhovského — zakuklenci.

„Já-li pes — ty čertův syn, netvore, i tvůj pán,“ zahučel Nikita.

Při slovech těch zašlehl kozákovi ve tvář karabáč, až červená krvice vyskočila.

Nikita sebou zatrhl, že provazy až praskaly; ale mžikem byli na něm Leši a pevněji je zatáhli. Až do masa se ubohému zařezaly. Hledali mu cosi v kaftanu, ale nenalezli ničeho, pod kaftanem také ničeho, až na holých prsou uviděli písmo Puškarovo k cárovi. — Pak posadili kozáka na koně a nohy jeho s každé strany ku svému třmeni uvázali; ale ještě neodjeli. Ohlíželi se po svých druzích, z nichž dva v krvi se váleli mrtvi a sestydlí, a opodál ženština, také asi ubitá. Ruce její byly potřísněny krví a obličej obrácen do sněhu.

„Podívej se, zdali ještě dýchá!“ pravil kýs chlap k soudruhu, jenž stál nejblíže.

Oslovený přiskočil, zatrhl jí a podíval se do obličeje. „Totě ta kukačka ze Subotova!“

„Ne, nemůže býti, z té již si ryby udělaly dobrý den!“

Digitized by Google

„Ať z pekla jsem, není-li to ona! Dobře tyhle světlé vlasy znám i ten zelený šat!“

„Živa-li?“

„Sotva.“

„Necháme ji zde, byla by nám k obtíži; vlci se dobroditelům aspoň poděkují. Mají beztoho hlad.“ — A brzy jen dusot ujíždějících jezdců zarážel v lesní tišinu.

„Máme tě, ptáčku, máme, již nám neuletíš —“

„To za bratry naše na stepi, za Kyselku.“

„Drahé máš peří, proto tě oškubeme a židu prodáme,“ hučeli zakuklenci do uší ubohému jatci.

I banduru mu strhli s ramenou.

„Zahrajeme ti po lešsku.“

Ale jen chraptivý zvuk z kobzy vyloudili; popraskalyť na ní struny, a chlapi o zemi jí udeřili.

Truchlivě zaduněla bandura a na čtyři kusy se rozletěla.

Kozák za ní pohleděl s kalnýma očima.

Potom mu odepjali šavlici, rozlomili, zahodili, po šavlici pistole se samopalem mu vytrhli a také na kusy zbraň rozbivše daleko ji odhodili.

Nikita jel tiše s hlavou sklopenou. Ani na lupiče-rozbojníky nepohleděl.

Což vytrpěl chudák, než ho přivedli do Čihyrina k panu Vyhovskému!

Pan hetman již stál na dvoře a kolem něho všecka cizácká čeleď. V celém Čihyrině nebylo ani jedné věrné duše kozácké.

Nezbedným vřeskem přivítali tlupu, když vjížděla do nádvoří. — Náčelník se před panem Ivanem uklonil a podal mu písmo, Puškarovo psaní k Moskevskému cáři. Vyhovský přeletěl je zběžným okem, prohlédl si pleníka, uštěpačně se pousmál a po poledni pravil ku své chase:

Digitized by Google

„Pohrajte si s ním, hoši, a pak jej hoďte do lidomorny a džbán vody s kusem chleba mu dejte, aby déle vydržel."

Nikita ani nehlesl; jako prve cestou nepodíval se ani nyní na tryznitele — katy své. Ani vzdechu jediného se mu ze starých prsou nevydralo. Nemohli říci, že kozák se před nimi třásl a žebronil o milost.

Posléze otevřeli u sklepa padací dvéře, chuďasa spustili do temnice a za ním džbán s kusem sucharu. — Potom dvéře zapadly — — —

Třetí večer, co odejel Nikita k cáři do Moskvy, přiklusal do dvora plukovníkova vraný kůň a smutně pod okny zařehotal.

V Poltavě jej poznali okamžitě; věděli, co to znamená. Sena i ovsa mu dali, ale kůň nedotekl se ničeho, a když jej pan Puškar pohladil, porozhlédl se a toužo stranou, odkud přicválal, odklusal.

Až do Čihyrina sledoval zákeřníky, již mu pána uchvátili; tam odtud zaběhl do Poltavy, a z Poltavy opět do Čihyrina.

Když doběhl ke hradu, venku před koly k uvadlé trávě se položil a ráno nalezli Nikitova vraníka zdechlého. Věrné zvíře! Dobrý, kozácký kůň!

Pán jeho ležel nedaleko v černé hloubi — odsouzen k dlouhému umírání.

Digitized by Google

XV.

vanu Vyhovskému dařilo se dílo výborně. Nemohlť si toho lépe ani přáti. I poslové z Moskvy dojeli na hetmanský dvůr a od cáře přivezli potvrzení, jímž dosavadní pan poručník ustanoven na tři léta hetmanem.

Co se stalo s Irénou, nevěděl nikdo.

Zakuklenci byli již daleko, když dcera Nikeforova procitla ze mdlob. Hnědec její ležel vedle, dvě koule mu vězely v prsou a jeho krev potřísnila i Irénu.

Pád koně ji omráčil. Však štěstí pro ni, že byla ve mdlobách.

Vstavši vzala jednomu ručnici s nábojem a dlouhý, zakřivený nůž uschovala za ňadra.

Sotva že ušla, co by ručnice dostřelila, vyrazil houf vlků z doubravin. Rozbili na mrchovišti tábor. Děsivé vytí jejich daleko lesem se rozléhalo.

Stůj co stůj, umínila si Iréna, že půjde do Moskvy se žalobou. Od dědiny k dědině putovala. Ani vlasu jí nikdo po celé cestě nepokřivil; ani ta němá tvář jí neublížila.

Slunce naposled ozařovalo zlaté báně Kremelské, nesčíslné ty kopule církví, ježto se leskly jakoby stříbrem obloženy. Naposledy žasnoucím zrakům odhalilo jich krasotu a hned šerý, tajemný závoj městem se rozestřel. Zdálo se, že ruka neviditelná záclonu spouští s modravých výšin a svatý mír že sesýlá s věčně tichých hvězd zemi ukolébávajíc.

Nehnutě dlela Iréna na návrší před cářským městem. Podivným zjevem byla tato dívka ze Subotova. Nikdo by jí dnes nepoznal. Těžká ručnice visela jí s ramenou přes prsa; sama byla zahalena v šedavý šat, jenž se jí nyní

Digitized by Google

s hlavy svinul na šíji. Světlé vlasy její rozvinuly se po něm a tichá, rozsmutnělá tvář, zdálo se, že nabývá neobyčejné živosti.

Duch otcův snášel se nad ní v tichounkém větérku. I sňala potom s ramenou samopal, zahrabala jej do sněhu a zahalivši se ve vlněný šat, za několik okamžiků zmizela ve bráně.

XVI.

Od roku 1650 neviděl Čihyrin tolik hostí jako o vánocích r. 1657 a následujícího hned léta s počátku... Lešští šlechtici přijížděli a odjížděli a z Turecka až i Krymu zavítali nadnostáři na hetmanský dvůr.

Však nikdo ani netušil, co asi pan Ivan zamýšlí. Vyhlásiť sice, že si musí získati spojence, chce-li pojistiti Ukrajině mír na věčné časy.

Nedbal, že nedávno do hrobky Subotovské uložili Kateřinu. Hody v Čihyrině mu nedaly smutniti.

Jednou zdálo se mu i o jagelonské koruně, že černý orel mu ji přinesl; ale potom se zvrhl sen tak, že ta koruna jej přivedla katovi do rukou.

Ale přece dlouho kochal se tímhle snem. Co mu bylo do toho, že konec snu věštil nehodu.

Nositi na hlavě korunu, toť zhusta nejvyšší cíl, jehož aby dosáhl smrtelník, všecko obětuje. — Koruna s purpurem všecko zakrývajíť a lesk vladařský i přísné jinak mravokárce oslepuje, že od staletí ke staletím jen ctnostného i šlechetného ducha dávno spráchnivělých vladařů vynášejí stínů naprosto zapomínajíce. A tohohle si byl pan Vyhovský vědom měrou nejsvrchovatější...

Digitized by Google

Poslancové již se sice z Čihyriny rozjeli, ale na hetmanském dvoře hody neustaly. Pan Ivan ukazoval se z míry štědrým; valilo se k němu z koruny i Litevska ctitelů množství nesmírné.

Byli to dragoni i huláni, jimž se v Polsce nelíbilo, a pan Vyhovský říkával, že přijíždějí chránit svobodu Ukrajiny, střící její mír a bojovat za slávu kozáckou. Ale toho zamlčel, že verbíři jeho po celé Polsce sbírají luzu, které by ve vojště netrpěl ani sám král, ač ho dosti tísnili Švédové se všech stran sužujíce korunu...

Bylo již hezky pozdě.

Vyhovský seděl ve své jizbě a přebíral se v listech, jež mu poslové z Krimu od chána byli přinesli. Potom si položil ruce na čelo a přemýšlel, jak by všechny tyhle hlavy, jež mu svého přátelství nabízely, oklamal a ku svému dobru vyzískal. Ač nemíval ve zvyku dlouho přemítati, jsa okamžitě hotov, jak zamýšlený plán provésti nejsnáze, dnes asi cos důležitého ducha jeho upoutávalo.

„Tatarům řeknu, že chci učiniti Ukrajinu neodvislou a pak zároveň s nimi udeřiti na Moskvu, cárovi, že pod zárukou jeho přátelství pošlu chana na Polsku, a Janu Kazimírovi že přátelství obou, i Rusův i Tatarů, jediné ve prospěch Polsky použiju, abych cestu do Ukrajiny bílému orlu připravil nejbezpečněji... A co pro sebe, Ivane, ponecháš? — Že Malorus učiním podřízeným údělem Polsky, ale pod Vyhovským, jednou koruny jagelonské dědicem..."

Poslední slova pronesl pan Ivan pološeptem a oči jeho se zaleskly jako šakala, když číhá na kořist v úkrytu.

V síni rozlehly se náhle kročeje, pan Vyhovský poznal okamžitě, kdo že tak pozdní host.

Pan místohetman vstal a sám otevřel.

Ve dveřích objevila se shrbená postava v ošumělém záplatovaném kaftanu.

Digitized by Google

„Ký-li ďas tě tak dnes, Arone, oblekl?“

„Zdráv byl a šťasten jasný pan hetman!“

„Co že tak ošuměle?“

„Pánů molodců se bojím. Pěkný kaftan by mi svlekli, hřbet nabili, a žida v oděvu záplatovaném si nikdo nevšimne.“

„Lišák jsi prohnaný! — Ta kozácká čerň však opravdu nejistými činí i cesty veřejné!“

„Ale ti sběhlí dragoni, pane hetmane, jsou horší kozáků! — Za časů Chmelnického nemusil se žid čehosi cestou obávati.“

„Víš-li, co kozáci za Chmelnického činívali dcerám Israele!“

„Vím, dobře vím.“

„Co tedy?“

„Až hlava by se mi točila, kdybych to povídal!“

„A přece na dragony si stěžuješ!“

„Jsou hodni, pane hetmane; jen jsem se prve podřekl!“

„A co Jiří!“

„Výborně se učí!“

„Aj! — Výborně pravíš?“

„Pro samé učení zapomene na Čihyrin, na bulavu, na Irénu... Smutek a bezmluvnost jen týden u něho trvaly... Však já věděl, jak mu Irény z hlavy vypuditi. Do dobrých rukou jsi ho dal, pane hetmane. Ten Sasík už několik velikých pánů, kteří jiným překáželi, vychoval. Vychová tedy i pana Jiřího! Na slávu-li Ukrajiny, nevím. Což já vím? — Na to však hlavu sázím: kdyby mu kdo přivedl nyní Irénu, že by se od ní pohrdavě odvrátil a raději zašel by si k nevlastním dcerám Hansa Müllera. — Umíť on vystrojiti ty loutky svého mamonu. — Když přišel pan Jiří do Kyjeva, celé město se mu divilo; až mi téhle oběti bylo líto! — Ale žid nezapomínává ani

Digitized by Google

vnukům křivd od dědův učiněných! — Pan Bohdan se také o to nestaral, když tolik našich dcer bylo zhanobeno. — A vrátí-li se pan Jiří, k bulavě hetmanské schopným dozajista nebude... Syn pana Bohdana potřebuje však plné hrsti zlata..."

„Na mé jméno mu dej vše, co bude chtít."

„A kdo chudému Aronovi zaplatí?"

„Hetman veškeré Ukrajiny i všeho vojska záporožského!"

„Nejistý úvěr... Puškar, Moskva může jedním dnem všechno pohltiti."

„Co chceš jiného v zaruku?"

„Hetmanská komora bohatá. Aron béře i šperky, i zbraně, čalouny..."

„Dám ti je; ale za to nestojím, že dojdeš do Kyjeva zdráv!"

„Za to mi, pane, musíš státi, chceš-li, abych pana Jiřího v Kyjevě vydržoval."

„Dám ti průvodní list."

„Co mi platen průvodní list? — I tvoji dragoni se mohou za Záporožce přestrojit a oloupit mne, jako když Nikitu přepadli."

„U všech běsů! — Čeho tedy ode mne, žide, chceš?"

„Silnou družinu až do Kyjeva!"

„Dobře, žide; ale nyní ať už mám od tebe pokoj!"

A žid div že zemi nepolíbil, jak se před panem Vyhovským ukláněl; sotva že se však octl za dveřmi, zahučel do vousů: „Však pokoje míti nebudeš! — Všechny chceš oklamati; ale Arona ještě nikdo nikdy nepodvedl. A ty toho dovedeš nejméně. — Mám z tebe zisk, veliký zisk, a proto budu mlčeti, tobě sloužiti a třeba i ti pro veliký zisk pekel bránu otevru. — Bůh Isákův mne pochválí, odmění a přijme v lůno Abrahamovo. Aron už několik takových gojimů zahubil, ale ne jedem, ni ocelí,

Digitized by Google

nýbrž moudrostí Šalamounovou, kterou každé naše nemluvně ssaje už s mlékem mateřským, chytrostí Rebeky, která podvedla vlastního muže a syna nejstaršího odstrčila...“

Žid zašel dolů do města; v zákoutní chatě kmitalo se ještě světélko. Bydlel tu jeho důvěrný přítel Eliáš.

V hetmanském městě od časů Bohdanových, ba ještě při jeho smrti, jediného žida nebylo. Ale sotva že starý Chmelnický oči zamhouřil, lezli sem se všech stran jako štíři, když zmoklo a rozsvítilo teplé sluníčko.

Pan Ivan Vyhovský jich potřeboval přes příliš.

Židovské zlato umělo lidu ústa zavírat i otvírat, a toto bylo panu poručníkovi nevyhnutelným, chtěl-li se udržeti...

Pan poručník uchopil se prostředků, jichž lidem ku vlastní záhubě zaopatřují sami démonové.

XVII.

V Perejaslavi sešla se veliká rada. Opět sjelo se jich sem tolik, jako tehdáž na první generální soud; ale zároveň došly z Poltavy děsivé zprávy.

Martin Puškar, Nečaj a Barabáš z Linčajevsi táhnou prý počtem dvaceti tisíc proti Vyhovskému; ale v pokoji, jako kdyby se hrnul polem veliký průvod prosebný.

Uslyševše o radě Perejaslavské zastavily se u Lubna.

Unášející to byl pohled na kozácké řady, jež zase poprvé od smrti Bohdanovy vyrojily se v boj za svobodu. A v čele vojsk jména slavná i veliká, jichž paměť nezatemnila se ani smrtí, ani lety se neztrácela a o nichž posud po Ukrajině slepci i banduristé zpívají.

Digitized by Google

Nejvýše nad táborem vlál černý orel na bílé korouhvi, jako v ochranu rozestíraje své peruti nad vojskem.

Plukovníci a staršiny sešli se v radu do stanu Puškarova.

„Pozdržíme se zde, dokud jistých zpráv z Perejaslavi nás nedojde. Cář prý poslal do Chytrova s plnomocenstvím k Vyhovskému; nutno vyčkati, ač nechceme-li vůli cářské předbíhati."

„A což, obelstí-li, braši — a toho lze očekávati — Chytrova a bude-li potvrzen hetmanem opětně?" pronesl pan Theodor.

„Pak svrhneme se sebe jeho jho třeba i proti vůli cářově Voje máme pohromadě, a Vyhovský se proti nám neopováží. Vyženeme jej a jako přišel na Ukrajinu s kabátem ošumělým, půjde zase zpět. Na šíji si přece šlápnouti nedáme a nenastavíme hrdel, aby nám je zakroutil!" hřímal Nečaj, švakr jeho.

„A budeme-li mlčeti, uvidíte, že jednoho po druhém z nás bez hluku odstraní, jako odstranil Chmelnického. A co ty myslíš, Martine?" obráitl se Linčaj k Puškarovi.

„Co myslím, brachu? — Zde těžko mysliti a tíživěji ještě raditi pouze sobě, natož pak vám a nejen vám, ale celé Ukrajině! — Bezpochyby že budeme nuceni proti vůli své zase šavlí odepjati a korouhev zase odnésti do Poltavy. Bude-li tak cářská vůle a Chytrov přikáže, musíme, páni tovaryši. Ale tím ostražitěji budeme pozorovati a pak nové poselství k cáři vypravíme, aby nám dal svolení bejlí v Ukrajině vymýtiti, sice že sami si musíme pomoci i proti vůli jeho. Prozatím skloníme hlav, ale ne očí ani uší. — Proto dočekati musíme zpráv z Perejaslavi a s myslí klidnou je přijati, byť nedopadaly lépe, než po prvním soudě."

Staršiny Puškarovi přisvědčily ač nerady, zvláště Linčaj s tváří nad míru kyselou.

Digitized by Google

„Jen ať se nepomstí nad tebou samým tvá shovívavost. Já poslechnu; ale jak přemluvím svůj lid, nevím, věru nevím. Hoří jen na dragony přestrojence. Jen ho nenechejme vzrůsti v sílu, jíž bychom marně snažili se odolati. Ani lítost, ani hněv nám pak nepomohou."

„Kdybych, pane Theodore, jednati měl za sebe — ani okamžikem bych neváhal. Ale hleď, my zástupci celé země, jí jsme odpovědni za skutky své, a tu r o z u m, ne sama šavle vždy rozhoduje!"

Bez odmluvy rozešli se plukovníci ze stanu. Puškar vyšel si ven do jasné noci.

Hvězdy se třpytily jako perly. Nade stanem vlála bělounká korouhev, brzy rozvinula se celou šíří, mžikem zadul větřík mocněji a zase se svinul posvátný prapor zašuměv. Puškar pohlédl nahoru, chtěl asi cos říci, rty jeho do pola se otevřely; ale ohlédl se kolem a mlčel.

Milovaltě Puškar Ukrajinu s úchvatem první nezdolatelné lásky. Cizí ruka mu po ní sahala, by ji znectila, zhanobila a pak odkopla, jako nelítostník odkopává psa, jenž mu život zachoval, když šestárne, — aby jí z věnce strhala květy, ježto sotva rozvíjeti se počaly ze semene, jež pan Bohdan rozséval.

Zase zavál korouhví větřík, zavinul ji, a nyní tiše ke stanům žerdi splývala.

XVIII.

O Čihyrina přirazilo opravdu cářské poselství, aby panu poručníkovi projevilo hosudarovu nespokojenost a dosavadní kroky jeho přísně prozkoumalo.

Nelibě byl pan Ivan vyrušen ze svých snův. A že cář to myslí do opravdy, bylo mu patrným důkazem, že

Digitized by Google

vyslal samého Chytrova, hlavu přebystrou, s rozsáhlým plnomocenstvím.

Pan Vyhovský přijal cářského posla, zdálo se, že s pokorou a opět jakoby s plným sebevědomím.

Pan Ivan vystrojil hody na počest prý jeho milosti, hosudara vší Rusi, celé Ukrajiny i vojska záporožského. A když hodovali a na zdraví Moskvy připíjeli, poslové na Krim z Čihyrina ujížděli s novými, tajnými instrukcemi pana Vyhovského.

„Spolky tvé s Lechy a Tatary že zlomyslné podezřívání?" zeptal se Chytrov Vyhovského, když byli o samotě, beze svědkův.

„Ne pouze podezřívání, ale bídné utrhačství, jež si Poltavský plukovník z bídného záští proti mně vymyslil, aby..."

„Důvěřuj mi úplně."

„Nechci býti, pane, udavačem. S bulavou hetmanskou se to nesrovnává."

„Však pro blaho pána mého projev jen pikle jejich bez ostychu!"

„Aby Ukrajina nebyla ani cářova, ani koruny."

„Dobře rozumím. Aby se Záporoží stalo pro Poláky rejdištěm a Rusi nebezpečným shromáždištěm nespokojenců."

* * *

V jizbě, v níž sešla se rada kozácká, bylo jaksi dusno a nevolno. Chytrov vrtěl hlavou, začalť nedůvěřovati slovům Vyhovského. Však pan Ivan si uměl pomoci. Jako socha mramorová seděl za stolem, jemu po boku metropolita Kyjevský a kolem kozácké staršinstvo.

Za hlubokého ticha povstal Vyhovský; zprvu volným, tichým, ale čím dále tím hřímavějším hlasem přednášel.

Digitized by Google

svůj spor: „Očernili mne a výmysly neslýchané v žalobu sestavili. Já pozval tebe, pane veledůstojný, i vás pány plukovníky do rady po druhé, abyste soudili opětně. Hotova jest hlava má složiti vše, co pan Bohdan na smrtelné posteli odkázal do rukou mých, i poručenství nad panem Jiřím i bulavu a veškerá důstojenství. Pan Puškar plukovník Poltavský, pan Nečaj, švakr můj, a hetman Košový s Linčajevci vytáhli proti mně, ‚prý proti vetřelci'. Chci dostáti závěti svého slavného tchána, a než by znovu zase byla uhnětena má druhá otčina, všeho se vzdávám. Do rukou hodných položte, čeho jsem já nehodný nedovedl vésti k uspokojení všech a ku blahu vlasti vaší. Nechci, aby k vůli jednomu zahynuli snad tisícové!"

„Živ a zdráv buď Ivan Vyhovský, hetman náš!" zahučelo síní z hrdel věrných přátel pana Ivana, šavle se zablýskaly nad hlavami staršin a plukovníků na jeho obranu, a kdo hetmanu nevěřili, mlčeli.

Když se rykotný hluk utišil, vstal metropolita ze křesla a jemně, přívětivě promluvil k Ivanovi: „Slyšel jsi výrok staršin shromážděných, pane hetmane, a protož ve jménu jich zdvihám hlasu svého, ne co arcipastýř, ale co věrný rádce tvůj a sluha Hospodinův, abys dlouho ještě nosil bulavu na spásu Ukrajiny, na radost jasnému hosudaru a ku prospěchu pana Jiřího."

„Zdaž to vůlí vaší," promluvil Vyhovský, ukloniv se před metropolitou a po druhé přede sborem — „páni plukovníci a staršiny kozácké?"

„Mnohá léta panu Ivanu Vyhovskému, hetmanu našemu!" zase zahučelo jizbou z hrdel plukovnických.

Vyhovský pokynul, dva kozáci, náčelníci kanceláře vojskové, Huljenický a Mrsovický, oba strýcové pana Ivana, přinesli do jizby dvě svíce voskové, postavili je na stůl před pana Ivana, uprostřed umístili svatý kříž a po straně položili rozevřené evangelium.

Digitized by Google

„Chci věrně sloužiti cáři ruskému, věrně vám, staršinstvo kozácké, věrně panu Jiřímu do nejpozdnějších svých let, k čemuž dopomáhej mi Bůh a toto svaté evangelium."

I poklekl pan Vyhovský, a ruce metropolity spočinuly na jeho hlavě. — Prudce hořely svíce, že se zdálo, jakoby je vítr kalil. Mžikem vyšlehly vždy do výše a zase jakoby pohasínaly. A opět vyprskl plamen, shasl a více už nevyšlehl. Nikdo si toho však ani nevšiml.

„Ukojila mne útěcha, že dobré zprávy přinesu pánu mému z Ukrajiny. Z moci mně dané utvrzuji tebe, Ivane Vyhovský, hetmanem vší Ukrajiny a všeho vojska záporožského neobmezeným pod ochranou hosudara nejmilostivějšího, a každému, kdo by proti tobě zbraní pozdvihl a porušil mír, vyhlašuji nemilost cářovu."

* * *

Chytrov zastihl Puškara s vojskem jeho ještě v Lubně.

„Cářskou vůli znáte," oslovil je Chytrov, „a té byste se zpěčovali, neradil bych!"

Dusné ticho zavládlo po těchto slovech mezi Puškarovci. Oči všech upíraly se na pana Martina. — Zraky jeho metaly blesky, čelo se svraštilo k nepoznání, tváře osmahlé zatemnily se do tmava, pevná ruka kozácká se mu třásla a rty křečovitě svíraly. Bouřilo to asi v něm a bodavé oko jeho utkvělo na Chytrovu.

Posel cáře Moskevského svěsil hlavu.

„Pane Puškare, pro tvého hosudara, pro dobro země své vrať se do Poltavy, i čekej třeba s rukou na jilci šavlice své a všichni druhové tvoji, aby vás nehoda nepřekvapila."

Sotva to mohl dopověděti, jak se mu třásl hlas.

Digitized by Google

„Vůli cářské se podrobujeme, jí a jí jediné se poddáváme."

Jen tolik mohl Puškar promluviti. S tváří zamračenou opouštěli staršiny plukovníkův stan a za reptání rozjížděli se do krajů svých.

Nejpozději vyjížděli kozáci Puškarovci. V zadu za nimi jel jejich plukovník samoten. Broň jeho krok za krokem šel tichounce, že kopyta půdy se sotva dotýkala, jakoby nechtěl pána svého z těžkého dumání vyrušiti.

XIX.

Na Ukrajině panovala letos mírná zima; pamětníci starých časů říkali, že takové ještě nebylo. Bouřil sice v prosinci vítr i vlnil dněperské proudy; ale krovů se střech netrhal. Napadal sněžík, step zbělela; ale uschlé, kostrbaté keříky bělounkým příkrovem přece jen čouhaly. Jako za léta mohl kozák širou stepí jezditi a se proháněti.

Jindy bývaly palanky zaváté, závěje věžily se leckde až do krovů a step se podobala bílému moři. Chumelenice bývaly tak prudké, že pan tovaryš ani na krok nemohl. Vlci zabíhali v houfech až do dědin, do kozáckých chlévů a nejednou dva tři kusy skotu zadávili za jedinou noc.

Letos nebylo však vlka kolem ani k spatření. Jindy vráželi za ploty i za bílého dne a nyní ani za černých nocí ne.

O „zjevení" skákali kozáci do vod, jakoby bývalo „kupalo". A jak je vlny dněperské rozehřály! Za Chmelnického v nich židy křtívali a tito v nich mrzli.

Digitized by Google

Dnešním dnem vyhrnulo se dojista půl Kyjeva za město. Bojaři, měšťané i „čerň“ hemžili se pestrou směsicí po březích. Však nebyly toho příčinou pouze teplé osvěžující paprsky sluneční, jež jich pod širé nebe ku řece vyvábily.

Břehem projížděla se tlupa podivných lidí, z nichž ten, jenž byl oblečen nejpestřeji, vykřikoval cos nezvyklou řečí, v níž bylo jen několik ruských a ještě nedobrých i málo srozumitelných slov. Chvilkami vpadl provolavači do proudu ohlušující výmluvnosti vířivý rachot bubnu s chraptivým třeskotem trub, a když neobyčejné vytrubování umlklo, opět provolavač cosi vykřikoval ke všem stranám se ukláněje. Takovýchhle návštěvníků sotva asi kdy viděli před tím v Kyjevě.

Z mužských byli někteří oblečeni v červené krátké kazajky, jiní v zelené nebo modré a nohavice měli tak uzounké, že je stěží jen mohli obléknouti. Ženské byly prostovlasé v krátkých živůtkách a ještě kratších sukních bílé barvy. Před provolavačem prováděly divoké skoky, prudčí než tanec kozácký, dvě a dvě za ruce se chytaly a podle víření bubnův a třeskotu trub jen se oku nejobratnějšími pohyby míhaly.

Řekou zase kmitaly se lodice, v nichž tentýž lid jako po břehu. A hráli na nevídané nástroje a vyzpěvovali písně, jakýchž tu nikdy neslyšeli. Ob čas se pokaždé jedna lodička od ostatních oddělila, připlula ku břehu a krásná osmahlá zpěvačka s cínovou miskou prosila a dárky, jež se na talíř deštěm sypaly.

U samého břehu projížděl se na bujném sivci mladík v černém aksamítu s bělavými vlasy a v bledém obličeji skorem ještě s dětinským výrazem. Kolem něho byla vybraná jakási společnost, možno-li tak souditi ze zlata, hedbáví a po drahých kamenech rozsetých atlasem.

Digitized by Google

„To že byste dokázali? — Ukrajinu celou bych vám za to zastavil!“ prohodil jinoch ke dvěma ženštinám, jež mu byly po boku a také seděly na koních, potažených damaškem a kolem do kola lemovaným zlatým třepením.

„Však se pan Jiří přesvědčí. — Až jen tanec spustím, jejž v mé vlasti tančívají!“

Ženština jak úhoř sebou na koni zašvihla a div že tváří podivnou červení zbarvených ku lícím panicovým nepřitiskla. Kůň vzepjav se na zadní nohy, zdálo se, že i s jezdkyní vrhne se do proudů. Mladý pán zachytil však uzdu jeho ještě v čas, a milostiplný úsměv byl mu za službu rytířskou odměnou.

„A sestra Esther mi k tanci zazpívá! — Viď, že Estherko! — A Gertruda zahraje!“

Lodička dojela zatím ke břehu a několik lesknavých penízů zacinkalo na cínové misce.

„Ještě jednu! — Dvakrát tolik zaplatím!“ vzkřikl jinoch ku mladíku i holčici v lodičce, a okamžitě rozezvučely se dněperskými proudy bouřlivé akkordy kytáry a neméně vášnivý zpěv.

Panic se zpěvačky nespustil oka, ani když už byla lodice opět mezi ostatními.

„Odkud že jsou?“ otázal se za chvíli přistárlého muže, jenž dlel v povzdálí od něho v bohatýrském šatě taktéž na koni.

„Z daleka, pane, až od jaderských břehův!“

Mladík se zpěvačkou opět zajížděli ke kraji, jakoby panice na břehu chtěli dráždíti.

„Nemáš-li kozáků? — Jen poruč a urvou ji okamžitě! — Ty tvé dcery mne už věru omrzely.“

Na samý břeh prodrala se jakási postava ženská, zahalena ve vlněný šat, až k mladistvému jezdci a slyšela hovor staršího i panicův do slova.

Digitized by Google

Na Dněpru rej rázem utichl, všechny člunky se v průvod seřadily a jely podél břehu kolem diváků. Ženy divné, neslýchané písně zpívaly, mužové jim přizvukovali na nástroje až desítistrunné a vždy ve zpěv i hudbu udeřily bubny a zatřepetaly nejplnějším forte.

„Pustím se za ní do vln a sám ji takovémuhle živobytí vytrhnu!“ zahovořil náhle panic, chystaje se opravdu i s koněm do řeky.

Lodice, v nfž plula s jinochem ona zpěvačka, jakoby schválně kolem samého břehu vlny prorývala.

Starší muž se ušklebil, přikývl hlavou a mdlé, zpola zapadlé oko jeho zaplanulo nezvyklým bleskem.

„Jiří! — Pro matičku boží, pane!“ zavolala nyní z plna hrdla ona žena, jež stála dosud vedle samého sivce a mžikem vrhla se před koně. Daleko rozletěl se břehem zoufanlivý výkřik této ženy, před níž kůň poslušně hlavu svěsil a nohama zaryl se do písku, a jejíž zraky utkvěly na Jiřím tak prosebně, že se mladý muž zachvěl až na dně duše.

Ale týmže mžikem zasvištěl vzduchem bič a zaryl se přímo do lepých tváří Irény Nikeforovny.

„Poběhlice jakás!“ zasípěl vzteky starší jezdec. — „Domů, pane Jiří, pojedeme. Začíná již býti chladno, a věru, že bych nerad, aby tě pan poručník uviděl nemocného.“

Potom uchopil oře za uzdu, několikrát jí zaškubl, kůň se vzpřímil a za chvilinku octl se i s pánem na dostřel od řeky.

„Či opravdu že neznáš nevěsty své? — Opravdu se k ní, Jurenko, nechceš hlásiti?“

Pan Jiří však již neslyšel, a průvodkyně jeho z ubohé ztropily si ještě posměšek. Syn pana Bohdana neměl skorem odvahy, aby jich zakřikl. Však to byly také po-

Digitized by Google

divné průvodkyně. Do tváří zaryl jim hřích příliš zřejmé stopy a přece se ho neodřekly. Chtěly mu dosloužiti. Jeť prý ku podivu lákavá ta služba pekelská!

XX.

Dněperské vlny vírně valily se, šumíce nevesele. Po březích už všude ticho; jen ta dívka dosud zde v hezounkém obličeji s podivnou červení.

„Už nezná své Irény a nepozná! — Lhal nad hrobem otce svého, lhal sestře své... Smiluj se nad ním Bože svrchovaný! Kam tě zavedli, Jurenko můj! — Ze srdce ti všecku tu dobrotu rvou a nasypávají do něho jed!“

A dívka na dněperském břehu zabědovala, až i vlny se ztišily. Byla u cáře bílého, jenž jí dal do Ukrajiny nazpět průvod bezpečný. Všecko z duše mu vypověděla, a jasný hosudar slíbil, slíbil — — — Co platny však sliby! I poselstvo vypravil k panu Vyhovskému! Co platno však takové poselstvo!

A když pověděli Iréně, že Jiří stárne dnem, ne sice na letech, ale na životě nedobrém, že v Kyjevě na učení u jakéhos žida pokřesťěného, metropolita že mlčí a Vyhovský všechno všude prý zlatem umí oslepit, nevěřila. Jak by také byla mohla věřiti! — Až dnes!

Dcera Subotovského duchovníka měla ještě tak ruce sepjaté a zčervenalé zraky upřené ku blednoucím červánkům.

Pan Jiří tu chvíli tonul v zábavě. Nešťastný hoch! Ve proudu rozkoše hřivnu za hřivnou zahazoval a na Irénu ani letmo nevzpomněl.

Digitized by Google

Nevěsta jeho dosud na břehu modlíc se za otce, za matku i za Jiřího. Náhle objevila se nedaleko ní postava jakás shrbená, sama s sebou hovoříc a házejíc chvilkami cos do řeky.

„Žel mně tebe, synu, nikdo nezasedne na tvém hrobě, jen vrána zakváká, jen kukačka zakuká. — — Kde ležíš, nikdo neví! Žel mně tebe, synu můj!“

Ve vodách vždycky cos zažblunkalo. Starý kozák rybám házel, co za dne nažebral, a pro syna si naříkal, jenž se od Žlutých Vod nevrátil.

Potom si také sedl na břeh a pořád tak s rybami hovořil.

Od města přijížděla tlupa jezdců se smolnými pochodněmi.

Stařík sebou zatrhl.

„Aha! — jdou pro mne! — Tenkrát bylo také tak v noci. Věrné, kozácké děti chytali, kde mohli věšeli, já jim upláchl jen stěží; ale nedostanou mne ani nyní! — Jen mne vy, rybičky, nechte v pokoji!“

Iréna schoulila se do křoví; jezdci byli už u samé řeky, jejíž vlny zaproudily náhle prudčeji.

„Byla to ona!“ vzkřikl kdos a dva seskočivše s koní mžikem vrhli se do proudův. Ostatní se břehem rozjeli.

„Seděla tu do samého večera!“

„Skočila do řeky! — Viděl jsem ji na vlastní oči!“

Byli to dragoni Vyhovského, ovšem že přestrojení, jež za nevěstou pana Jiřího poslal jeho stravovatel a jimž slíbil plnou čapku zlaťákův.

„Hoj, braši! — Už nám neuletí! — Ale je studená!“

„Posvěťte sem!“

Dvě pochodně naklonily se až nad samou vodu.

„Kýholi čerta, ty hlupče! — Starý kozák Havrylenko!“

Digitized by Google

A vody znovu zašplechtaly, protože stihači ubožáka hodili do řeky, kamž se byl před chvílí ukryl před nimi.

Dragoni musili se vrátiti do Kyjeva s nepořízenou.

Iréna chvějíc se zděšením zdvihla se a pustila se po vodě.

Pan Jiří octnuv se ve své komnatě, nějak proti obyčeji se zamyslil. Před očima kmitala se mu mladinká děvuška, jíž domácí jeho pán hezounké líce rozryl bičíkem. Vzchopiv se přeběhl několikráte jizbicí, i pěstě zatínal a po karabele se podíval; ale dnes byl příliš unaven. Klesl do pohovky a za několik okamžiků byl pohroužen v hluboký sen. Ale i ve snách viděl asi svou nevěstu, protože ji několikrát jménem zavolal.

„Ukrajinou tě hledat půjdu, svolám všechen lid, bulavu si vezmu sám, hetmančit budu také sám... A tu smeť zde odkopnu, všechny až za hranice dám vymrskat..."

Žel, že tohle byl jen sen. Tenkrát měl Jiří ještě čas; mohl tak učiniti. A byl by starému otci ke cti a jménu Chmelnickému na slávu.

Ráno však za úsměvu Estherky, za horkého dechu sestřenice její, jenž ovanul tváře jeho jako žhavé slunce, za podivné písně, kterouž se i kvítek na záhoně k zemi sklání, zapomněl úplně na Irénu, jež byla na cestě k Poltavskému plukovníku v čistém srdci s dosud tak vřelou láskou k němu a v nevinné duši dosud s jeho obrazem.

Dobře paní Kateřina, sestra jeho, pověděla: „Bylo jí škoda, věčná škoda pro něj!"

Digitized by Google

XXI.

V Poltavě, ani na Síči nepověsili v jizbách na hřebíky samopalů, ani šavlí neuložili; ale ještě ostřeji brousili křivé damascenky, aby dobře hlavy rubaly.

A po celé Ukrajině bylo jako před bouří, když nad obzorem mraky visí, černé spousty chmur a chvílemi nedobrozvěstná čára jimi prokmitne.

Barabáš číhal na koši jako sokol s křídloma rozepjatýma, uchystán k bystrému letu.

V Poltavě v jizbě plukovníkově seděli zeť Chmelnického s Linčajem a vedle Puškara mladá dívka s krvavou prouhou na lících. Byla to Iréna. Vše vypověděla, co zvěděla o Jiřím Chmelnickém, kterak v Kyjevě opatření jeho od Vyhovského svěřeno židům a kejklířům.

A to-li déle že máme, Martine, snášeti? Není-liž hanba nám, potupa největší, když takovým rukám svěřena naděje Ukrajiny? Ještě-li myslíš, Puškare, že bys se prohřešil proti závěti Bohdanově? Nehoden bys byl nositi šavli, nehoden slouti plukovníkem Poltavským, Martinem Puškarem, jehož se jako běsa bojí i Tataři! Co učinil Jiřímu, celá vlast trpí. Co by nám řekli, hlavám vojenským, sešedivělým ve službě otčiny, že pana Jiřího dali jsme v potupu a oči sobě zavázali, abychom neprohlédli?" Tak bouřil Linčaj Theodor.

S hlavou o levici podepřenou seděl Puškar u stolu; svalovitá pravice jilcem u šavle pohrávala.

„Těžká rada, těžké rozhodnutí, od něhož tisíce životů záleží. Čekáme, se zbraní v ruce čekají našinci, hotovi do boje, byť i do posledního pro svobodu. Ale považ, že málo nás proti zjevným i tajným nepřátelům. Bez pomoci cářské nezmůžeme ničeho. Vím, že naším otá-

Digitized by Google

lením vzmáhá se síla Vyhovského, ale zdaž rukou nemáme vázaných cářským úkazem? Možno-li proti vůli cářské Ukrajinu svolati v boj, dokud on míru brannou rukou neporušil? Prohlédl jsem záměry jeho až na dno. Zřejmě sotva bude čeliti nám, ale lstí a nástrahami. A tak my nedovedeme s ním bojovati. Půjdeme, bratři, ale dříve cáři ještě jednou oznámíme úmysl svůj a poselstvo nové do Moskvy vypravíme."

Soudruzi s návrhem Puškarovým souhlasili.

„A tobě, dcero, svůj dvůr nabízím až do časů pokojných. Nevidělas děsných zjevů války. Může býti, že v několika dnech zaplane nad obzorem Ukrajiny," hovořil Nečaj k Iréně.

„Bůh vám odmění, co dobrého sirotě učiníte," poděkovala Nečajovi Iréna. „Ale neměla bych pokoje; půjdu Ukrajinou od chaty k chatě a všude budu vyprávěti, jak s Jiřím naložil, a všude pod vaše korouhve pozývati. Duch otce mého bude mi strážcem. — Živými barvami jim vylíčím, co v Subotově páchají. Viděla jsem zmořené, uděšené tváře a uslyšela stesky jejich. Odpusť dívce, pane Nečaji, že nemůže přijati pohostinství tvého."

Kozák oznamoval náhle příchod posla z Kyjeva. Muž obstarožný v pestrém oděvu molodeckém vešel v jizbu a podal Puškarovi psaní.

„Od Hrihorije Kyjevského pozdravení panu plukovníkovi," uklonil se posel.

„Dobré-li zprávy?"

„Dobré i zlé, pane Puškare."

„A co?"

„Předevčírem vysmekl se pan Jiří chrtům, jižto ho hlídali. Ale Vyhovský přijel k večeru, a potom zavřeli Chmelničanka na pokání do kláštera. Starý archimandrita povolil vůli hetmanově. Otec Hrihorij však mne sem poslal potají. Zvíš, pane, vše z písma dopodrobna."

Digitized by Google

„A kam se potom pustil Vyhovský?“ klidně otázal se Puškar posla.

„Do kláštera. Pobyl tam chvilenku, zajel k metropolitovi a zůstal u něho do noci. Ale věru nevím, dostane-li se pan Jiří více z kláštera!“

Oči Iréniny jasně zazářily a k obrazu Marie se zahleděly. Potom sepjala dívka ruce a rty její šeptaly modlitbu za Jiřího. Po kolikáté již?

Když posel z jizby odešel, pan Puškar vstal a pevným i vážným hlasem promluvil: „Váhal jsem dosud; ale váhání mé je očím vašim jasno, i zrakům veškery Ukrajiny. Ode dneška vystoupíme se šavlí na ochranu siroty, na blaho Jiřího, a podlehneme-li, Bůh budiž zemi naší milostiv. Alespoň jí nebude vytýkáno, že neměla synů, již by matku obrániti dovedli a sprostili poroby.“

Válečným plápolem zaleskla se stará Puškarova tvář; milo bylo na ni pohleděti jeho stranníkům, ale hrůza těm a třas, proti nimž plál hněvivý její blesk.

„Vše pohubíme a nedáme hetmančině zahynouti rukama bídníků. Bůh, cář a šavle naše spasí zemi a Vyhovského nebude!“ zvolal ataman Linčajevců. — „Ne na hlavu naši, ale na ty pekla syny svaliž se nářek a bědování nevinných, již pohynou ve vojně.“

„Na Síč třeba vypraviti posly ještě dnes, aby páni tovaryši nadělali více nábojů. Myslím, že proti větší síle státi nebudeme,“ pan Puškar hovořil.

„Nezahálejí ani Záporožci a nevypadá to tam jako po smrti Chmelnického, tiše, beze hnutí,“ mínil Nečaj.

„Tím lépe — — —“ opět začal plukovník Poltavský. „Nenadál se Bohdan, že tak brzy, dříve než jediný rok uplyne, krví molodeckou zase zčervená půda ukrajinská.“

Nevesele zněla tato slova Puškarova: „Desetkrát raději šel bych na Tatary, než na druhy, z nichž nemálo

Digitized by Google

stálo jich se všemi námi ještě u Žlutých Vod a pomáhalo dobývati zemi své svobody. A ty, dcero, rozvaž, že se vydáváš v nebezpečí nevyhnutelné. Vyhovských je všude plno, a vítanou byla bys jim kořistí. Nechci tě zrazovati z tvého úmyslu; je šlechetný; ale jen aby ti nepřinesl záhuby."

„Otce mi vzali, v srdci mír rozbili, a chci-li přece žíti, zbývá mi jen, abych otčině prospěla!"

„A což kdyby ruce naše vyčistily Čihyrin a Jiří zase tobě podával pravici, ohlédaje se po věrné družce života?" otázal se Nečaj Irény.

„Až vyčistí se Čihyrin a pan Jiří v sídle otcovském se usadí, nebude více Irény — —"

„Nezoufej, dcero, nade hvězdou svou," těšil ji pah Puškar. „Ještě ti může jasně zasvítiti na dlouhé, dlouhé dni. Vzkážu Hrihoriji po poslovi, že žiješ, a on toho jistě Jiřímu nezamlčí —"

Iréna neodpovídala.

Všichni z jizby plukovníkovy odešli. I dívka odebrala se do komnaty pro ni uchystané. Puškar sám zůstal s myslí trudnou. Všaktě nikdy ještě v životě jeho nebylo dne podobného dnešnímu, tak osudnému v následcích. Nikdy nedal hesla k boji, leda proti Tatarům, a na podvečer výpravy bývalo v Poltavě nejveseleji; žert za žertem řinul se mu z úst. Toť svátkem bývalo na dvoře plukovníkově.

Za chvíli vstal, rozkřesal oheň, vzal papír, usedl ke stolu a psal cáři vzkázání věrných synů kozáckých. Dlouho, příliš dlouho psal, ještě déle přemýšlel, a když byl hotov, četl polonahlas: „Tak i Tebe, jasný Hosudare, obelstil a plnomocného posla Tvého. Poslechl jsem vůle Tvé. Jediným kynutím ruky mé dvacet tisíc věrných Tvých bylo by povstalo. Vůli Tvé jsem se poddal, a všichni, kdo v Lubně se mnou byli, vrátili se v míru do krajů svých. A po

Digitized by Google

takových zprávách odhodlali jsme se, já Puškar Martin, plukovník Poltavský, Theodor Linčaj, ataman, i Nečaj, páně Bohdanův zeť, a Barabáš, hetman košový, ač tento poslední již dříve zaslíbil nám šavle své i všech tovaryšů záporožských, všichni věrní služebníci Tvého cářského Veličenstva, vystoupiti na obranu práv dědice Jurenka Chmelnického, práv svých i práv jasného našeho Hosudara. My všichni prosbu skládáme k Tobě, Pane náš, abys ruky Své trestající propůjčil nám a pomohl utvrditi dědictví Bohdanovo i svobodu země uchrániti."

A opět četl pan plukovník potichu; ke konci pak hlavou zakýval, složil list a vložil do stolku.

Ráno uhánělo několik jezců z Poltavy. Na stepi se rozdělili; jedni jeli do Kyjeva, druzí do Moskvy a jiní na záporožskou Síč.

Iréna nemohla se jitra ani dočkati, a sotva že slunce nad stepí vstávalo, pospíšila k plukovníkovi.

„Upřímně mi, dítě, pověz; jako s otcem se mnou mluv. Neumím sice tak laskavě mluviti, jako otec tvůj; ale proto přece ničeho neukrývej přede mnou. Nepovrhla bys Jiřím, až by byl opět v Čihyrině?"

„Pane, potom Irény nebude!"

„A kdyby přece k lepším dobám Bůh tě zachránil a vůle Jiřího táž zůstala?"

„Do hrobu chci mu býti věrnou!" zašeptala a líce její se zase do tmava zaruměnily, jako tehdáž před otcem. Potom se přitulila ke kozáku, jenž nikdy v životě snad tak necítil, ani nemluvil. Nezřídka šupina drsná jádro a poklad netušený ukrývá. Na prsa mu hlavu položila a světlé kotouče vlasů jejích rozvalily se mu po modrém kaftanu a rukama.

„Dám tě, Iréno, doprovoditi k Heleně Nečajovně. Nežádá vlast oběti tvé. Nabídl bych ti za útulek Poltavu, ale vše zde příliš tak divoké."

Digitized by Google

„Pane, nechej mne choditi od chaty k chatě a od dědiny k dědině!“ opětovala Iréna smutně, nezvratně stojíc při svém úmyslu.

„Jdi tedy, dcero má. Budiž po tvé vůli. Bůh tě opatruj a duch otce tvého střez!“

A za chvilenku kmitala se od Poltavy žena, zahalená v šedý vlněný šat. Nikdo si jí nevšímal, nikdo nevěděl, čí to dcera a čí nevěsta.

XXII.

Brzy potom zahlaholily na dvoře hřímavé rozkazy pana Puškara. Radost sálala z očí kozákům, že se půjdou bít s dragony Vyhovského. A po všem kraji, kam dosahoval pernáč Puškarův, rozproudil se život, jakého dávno nebývalo. Hlas z Poltavy zahýbal celou Ukrajinou. A kdo kde kozák věrný, šavli brousil a cídil zrezavělý samopal. Vlastí Chmelnického to hnulo, jako vlny mořské korábem, když se kotvy vytáhnou a děla zahřmí ke břehům na rozloučenou. Pravý-li však obraz chtěl bys viděti, jak hotuje se kozák do boje, na Síč musil bys zajíti. Rojení včel podobal se celý koš. Z daleka blížil-li se kdo k ohradě, bylo slyšeti hukot, jakoby kdesi na Černomoří hřímalo.

I koně řehtali a půdu kopytem netrpělivě hrabali. Neradi vraceli se páni molodci od Lubna se šavlemi v pochvách, neradi, ale kozák proti vůli staršin nejedná. Za to vynahradili si to nyní. Skřivánci, již poprvé letos zazpívali nad nivami ukrajinskými, zamlkli, a šveholivé vlašťovičky, jež z dalekých krajin zase přilétaly do letních vlastí, zalekly se ruchu po Ukrajině.

Digitized by Google

„Totě po čertech brzo!“ zamručel pan Vyhovský; nevrle přejel si rukou čelo a dlouhé vlasy s něho odhrnul. Minulé dni byly pro něj plny neveselých zpráv. Sotva že se jedné péče zbavil zavřením Jiřího v klášter Kyjevský, již druhá zvěst v zápětí dorazila do Čihyrina o „vzpouře“ plukovníka Poltavského. Táto kříž na kříž popletla plány jeho. Doma stíhalo jej bedlivé oko Portomoninovo, druhého cářského posla na dvoře hetmanském; dovtípilť se snadno úskočný muž, proč asi cář plnomocníka nepřestává míti u něho.

Pan Ivan poslal do Tatar i ke koruně. Ale odtud sotva se mohl nadíti pomoci. V Polště hospodařili Švédové, že stěží se z Gdaňska král vyprostil. Veškeru naději skládal na chána a na Moskvu a proto poslal plukovníka k cáři s usilovnou prosbou proti Puškarovi.

Toliko Něžinského a ze Starodubu mohl okamžitě vyslati s placenými žoldnéři proti „buřičům“. Dva dni čekal již pokladníků svých; náhončí jeho potřebovali peněz přespříliš; pokladnice hetmanské byly jako po vyhoření. Ale rozvaha, vymýšlivost ho v době osudné neopustily. Přece značný počet dovedl sobě sehnati z najatých žoldákův.

Ponejprv, co smazán byl znak polský ze zástav kozáckých, vládli proti sobě dva černí orlové v poli bílém na nepřátelských korouhvích.

Hukot, jenž prudčeji po zemi zabouřil, než vlny Dněperské, ba než hladina černomořská, když se rozezlí a hltá koráby, nezaletěl však do Kyjevského kláštera.

Stařičký archimandrita se o věci světské nestaral. A žaltář byl jeho jedinou zábavou; uměl jej sice z paměti, ale přece vždy otevřel knihu a četl v ní. Takový se Vyhovskému hodil za strážce pana Jiřího nejlépe; mělť náhled, že ve všem všudy třeba poslouchati vrchnost bez výminky. A proto mohl na něj pan Ivan spoléhati.

Digitized by Google

Však vězenci svému ani stéblem neukřivdil; rád měl toho chlapce se světlými vlasy, s bělounkými tvářemi, tak rád, jakoby jeho synem byl.

Jiří za několik dní přivykl tichému životu v kláštěře; vždyť zde viděl aspoň lidi, jižto s ním zle nemyslili. Zvláště Řehoř stal se jeho důvěrníkem.

Mysl Jurenkova byla chápava a důvtipná, měli radost z učně přičinlivého. Jen někdy se mu zastesklo po bujném, bezuzdném životě; ale Řehoř dovedl ho ukonejšiti. Vypravoval mu příběhy ze života svatých a světic a činy bývalých hetmanů, jichž sláva s věky žije a neumírá.

Vykládal mu, že zase krví vlhne půda otecká, rodná step, že dva orlové černí se na sebe rozsápali, a to že bývá nejhorší, když ptactvo téhož druhu na sebe vespolek ostří zobáky. I o Iréně mu pověděl, věrně přetlumočiv poselství Puškarovo.

„A nic více, otče, nevíš o ní?"

„To jen, že prý chodí ode vsi ke vsi a lidu vypravuje, jak ti učinili násilí, a že všemožně kladou jí nástrahy. A strážný duch dobré dceři, zdárnému dítěti zdárného avšak nešťastného otce, nedá zahynouti."

„Takovou obět přináší ona mně a zemi mé?" zvolal Jiří a jasně modré oči jeho se zaleskly jasněji.

Řehoř se modlil okamžikem tím, aby nebe nedalo pohynouti dobrému semeni, aby nezaniklo v půdě úrodné, na níž započaly již růsti bodláky s koukolem a hluchými klasy.

Kolik as takových vřelých tužeb ulétalo za Jiřího k nebesům od těch dob, co mu otce pochovali a poručníkem jeho stal se Vyhovský!

„A nebylo by lépe, kdybych šel k Puškarovi do tábora? Vždyť jsem již jednou slyšel hukot děl a fičení kulí a rád bych se poručníkovi odplatil za péči o vychování mé i za starost o bulavu osiřelou."

Digitized by Google

„I bez tebe, pane, vybojují svobodu a vyčistí rodnou zemi. Pro tebe, dobro tvé i své vlasti rozvinul Puškar korouhev, aby přivedl do Čihyrina syna Bohdanova u vítězoslávě a Ukrajinu vrahů sprostil. A komu by dal potom pečeť visutou, kdyby Jiřího povalila lešská koule?“

XXIII.

Vojsko Vyhovského bylo rozprášeno a hetman sám před kozáky Puškarovými na útěku. Korouhev veliká, již pan Bohdan od Moskevského cáře obdržel, na niž přísahalo hosuďaru věrnost veškeré vojsko záporožské, všechna Ukrajina i hetmanská bulava byly v rukou plukovníka Poltavského. Nepálili kozáci jeho a nevraždili bezbranných, přísně zachovávajíce rozkazy svých velitelův; ale Lechů přestrojených ubíjeli bez milosti. Až po Čihyrin zajížděly již tlupy Linčajevcův. U Vyhovského nebylo ani vojska, ani koní, ani věrné duše. Vítězové se jen kmitali na střelhbitých koních a nahá ocel se jen blyštěla světlem slunečním. Asi tři dny po srážce přijelo několik Linčajevců do tábora pana Theodora. Uprostřed nich táhli koně vůz, na němž seděli dva shrbení starci s rukama na zad svazanýma. Z daleka bylo na nich znáti, že jsou syny rozptýleného kmene Judova. Stěží táhla dvouspřež vůz; musili připřáhnouti ještě dva koně z ukořistěných.

Kozáci, kteří jeli kolem, vesele si zpívali:

„Da nebude lučče,
da nebude krašče,
jak u nas da na Ukrajini,
ščo nemaje žida,
ščo nemaje ljacha!“

Digitized by Google

„Dobré druhy, staré známé vezeme, pane Theodore. Jedou z Čihyrina, z hetmanské komory, vezou zlaté a stříbrné poháry. Dali peníze Ivanovi na naše hlavy, aby nás mohl porubat a dragony na Ukrajinu povolat.“ Tak oznamovali svému atamanu kozáci, jižto přivedli chycence sepjaté.

„Tedy zapomněli jste, jak se umí Ukrajinec mstíti, pomáhá-li kdo jeho trýznitelům? Zapomněli jste na časy Bohdanovy? Totě Aron! — Vzhůru hlavu, žide! Neznáš-li Linčaje? A toť Isak Kyjevský, Ivanův špeh. Páni molodci, staré ptáky jste chytili, musejí nám zazpívat a pak je dáme krkavcům.“

„Vaj, pane Theodore,“ zaječel Aron, „my nevinni, my jako voda čisti.“

„Když zmoklo a Dněpr se zaplaví,“ doplnil ataman šibalovu řeč.

„Všecko dáme, co nám vzali páni kozáci.“

„Nic nedáte, jen vrátíte.“

„Všecko, a z Kyjeva nebo ze Lvova ste žlutých, nově v Krakově ražených přidáme. Děti mám, ženu mám, pane atamane.“

„A ty mlčíš, Isaku, neprosíš?“

Stařík pohleděl na atamana vzdorovitě.

„Dostane-li se kdo mezi vlky, vždy, mají-li hlad, marně je bude prositi!“ prohodil trpce.

„Že máme hlad? Do úst mu nacpěte, hoši, vařených ryb i pečených. — Havěť!“

Páni molodci mžikem rozkaz vyplnili.

„Tisíc dám, dva tisíce!“ křičel Aron.

„Pověste je,“ velel Theodor.

„Tři tisíce zlatých, pane atamane.“

„Rychle! Pojedeme k Puškarovi.“

Za chvilku se na olších dvě těla zahoupala, že se tyto sklonily skorem až k zemi. Vysoko v oblacích jako

Digitized by Google

černá skvrna kroužil krahujec, a sotva že kozáci vytrhli, spustil se dolů, na Izáka usedl nejdříve, zaklubal se mu do očí, a brzy začernala se zeleň hejnem hostí, jižto sletěli se na hody.

Nevyplatilo se židům jich řemeslo. Vezli na voze z Čihyrina tisíce; zapomněli však, že kde křoví, tu kozák, a kde rokle, tu sto kozákův.

Tak v čase pokojném, natoť když nastane boj.

Jen letěli kozáci Linčajevci ke hlavnímu stanu; čekali jich tam také; ale se zvěstmi nedobrými, jimiž nepotěší se srdce molodecké.

Cářský posel od samého poledne hovořil s plukovníkem Poltavským i Nečajem. — Pan Barabáš s dobrou polovicí Záporožců odtáhl nazpět do Síče, sotva že Vyhovský záda obrátil. Od tohoto přijel Portomonin k Puškarovi s napomenutím, aby vydal bulavu hetmanskou, hetman košový totéž že učinil, podrobiv se instrukcím posla Moskevského — aby vydal velikou korouhev a s pokojem vrátil se do Poltavy se všemi, již se byli s ním proti Vyhovskému vyrojili.

Jako hrot šípu kaleného, když zarazí se v srdce a naskrz projede, účinkovala tahle výpověď na mysl Puškarovu.

Jediný Nečaj byl u něho, když dorazil Portomonin do ležení ze Síče.

„A Barabáš, hetman košový?“ otázal se plukovník Poltavský, jakoby ještě jednou slyšeti chtěl zprávu o nevěře spojence svého a přesvědčiti se, neklame-li ho sluch.

Puškar svěsil hlavu; usedl si po svém zvyku a opět vstal; několikrát přešel mlčky stanem, ani na vyslance nepohlédna.

„A ty tolikéž musíš učiniti, ač nechceš-li vzbuditi cářův hněv. Právě, když pan Vyhovský přikvapil ve zmatku do Čihyrina, přijeli úprkem kurýrové z Moskvy, nesouce

Digitized by Google

mi písmo císařské i plnou moc pro mne u věcech vašich, jakou před časem měl pan Chytrov. Doufám ve tvou opatrnost a mysl obezřelou, že přání Jeho Veličenstva vyplníš."

Pan Puškar zase neodvětil, a Nečaji nabíhaly na čele žíly a ruce třásly se nezvykle; ale také mlčel.

„Moudrá jest hlava tvá, a jest se do ní nadíti, že na čestné jméno plukovníka Poltavského neuvrhne kletbu panovníka vší Rusi a zlořečení všech lidí mírumilovných," vykládal Portomonin. „Vyhovský je hotov býti zase jen písařem vojskovým, i prostým kozákem se státi. Dvakrát předložil již radě návrh svůj, dvakrát byl potvrzen; ale po třetí přeje si, aby ve vlasti šetřen byl mír. I proti vůli staršin z Kyjeva chce povolati Jiříka Chmelnického do Čihyrina, by mu veškeré vojsko vybralo pomocníky a rádce. Toliko ty vydej bulavu a korouhev hetmanskou. Ba i Ukrajinu odhodlal se navždy opustiti, jak mi sdělil za soukromé rozmluvy. Nuže, rozhodni se, pane Puškare. Vlastně ti jiné rady nezbývá, než abys buď byl věrným cáře svého poddaným anebo rozbojníkem."

Při posledních slovech obrátil se pan Puškar k Portomoninovi, ale nechal jej domluviti; — řeči mu nepřerval.

„Pane, šetřím práva poselského, ale nebylo by toho třeba. Tys povinnosti posla překročil a učinil se kazatelem. Avšak snesu to pro hosudara, ale ne pro velitele tvého v Čihyrině. Myslím, že jsi úkol svůj vyplnil a že spolu dále nemáme co jednati. Poznovu vypravím posly k jasnému cáři do Moskvy. Ale tobě řeknu hned, že více nepopustím, byť bych sám jediný měl do Čihyrina jeti a v seč se pustiti s tím Lešským hetmanem. Ale dříve svolám své kozáky a povím jim tvé poselství. Věz, že zvykem u nás vše sděliti s dětmi svobodnými, a ne jako zvěř jich voditi na jatky."

Digitized by Google

Divoce zabouřilo to táborem, když puškar pánům molodcům vůli Portomoninovu pověděl.

„Šibenici Vyhovskému dva sáhy vysokou!“ jedním hrdlem zahučelo ležením.

„Slyšel jsi jejich úsudek? Mluvili mi ze srdce. A zde máš pana Nečaje, toho se také ptej; a chceš-li, do večera počkej na Linčajevce, i dovíš se.“

„Já co pravím?“ ozval se Nečaj. „Běda vladařům, jejichž poslové pro zlato nevidí a pro stříbro neslyší. Do poslední krůpěje stojím s Puškarem. Či máme-liž se nyní dát přemluviti, kdy blaho vlasti své můžeme pojistiti trvale? Viděl-lis někdy u vás, když krkavec přiletěl, že holubi z hnízd mláďata mu vyházeli, aby jim vyssál krev a ztučněl sám? Neviděl-lis, proč chceš krkavci vydati dětí kozáckých radou moudrou, zlatem zakopanou?“

Nad hlavou Nečajovou se zaleskla šavle; avšak svalovitá ruka na plocho ji zachytila a vyrvala útočníku z pravice.

„Pamatuj si, pane Portomonine, že se nerve kozák s poslem cářovým. Pravdu mu sice poví do očí tváří v tvář, ale nerve se s ním. Zde tvá ocel, mohl bych ji zlomiti, přivázati tobě na záda a vyslati tě ven,“ zase mírně zahovořil pan Puškar, podávaje poslu křivou lesklou šavlici.

Jako hříšník stál tu Moskevský poslanec před oběma plukovníky, vzal zbraň a beze slova zarazil do pochvy. A potom se posadil na dřevěnou židlici jako chlapec otcem ztrestaný.

„Pravdu pravím vám, pánové. Chcete-li poslechnouti, ustupte s pole. Nic zemi své nepomůžete. Kolik je vás? Kolik u Vyhovského? Počítejte; vítězství vaše nynější není leč okamžité. Cářský úkaz mnoho jich od vás odvrátil a cářské vojsko ještě více odvrátí,“ opět, chladné mysli nabyv, radil pan Portomonin.

Digitized by Google

„Dobře; věřím ti, ač bych neměl. Ale zdali cář má spolehlivé od vás zprávy? Zdali vše není překrouceno? Zdali mu pravdu pověděli jeho rádcové? — Nezdá se mi. Až mrtvoly naše budou tlíti po Ukrajině, alespoň potom se doví pravdy, a snad naše smrt prospěje jemu i otčině, byť i dříve zdála se škoditi. Či myslíš, že já bych nedovedl v pokoji ztráviti staré dni? Není kozák ze železa, byť v něm i vyrostl. Ale chci Ukrajiny — dědictví Jiřího — uchrániti. Toť odhodlal jsem se a tak vytrvám po život, já, **Martin Puškar**, plukovník Poltavský. Nebudu-li moci bulavu dáti panu Jiřímu, vyrvou ji toliko mé mrtvole, a nebudu-li moci korouhev v Čihyrině skloniti před synem Bohdanovým, s Puškara zvednou ji sestydlého. Tak zní poslední slovo mé a tak říci je můžeš i nejjasnějšímu hosudaru našemu."

Pan Portomonin chystal se již k odchodu, když se rozlehl kolem stanu Puškarova neobyčejný hlukot.

Plukovník vyšel ven a dav Záporožců se k němu přihrnul.

„Co nesete, páni tovaryši?"

„Ze Síče, pane plukovníku, jsme uletěli. I v koši rozzuřila se seč. Kdos i tam namluvil, že cář chce z nás dragonů nadělati, rozestrkati mezi pluky Moskevské, a to způsobilo hádku, z hádky šrůtku a ze šrůtky seč. Pan Barabáš prý tomu uvěřil sám a z pušek dal proti nám bíti. Síč je zavřena, ploty i koly zatarasena. My sotva unikli. — A my přišli k tobě, pane plukovníku: s tebou žít a s tebou umírat. Skorem bych řekl, že se ten náš ataman s rozumem minul a také tím lešáctvím pokazil. Však ono jich ještě více přijde k tobě, až sám zbude jen pan Barabáš s několika kozáky — jakýmis takýmis!" Tak hovořil Lisohub Síčevský. — Z čela se mu valil pot proudem a druhům jeho i koňům pěny z úst vycházely.

Digitized by Google

„Dobré jste děti kozácké; rád má takových Puškar kolem sebe. A Barabáš-li, hetman váš, myslí nekale, Bůh mu odpusť."

„A zaplať ruka tvá," zahučeli kozáci,

Portomonin se nemálo zarazil a žádal za svobodný průvod.

„Svou ctí ručím panu poslu za nedotknutelnost mezi mými kozáky," odvětil pan Puškar.

„A já hlavou ve svém táboru," pan Nečaj připověděl.

„Však přeješ-li si, pane, celou setninu ti jich dám, až do samého Kremlu cářského."

„Děkuji — věřím na slovo."

Portomonin se ulekl, měl zaměřeno do Čihyrina a ne do Moskvy, aby panu Vyhovskému oznámil výsledek svého poselství.

A věru štěstí bylo pro něj, že byl již na cestě, když přirazili do tábora Linčajevci. Kdo ví, zdali by byli šetřili práva poselského, a zdali by se byl pan Linčaj udržel ruky nepoložiti na ústa smělému poslovi, jenž si počínal jako jednatel Ivana Vyhovského.

„Věř, Puškare, kdybys mu byl povolil, já sám bych se byl pustil do Čihyrina a soví hnízdo zapálil jim nad hlavou. — A Barabáš že zalezl do díry? Jen krtci lezou do děr, když sprchává. Však ho vylejeme a vlastní mláďata ho zaškrtí. Barabáši byli od jakživa lotři a budou jimi na věky. — Bude se vymlouvati jako kumánek Chmelnického, že daní neplatí, v polském vojsku neslouží, lepší že pro náčelníky peníze bráti bez přestání a drahá sukna bez míry, než k vůli černi běhati po lesích, po roklích a tělem svým krmiti červy, vlky a medvědy. — Ale takováhle výmluva tě neomluví. Jen ať nepyká pozdě Moskva, že naším písmem pohodila a našim slovům sluchu nepřála."

Digitized by Google

„Staň se již, co staň: půjdeme, ať se třeba nevrátíme," přetrhl Puškar horlení páně Theodorovo.

Ve stanu zůstal Poltavský plukovník už jen jediný a se založenýma rukama seděl na židlici, bez hnutí — hluboce zadúmán. Z myšlének vytrhly jej však po půlnoci výkřiky hlídek, výstřely ze samopalův a nenáhlý ruch po veškerém táboru. Mžikem se vzchopil, plášť přehodil na ramena a až ho přešly oči, když vyrazil ven. — Na východě a po celém jihu širokým půlkruhem kolem tábora vyměnilo se šero s purpurem, jenž rozplýval se někde do temna a jinde opět v pomerančový háv. Tichou stepí zarážel sem hukot asi tak, jako když kozáci zajížděli do Černomoří na čajkách. — Zdálo se, jakoby země kolem do kola obzoru se byla zotvírala a z útrob jejích vyšlehovaly žhavé plameny. Malíř nebo básník byl by řekl uchvácen a nadšen zanícením, že to divadlo veliké, nevídané, na němž s úžasem spočívá oko, divíc se mu; ale kozák tušil, že to sice divadlo hrůzovité, ale neřídké, na němž se vztekem utkví zrak, ruka bezděky sahá po samopalu a molodecký kůň že čenichá Tatar lupičů. Ba že to byli Tataři. Opět plenili Ukrajinu a okres Poltavský nejvíce.

Věděl kozák, výborně dovedl rozeznati, vystoupil-li žár za noci, kde asi úpí kraj Bisurmanem napadený.

Čtyřicet tisíc Mohemedánů vrazilo pod Karambejem na Ukrajinu a spojili se s rotami Vyhovského nanovo sebranými. — Na chvíli zavládlo táborem Puškarovým ticho.

„Svatá Bohorodičko!" zašeptal Poltavský plukovník a rty jeho se prudce sevřely. — Zarazit se i nejodhodlanější, vyburcuje-li ho náhle z klidu zvonění na poplach.

Ale ticho v táboře trvalo jen malou chvíli. Mžikem

Digitized by Google

zavířily řadami stanů bubny, náčelník svolával na kvap v radu staršiny a zároveň celý tábor v bitevný šik.

„Zdá se mi, že prahů ještě nepřekročili; budou však asi nedaleko. Nejhůře to vypadá u nás. — Co počíti, páni tovaryši? Čekati, až se sem přivalí se všech stran, anebo rozděliti se a v houfcích rozletěti?“

„Hlava tvá ustanovíž, pane Puškare, co počíti.“

„Rozletěti se vyhodnějším se mi zdá. Třeba zabrániti, aby prahů nepřekročili, Vyhovskému pochod hlouběji zamezíti a kraje jihovýchodní — obvod poltavský zvlášť — vyčistiti. Zbývá nám, abychom ve tři voje se rozstoupili, tobě jeden, pane Nečaji, druhý chrabrých Lincajevců a třetí molodců mých i těch, co k nám přitrhli ze Záporoží.“

„Mne pošli na jih ke břehům Dněperským, pane plukovníku!“ nabízel se Theodor.

„A mne na dragony švakra mého, abychom jim přišli na kůži!“ pan Nečaj navrhoval.

„Děkuji vám, pánové. Vím proč tak činíte, abych já svého okresu uchránil. Tam zakoušejí nejvíce. Sotva kdo asi tušil nápadu. Mají také potřebí rychlé a bezodkladné pomoci. Bůh vám za to blahoslaviž! — Ale obávám se skorem, aby roztříštění naše nebylo nám na záhubu. Spíš nás jednoho po druhém zardousí, než spojeny.“

„Ale odolali bychom jim, až v těsném kruhu by nás sevřeli, jako moře ostrůvek?“ mínil švakr Vyhovského. — „Předvídám, co nás čeká; lépe tedy dáti se do nich dříve nežli čekati, až nás zatáhnou a nebude uniknutí!“

„Dobře máš, pane Nečaji,“ přisvědčoval ataman Lincajevců. „Tak alespoň životů jiných zachráníme před porobou tatarskou nebo zběsilostí Vyhovských, a kdo ví, nepodaří-li se nám dílo?“

Digitized by Google

Ještě byli v radě, když se všech stran Ukrajiny přikvačili kozáci palankoví, starci na koních uřicených se zprávami o vpádu Tatarů, na některých místech že vrazili již na levý břeh, Poltavsko do polovice jimi zaplaveno a od Čihyrina že nové pluky rychle postupují v před.

Kozáci se nemýlili, co znamená rudá záplava, a dobře poznalo, bystré, zkušené oko Puškarovo, že Vorskla červená se krví domorodců Bisurmany pobitých.

Bez odkladu dány rozkazy, po tichu a za hlubokého mlčení provedli je tisícové; ani koně nezařehotali, sotva že kopyta půdy se dotýkala.

A dříve než hvězdy pohasly, tři černé proudy širocе se stepí valily jako hejna havranův a prudce jako sokolů blesných let.

Pan Puškar uháněl v předu pluků svých. Cizinec by řekl, že to starý orel letí stepí a za ním stádo rozezlených druhů na lupiče, již do hnizd se jim vedrali, hubí mláďata, rdousí je, nebo jim křídla svazují, házejí ubohé na vozy a na posměch zavírají v klece železné, aby, až přijdou domů, ukázali, že vzduchů nadoblakových pán také za mřežemi žíti dovede. I koně, již vezli děla, zavazadla i vozy hradebné, úprkem jeli po stepi, a děsně duněla půda; drkot kol daleko jí otřásal; ale jen dunění temné bylo slyšeti, hlasu ni jediného. — Pověrec by se pokřižoval před proudem těchhle válečníků domnívaje se, že jsou to duchové z hrobu vstalí v reji příšerném — nebo že to černý oblak se valí zemí a běda, kde se zarazí a rozleje spousty své. — —

Slyšeli již Puškarovci bědné nářky, jež z daleka k nim zarážely. K prudčímu letu koně, pod hřívami je lehtajíce, poháněli. Ale ani slova nevyšlo žádnému z úst. Za to tváře jejich povídaly, co si myslí, a pěsti sevřené, ve větru visící svědčily, nač asi připraveny jsou.

Digitized by Google

K ránu potkávali již davy lidu, jenž prchal před dravcem jedním, aby druhému, zuřivějšímu ještě, padl za kořist. Byli tu muži se ženami i dětmi v náručí neb na vozíku dvoukolovém a s několika uzlíky. Někdy i kůň sešlý, hubený poklusával před vozíkem a kolem psi divoce vyjíce obskakovali. — Kozáci bez rozkazu věděli, co činiti v případech podobných. Vše vzali do svého středu a zas uháněli, ne však více letným tryskem za druhy Poltavskými, ale volněji — poklusem. Brzo vzrostli prchající v nepřehledný dav, jejž vzalo pod ochranu vozatajstvo s přidělenými strážemi. — Děsno bylo poslouchati, když vypravovali utečenci, jak si počínají Tataři, divěji než rozvzteklená zvěř, než vlci, když za prudkých zim ohladovělí napadnou dědinu. Starce že vraždí, muže i děti, ženy že hanobí, ubíjejí a jinochy s dívkami že odvlékají v plen; pak se všech stran že zapálí ves a bleskem vrhají se na druhou, opětujíce ohavné řemeslo své. A tak že bez ustání.

„Polovici Poltavska že zaplavili?“

„Ba více snad za jedinou jenom noc; města s hradem minuli. Však odtud až ku Dněpru po Vorskle jeden jediný žár.“

Tak vypravovali ubozí, a plaché zraky jejich pohlížely na černavý dým, jímž za svítání širým kruhem zahalila se obloha.

XXIV.

Děsné výjevy rozvinuly se na východě Ukrajiny a po březích Dněperských; ale děsivější ještě kolem sídla hetmanského v samém Čihyrině.

Zakopali zde koly do půdy na čtvrt hodiny podél cesty, jež vedla do hradu, skoro jeden vedle druhého,

Digitized by Google

a nabodali na ně za živa kozáky, kteří nechtěli poslouchati Vyhovského. Hrozné to bylo sloupořadí. Schválně prý je dal pan hetman proto nastavěti, že se tudy vraceli z Čihyrina poslové Karambejovi. Lichotilif Tatarům tlumočníci pana Vyhovského, tohle že prý náhrada za to, co Puškar potomkům zlaté hordy činíval. Toť prý toliko náhrady počátek; totéž že učiní samému plukovníku, za živa-li jej dostanou, i všem jeho staršinám.

Usměvavě tvářili se při tom „věřící", spokojeně si brady hladíce a spojencům děkujíce za úslužnost, jíž nenechá bez odměny světlý panovník říše nesmrtelného proroka.

Náhle jiná radostná zpráva zaletěla k uším Vyhovského, že přikázáno Rodomanovskému s Moskevským vojskem přistati do Ukrajiny věrnému hetmanu na pomoc proti rozbojníkům, proti plukovníku Poltavskému prý zvlášť.

Znovu usvědčoval pana Portomonina o nezlomné víře k cářovi, o nepohasitelné lásce ke druhé otčině a k svěřenci svému, synu Bohdanovu. A posel cářův věřil, že jako blýská se a oslepuje zlato, jež mu podávala pravice Ivanova, také tak že skví se nerozborná jeho věra.

„Nedlouho se bude těšiti Puškar z bulavy a korouhve," prohodil pan Portomonin.

„Ba nedlouho, jako dítě s nožem blýskavým," svědčil Vyhovský. — „Ono také ze samé radosti vráží si jej do oka či pořezá se jím."

„Již napřed přeji tobě, pane hetmane, ke šťastnému výsledku!"

Jako liška ušklíbl se pan Ivan při slovech těch.

„Veliké záměry, pane hetmane, krkolomné — —"

„Jen železné vůle a odhodlanosti je potřeba k nim a více ničeho," přerušil posla Moskevského chytrý Lech.

„A peněz dostatek," doložil Portomonin.

Digitized by Google

„Samo sebou se, pane, rozumí; zapomínáš, že totéž jsem již řekl, ale zahaleně. Odvaha dovede si jich vyzískati."

Výborně se v tom vyznal Vyhovský a proto všecko věděl ze zkušenosti. Když přinesena mu zpráva, že nalezli oběšeného Isaka s Aronem, usmál se pohrdavě; vždyť oba byli jeho věřiteli. Linčajevci mu jen dobrou službu prokázali.

„A co s Jiřím myslíš, pane?"

„Aby alespoň dvě léta trávil na učení. Sedmnáctileté dítě by ani bulavy neuneslo. V dobrých je rukou, svěřil jsem jej archimandritovi Kyjevskému."

Pan Portomonin se usmál, as tak jako prve Vyhovský; ale bystré, číhavé oko pana hetmana všimlo si toho. Oba se klamali, věděli o tom, jeden druhému dobře viděl do duše, a proč by si to povídali, když byli usvědčeni o vzájemné poctivosti?

Náhle vrazilo několik jezdců do nádvoří; jeden dojel až k samému hetmanu, sáhl do sedla a podal panu Ivanu svinutý papír. Tento mžikem rozlomil pečeť, přečetl písmo, lhostejně hlavou zakýval, zastrčil papír do kapsy, zamručel cos a řekl hlasitě: „Hlupče, utopiti měl jsi ji a nyní bys takových zpráv nemusil posýlati. Považte. Síč je zase proti nám, z náspů jejích bouchají do našich řad i do Tatarů. A víte-li, páni, kdo to způsobil? — — Iréna. Však jsou jí na stopě a Mrsovický čeká mých rozkazů, co asi určím za pokutu nevěstě Jiřího. — — S nedobrou se pan Barabáš poradil. Dragonů cářských se tedy více nebojí; ale klece železné se bude přece báti, nepodá-li se dobrovolně."

„A co Puškar, pane Ivane?" Skřinecký otázal se Vyhovského.

„Šmahem prý na Poltavsku Tatary pobíjí, na Dněpru

Digitized by Google

řádí Linčaj a pan švakr je vyslán proti mně, na Záporoží pak máme Barabáše."

„Pernou to budeme asi práci s nimi míti. S počátku se tak ani nezdálo. Arcit nových hord poslal krymský chán na pomoc, a Rusové ještě ani hranic nepřekročili. Ale ti chlapi se budou bíti do posledního."

„Myslíš-li? Tak můžeš doma zůstati."

„Pane hetmane, u Žlutých Vod jsem se s nimi bil, ani jeden se mne tam nedotekl. Těm, co se sápali po šavli mé a mých ramenou, rukou jsem zutínal."

Pan Ivan umlkl, zahryzl se do rtů, cítil narážku a krev se mu do sežloutlých tváří vehnala. Rozuměl Skřinecký tomuto pohledu; utichlť také on a jen hlavu sklonil před všemožným hetmanem.

„Poslechnu tě, pane Stanislave," zcela mírně zahovořil zase pan Vyhovský, jinam hovor obrátiv. — „Iréna nám pomůže oslaviti slavnost vítězství. A tak nejlépe se pomstíme těm krtkům, jižto zase počali z děr vylézati."

Venku za městem zavzněly polnice, bubny zaduněly, a k pochodu hotovily se nové voje, sehnané z dalekých končin Německa i Lechie. Po míru vestfálském zastesklo se dobrodruhům po lupu a drancování. Tolary Vyhovského měly nad nimi čarodějnou moc, a ještě více kostely ukrajinské, jež z rumů pozvedl a opět obohatil Bohdan Chmelnický. K těmto přidružil se pan hetman se svou družinou, složenou ze samých Poláků, ve skvostném, pestrém obleku záporožském.

Děsivější a děsivější obrazy rozvinovaly se krajinami, čím dále jeli od Čihyrina. Všude dědiny vypáleny a hejna vran a krkavců vylétala z nich, blíže-li přitáhli ke zříceninám. Někde divoce zavyl pes, jediný obyvatel rumů očazených a ještě doutnajících. Čpavý dým ani hlavě pana Vyhovského se nevyhýbal. A myslíte, že zatrudilo

Digitized by Google

se oko jeho, že hněvem zahořela tvář nad krajinami spustošenými a takořka bezlidnými? — Usmál se při tom pan Ivan a mocněji mu černé srdce zabušilo.

XXV.

Pan Puškar si se zvráskovatělého čela a osmahlých lící setřel krůpěje potu, šavli pobarvenou tatařínskou krví otřel o vysokou trávu a zastrčil do pochvy. Dva dni si již skorem neodpočinula ruka jeho. Kolik životů mohamedánských porubala, ani sám pan plukovník nevěděl. Od Dněpru až za Poltavu leželo bez počtu trupův a odsekaných hlav. Vlci slavili na nich své hody; nehonili jich kozáci, ani neplašili. Tak dlouho se již nepopásli od mnoha let.

Bezčetné životy pokosily šavle Puškarova i jeho kozákův. Ale vždy znovu se jen rojilo pořád Tatarů, jako kobylek, když přes Černomoří zalétnou a hejna nesmírná černem i slunce zastíní. — Zdálo se, že prázdný již okres Poltavský; ale sotva hodinu, dvě ujeli, zase nové hluky rojily se proti nim. Na hodinu nebylo viděti do dálky. Šedý dým valil se stepí a polemi rozdupanými a v něm Tataři.

A tu marna bývá chrabrost kozácká. I lva množství chrtův udolá.

„Co počíti, páni molodci?“ temně zahovořil pan Martin. „Odnikud zprávy žádné, a my řídneme dnem. Mnoho již druhů našich pohynulo. Zachrániti krbů svých nemůžeme; nadarmo prsa nasazovati střelám kaleným. Toho kozák chváliti nemůže! Vím, že nic jiného nezbude nám. Dáme jim svých životův, ale za sterou náhradu. Rozumíte mi? Zavřeme se do Poltavy, oni nás oblehnou,

Digitized by Google

a tak alespoň na jedno místo soustředíme síly nepřátel. Snad přece usmiluje se Bůh vlasti naší i dobrých synů jejích a cář nám pomůže! Co může ukrýti se s námi za ohradami, nechť se ukryje. Čas jakýs tam vydržíme, a žádné-li spásy nám více nebude, potom šavle naše nám dobrou radu podají."

„Život svůj dali jsme tobě a ty k dobru otčiny ho použij. Ve všem my tebe do hrdel budeme poslušni!" Tak nejstarší setník jménem všech staršin zahovořil k panu plukovníkovi. „Toho jsme již od tebe včera čekali; ale nechtěli jsme pronésti myšlení své, aby se nezdálo, že se bojíme o krky. Máme-li umříti, nechť smrt naši zaplatí předraze."

Šedivý to byl kozák, jenž takhle hovořil: hlavu měl jako mléko bělounkou. Puškar vždy jeho rady dbal, ač byl-li v čem sám nerozhodný. Požíval na Poltavsku po plukovníku úcty největší.

Mohlo býti asi k poledníma; ale zdálo se, že již po slunce západu. Kam oko popatřilo, nikde ničeho neviděti, než kotouče dýmu, a ničeho neslyšeti, než divoký ryk, jenž odevšad zaznával. Zase jiné hluky tatarské se blížily sotva že si Puškarevci oddechli.

Teplá byla ještě těla ubitých a čerstvá krev prýštila se bojištěm.

Jediným rázem seděli kozáci na koních, hromový hlas plukovníkův se rozlehl šiky molodeckými, koně sehnuli hlavy, za hřívy jejich položili se jezdci a nebylo jich ani viděti. Jen otvory samopalů trčeli proti nájezdníkům.

V dáli pojevil se široký, bělavý půlkruh. Pronikavý jek z tisíců hrdel zahučel a mžikem dorazili Tataři na dostřel. Ale rázem otřásla se země a kolik kulek zafičelo po plecích a po turbanech, tolik vrahů bědujících se na zemi kácelo. — A bleskem byly samopaly zase na

Digitized by Google

zádech a šavle nabystřené srubaly bisurmanských hlav bez potču.

Za hodinu kmitali se bojištěm toliko kozáci. Puškar znovu si setřel s čela veliké krůpěje potu a šavlici zakrvenou očistil o podupanou trávu.

Znenáhla lomoz zamlkl; i v dáli kolem tišilo se vše jako na hrobovišti. Šeré oblaky dýmu, jakoby přikovány byly k zemi, znenáhla se začaly zdvihati.

„Jak dlouho to asi potrvá!“ polonahlas zašeptal pan plukovník. „Kdybychom mohli býti po celém okresu, ještě bychom jej toliku návalům ubránili.“ A oko jeho utkvělo na několika jezdcích, kteří nepochybně k němu měli namířeno. Jeden držel jakousi ženštinu v náručí. Sotva že dojeli, položili před ním do trávy mladou dívku v jasně zelených šatech, již vetchých a zedraných, zahalenou v šedý, vlněný šat, a vedle skvostný kinžal se zlacenou rukovětí.

Ubohá ještě dýchala, v hebounké trávě na chvíli procitla a otevřela jasně modré oči; ale mžikem je opět sevřela.

„Urvali jsme ji bohatému Tatarovi, ale zachrániti nemohli,“ šeptem mluvil kozák.

„Sevřel ji pevně do náruče a probodl ocelí. Teprve když jsme Bisurmanu odsekli hlavu, musil ji pustiti. Hle — stopy zarytých prstů jeho na rukou jejích. Tebe volala a Jiřího. Setník nám řekl, že prý to jeho nevěsta Iréna, dcera Nikefora Subotovského. Musili jsme s ní k tobě; druzi pustili se za prchajícími. Po cestě nám usnula; ale myslím, že jí více nebude.“

Dívka procitla poznovu, rozhlédla se kolem, blažený úsměv přeletěl jí rtoma a oko její utkvělo na kozácích, osvoboditelích.

„Bůh vám zaplať!“ zašeptala. „Pane, s tebou je zase Barabáš, ale Linčajevci pobiti — šla jsem k tobě,

Digitized by Google

uchvátili mne. Bůh vám zaplať — aby pomohla smrt tvá vlasti tvé a nezasáhla také jí. — Jiří můj, umírám za tebe — —"

Potom vydechla silněji a hnula rukama, jakoby chtěla pojati kohosi v náruč.

Zdálo se, že opět dřímá. Ba dřímala sen blahý, z něhož ještě nikdo nebyl vyrušen.

Kozáci stáli kolem s odkrytými hlavami. — Plukovník zahleděl se do rysů ve tváři Irénině; ani smrt nesetřela z nich onoho bolestného rázu.

Ústa umírající přinesla mu zprávu z Ukrajiny, dobrou i neveselou zároveň, a jemu samému vyřkla osud.

„Aby tvá smrt pomohla vlasti a nezasáhla také jí," tichounce, zdálo se, že šeptá mu kdos do uší, Irénin snad duch.

„Ty synu vraží přece jednou vezmeš odplatu! Sice žádného nebe ani pekla by nebylo! Co platila by poctivost, ctnota, nevina, kdo šetřil by siroty? Stihnout tě musí trest; sám jej voláš na sebe."

Zatím se odevšad sjížděly hluky Puškarovy, vedouce s sebou vesský lid, jehož ještě před dravci uchránili.

Chvíli stáli kolem bez hnutí za ticha hrobového; pak vzal plukovník bezduché tělo v náruč, vyšvihl se na běloušе, kozáci seřadili se ve válečný šik bez velení a veškeren voj táhl volným tahem za Puškarem.

Nad Irénou vlála veliká, hetmanská korouhev. Velebně rozestřel nad ní černý orel v bílém poli mohutné peruti své. Kolem stoupaly v dáli černé chmury k oblakům, ne dým z pochodní rozžatých na počest zesnulé — ale sloupy z požárů tichých dědin a palanek kozáckých, zapálených sveřepou rukou vraha Mohamedána, od Lechův pozvaného na bratry kozáky, jižto povstali pro práva zděděná, perně vydobytá a pro ubránění volné domoviny.

Digitized by Google

Slavný měla Iréna průvod pohřební, důstojný nevěsty syna Chmelnického.

V Poltavě zanesli ji do chrámu Bohorodičky a druhý den pohrobili. Všecka děla, co jich Puškar měl, houkala po náspech na smutek i na slávu.

Potom kvapem pracovali na hradě, hlínu naváželi, hustěji kolů natloukali a připravovali kamení i staré klády, uchystané odedávna na obranu. Zimniční chvat panoval nádvořím; o překot staří i mladí se předháněli.

Plukovník zůstal samojediný, když dopadl nad Irénou kámen hrobový.

„Nezvyklá to slavnost pohřební nad hrobem tvým. Hoden-li Jiří oběti, již jsi přinesla jemu a zemi své?" hovořil pan Puškar. — Ale sotva dohovořil, divoký jakýs hluk rozlehl se v dáli, až otřásly se klenby chrámové, a do vnitra vrazili kozáci se zvěstí, že Tataři s Vyhovským přirazili k Poltavě, Nečaj že úplně poražen a Barabáš zavřen na Síči.

Zdálo se, že z černých kotoučů dýmu vyrojily se davy nepřehledné; až k předměstím již dorazily. Déšť kulí dělových je přivítal, ale neodehnal. — Prázdno bylo město obyvatelův a brzy stál hrad s Poltavou v moři požárovém. —

Radostně vyli Mohamedáni, tygrům hladovým podobni. — Celou noc a celý den hořely dřevěné chaty. Chytaly již i koly hradební a smrdutý dým hrozil obležence zadusiti. Zde marna byla veškerá rada, bezvýsledna tu chrabrost a udatenství; ani lesť by více nezpomohla. Snaha uhasiti žár vzmáhající se v neutěšené rozměry minula se s cílem. Marně klečely ženy s dětmi na nádvoří, marně prorážely srdcelomné výkřiky jejich spoustami dýmu, marně volaly: „Hospodi pomiluj! — Hospodi pomiluj!"

Digitized by Google

Jásotný vřesk Mohamedánů překřičel jejich volání; ba ani rachot děl, jež hřímala z valů do hořících střech, nebylo slyšeti strašlivým praskotem. Jen země se vždy otřásla.

Kozáci hleděli však chladně vstříc své záhubě. Tolikrát již do očí Moraně hleděli a dnes či zítra budou její.

Puškar stál na náspu mlčky. Zrak jeho jindy bystrý, zdálo se, že zkameněl. Stál zde jako muž, když ženu mu ubíjejí před vlastníma očima a on s rukama svázanýma musí býti svědkem ukrutenství a čekati, až řada dojde na něho. Ale běda, že pomoci nemohl. Jen těch dětí a žen mu bylo líto.

Potom sestoupil s náspů do nádvoří a svolal veškeru družinu, aby se poradili, jak by bylo možno nevinných životů zachrániti.

„Snad se nad nimi smilují, branku k řece otevřeme, několik z vás jim dám na stráž a do ruky bílou korouhev, znamení míru."

„Mýlíš se, pane plukovníku. Buď by je povraždili nebo odvedli v plen!" šedivý kozák Puškarovi namítl.

„Vím, co říci chceš, vidím ti do srdce; já nehodlal vystoupiti první se strašným návrhem, ale žel, že nezbytným. — Čeká jich záhuba neodvratitelná! Nechť ji tedy samým sobě připraví."

„Plameny jim sice vezmou životy, ale čest nikoliv," setník nejstarší za Puškara dopověděl.

Mlčky přijaly ženy radu zoufanlivou a rozloučily se s muži svými, palankovými kozáky. — Každá pevněji nemluvně ke hrudi přitulila, podívala se k nebi zahalenému v smrtivý, dusící dým, a bez hlasu vrhly se všecky do plamenného moře a děti vyrostlejší učinily totéž za matkami. — Až do samého hradu valil se již žár s neodolatelnou prudkostí. Znovu zatřáslo to půdou, jako když bije hrom; zahoukalaf děla na náspech. Mlčky vyvedli

Digitized by Google

kozáci koně své, pohladili je po hřívách, a hrozný, neslýchaný jek rozlehl se nádvořím. I vřesk Mohamedánův i praskot ohně přehlušil a jediným skokem potopili se věrní druhové pánů tovaryšů v plamenech.

Za chvíli počaly žáry ochabovati. Zdálo se, že se nasytily již stravou nezvyklou, tolika těly hrdinných žen a dětí kozáckých — tolika koni věrnými, dobrými plniteli služby molodecké. Potom se na chvilku čpavé oblaky kouře pozdvihly a v divokém pokřiku hnaly se doutnajícími zbořeninami ke hradbám hordy Karambejovy s pluky Vyhovského se všech stran. I řekou udeřili na Poltavu.

Zase zahřměla děla s nevysokého náspu, zase zahoukal třesk kozáckých ručnic, a tisíc útočníků k zemi polehlo. Ale deset tisíc nových valilo se jejich mrtvolami na Puškarovce.

„Nezdařilo se nám Vyhovského strestati, ale za to jej pokárá Bůh!“ hovořil Martin Puškar. „Braši, ženy vaše umřely smrtí rekovnou a páni molodci totéž dovedou. Ale se šavlemi v pravicích.“

Opět zahučela děla — naposled vychrlila zhoubu v řady tatarské; ale týmže mžikem rozlomila se hradní brána a u vítězném jekotu vedrali se vrazi do vnitra.

Kozáci děla zabili hřebíky a seřadili se kolem Puškara ve skálopevný šik.

„Chraň Bože Ukrajinu! — I sirotu — Jiřího chraň!“ zvolal naposled pan plukovník. V levé ruce držel hetmanskou bulavu a s damascenkou v pravici dal heslo k útoku proti vrahům vlomivším se v nádvoří.

Veliká korouhev hetmanská slavné paměti Bohdana Chmelnického zavlála nad plukem Poltavským. — Strašná se rozzuřila pod černým orlem jejím seč. Takové nebylo, jako byla Poltavská, a nebude i takových čestných, chrabrých kozáků jako Martin Puškar a jeho druhové.

Digitized by Google

Co jsou plavci na korábu odevšad zmítaném na hladině bouřné proti vlnám moře, uchvacujícím životy, to byli Puškarovci proti vrahům svým.

Dlouho vlála bílá korouhev na nádvoří, celou skorem hodinu, a když zmizela, jediného kozáka nežilo. U dveří kostela kupilo se mrtvol nejvíce; na každé hromadě ležel kozák, u samých dveří chrámových černal se orel ruský, prosekaný, rozstřílený — zakrývaje plukovníka Poltavského. Byl to opravdu příkrov nejčestnější. Levice křečovitě svírala bulavu; ale nevyrvali mu jí. Znovu vyšlehly plameny, bleskem se šířily, a ve zmateném prchání ubíhali vrazi vítězové z půdy posvěcené věrnou krví ukrajinskou.

Puškara nedostali ani mrtvého; živlové nedali jim na porouhání šlechetného starce.

„Bezvěstná mohyla přijala kosti toho rytíře velkodušného a nezlomitelného u věře k cáři a otčině," vypravují o něm letopisy, a slepec bandurista zpívá dosud a přizvukuje na kobze tesklivé dumce své:

„A kdež vy, pánové
kozáci, molodci? — —
Kosti jsou v mohyle,
a v blátě šavlice. —
Kdeže ty, Puškare,
udatný kozáče,
co po tobě, mládče,
Ukrajina pláče? — —
Kosti jsou v mohyle,
sám u Hospod-Boha
— Oj plač, Ukrajino,
siroto ubohá.
Tvoji jasnou sudbu
roztrhal Vyhovský,
jenž srdcem měl — kámen
a rozum běšovský — — —

Digitized by Google

Jediným, bezměrným žárem zaplála Poltava, a černý sloup dýmu daleko široko věstil vítězství Vyhovského.

V týž den přijeli poslové cárští k žarovišti Poltavskému, že vojsko jeho milosti hosudara vstoupilo v čele knížete Rodomanovského na Ukrajinu. A pan Ivan neotálel, aby si pospíšil poblahořečit cářovi a povědět mu, že nemá více potřebí výpomocných jeho vojsk. A Rodomanovský obdržel rozkazy ke zpátečnímu pochodu.

Pan Barabáš, jenž vyrazil ze Síče na osvobození Poltavy, sklonil šavli před všemocným Vyhovským, jenž bez překážky mohl nyní pokračovati ve práci své.

Když pověděli Jiřímu o smrti Irény a o pádu Puškarově i druhů jeho, zaplakal usedavě a vzlykot jeho úpěnlivý hnul i těmi klášterníky, jichž srdce dávno světu odumřelo, potáhnuvši se korou, jíž neproniká více radost dětí světa ani bědování.

„V nebi je Iréna, pane Jiří. Buď tak živ, jako žila ona, a věř, že zase ji uvidíš!“ potěšil jej Řehoř.

Vyšli spolu ven, na vršiny za klášter. Daleko na východě vystupovaly hrady mraků jako před bouří; ale nebyly to oblaky: byl to dým z rumů Poltavy nad hrobem Irény a Puškara.

„Hleď, pane, až ty bulavou na Ukrajině povládneš, i životem svým vlastním ji braň, aby nebylo tak ve vlasti tvé jako dnes.“

Potom stáli vedle sebe stařec s jinochem mlčky.

* * *

A pamatoval-li si Jiří dnešní okamžik a byl-li hoden oběti nevěsty své v letech budoucích?

Pohlédni jen na posloupnost hetmanů kozáckých, i uvidíš rok 1660 a dovíš se. Po Ukrajině do dnešního dne si vypravují, že je Chmelničenko živ, na vlastní oči

Digitized by Google

že ho viděli pastýři ne jedenkráte a slyšeli mluviti: „Já Chmelnického syn.“ — Srdce jeho zmije prý ohryzá, až do soudného dne se bude mučiti a potulovati po horách. Pak prý mu teprv odpustí Bůh, že se pobisurmanil a chtěl rozbit kostel otecký. — —

Brzy odložil Vyhovský naproti Moskvě škrabošku s jedné tváře. Ve smlouvě Hadjačské opět připadla Ukrajina Polsce jakožto třetí část koruny pode jménem velikého knížetství ruského. Jako všem dosavádním příznivcům a přátelům svým, tak se i cáři odměnil. Potoky ruské krve pod Konotopem strašně vymstily se na cářovi za Poltavu. — — — Druhé líce však mu odhalil kat na popravišti v Bílé Církvi o pět let později. Vlastní jeho rodáci, v popředí Čarnecký, musili nad ním vynésti zatracující soud.

Však ani Puškarova smrt nevykoupila blaha Ukrajiny; ani poprava Vyhovského ubohou zemi nezbavila hubitelův. —

Odpověď, kterou pánové polští dali kozákům na žádost, aby se jakožto rytíři „věci pospolité“ po smrti Zikmunda III. súčastnili volby krále, osudnou věštbou stala se Ukrajině na léta budoucí, již i Moskva plniti pomohla.

„Kozáci nazývají se členy ‚věci pospolité‘. Pravdať, jsou členy, ale tak jako vlasy a nehty, ježto se ostřihují,“ pravili tehdáž v jizbě poselské dětem kozáckým.

Digitized by Google

OBSAH.

Str.

Sedlák Krákora 5

Stezkami našich dějin 21

Kašpar Zdeněk Kaplíř ze Sulevic 183

Martin Puškar 271

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google